

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI**

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ TARİH KONGRELERİ (1938-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mert PAKIR

2901170001

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Ö. Kürşad KARACAGİL

İstanbul 2020

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İsmet İnönü Dönemi Tarih Kongreleri (1938-1950)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../...../.....

Mert PAKIR

imza

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10345619
Yazar Adı / Soyadı	MERT PAKIR
Orcid	
T.C.Kimlik No	35845346402
Telefon	5415950865
E-Posta	pakirmert@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	İsmet İnönü Dönemi Tarih Kongreleri (1938-1950)
Tezin Tercümesi	HistoryCongresses in the İsmet İnönü Period
Konu	Türk İnkılap Tarihi = History of TurkishRevolution
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2020
Sayfa	204
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. ÖKKEŞ KÜRŞAD KARACAGİL
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

21.07.2020

İmza:.....

ÖZ

“İsmet İnönü Dönemi Tarih Kongreleri” başlıklı tez, İnönü’nün Cumhurbaşkanı olduğu 1938-1950 yıllarını kapsamaktadır. Türk tarih kongreleri, 15-20 Kasım 1943 ve 10-14 Kasım 1948 tarihlerinde iki defa toplanmıştır.

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte ilki 1932, ikincisi 1937 yılında Atatürk Dönemi’nde tarih kongreleri gerçekleştirilmiştir. Atatürk Dönemi’nde düzenlenen kongrelerde ağırlıklı olarak Türklerin kökeni, dili ve Türklük gibi konular yer alırken İnönü Dönemi’nde hümanizma ve değişen tarih anlayışıyla birlikte daha çok kültürel konular ele alınmıştır.

Tezimizin konusu olan 15-20 Kasım 1943’te düzenlenen III. Türk Tarih Kongresi’nde ağırlıklı olarak Yunan Medeniyeti ve Anadolu’nun eski sahipleri hakkında bildiriler ve Türklerin bunlarla bağlantısı üzerinde durulmuştur. Osmanlı tarihine yaklaşımda hem içerik hem de yöntem açısından değişimler görülmüştür. Önceki tarih kongrelerinin aksine Osmanlı tarihi, bilimsel bir inceleme alanı olmuştur.

IV. Türk Tarih Kongresi ise 10-14 Kasım 1948’de düzenlenmiştir. Hasan Âli Yücel’den sonra eğitim bakanlığı koltuğuna oturan Reşat Şemseddin Siren yerine Tahsin Banguoğlu’nun geçmesi tarih politikalarında belirleyici olmuştur. Bu dönemde hümanist bir anlayışın ön plana çıktığı görülmektedir. Kongrede III. Türk Tarih Kongresi’ndekine benzer alanlar olmakla birlikte birtakım konularda çalışmalar yaygınlık kazanmıştır.

ABSTRACT

The thesis entitled “History Congresses in the İsmet İnönü Period”, covers the years between 1938 and 1950 when İnönü was the president. Turkish History Congresses were organized two times on between 15 and 20 November 1943, and between 10 and 14 November 1948.

With the declaration of Republic, history congresses were held in 1932 and 1937 during the Atatürk period. The congress that organized in the Atatürk period were mainly about the roots and the language of Turks, and Turkishness while the congresses that held in İnönü period were about humanism, the changes in the understanding of the history, and more cultural topics.

At the III. Turkish History Congress held on 15-20 November 1943, which was the subject of the thesis, mainly the proclamation about the Greek Civilization and the former owners of Anatolia and their connection with the Turks were emphasized. Changes in the approach to Ottoman history were observed both in terms of content and method. Unlike previous history congresses, Ottoman history has been a scientific field of study.

IV. Turkish History Congress was held on 10-14 November 1948. Reşat Şemseddin Siren, who was the Minister of Education after Hasan Ali Yücel, is replaced by Tahsin Banguoğlu which made the history politics more precise. It is seen that a humanist understanding came to the forefront in this period. Although there are similar areas in the congress as in the 3rd Turkish History Congress, studies on a number of subjects have become widespread.

ÖN SÖZ

İsmet İnönü Dönemi Türk Tarih Kongreleri isimli çalışma 1943 ve 1948 yıllarında yapılan iki tarih kongresini ele almaktadır. Bu tez çalışması, bir dönemin tarih anlayışını incelemektedir. Türk Tarih Kongrelerinin yanı sıra 1938 – 1950 yılları arasında yayımlanan dönem gazeteleri üzerinde ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Dolayısıyla Türk Tarih Kongrelerini merkeze alarak döneme ilişkin bilgiler de verilmiştir.

Tezin hazırlanması süresince; Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridelerinden, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığından, dönemin basınından ve hatıratlardan yararlanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada; Türk Tarih Kurumu, Beyazıt Devlet, İSAM, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitü Kütüphanelerinden ve Atatürk Kitaplığı'ndan istifade edilmiştir.

Yüksek lisans sürecimin başından sonuna kadar beni teşvik eden ve destekleyen isimlerin tezimdeki önemini yadsıyamam. Öncelikle tez danışmanım Doç. Dr. Ö. Kürşad Karacagil'in tez konumu şekillendirmedeki desteği için müteşekkirim. Bu süreçte akademik anlamda bana örnek olduğunu belirtmemde fayda var. Örnek davranışlarından ve süreç içerisindeki yolumu bulmamdaki desteklerinden ötürü kendisine teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamın olgun bir hale gelmesinde katkısı olan İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü hocalarına saygılarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmanın alt yapısını oluşturan lisans dönemimde bilgilerini ve yönlendirmelerini eksik etmeyen yürekten verdikleri destek ve motivasyonlarından ötürü İstanbul Üniversitesi HAYEF öğretim üyesi, öğretim ve araştırma görevlilerine teşekkür ederim.

Bu süreçte beni destekleyen ve hep yanımda olan Gül Aytül Kaya'ya da teşekkür etmeden geçemeyeceğim. Akademik kaynak konusunda katkılarını ve manevi olarak benimle beraber olmasını hep anımsıyor olacağım.

Son olarak, bugüne kadar olgunlaşmamda büyük emekleri olan vefedakârlık gösterip benim ben olmamı sağlayan kıymetli anne ve babama; kardeşlerim Muammer, Anıl ve Aylin'e çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
METOT ve KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	viii

I) Giriş.....	1
A. Dünyada Tarih Yazımı.....	2
B. Eski Türklerde Tarih Yazımı.....	12
C. Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazımı.....	14
D. Atatürk Dönemi Tarih Yazımı.....	17
E.İsmet İnönü Dönemi Tarih Yazımı.....	20

II. İsmet İnönü Dönemi Tarih Eğitimi ve Kültür Politikaları

A. Atatürk'ten İnönü'ye Eğitim Politikası.....	28
B. Maarif Şuraları.....	30
C. Hümanizma.....	31
D.Ders Kitapları ve Maarif Şuraları.....	37

III. Atatürk'ten İnönü Dönemi'ne Türk Tarih Kurumu

A) Türk Tarih Kurumu'nun Çalışmaları.....	43
1. Hafriyat.....	44
2. Ana Kaynaklar.....	46
3.Türk İslam Devri Kitabeleri Derleme Heyeti.....	51
4.Etnografik Araştırmalar.....	53

5.İlmi Toplantılar.....	54
6. Yayın İşleri.....	54
7.Tarih Çalışmalarını Teşvik Edecek Tedbirler.....	58
8.Tarihi Eserlerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar.....	58
9.Önemli Günler ve Kişiler İçin Yıl Dönümler.....	60
10. Kütüphanecilik Faaliyetleri.....	64
11.Uluslararası Çalışmalara Katılım.....	64
12. Yeni Üyeler.....	67

TÜRK TARİH KONGRELERİ

IV. III. Türk Tarih Kongresi.....	68
A.Kongre Hazırlıkları.....	69
B. Kongrenin Toplanması.....	69
C. Kongre Hakkında Konuşanlar.....	75
1. Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemseddin Günaltay'ın Açış Konuşması.....	75
2. Kongre Başkanı Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in Nutku.....	77
3. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Hamit Ongunsu'nun Nutku.....	79
4. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun Nutku.....	80
5. Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Burdur Mebusu İbrahim Necmi Dilmen'in Nutku.....	80

V. IV. Türk Tarih Kongresi..... ..81

1.Kongre Hazırlıkları.....81

2. Kongrenin Toplanması.....82

3. Kongre Hakkında Konuşanlar.....85

**VI. III. Türk Tarih Kongresi ve IV. Türk Tarih Kongrelerinde
Konuşulan Konular.....86**

1.Anadolu'nun Tarih Öncesi ve Eski Çağ'ı.....88

2.Helen ve Roma.....89

3. Yunanlar.....90

4.Helenistik Dönem.....94

5.Roma/ Bizans.....96

6.Hitit 100

a.Devlet Yönetimi veSiyaseti.....101

b. Sanat.....102

7.Mısır ve Mezopotamya.....109

8.Osmanlı Devleti.....111

a.Akademik.....115

b.Toplum 115

c. konomi.....121

d.Mimari ve Sanat 123

e. Tıp Tarihi.....123

f.Tarihi Önemi Olan Kişiler.....124

VII. III. ve IV. Türk Tarih Kongrelerinde Arkeoloji ve Antropoloji.....	132
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA.....	146
EKLER.....	161

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz	: Bakınız
BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Ed.	: Editör
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
s.	: Sayfa
t.y	: Basım yılı yok

METOT ve KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada, Türkiye'deki tarih kongrelerine ilişkin daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak, İnönü Dönemi tarih kongrelerini ele alıp Atatürk Dönemi'ndeki kongrelerle karşılaştırma metodu izlenmiştir. Amaç doğrultusunda 1943 ve 1948'dekilerin yanı sıra, 1932 ve 1937'deki kongreler de incelenmiştir. Bunu gerçekleştirmedeki en temel sebep, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tarih kongrelerini bütüncül bir yaklaşımla incelemektir.

Yoğunluk İnönü Dönemi olmakla beraber incelenen süreç, 1923-1950 tarihlerini kapsamaktadır. Çünkü Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet ile yeni bir tarihçiliğin başladığı ve İnönü Dönemi'ne kadar birtakım değişimlerin olduğu açıktır.

Yalnızca kongrelerin incelenmesi anlamlı bir bütünlük oluşturmayacağından dönemin olayları, köşe yazıları ve anıları da incelemeye tabidir. Bunlarla beraber arşiv belgeleri, tutanaklar, kurultay raporları, nizamnameler, kanunlar, ders kitapları, gazeteler, dergiler, ansiklopediler, makaleler, çeşitli kongreler gibi birincil ve ikincil dereceden kaynaklara başvurulmuştur.

Resmi kaynaklar birinci elden kaynaklar olduğundan öncelikli olarak incelenmiştir. Bu sebeple arşiv belgelerinde kapsamlı bir araştırmaya gidilmiştir. Resmi Gazete, dönemin siyasetini yansıtan önemli veriler sunmuştur. TBMM Zabıt Cerideleri meclisteki durumu bize aktarmış; tarihi ve kongreleri ilişkilendiren veriler toplanmıştır. Dönemin iktidar partisi olan CHP'nin kurultaylarında çalışmamıza ilişkin yer alan verilerden faydalanılmıştır. Nizamnameler ve kanunlar da bu nedenle önem taşıyan diğer belgelerdir. Eğitim ve tarih kongreleri ilişkisi de gerek ders kitaplarının incelenmesiyle gerekse de dönemin eğitim şuraları ve yayınlarıyla ortaya konulmuştur. Gazete ve dergiler dönemin atmosferini yansıtmaları açısından çalışmamıza destek olmuştur. Dönem içerisinde çeşitli yazarlarca yayımlanan kitaplar ve makaleler, konumuzla ilişkilendirilerek çalışmamıza ışık tutmuştur.

Tarihçiliğimizin ilk yıllarında yapılan kongreler çeşitli çalışmalarda anlatılmıştır. Örneğin Yunus Emre Özkul, Atatürk Dönemi tarih kongrelerine siyaseti konuya dahil ederek karşılaştırmalı bir çalışma sunmuştur. Bildirilerin yeni bilimsel açılımları ve ilerlemeyi sağlamakla birlikte yüklendiği siyasi mesajları da

kapsadığını çalışmasında öne sürmüştür. Öte yandan Kenan Pala ise Atatürk Dönemi'ndeki tarih kongrelerini tarihi bir bakış açısıyla aktarmıştır. I. ve II. Türk Tarih Kongrelerini birçok yönüyle açıklama gayretinde bulunmuştur. Her iki çalışmada da kıymetli bilgiler aktarılacakla birlikte farklı dönemlerle kapsamlı bir karşılaştırmaya gidilmemiştir. Kongreler yalnızca kendi dönemi ve konusu itibarıyla değerlendirilmiştir.

Bizim çalışmamızda ise İnönü Dönemi tarih kongreleri Atatürk Dönemi'ndekilerle karşılaştırılmıştır. Örneğin karşılaştırılan döneme göre tarih bilimi, sanat, dil bilimi, arkeoloji, antropoloji vb. değişimleri incelenmiştir. Böylece Atatürk sonrasında yapılan kongrelerin incelenmesi tarihsel bir bütünlük sağlayarak İnönü Dönemi'ndeki kongrelerin de daha anlaşılır olması sağlanmıştır. İnönü ve Atatürk Dönemi'ndeki kongreler eğitim, kültür, siyaset ve ekonomik ölçütlerle de değerlendirilerek diğer çalışmalardan farklı bir yol izlemiştir.

Giriş

Tarih, klasik bir tanımla, geçmişte yaşanan olayların kişiler, zaman ve mekan göz önüne alınarak incelenmesidir. Başka tanımla tarih, insan topluluklarının bütün faaliyetlerini, geçirdikleri gelişmeleri ve aralarında geçen olayları yer ve zaman göstererek, sebep-sonuç ilişkisi içinde, belgelere dayanmak suretiyle araştıran ve günümüze nakleden sosyal bir bilimdir.¹

Bunun yanında farklı tarih tanımları mevcuttur. Fransız Annales Okulu² kurucularından Marc Bloch tarihi, *zaman içinde insanların ilmi* olarak, Luciean Febvre ise, *geçmiş ve bugünün incelenmesi* olarak tanımlamıştır.³

Edward H. Carr'a göre tarihçi ile olguları *arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalogdur*.⁴Fernand Braudel ise tarihin yalnızca bir metodunun olmadığını dile getirerek, tarihi bir *merak konusu* olarak değerlendirmiştir.⁵

Collingwood, tarihin bir çeşit araştırma ya da soruşturma olduğunu ve insanın kendisine ilişkin bilgi sahibi olması için gereklilik arz ettiğini ifade etmiştir. Tarihin değerinin bize insanın geçmişte ne yaptığını, yani ne olduğunu öğrettiğinden geldiğini öne sürmüştür.⁶

Tarih, hem yaşanan hem de yazılan bir olgu olması sebebiyle türlü güçlükleri barındıran bir bilim dalıdır. Atatürk'ün de *tarihi yazmak tarihi yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana bağlı kalmazsa değişmeyen gerçek insanlığı şaşırtacak bir nitelik alır*,⁷ sözünden hareketle tarihin yazımının ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Tarih biliminin incelenmesi için çeşitli yöntemler vardır. Elbette yöntemleri belirleyen birtakım değişkenler vardır. En başta bir ülkenin siyasal iktidarı ve

¹ İsmail Özçelik, **Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler**, Ankara, Nobel, 1993, s. 3.

² Annales Okulu, 1928 yılında bir dergi etrafında toplanılarak tarihsel araştırmalarda toplumsal ve ekonomik faktörlerin dışlanmasına ve sadece siyaset alanıyla sınırlı kalmasına karşı olunarak ortaya çıkmıştır. Ceren Yiğit, “Annales Okulu, March Bloch ve Tarih Savunusu: Veya Tarihçilik MesleğiYapıtı Üzerinden Bloch’un Tarih Anlayışı”, **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C. I, Sayı: 1, 2016, s. 26-39.

³ Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usul**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.

⁴ Edward Hallett Carr, **Tarih Nedir**, İstanbul, İletişim, 2018, s. 41.

⁵ Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Ankara, Doğubatu, 2017, s. 22.

⁶ Robin George Collingwood, **Tarih Tasarımı**, İstanbul, Ara Yayıncılık, 1990, s. 28.

⁷ Halet Çambel, “Atatürk ve Tarih”, **Belleten**, C. III, Sayı: 10, 1939, s. 272.

toplum yapısı gelir. Bunlar arasında etkileşim eğilimi zorunludur. Bir yandan da tarihin sürdüğü düşünüldüğünde üç etmenli bir çemberin varlığından söz edilebilir. Dolayısıyla dünyadaki gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse de Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih anlayışını değerlendirmek mümkün olacaktır.

A. Dünyada Tarih Yazımı

Dünyada tarih yazıcılığının Yunanlar tarafından başladığı görüşü hâkimdir. J. M. Roberts tarafından MÖ V. yüzyılda bilimsel tarih anlayışını buldukları ve sorgulamak manasına gelen *Istorie* kavramıyla ifade ettikleri belirtilmektedir. Aslında yazılan, bir dünya tarihinden öte Yunan tarihçilerin kendi iç dünyasında yaşanan olaylardan ibarettir.⁸

Tarih yazımı hakkında çalışmalar incelendiğinde tarih yazıcılığının Eski Çağ'dan itibaren başladığı görüşü yaygındır. Hikâyeci tarihin öncüsü olarak kabul edilen ve Eski Yunan Tarihçi Herodotos'un anlattıklarının masallardan farklı olmasının olaylarda yer ve zaman kavramlarının yer almasından ileri geldiği gösterilmektedir. Hikâyeci tarihte bilgiler tespit edildikten sonra aralarında bağ olmaksızın yalnızca yıl yıl anlatılmıştır. Avrupa'da Orta Çağ'da ise buna benzer bir tarih anlayışıyla XVIII. yüzyıla kadar devam ettiği söylenmektedir. Nakilci tarih olarak da isimlendirilen bu tarih, İslam tarihçiliğinde de görülmüştür.⁹

Başka bir tarih anlayışı olan öğretici tarih, Eski Yunan'da Thukydides tarafından faaliyet göstermiştir. XIX. yüzyıla kadar etkisinin sürdüğü görülmekte olan bu tarih yazımı; toplulukların yenilgilerinde, felaketlerde ve dağılık bulunduğu dönemlerde ortaya çıkan ve topluluklara tarihi malzemedan faydalanarak güç ve ruh verdiği söylenmektedir.¹⁰ Kronoloji bu tarih anlayışında önemli değildir. Geçmiş, günümüz ve sonrası için herhangi bir farklılık yoktur. Öğretici tarihte, tarihsel tecrübe ne kadar fazla ve çeşitliyse tarihi kıymeti o kadar fazladır.¹¹

Orta Çağ'ın hâkim olan teolojik tarih anlayışı, tarih yazımına farklı bir boyut kazandırmıştır. Sonuçta, bu dünyadaki yaşamın geçici olduğu, dünyevî

⁸ John M. Roberts, **Kısa Dünya Tarihi**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2014, s. 130.

⁹ İbrahim Kafesoğlu, "Tarih İlmî ve Bizde Tarihçilik", **Tarih Dergisi**, C. XIII, Sayı: 17-18, 1963, s. 2-3.

¹⁰ İbrahim Kafesoğlu, a.g.m, s. 2-4.

¹¹ Yahya K. Taştan, "Tarih: Kadim Dönemden 20. Yüzyıla Bir Bilimin Kimlik Arayışı", **Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, C. II, Sayı: 2, 2016, s. 101.

yaşamın önemli olmadığı anlayışını doğurmuştur. Dünya yaşamının geleceği kestirmeye çalışmanın anlamsız olduğu ve gelecek hakkındaki görüşler *sapkınlık* olarak kabul edilmiştir.¹² Orta Çağ'ın tarihe bakışı Yeni ve Yakın Çağ'da değişim göstererek modern Avrupa tarihi yazımında modern ulus-devlete ulaşan gelişim çizgisi içinde, kilisenin merkezî otoritesine karşı daha bireyci¹³ bir yapı ortaya çıkmıştır.

Bilimsel açıdan 19. yüzyılda L. Von Ranke tarafından ileri sürülen tarih görüşüne göre kanıtlanmış olguların art arda dizilmesi esasına dayanan ve güvenilir olarak kabul edilen devlet arşivlerinden belgelerde yer alanlar doğru olarak kabul edilmektedir. *Klasik historizm* olarak isimlendirilen bu anlayışa, Karl Marx karşı çıkmıştır. Ona göre tarih büyük kişilerce oluşturulan bir olgu değildir. Bunun yerine *toplumsal sınıflar arasında yaşanan mücadelenin* önemli olduğunu belirtmiştir.¹⁴ 1928 yılında Bloch'un etrafında toplanan bir dergi çıkarılarak tarih yazımında yeni bir tarih yorumu doğmuştur. Klasik tarih yazımını eleştiren bu grup, tarihi olaylarda siyasetin ön planda olduğunu ve ekonomik ve toplumsal koşulların geri planda kaldığını öne sürmüştür. Asıl eleştiri ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaşın etkilerinden doğan modernizm eleştirisi ve bunun tarih yazımına etkisiyle meydana gelmiştir.¹⁵

B. Eski Türklerde Tarih Yazımı

Türklerdeki köklü bir tarih yazımından önce ağırlıklı olarak sözlü tarih anlayışı hâkimdir. Sözlü kaynaklara bakıldığında karşımıza mitolojiler, efsaneler, destanlar ve inanca ait çeşitli ritüeller göze çarpmaktadır. Genel manada Çin yıllıkları ve Orhun Kitabeleri gibi yazılı kaynaklar da Türklerde tarih yazımının kaynaklarını oluşturmaktadır.¹⁶

¹² İlhan Tekeli, **Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 170-171.

¹³ Fatih Durgun, "Rönesans'tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarihyazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Orta Çağ Avrupa Tarihi Algısı", **İnsan Toplum Dergisi**, C. III, Sayı: 6, 2013, s. 283.

¹⁴ Nazım Beratlı, "Bilim mi Sanat mı Propaganda mı? Tarih Nedir?", **Kıbrıs Yazıları**, Sayı: 3-4, 2006, s. 3-4.

¹⁵ Ed. Ahmet Şimşek, **Tarih İçin Metodoloji**, Ankara, Pegem, 2015, s.7

¹⁶ Saadettin Y. Gömeç, "İslam Öncesi Türk Tarihinin Kaynakları Üzerine", **Ankara Üniversitesi DTCF (Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi) Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XX, Sayı: 31, 2000, s. 51-52.

Selçuklu Devleti, ismini Selçuk Bey'den almakla birlikte Dandanakan Savaşı'yla (1040) birlikte Tuğrul Bey'in hükümdarlığında kurulmuştur. *Sultan Sencer'in ölümüne müteakip Selçuklu Devleti tarih sahnesinden çekilmiştir.*¹⁷ Selçuklulardaki tarih yazımı incelendiğinde, birkaç tür ortaya koyulmaktadır. Bunlar *pan İslamik, bölgesel ve hanedancı* olarak isimlendirilmektedir. Tarihe ilişkin eserler ise *Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melikşah devirlerindeki ana kaynaklardan oluşmaktadır.*¹⁸

Tarih yazıcılığı bakımından Gazneliler dönemi parlak geçmiştir. Sebük Tegin ve Mahmud devrine ait Kitâbü'l-Yemînî adlı eser Utbî tarafından yazılmıştır. Tarih-i Beyhâkî'nin yazarı Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî ise Gazneliler dönemindeki tarihçilerdir. Türkler hakkında *Tafzîlü'l-etrâk 'alâ sâ'iri'l-ecnâd*'i yazmış olan İbn Hassûl Gazneliler devrinde çalışmıştır.¹⁹

Eski Türk tarihine ilişkin yazımda bazı isimler öne çıkmaktadır. Örnek olarak verilebilecek Joseph de Guignes, *Histoire Generale Des Huns Des Mongoles Des Turcs Et Des Autres Tartares Occidentaux* adlı bir eser meydana getirmiştir. Eser Hüseyin Cahit Yalçın tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 1923'te basılmıştır. Türk tarihçileri tarafından da kabul edilen görüşe göre Çin kaynaklarında geçen Hiung-nu halkı Avrupa'daki Hunlarla aynı halktandır.

Edward Gibbon bu konuyu ele almasıyla daha da yaygınlık kazanmıştır. Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* kitabında Hunlar ve Attila'dan bahsetmiş, *Avrupa'da terör estirdiğine değinmiş ve Hunların Türk halkı olduğunu* belirtmiştir. 20. yüzyılda, Eski Türk tarihçiliği araştırmalarını artıran isimlere bakıldığında Gyula Nemeth, Laszlo Rasonyi, Vilhelm Thomsen, Wilhelm Barthold gibi isimler göze çarpmaktadır. Nemeth, Hunlar ile ilgili araştırmalar yapmış ve 1930'da Türk Filoloji Enstitüsü'nü kurmuştur. Macar Türkolog Rasonyi ise Atatürk Dönemi'nde İstanbul ve Ankara Üniversitesi'nde görev yapmıştır. Danimarkalı Thomsen ise Orhun Kitabeleri'nin dilini çözen kişi olarak bilinmektedir. Barthold ise Rus kökenli olup, 1926'da İstanbul

¹⁷ Faruk Sümer, "Selçuklular", **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. XXXVI, Ankara, 2009, s. 365-371.

¹⁸ Calude Cahen, **Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı**, Çev. Nejat Kaymaz, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1973, s. 195.

¹⁹ Erdoğan Merçil, "Gazneliler", **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. XIII, Ankara, 2009, s.483.

Üniversitesi'nde Orta Asya hakkında dersler vermiştir. Bu dersler neticesinde, 1927'de *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* kitabı yayımlanmıştır.²⁰

C. Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazımı

Osmanlı Devleti'ndeki devlet ve toplum anlayışının sürekli değişim halinde olduğunu söylemek mümkündür. Kuruluşunda devlet-millet birlikteliğinin önemsendiğini “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” sözünden anlamak mümkündür. Osmanlı'da karar veren ve takdir hakkının sahibi olan devlet, toplumun efendisi konumundadır.

XII-XIII. yüzyıllarda oluşturulan Battalname ve Danişmendname gibi sözlü ürünler yazıya aktarılmış ve Anadolu Türk tarih yazıcılığı, Osmanlı Devleti döneminde gelişmiştir. XV. yüzyılda başlayan ve II. Murad döneminde önem kazanarak Fatih Sultan Mehmed döneminde iyi bir seviyeye ulaşmıştır.²¹ Osmanlı tarih yazıcılığı, XIV-XV. yüzyıllar arasında ise genelde yöneticilerin hayatını, başarılarını konu edinmiştir.²²

Ahmedi ilk Osmanlı tarihçisi olarak (1334–1413) kabul edilmesiyle birlikte, Yahşi Fakih'in en eski Osmanlı tarihçisi olarak kabul edenler de vardır.²³ II. Murad zamanına gelindiğinde ise tarihsel olarak üç tür tarihsel eserler yazıldığı söylenmektedir: *Tevarih-i Ali Osman başlıklı eserler, Arapça ve Farsça tercümeli eserler ve saray takvimleri*.²⁴

Yeni Çağ'la birlikte dünya tarihinde yer edinen sayılı devletlerden olan Osmanlı, tarihe karşı faydacı bir tarih anlayışı benimsemiştir. Hâkimiyeti altındaki toprakların artmasıyla birlikte, bu durumu kayıt altına alıp gelecek nesillere

²⁰ Yusuf Akbaba, “Eski Türk Tarihi Araştırmalarının İki Öncü İsmi: Mustafa Celaleddin Paşa Ve David Léon Cahun”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 42, 2017, s. 534-535.

²¹ Samet Arıker, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı” *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8, 2015, s. 216.

²² Büşra E. Behar, *İktidar ve Tarih- Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929–1937)*, İstanbul, Afa, 1992, s. 42.

²³ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 240. Ayrıca bkz: Haşim Şahin, “Yahşi Fakih”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XLIII, Ankara, 2009, s. 180-182. Yahşi FAKİH'in hayatına ilişkin yeterli bilgi bulunmamaktadır. Orhan Gazi zamanında yaşadığı, I. Murad zamanında da yaşlığını geçirdiği kabul edilmiştir.

²⁴ Yenal Ünal, “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi 15-20. yy. ve Türk Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi”, *Kelam Araştırmaları*, C. VIII, Sayı: 2, 2010, s. 186.

aktarılmasına özen göstermiştir. Bununla beraber, XVI. yüzyılla birlikte, ilk olgun Osmanlı tarihi eserleri²⁵ ortaya çıkmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde resmi tarihçiliğin isimlendirildiği vakanüvislik Osmanlı tarih yazımının önemli dönüm noktalarından biridir. Vakanüvislik ve tarihte yerini almasıyla ilgili olarak ortaya çıkışıyla ilgili farklı görüşler vardır. Bunlardan en yaygın görüş, Kanûnî Sultan Süleyman devrinden itibaren sürekli bir devlet hizmetine dönüşen *şehnâmenüvisliğin* devamı olduğudur. Diğer bir görüşe göre ise vak'anüvislik, II. Bayezid'in İdrîs-i Bitlisî'ye ve Kemalpaşazâde'ye Osmanlı tarihi yazdırma geleneğinden doğmuştur. Vakanüvisler kendi dönemlerini anlatmakla birlikte, olaylarda kopukluk olmaması için önceki vakanüvislerin yazdıklarını da takip etmişlerdir. Önemli vakanüvislerden Mehmed Bey'in vefatı üzerine vak'anüvislik hizmeti Ahmed Cevdet Efendi'ye (Paşa) verilmiştir. Cevdet Efendi, Encümen-i Dâniş kararıyla 1774-1826 olaylarını sade bir dille yeniden yazmakla görevlendirilmiştir.²⁶

Ahmet Cevdet Paşa tarafından yazılan Tarih-i Cevdet, Osmanlı tarihçiliğinin önemli adımlarından birisidir. Cevdet Paşa, eserini ortaya koymak için *geniş bir kaynak taramasına girişmiş, vakanüvis tarihleri, mecmua, layiha, sefaretname ve arşiv belgelerini dikkatle incelemiş, olaylara tanık olanların görüşlerine başvurmuş* ve eldeki malzemeyi değerlendirerek yorumlar getirmiştir. *Resmî belgeler, fermanlar, antlaşma metinleri ve konuya ilişkin belgeleri her cildin sonuna eklemiştir.* Cevdet Tarihi, şekil olarak vakanüvis tarihlerine benzemekle birlikte birçok yönlerden onlardan ayrılmaktadır. Osmanlı aydınlarından Namık Kemal, Rodos'tayken yazdığı Osmanlı Tarihi eserinin önsözünde tarihin sadece hükümet için değil, milletin fertleri için de yazılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷

Tanzimat Dönemi, Osmanlı tarihçiliğinde önemli bir yerdedir çünkü Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla Tanzimat arası kadar geçen zamanda egemen olan tarih anlayışı, yerini hanedan tarihi anlayışına bırakmaya başlamıştır. Tanzimat'a kadar olayların değerlendirilmesinde İslam ve İslam tarihi ana mesele olarak

²⁵ Celal Metin, Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1998, s. 10.

²⁶ Bekir Kütükoğlu, "Vak'anüvis", **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 257-461.

²⁷ Zeki Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, VI, s. 1584-1589.

alındığı halde Tanzimat'ta Osmanlı hanedanı etrafında şekillenen bir tarih görüşü ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁸

Osmanlı'da çağdaş anlamda tarih araştırmalarının gelişmesinde önemi yadsınamayacak Tarih-i Osmani Encümeni kurulmuştur. II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan yeni siyasal oluşumun ülkede yaşayanlara aktarılması ve *vatan sevgisi kazandırılması maksadıyla* oluşturulmuştur. Bu amacı faaliyete geçirmek için Târîh-i Osmânî Heyeti kurulmuştur.

İlk çalışmalarına Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey'in Bâbîâli'deki odasında başlayan encümen Osmanlı tarihi yazma maksadıyla bir araya gelmiştir. İlk başkanı olan Abdurrahman Şeref'in geleneksel tarih yazıcılığıyla modern tarih yazıcılığını bir araya getirdiği ifade edilmektedir.²⁹ Baskı masrafları bizzat Sultan Mehmed Reşad tarafından karşılanmıştır. İlk ciltte *Osmanlılar'ın Anadolu'ya gelişi ve devletin ortaya çıkışının ele alınması, ayrıca Bizanslılar'la Selçuklular hakkında bilgi verilmesi* kararlaştırılmıştır.³⁰ 1909'da çalışmalarına başlayan Tarih-i Osmani Encümeni, yayın organı olarak Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nı meydana getirmiştir. İlk modern Türk tarihçiliğinin dergisi olarak kabul edilmektedir.³¹

Osmanlı Devleti zamanında Türk tarihinin yazımı hakkında çeşitli konularda tartışmalar yaşanmıştır. Atatürk ve İnönü Dönemleri tarih kongrelerinde de bildirilerine rastladığımız Eski Türk Tarihi hakkında, Mustafa Celaleddin Paşa'nın Fransızca yayımlanan *Eski ve Modern Türkler* eserinde Türklerin barbar ve vahşi bir halk olmadığını kanıtlama adına Hunların Türk olduğunu reddetmiştir. Hatta Kavimler Göçü'ne de Türklerin herhangi bir katkısının olmadığını öne sürmüştür. Türk Derneği kurucularında biri olan Necib Asım ise *Orhun Abideleri*'nde bu durumu eleştirmiştir.³²

II. Meşrutiyet Dönemi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin parçalanması, Osmanlı müesseselerinin yıkılması ve ardından yaşanan Millî Mücadele, tarihçiliğin üzerinde etkili olmuştur. Böylece Osmanlı'daki tarihçilik ve tarih

²⁸ İsmail Hakkı Demircioğlu, "Osmanlı Devletinde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri" **Millî Eğitim**, Sayı: 193, 2012, s. 115-119.

²⁹ Behar, **a.g.e.**, s. 81.

³⁰ Abdulkadir Özcan, "Tarih-i Osmani", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XL, s.83-84

³¹ Halil İnalçık, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Sayı: 7, 2006, s. 3.

³² Yusuf Akbaba, "Eski Türk Tarihçiliğinin Ötesi: Kırgızlar", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi**, C. I, Sayı: 1, 2018, s. 27-28.

alanındaki çeşitli görüşler ve eleştiriler Atatürk ve İnönü Dönemlerine intikal etmiştir.

D. Atatürk Dönemi Tarih Yazımı

Bir devletin ve özellikle sınırları belirlenmiş tarih aralığındaki tarih anlayışını ifade etmek güçtür. Süreç içerisinde değişimleri anlayabilmek için toplumsal, düşünsel ve siyasal bağlamları iyi tespit etmek gerekir. Atatürk Dönemi tarih anlayışı da bu çerçevede içerisinde değerlendirilecektir.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılı ile Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar geçen süre adeta geçiş sürecidir. Siyasi ve kültürel değişimlerin yaşandığı bir dönem yaşanmıştır. Yaşanan değişimler Atatürk'le birlikte 1923'ten sonra daha yoğun ve kalıcı olmaya başlamıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde dinsel tarih anlayışı, hanedan tarih anlayışı ve ulus tarih anlayışı dönemleri yaşanmıştır.

Fuat Köprülü'nün 1924'te Darülfünun'a bağlı olarak kurduğu Türkiyat Enstitüsü Türk tarihi açısından önemli bir gelişmedir.³³ Burada Türk tarihinin konuları üzerinde çeşitli yayınlar yapılarak tarih biliminin gelişmesine gayret gösterilmiştir.

Atatürk döneminde tarih çalışmalarının başlangıcı Afet İnan'ın anlatımına dayanmaktadır.³⁴ 1928 yılında Fransızca coğrafya kitabında *Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci bir insan tipi olduğu yazılmıştır*. Atatürk'e gösterdiğinde de Atatürk'ün bu düşüncelerin doğru olmadığı ve üzerinde çalışılması için Afet İnan'ı yönlendirmiştir.³⁵ Birtakım çalışmalar neticesinde de Türk Tarih Tezi meydana getirilmiştir.

1909 tarihinde oluşturulan Tarih-i Osmani Encümeni'nin yerini 1931 yılında Atatürk'ün emriyle oluşturulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti almıştır.³⁶

23 Nisan 1930 tarihinde Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı, Türk Tarih Kurumu'nun (TTK) kurulmasında önemlidir. Kurultayda alınan karar

³³ Halil İnalcık, "Türk İlimi ve M. Fuad Köprülü", **Türk Kültürü**, C. VI, Sayı 65, 1968, s. 54.

³⁴ Afet İnan, açılan Türk Tarih Tezi kürsüsüne dahi atanarak öncülüğünü devam ettirmiştir. Kaynak için bkz: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Tarih Tezi Kürsüsü'ne Afet İnan'ın Tayini, **BCA (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi)**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 85.91.15.

³⁵ A. İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Belleten**, C. III, Sayı 10, s. 243-246.

³⁶ A.Özcan, a.g.m., s.83.

doğrultusunda Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir şekilde incelemek için Türk Tarih Heyeti teşkil edilecektir. 16 üyeden oluşan heyetin ilk toplantısı ise 4 Haziran 1930'da Halkevi'nde gerçekleştirilmiştir. 1931 yılında, Türk Ocakları'nın kapatılma kararı VII. Kurultay'da verilmiştir. Ardından Atatürk'ün liderliğinde 12 Nisan 1931'de "*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*" adı ile resmen kurulmuştur.³⁷ Cemiyet 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını alarak faaliyetine devam etmiştir.³⁸

Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda, sistemli bir tarih tezi meydana getirmek için Türk Tarihi Tetkik Heyeti üyelerince 1931 yılında tek ciltlik bir *Türk Tarihi* kitabı hazırlanmıştır. Kitap, hazırlanacak tezin ana kaynaklarından birini oluşturmuştur. Ardından özet bir basımı olan Türk Tarihinin Ana Hatları eseri okullara dağıtılmaya başlanmış ve burada tarih tezi savunulmuştur. Kitabın yazılış maksadı *şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlar mehzaz olan fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu veya şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklüğün kendini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur... Benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için milli bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılan ilk adımı atmak olduğu ifade edilmiştir.*³⁹

Türk Tarih Tezi'nde Türklerin *bütün insanlığın beşiği olan Orta Asya'dan çıkmış, beyaz, brakisefal kafatası yapısına sahip, Turanî bir ulus olduğu* belirtilmiştir. Orta Asya'nın zamanla yaşadığı iklimsel değişiklikler sonucunda gittikçe kuraklaşması sebebiyle Türkler, *uygarlık yaratan yetenekleri ve sanatlarıyla birlikte dalgalar halinde Asya, Avrupa ve Afrika'nın çeşitli bölgelerine göç etmişlerdir. Çin, Hint, Ortadoğu'da Mısır, Sümer-Akad-Elam ve Anadolu'daki Etiler (Hititler) başta olmak üzere uygarlıklar Türkler sayesinde kurulmuştur. Mezopotamya uygarlığının kurucusu Sümerler ile Anadolu uygarlıklarının kurucusu Etilerin (Hititler) Türk oluşu, Anadolu'nun ilk çağlardan beri bir Türk yurdu olduğunu kanıtlamaktadır. Bu bağlamda çok eski tarihlere kadar medeniyet*

³⁷ Ahmet Haşim Altınışık, "Atatürk-İnönü Dönemi Kültür Politikaları Temelinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu", Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırşehir, 2011, s.76-78.

³⁸ Şefik Taylan Akman, "Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.I, Sayı:1 2011, s. 85.

³⁹ **Türk Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul Devlet Matbaası, 1930, s. 1.

yaratıcısı olan Türkler Batı medeniyetinin kurucu unsurları sayılan Yunan ve Roma medeniyetlerinin de asıl kurucuları olduđu⁴⁰ görüşü savunulmuştur.

Türk Tarih Tezi'nin öğretmenlere tanıtılması ve ders kitaplarına nüfuz etmesi, öte yandan da tezin tartışma ortamında konuşulması maksadıyla I. Türk Tarih Kongresi 14 Şubat 1932'de gerçekleştirilmiştir.⁴¹ Tez, kongrede istisna durumlar olmakla birlikte gayet olumlu karşılanmıştır. Genel kanaate göre, Türk tarihinin yazılması yabancı kaynaklara dayanarak değil kendi araştırmalarımıza göre gerçekleştirilmelidir. Böylece milli bir tarih anlayışının doğması sağlanmaya çalışılmıştır.

Atatürk, TBMM'nin 1937 yılının açılışında *Tarih Kurumu; yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki hafirler ortaya çıkardığı eserlerle şimdiden bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya başlamış bulunuyor. Türk Tarih ve Dil Kurumlarının, Türk milli varlığını aydınlatan çok değerli ve önemli birer bilim kurumu niteliğini aldığını görmek, hepimizi sevindirici bir olaydır.*⁴² diyerek milli ve uluslararası sahada tarih biliminde yer edinildiğini belirtmiştir. Örnekle nitelemek gerekirse, dönemin Konya Milletvekili ve aynı zamanda Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanı Muzaffer Göker, Paris'e Türk tarihine ilişkin konferanslar vermek ve diğerlerini takip etmek üzere görevlendirilmiştir.⁴³

İlki Temmuz 1932, ikincisi Eylül 1937'de gerçekleşen tarih kongreleri Atatürk Dönemindeki tarih anlayışını yansıtmaları bakımından önemlidir. Atatürk dönemindeki tarih kongrelerinde ortaya konulan çalışmalar ve neticesinde Türk Tarih Tezi'nin oluşumu, bu dönemdeki kimlik arayışının ve milletleşme olgusunun bir ifadesi olarak görülebilmektedir.

Kongrelerdeki amaç Maarif Vekili Esat Bey tarafından *Maksadımız ne yolsuz bir tezahirdür ne de haksız bir iddiadır. Ancak şimdiden sonra Türk çocuğu kendini ve mensup bulunduğu büyük Türk milletinin yüksek medeniyetini ve kabiliyetini diğer milletler arasındaki mümtaz⁴⁴ konumunu bilmesi ve dünyaya*

⁴⁰ Ahmet Şimşek, **Milli Tarihin İnşası**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2011, s. 24.

⁴¹ C. Metin, "Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi, 1998.

⁴² Millet Meclisi Tutanak Dergisi D. V, C. 20, Sa. 3, 1 Kasım 1937.

⁴³ DTCTF Dekanı Muzaffer Göker'in Sorbon Üniversitesi'nde Türk Tarihine Ait Konferanslar Vermek Üzere Paris'e Gönderilmesi ve Adı Geçenin Yevmiye ve Dövizi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 82.16.3

⁴⁴ **Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar, Müzakere Zabıtları**, T.C. Maarif Vekâleti, 1932, s. 8.

eskiden olduğu gibi hizmet etmek olarak açıklamıştır. Reşit Galip ise ilk kongreyi *Milli Tarih Kongresi* şeklinde duyurarak, güdülen davanın amacının *bizim hakikatimizi bütün beşeriyetin hakikatleri sırasına koymak*⁴⁵ olduğunu ifade etmiştir. İkinci kongrede ise amacın Türk tarihinin anlatılması için devam eden çalışmalardan alınan sonuçların Türk ve dünya bilim dünyasına bildirmek⁴⁶ ve bu sonuçları da bilimsel bir zeminde tartışmak olduğu ileri sürülebilir.

E. İsmet İnönü Dönemi Tarih Yazımı

Bir dönemin tarih anlayışını belirleyen etmenlere baktığımızda tarihçiler, tarih ders kitapları ve tarihe ilişkin hazırlanan çalışmalar göze çarpar. Dolayısıyla etmenleri tek tek incelemek dönemin tarih anlayışını kavramada etkili olacaktır.

1939 yılında Türk Tarih Tezi tekrar ele alınmış ve 1931 yılındaki dört ciltlik tarih kitaplarından ilki gözden geçirilerek yeniden basılmıştır. İlk baskıdan farklı olarak kökenleri kesin olarak belirlenmemiş olan Sümer, Frig, Hitit gibi kavimlerin Türk asıllı olduğu iddialarından vazgeçildiği görülmektedir. Ayrıca baskının Türk Tarih Kurumu yayını değil de kurumun üyesi olan Şemseddin Günaltay'ın ismiyle yayınlanması da dikkat çekicidir. Bu durumu, genel fikir birliğinin ortadan kalkmasının bir göstergesi olarak görülebilir.⁴⁷ Mükrimin H. Yinanç gibi bazı isimler de gerek Türk Tarih Tezi'ni gerekse tarih politikalarını takip etmemiştir.⁴⁸

İnönü, tarih görüşünü “*Sevgili Ebedi Atatürk! Tarih Kurumundan beklediğin maksatları, biz ve bizden sonra gelecekler, aşk ile takip edeceğiz.*”⁴⁹ sözleriyle ifade etmekle beraber, tarihçiliğin dönüşüme uğradığı bir gerçektir.

Tarihsel bakış açısında değişimin İnönü Dönemi'nde artarak devam ettiği görüşünü yansıtan birtakım durumlar vardır. Atatürk Dönemi'nde sahip olunan bazı görüşlerin değişip yeni düşüncelerin ortaya koyulduğuna Türklerin anayurdu ve sınırlarına yönelik mesele iyi bir örnek oluşturacaktır.

⁴⁵“Üçüncü Milli Tarih Kongresi-Cumhurreisimiz İnönü'nün Huzurlarile bugün Ankarada Toplanıyor”, **Vatan**, 15 Kasım 1943.

⁴⁶ Kenan Pala, “Atatürk Dönemi Türk Tarih Kongreleri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi. s. 82.

⁴⁷ Kenan Pala, a.g.t., s. 73.

⁴⁸ Mustafa Oral, “Bir Geçmiş Zaman Efendisi: Mükrimin Halil Yinanç”, **Türk Tarih Eğitimi Dergisi**, C. IV, Sayı 1, 2015, s. 195-203.

⁴⁹ “Atatürk'ün Aziz Hatırasına”, **Ulus**, 7 Ağustos 1939.

Atatürk, Türklerin kökeninin Orta Asya'dan geldiği konusundaki araştırmalara ayrı bir önem vermiştir. Batı'nın görüşüne göre, tarih öncesi medeniyetlerin kaynağı Batı'dır. Ancak Atatürk'e göre kaynak Batılılar tarafından değil, Orta Asya merkezli göçlerden ileri gelmektedir. Böylece, Atatürk Türk tarihini daha geniş bir alanda görürken, dünyadaki medeniyetlerin kaynağını gördüğü Orta Asya'yı, insanlığın en eski uygarlık beşiklerinden birisi olarak göstermiştir.⁵⁰

Anayurt meselesiyle birlikte Osmanlı tarih yazımında çarpıcı değişimler gözden kaçırılmamalıdır. 1930'lardan itibaren Osmanlı'dan kopuşu simgeleyen Türk Tarih Tezi mevcuttur. Osmanlı devrine çağ dışı/geleneksel olarak bakılmıştır. Erinç E. Yıldırım'a göre tarih yazımındaki muhafazakâr yorum özellikle akademik alanda artmıştır. Osmanlı Devleti'yle ilgili çalışmaların İnönü Dönemi'nde arttığını savunmuştur.⁵¹ Yayımlanan birçok eser bunu doğrulamaktadır. Bununla birlikte, Türk Tarih Kongrelerindeki Osmanlı'ya ilişkin bildiri sayısından da çıkarmak mümkündür.⁵²

Dönemin TTK Başkanı Ş. Günaltay, TTK'nin bir ihtiyacı karşılama maksatlı kurulduğunu, tarihin eskiden sanıldığı gibi birbiriyle ilişkisiz ve doğaüstü tesirlerle zaman zaman vücut bulan olaylar olmadığını ifade etmiştir. Önceden uygulanan *pragmatik tarih yerini genetik tarihe bıraktığını* söylemiştir. Milletlerin hayatında oluşan her türlü olayın kendi kendine olmadığını; olan her şeyin gizli olarak veya açık sebeplerle önceki olaylara bağlı olarak yaşandığını belirtmiştir. Dolayısıyla *bugünü kavramak, yarını sezebilmek için, dünü bilmek ne kadar lazımsa dünü anlamak için de daha evvelki zamanları aydınlatmanın o kadar gerekli olduğu* ifade edilmiştir.

Tarihi bir araç olarak gören Günaltay'a göre tarih, sadece bir *geçmişe ait levha* değildir. Tarihini aynı zamanda bir milletin yaşamındaki varlığını korumak ve bu varlığın gelişimini sağlamak için muhtaç olduğu *heyecan ve enerjinin bitmez bir kaynağı* olduğunu açıklamıştır.⁵³ Tarihi araç olarak gördüğünü belirten başka bir cümlesinde *...tarih ve dil, biri milli heyecan ve enerji kaynağı, diğerkbu heyecanı, o*

⁵⁰ Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Tarih Tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. III, Sayı 9, 1987, s. 504-506.

⁵¹ Erinç E. Yıldırım, **İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim: Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişim**, ODTÜ Yayıncılık, 2014, s. 58.

⁵² III. Türk Tarih Kongresi ve IV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri. Bkz ek 1.

⁵³ U. İğdemir, "III. Türk Tarih Kongresi", **Belleten**, C. VIII, Sayı 29, 1944, s. 5

enerjiyi başkalarına aşılıyan, yayan ve onları şahlandıran kutsal araç...⁵⁴ şeklindeki ifadeleriyle anlamak mümkündür. Asırlardır tarihin bir araç olarak kullanılmasını TTK başkanının ifade etmesi, tarih anlayışının amaç maksadıyla kullanımının görüldüğü açıkça ortaya koyulmuştur.

Günaltay, tarihçilikte Osmanlı Devri'nde görülen yalnızca 600 senelik bir tarih ve ondan öncesi olarak da Selçuklulara kadar götürülmesini ...bizde düne kadar tarihimizin bu önemi kavranmış değildi. Mazimiz ihmal ediliyor, tarihimize altı yüz senelik yaş verilmek veya biraz daha ileri gidilerek Selçuklulara kadar çıkılmak yeter görülüyordu. Ana kökümüz, şanlar ve zaferlerle dolu engin tarihimiz bilinmiyor veya benimsenmiyordu...⁵⁵ düşünceleriyle anlatmıştır. Afet İnan'ın Osmanlı tarihini araştırmasıyla ilgili eserleri okumasıyla Osmanlı tarihinin yadsınmadığını anlamak mümkündür.⁵⁶

Bunun yanında Selçuklu Devri'nin çok önemli olduğunu 1943'te söyleyenlerden biri Hamdullah Suphi Tanrıöver'dir: *Selçuk Devri bizim için ayrı bir ehemmiyet taşır. Bu devir Maverâünnehir'in Acemlikten Türklüğe geçmesini temin eden devir olduğu gibi, Anadolu'nun da Rumluktan Türklüğe geçmesini sağlayan bir devirdir...*⁵⁷ Selçuklu Devri'nin İnönü Dönemi'nde önemsendiğini ifade eden en iyi eser⁵⁸ Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi'dir. Eserin ön sözünde Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemseddin Günaltay'ın emriyle tercüme ettiğinin belirtilmesi de dikkat çekici bir husustur.⁵⁹

Reşit Galip'e göre meşrutiyetten önce ve sonraki Türk tarihini ve Anadolu'nun Türk olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla geçmiş yalnızca Selçuklulara kadar götürülmüştür.⁶⁰

Uluğ İğdemir'in düşünceleri de hemen hemen aynıdır. Ona göre TTK'nin kuruluşundan önce Türkiye'de düzenli tarih ve arkeoloji araştırmasının yapıldığı bir kuruluş yoktu. II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan, adı Cumhuriyet'ten sonra Türk

⁵⁴ U. İğdemir, **a.g.m.**, s. 6

⁵⁵ U. İğdemir, **a.g.m.**, s. 6

⁵⁶ Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet İnan'a Verilen Kitapların Listesi, **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0, Yer No: 1050.1033.3.

⁵⁷ "Türk Sanatı Hakkında Bir Konferans", **Ulus**, 7 Kasım 1943.

⁵⁸ En iyi olarak ifade etmemizin sebebi yazarın bu ifadeyi kullanmasındandır.

⁵⁹ İmad Ad-din Al-katib Al-İsfahani Al-Bondari, **Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, çev. Kıvameedin Burslan, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943.

⁶⁰ Reşit Galip, "Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler", **Ülkü**, C. II, Sayı 164, 1933, s. 45.

Tarih Encümeni'ne çevrilen Osmanlı Tarih Encümeni'nin yalnızca Osmanlı tarihini yazan bir kurum olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Tarihinin Osmanlı egemenliğinden sıyrılıp geniş manada tarih ve arkeoloji araştırmalarının yaygınlık kazanmasının TTK ile olduğunu belirtmiştir.⁶¹ Gerçekten de arkeolojinin Atatürk Dönemi'nde parlamaya başlamış ve sürekliliği İnönü Dönemi'nde devam etmiştir. Öyle ki yapılan Türk müzeciliği ve Türk arkeolojisi çalışmalarının yurt dışında anlatılması için kazılarıyla tanınan Remzi Oğuz Arık Paris'e gönderilmiştir.⁶²

TTK Başkanı haricinde Hasan Cemil Çambel de ülkenin tarih görüşlerini yansıtan karşılaştırmalı cümleler kurmuştur. Atatürk'ten sonra İnönü'nün devletin başına geçmesinin önemini ifade ederken dünyadan ve tarihten örnekler sunmuştur. İskender'in kurduğu *büyük dünya devleti, ölümünü müteakip, eski generallerinin ihtiraslı veraset kavgaları yüzünden vahdetini kaybederek parçalandığını* belirtmiştir. Ayrıca Ceasar'ın ölümü sonrası ihtiraslar yüzünden birliğini kaybettiğini ve iç savaşlar sonucunda problemlerin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bir Türk lider olan Attila'dan da örnek vermiştir. Attila'nın ölümü sonrasında Avrupa'nın göbeğinde kurulan devletin yıkıldığını söylemiştir. Tarih sırasını takip edip Osmanlı'ya geldiğinde ise Yıldırım Beyazıt'ın ölümüyle yaşanan Fetret Devri'nin ne tür olumsuz sonuçlar doğurduğunu anlatmıştır. Konuşmasında asıl değinmek istediği yer olan Atatürk sonrası İnönü Çambel'e göre tarihte örnekleri yaşanmış kötü vakalarla Türklerin karşılaşmadığını, bununla birlikte İnönü'nün tarihe sahip çıktığını ve himaye ettiğini ifade etmiştir.⁶³

Tarih anlayışında millilik çizgisinin sürdürüleceği Hıfzı Veldet tarafından *bizim bir milli dil tezimiz, milli tarih tezimiz ve milli terbiye tezimiz var...*⁶⁴ sözleriyle de izah edilmiştir. Ayrıca tarih anlayışındaki milliliğin sıkı tutulduğu, o dönemde yasaklanan birçok eserden anlaşılmaktadır. Zararlı yazılar içerdiği gerekçesiyle Maşeh Seropyan tarafından yazılan Ermeni Meselesi isimli eserin satışının yasaklanması bu duruma bir örnektir.⁶⁵

⁶¹ U. İğdemir, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara, TTK, 1973, s. 2.

⁶² Türk Müzeciliği ve Türk Arkeolojik Hafriyatı Konusunda Konferans Vermek Üzere Paris'e Gönderilecek Olan Arkeolog Remzi Oğuz Arık'a 600 Liralık Döviz Müsaadesi Verilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 86.24.14.

⁶³ Hasan C. Çambel, "Türk Milletinin Büyük Tarihi Kararı", **Belleten**, C. III, Sayı 9, 1939, s. 4

⁶⁴ H. Veldet, Hukukta Tarihçilik ve Türk Medeni Hukukunun Millileştirilmesi, **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 687.

⁶⁵ Beyrut'ta Yayınlanan Maşeh Seropyan'ın Ermeni Meselesi Adlı Ermenice Kitabın Yasaklanması, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 86.40.18.

İnönü Dönemi'nde Orta Asya merkezli bir tarih anlayışı yerini Anadolu'daki medeniyetleri merkeze alan bir tarih anlayışına bırakmıştır.

Yapılan çalışmalar ve Türk Tarih Kongrelerindeki bildiriler dikkate alındığında, Orta Asya tarihi geri planda kalmıştır. TTK ve yayın kuruluşlarınca basılan eserler örnek olarak gösterilebilir. Bibliyografik eser niteliğini taşıyan *83 Yılın Kitapları*'nda Anadolu tarihi konularında yayımlananlar, Orta Asya konulu eserlere göre daha fazladır.⁶⁶ Tarih kongrelerindeki bildiriler incelendiğinde; III. Türk Tarih Kongresi'nde doğrudan Orta Asya konulu bir bildiri⁶⁷, IV. Türk Tarih Kongresi'nde ise dört bildiri⁶⁸ yer almıştır. Dolayısıyla genele göre sayıların çok düşük olduğu aşikârdır.

TTK'nin yıllık genel kurul toplantıları da tarih anlayışına bir örnek teşkil eder. 24 Kasım 1945'te Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde yapılan toplantıda TTK'ye bağlı olarak Türkiye Tarihi Anıtlarının Onarımına Yardım Komisyonu adıyla bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Komisyon, Türkiye toprakları üzerindeki Eti, Frig, Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Devirleri'ne ait tarihi eserleri tespit ederek onların restorasyonunu ve korumasını amaçlamıştır. Yapılan çalışmaların da yayımlanması diğer amaçlardandır. Hamit Koşay'ın verdiği önergede içeriden ve dışarıdan para alınması durumu tartışmalara yol açmıştır.⁶⁹

Atatürk Dönemi'nde başlayan⁷⁰ Anadolu tarihi çalışmalarındaki amaç, Anadolu tarihini araştırmak ve Anadolu'yu gerçek manada tanımaktır. Çıkan bir köşe yazısında *Boğazköy'deki Hitit eserleri kadar Antakya'daki Roma ve İstanbul'daki Bizans, Konya'daki Selçuk eserleri bizce bir ölçüde medeniyet*

⁶⁶ Yusuf Turan Günaydın, *83 Yılın Kitapları- Türk Tarih Kurumu Yayınları Bibliyografik Kataloğu 1932- 2014*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2015.

⁶⁷ W. Ruben, "Bir Uygur Filozofu Hakkında", *III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, TTK, 2010, s.314-342.

⁶⁸ Reşit Rahmeti Arat, *Türklerde Zaman ve Vakit Tesbiti*, *IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, TTK, 2010, s. 94-108.

Sadri Maksudi Arsal, "Eski Türklerde Soy-Oymak Teşkilâtının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilâtında ve Kadim Romalıların Genscuria Teşkilâtında Olan Esasların Ayniyetine Dair", *IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, TTK, 2010, s. 109-123.

Bahaeddin Ögel, "İslamdan Önceki Türk Devletlerinde Tımar Sistemi", *IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, TTK, 2010, s. 242-250.

Zeki Velidi Togan, "Eski Türk Destanı Hanne ve Onun Tarihi Değeri", *IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, TTK, 2010, s. 475. (Bu tebliğ gelmemiştir.)

⁶⁹ Haberler, *Belleten*, C. X, Sayı 37, 1946, s. 211.

⁷⁰ Konuya ilişkin eser için bkz: Kenan Pala, *Atatürk Dönemi Tarih Kongreleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2008.

değerini taşıyan eserlerdir... Anadolu baştan başa bir medeniyet hazinesidir. Eski ve yeni, taş ve mermer, servi ve mezar, cami ve kilise, heykel ve kitabe hepsi bizindir ve medeniyetimizin büyüklüğümüzün bekçisi ve şahididir...⁷¹denilerek Anadolu'nun geneline sahip çıkıldığı mesajı verilmiştir. Avrupa'ya göre araştırmalarda geride olduğumuz Şevket Aziz Kansu tarafından ...İşte biz daha bu kronolojiyi Avrupa'da olduğu gibi, açık bir surette tespit edemiyoruz. Ve diğer taraftan Avrupa eski paleolitik kronolojisinin Anadolu'ya uyup uymadığını da kesin olarak bilmiyoruz.⁷² ifadeleriyle açıklanmıştır. Hatay Müzesi Müdürü Ruhi Tekan her karış toprağı altında ve üstünde türlü tarihi eserleri⁷³ barındırdığını ifade ederek Tarsus'ta bulunan mozaik gibi birçok eserin Anadolu'nun bu açıdan zenginliğine işaret etmiştir.

Atatürk Dönemi'nin tarihçilik anlayışını antropoloji bilimi fazlaca etkilemiştir.⁷⁴ Deyim yerindeyse antropoloji, tarih ve arkeoloji kol kola yürümüştür. 1925 yılında Türk Antropoloji Enstitüsü kurulmuştur. (O zamanki ismi Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi'dir.) Enstitüyle birlikte antropoloji Türkiye'de gelişimini sürdürmüş, sonrasında Afet İnan'ın Atatürk'ün emriyle 64.000 kişinin kafatası ölçümünü yaptırması biyolojik antropoloji çalışmalarına ağırlık verildiğini göstermiştir. TTK ile sürekli ilişki halinde olan Şevket Aziz Kansu, 1930 yılında Portekiz'de düzenlenen 15. Uluslararası Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi'nde "Hititlerin Kraniyolojik Tetkikatına Giriş" ve 1934 yılında Londra'da gerçekleştirilen Antropoloji ve Etnoloji Bilimleri I. Uluslararası Kongresi'nde "Anadolu Kraniyolojisi" isimli bildirilerini sunmuştur.⁷⁵

Atatürk Dönemi'nde ve özellikle tarih kongrelerinde görülen antropoloji eğilimi İsmet İnönü Dönemi'nde fiziksel antropolojinin etkisinin azalmasına dönüşmüştür. Daha önceden ispatlanmaya çalışılan Türk halkının diğer milletlerden geride olmadığı fikri ispatlanmış ve bu dönemde daha çok kültürel antropolojiye

⁷¹ "Eski Eserlerimiz ve Yeraltı Hazineslerimiz", **Ulus**, 27 Haziran 1943.

⁷² Şevket A. Kansu, "Hatay'da (Antakya) Bulunan Üst Aşöleen (Micoque) ve Niğde- Nevşehir Çevrelerinde Toplanan Lev Alloisien Aletler Hakkında Bir Not", **Belleten**, Cilt IX, Sayı 34, 1945, s. 295.

⁷³ Ruhi Tekan, "Tarsus Mozaigi", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara, 2010, s. 425.

⁷⁴ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Zafer Toprak, Cumhuriyet ve Antropoloji Darwin'den Dersime, İstanbul, Doğan Kitap, 2012.

⁷⁵ Fatma Arzu Demirel, "Türkiye Antropolojisinin Tarihçesi ve Gelişimi Üzerine", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 4, 2011, 129-131. Kraniyoloji o dönemin antropolojik çalışmalarını ifade etmektedir.

yönelme olduğu açıktır. Bunun yanında antropoloji sahasındaki çalışmalar sürmüştür. En büyük kanıt III. Türk Tarih Kongresi ve IV. Türk Tarih Kongresi'nde sadece antropoloji konulu birçok bildirinin olması gösterilebilir.

Yayın hayatı da İnönü Dönemi'nin tarihe olan ilgiyi ve algıyı yansıtmaktadır. 1933'te yayın hayatına başlayan Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi 1949'a kadar çıkarılmıştır. Yıllık Araştırmalar Dergisi ise 1940 ile 1944 tarihinde basılmıştır. F. Köprülü tarafından 1931 ve 1939 yıllarında Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası ile 1944 yılında Türk Hukuk Tarihi Dergisi de çıkan dergiler arasında yer almaktadır.⁷⁶ Bu bağlamda dergi çeşitliliğinin olduğu söylenebilir.

İnönü Dönemi'ne damga vurmuş eserlerden biri olan İnönü Ansiklopedisi, dönemin tarihe bakışını anlamak açısından önemlidir. Hem Anadolu tarihinin incelenmesi hem de Osmanlı'ya bakışı aktarması bakımından önem arz etmektedir. İnönü Ansiklopedisi'nin yanında Hayat Ansiklopedisi, Meşhur Adamlar Ansiklopedisi, Son Asır Türk Şairleri, Çocuk Ansiklopedisi gibi ansiklopedilerin varlığından da söz edilebilmektedir.⁷⁷

1 Ocak 1941'de kurulan İnönü Ansiklopedisi Bürosu⁷⁸, 14 Ocak'ta çalışmalara başlamıştır.⁷⁹ Çalıştırılan danışmanların ücretleri bizzat Maarif Vekilliği tarafından verilmiştir. Gerektiğinde mesai saatleri haricinde çalıştırılmışlardır.⁸⁰

1943'le 1952 arasında Milli Eğitim Basımevi tarafından yayımlanan ansiklopedi toplamda dört ciltten oluşmaktadır. 1952 yılındaki beşinci cildinden itibaren Türk Ansiklopedisi ismiyle yayımlanmaya devam etmiştir.

Ansiklopedi için 9 Şubat 1942'de 28 sayfa olarak hazırlanan programda, özellikle *Türklüğe ve büyük kurucuları arasında pek çok Türk bulunan İslam dünyasına, sonra da eski medeniyetlere beşik olan Orta Asya'dan kaynağını aldığı*

⁷⁶ Mahmut H. Şakiroğlu, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlar Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri ve Belleten", **Belleten**, C. XLVII, Sayı: 188, 1983, s. 1210.

⁷⁷ "Önsöz", **İnönü Ansiklopedisi**, C. I, Ankara, 1943, s. XII.

⁷⁸ "İnönü Ansiklopedisi Hakkında Bazı Düşünceler", **Vatan**, 23 Kasım 1943.

⁷⁹ İslam ve İnönü Ansiklopedileri Hazırlık İşlerinde Çalıştırılacak Memur ve Müstahdemlere Ait Kadronun Tasdiki, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 96.79.9

⁸⁰ İnönü Ansiklopedisi ile İslam Ansiklopedisi'nin Hazırlık İşlemlerinde Çalıştırılacak Müşavirlere Ait

Kadronun Tasdiki, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 99.67.11

ifade edilen *Şark Medeniyeti için başvuru eseri olacağı* ifade edilmiştir.⁸¹ Ansiklopedi'nin bir an önce tamamlanması için gayret edildiği fakat *ilk hamlede mükemmelinin yapılamayacağı* tarzında öz eleştiri de yapılmıştır.⁸²

Tanıtım yazısında, Osmanlı Dönemi'nde Ahmet Rifat Efendi tarafından 1881'de yayımlanan Lügati Tarihiye ve Coğrafiye isimli eserin ansiklopedi olarak kabul edileceği belirtilmiştir. Gerekçesi, tarih ve coğrafya yanında fizik, kimya gibi pozitif bilimlere de yer verilmesi ansiklopedi olarak ifade edilmiştir.⁸³

Maddelerde Osmanlı Devleti'ne ilişkin görüşler önemlidir. Örneğin Abdülhamid II. maddesinde, II. Abdülhamid'in Mebusan Meclisi'ni zorla kapattığı ve *keyfi idareye dönmek* için bir araç olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca, II. Abdülhamid Dönemi'nin dünyanın ilerlemesindeki hıza karşılık durgunluk yaşandığı fakat otuz üç yıl içinde de birtakım *imar, eğitimin yayılması, yollar, köprüler, Mülkiye Mektebi, Hukuk Mektebi...* gibi faydalı işlerin yapıldığı da söylenmiştir.⁸⁴ Maddede, Osmanlı'nın olumsuz özellikleriyle birlikte yapılan olumlu faaliyetlere de yer verilmiştir. Yazılan madde dışında, tarih ve coğrafya için bile Şemseddin Sami'nin Kamus-ül-alam'ının bir kişi tarafından yazılmış olması ve II. Abdülhamid baskısı altında yazılmış olması nedeniyle eleştirilmiştir.⁸⁵

Aynı dönemde hazırlanan İslam Ansiklopedisi'nin önemini de yadsımamak gerekir. Editör komisyonunun başına Adnan Adıvar getirilmiştir. Adnan Adıvar bilindiği üzere, geçmişte merkezden uzak tutulan bir isim olmuştur.⁸⁶

Türkiye tarihinin değiştiğine işaret edenlerden biri de Osmanlı tarihçilerinden Ömer Lütfi Barkan⁸⁷ olmuştur. Barkan, *Türkiye tarihinin hukuk ve teşkilat bahisleriyle içtimai ve iktisadi meseleleri üzerinde gün geçtikçe daha fazla durmak ihtiyacını hisseden yeni bir tarih anlayışının icaplarına uygun çalışmalar yapıldığını ve imparatorluk devrinin kanun dergilerinden (külliyat) gün geçtikçe*

⁸¹ “Önsöz”, **İnönü Ansiklopedisi**, C. I, Ankara, 1943, s. XV.

⁸² **a.e.**, s. XXIII.

⁸³ **a.e.**, s. IX.

⁸⁴ “Abdülhamid II.”, **İnönü Ansiklopedisi**, C. I, Ankara, 1943, s. 56.

⁸⁵ **İnönü Ansiklopedisi**, s. XXII.

⁸⁶ Erinç E. Yıldırım, **İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim: Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişim**, ODTÜ Yayıncılık, 2014, s. 107.

⁸⁷ Barkan'ın İnönü Dönemi'nde yazdıkları ve Osmanlı'ya ilişkin görüşleri için bkz: Halil Sahillioğlu, “Ömer Lütfi Barkan”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. XL, Sayı: 1-4, 1985.

*faydalanmak lüzumunun*⁸⁸ önemini dile getirmiştir. Yeni tarih anlayışının *geçmişin üstüne eğiliş, çok az incelenmiş bir tarihin aydınlanması* olarak gören Arık ise, *geçmişin pek horlanmış olduğunu* belirtmiştir. *Biz geçmişimizi tıpkı bugünümüz gibi bir bütün biliyoruz*, cümlesi ise Yunan, Roma, Helen, Orta Asya, Hitit, Osmanlı vb. tüm uygarlık ve devletleri kabul edildiğinin göstergesidir.⁸⁹

II. İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ TARİH EĞİTİMİ ve KÜLTÜR POLİTİKALARI

A. Atatürk'ten İnönü'ye Eğitim Politikası

Eğitim ve kültür, bir devletin vazgeçilmez unsurlarının başında gelir. İster formal isterse de informal olsun, bir şekilde eğitim şarttır. Ekler bölümünde, İnönü Dönemi'ndeki eğitim istatistikleri yer almaktadır.⁹⁰ Rakamsal bakıldığında dönem daha iyi anlaşılmış olacaktır. 1945-1946 dönemi orta öğretim birinci ve ikinci kademe hariç İnönü Dönemi'nde öğrenci sayısı ve okullaşma oranı artmıştır.⁹¹ Eğitim şuralarıyla ilişki kurulmak istenirse, şuralardaki kararların olumlu yansıdığı çıkarımı yapılabilmektedir.⁹²

Eğitim ve kültür politikalarını belirleyen en önemli unsurlardan biri olan ekonomi, aşağıda gelişim oranları verilerek karşılaştırılmıştır:⁹³

Atatürk Dönemi (1923 -1938) % 115

İnönü Dönemi (1939 -1950) % 12

Atatürk Dönemi'nde belirlenen eğitim politikalarının tarihle bağı her zaman olmuştur. Milli ruhun milli bir tarih bilinci ve milli kültürle devam edeceğine inandığından eğitime yönelik çalışmalarda tarih, arka plana itilmemiştir. İnönü, Türk kültüründe dil ve tarih meseleleriyle yakından ilgilenildiğini; TDK ve

⁸⁸ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı Kanunnameleri", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara, 2010, s. 505.

⁸⁹ Remzi O. Arık, "Tarih Görüşü", **Çınaraltı**, C. XI, 1948, s. 4-5.

⁹⁰ Türkiye'de Okullaşma ve Öğrenci Sayısı İstatistikleri Kaynak: Rıza Zelyut, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, III, 1983, s. 666.

⁹¹ Türkiye'de Okullaşma ve öğrenci sayılarını gösteren tablo için bkz.: Ek 2.

⁹² Rıza Zelyut, a.g.m, s. 666.

⁹³ "Açık Pencere: İşte Özal Mucizesi", **Milliyet**, 12 Aralık 1990.

TTK'nin ilgili konularda her alanda çalıştıklarını söylemiştir.⁹⁴ Tarihin yanında dile de önem verildiğini Dil Bayramı sebebiyle yayınladığı mesajda *bu bayramın büyük ve ulusal bir devrimin işareti olduğunu* söylemesiyle yeterince açıklamıştır. Ayrıca eğitimde verilen yeni bilim terimlerinin sonuçlarından da memnun olduğuna değinmiştir.⁹⁵

Osmanlı Devleti Dönemi'nde ortaya koyulan eğitim anlayışının eleştirilerek yerine yenisinin koyulduğunu, Atatürk, *şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarih-i tedenniyatında (alçalmalar, gerilemeler) en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim... Bir milli terbiye programından bahsederken eski devrin hurafatından... yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilecek bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihimizle mütenasip bir kültür kastediyorum*sözleriyle ifade etmiştir. Tutumun gerekçesi olarak da *...dehayı millimizin inkişaf-ı tammı ancak böyle bir kültürle temin olunabilir. Kültür zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seviyesidir*öne sürülmüştür.⁹⁶

Atatürk'ün eğitime ve yeni nesle verdiği önemin en önemli göstergelerinden biri Bursa'da kendisini karşılayan çocuklara hitaben söylediği sözlerdir: *...Sizler hepiniz geleceğin bir gülü, yıldızı, geleceğin ışığısınız. Memleketi asıl ışığa boğacak sizsiniz. Kendinizin ne kadar önemli, değerli olduğunuzu düşünerek ona göre çalışınız. Sizlerden çok şeyler bekliyoruz; kızlar, çocuklar!*⁹⁷ Benzer bir eğilimi İsmet İnönü'de görmek mümkündür. Öğrenciler ön planda tutulmuş ve eğitimleri için Avrupa'ya gönderilmişlerdir.⁹⁸

Politikalarda belirleyici olanın liderler olduğunu savunan, T. Banguoğlu, *Atatürk ve İnönü'nün Türk milletinin duygu, düşünce, zihniyet, rejim ve teşkilat sınırlarını çizdiklerinden* bahsetmiştir.⁹⁹ Dolayısıyla eğitimde belirleyici unsurun Edebi Şef ve Milli Şef olduğunu iddia etmektedir.

Eğitim politikalarının belirleyicisi olarak kabul edilecek milli eğitim bakanlığı/bakanları her dönem önemli olmuştur. İnönü Dönemi'nde Saffet Arıkan,

⁹⁴ İlhan Turan, **İsmet İnönü Eğitim- Öğretim Üzerine**, Ankara, Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, 2002, s.68.

⁹⁵ İlhan Turan, **a.g.e.**, s. 72.

⁹⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, II, Ankara, 1997, s. 16-17.

⁹⁷ "Çocuklar İçin", **Vakit**, 19.10.1922.

⁹⁸ Hükümet Adına Avrupa'ya Gönderilen Öğrencilere 1939 Yılında Gönderilecekleri Ülkelere Göre Tahsisat Verilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 87.51.16.

⁹⁹ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Irkçılık ve Turancılık**, Ankara, Maarif Matbaası, 1944,s. 18.

Hasan Â. Yücel, Reşat S. Sirer ve Tahsin Banguoğlu eğitim bakanlığı görevinde bulunmuştur.¹⁰⁰

B. Maarif Şuraları

Maarif Şuraları temelini Kurtuluş Savaşı'ndan alan eğitim kongreleri olarak kabul edilebilir. Eğitim politikalarının belirlendiği ve eğitimle ilgili kararların alınması için toplanılan heyetlerdir.¹⁰¹

İnönü Dönemi'nin ilk şurası olacak olan Mayıs 1939'da planlanan Maarif Şûrası'nın hazırlıkları ocak ayından önce başlamıştır. Aslında 1937'de çıkarılan bir kanunla Maarif Şûrası'nın toplanması 1939 yılına bırakılmıştır.¹⁰²

Hasan Ali Yücel göreve gelir gelmez, şûrayı toplamasının sebebi eğitimin sorunlarını gözden geçirmek ve çözüm için toplanmaktır. Eğitim bakanı, Türk eğitim konularının Tanzimat'tan itibaren kısıtlı ele alındığını ve kendilerinin ilköğretimden üniversiteye kadar olan eğitim sürecinde ihmal olmayacağını ifade etmiştir.

Şûrada, ders kitaplarıyla ilgili tek tip kitabın olacağı kararı alınmış ve yüksekokul ile fakülteler Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylece merkezileştirme gerçekleştirilmiştir. Alınan kararlar Türk Tarih Kongreleri'nde bildirilerini hazırlayacak olan hocalara sirayet edecektir.

İkinci şurada ise tarihe verilen önemin arttığı görülmektedir. Alınan kararlarda Türk tarihine ait okuma parçalarının ders kitaplarında yer alması ve milli tarihe ağırlık verilmesi gibi hususların öne çıktığı görülmektedir.¹⁰³

İsmet İnönü ve Nevhibe İnönü, Maarif Şurası'nın üyeleriyle birlikte bulunmaktan sevinçli olduklarını ifade etmiştir. Şuranın on gün boyunca süren çalışmalarını yakından takip ettiğini eğitim camiasının, mesleklerine aşklarını ve bağlılıklarını gördüğünü, eğitim mücadelesinde ümidinin yüksek olduğunu

¹⁰⁰ Saffet Arıkan 1935 ile 28 Aralık 1938'e kadar; Hasan Ali Yücel 1938-1946, R. Şemsettin Sirer 1946-1948, Tahsin Banguoğlu ise 1948-1950 tarihlerinde görevlerini icra etmişlerdir. Rıza Zelyut, a.g.m, s.665.

¹⁰¹ Konuya ilişkin olarak, ilk maarif şurası olan I. Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939) incelenebilir.

¹⁰² Toplanacak Olan Maarif Şurası'nın 1939 Yılına Bırakılması Hakkında Kanun Tasarısı, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 75.47.18

¹⁰³ **II. Milli Eğitim Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar**, MEB, İstanbul, 1991, s. 20-52.

belirtmiştir. Eğitimcilere seslenen İnönü, Türk milletinin layık olduğu yere yükselteceklerin kendi ellerinde olduğunu eklemiştir. Bunu gerçekleştiren her zaman yardımcı olacağını bildirmiştir.¹⁰⁴

C. Hümanizma

Hümanizma/hümanizm bakış açısına ve konu itibarıyla bulunduğu yere göre anlamı değişmektedir. Suat Sinanoğlu'na göre hümanizm *yeni zihinsel ve ahlaksal biçimlenim yolu ile insan iç evreni ile dış yaşamın gerçekleri arasında sataşmanın son bulduğunu göstermek isteyen*¹⁰⁵ bir fikirdir.¹⁰⁶

Hümanizmaya yönelik cumhuriyetin ilk yıllarında başlamıştır. Birtakım yabancı eserlerin çevrilmesi ve incelenmesi göze çarpmaktadır. Nurullah Ataç ve Ruşen E. Ünaydın'ın Vergilius'un *Ekloglargibiyazar* ve eserler örnek olarak gösterilebilir.¹⁰⁷

1938'den sonra eğitimde kültürün merkeze alındığı ve yeni bir bakış açısının ortaya konduğu açıktır. Hümanizma veya Türk Hümanizmi olarak nitelendirilebilecek bu görüş, uygarlığın temelini Anadolu'da aramış; Antik Yunan, Roma, Hititler, Frigler gibi Anadolu'nun yerleşik devlet ve topluluklarında bulunmuştur. Hümanizma akımıyla birlikte ders kitaplarındaki Yunan ve Roma tarihi konuları yoğunluk kazanmıştır.¹⁰⁸

Bununla birlikte Özellikle Yücel'in başkanlığında, 1945'e kadar, hümanizmi yerleştirme ve kuvvetlendirme amacı doğrultusunda çalışmalar sürdürülmüştür. Bakanlık bu yolda öncü rol üstlenmiştir. Çeviri işlerini önemseyen Yücel, Faust'un Türkçe olarak ifade edilmesinin Faust'u millileştirmek olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁹ Dolayısıyla Faust bir örnek teşkil eder. Aslında anlatılmak istenen, dünya klasiklerinin milli bünyede kabul göreceği ve benimseneceğidir. Öncü rolün başka

¹⁰⁴ İlhan Turan, **İsmet İnönü Eğitim- Öğretim Üzerine**, Ankara, Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, 2002, s. 66.

¹⁰⁵ Suat Sinanoğlu, **Türk Hümanizmi**, İstanbul 1986, s. 29.

¹⁰⁶ Diğer hümanizm tanımlamaları için bakınız: Muhsin Kadioğlu, "Hümanizm", **Sosyoloji Konferansları**, Sayı: 23, 1991, s. 157.

¹⁰⁷ Suat Sinanoğlu, **a.g.e.**, s. 92.

¹⁰⁸ A. Şimşek, & F. Yazıcı, "Türkiye'de Tarih Öğrenmenin Dünü, Bugünü", **TYB Akademi**, C. III, Sayı: 8, 2013, s. 19.

¹⁰⁹ Devre 7, Cilt 2, İçtima F, 26.05.1943, Maarif Vekaleti Bütçesi, s. 253.

bir yönünü maliyet oluşturmaktadır. 1939 bütçesinde yayıncılık için harcanan paranın on beş binden elli bine çıktığı görülmektedir.¹¹⁰

Devlet politikasına bürünen çeviri işleri, 1940'ta Tercüme Odası'nın¹¹¹ çalışmalarıyla hız kazanmıştır. Tercüme işlerinin kamusal alanda tartışılması 1939 yılında toplanan I. Türk Neşriyat Kongresi'nde gerçekleşmiştir. Hasan A. Yücel, Türkiye'nin *medeni dünyanın eski ve yeni fikir mahsüllerini kendi diline çevirmek ve alemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmesi*¹¹² için çevirilerin önemini ifade etmiştir. Bir başka tartışma yeri de 1939'da toplanan Birinci Maarif Şûrası olmuştur.

Çeviri faaliyetleri bir devlet politikası olarak yürütülse de TBMM'de tartışılmıştır. Rize Milletvekili Saim A. Dilemre, bir tarafta Goethe bir tarafta da Mevlana'ya sahip olduğumuzu ve Türk gençlerinin Doğu ve Batı mirasıyla yetişmesi gerektiğini söylemiştir.¹¹³ Bununla beraber, mecliste çeviri işlerini eleştirenler de olmuştur. Emin Soysal, kitaplardaki tercümelerin yanlış yapıldığını ve çevrilen eserlerin birçoğunun roman ve aşk hikâyelerinden olmasını eleştirmiştir.¹¹⁴

Arayış içerisinde antik çağlarda konuşulan Yunanca ve Latince'den birçok çeviriler yapılmıştır. Hasan A. Yücel'in önderlik ettiği oluşumla 1940 yılında liselerde Latince öğretilmeye başlanmış, Tercüme Bürosu kurularak çoğu Batılı eserler olmak üzere çeviriler gerçekleştirilmiştir. 1941'den itibaren ise Dünya Edebiyatından Tercümeler ismiyle eserler yayımlanmıştır.¹¹⁵ 1949'da bir bibliyografya da hazırlanmıştır.¹¹⁶ Kültürel alanda güzel sanatlara, opera tiyatro, sinema özellikle müziğe önem verileceği Hasan Â. Yücel tarafından ortaya koyulmuştur.¹¹⁷

¹¹⁰ "Neşriyat Kongresi Toplanıyor", **Vakit**, 29 Mart 1939.

¹¹¹ Başkanı Nurullah Ataç olan odada Ahmet Hamdi Tanpınar, Halide Edip Adivar, Sabahattin Ali gibi isimler yer almıştır.

¹¹² **Birinci Türk Neşriyat Kongresi, Teklifler, Müzakere Zabıtları**, Ankara, Maarif Vekilliği Yayınları, 1939. s. 12.

¹¹³ Devre 6, Cilt 25, İçtima 3, Maarif Vekaleti Bütçesi, 1942, s. 317.

¹¹⁴ Devre 8, Cilt 3, Toplantı 1, Maarif Vekaleti Bütçesi, 1946, s.454.

¹¹⁵ Betül Batır, "1940 Sonrasında Eğitim", **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, İdeal, 2018, s. 153.

¹¹⁶ Adnan Ötügen, **Dünya Edebiyatından Tercümeler Klasikler Bibliyografyası 1940-1948**, Ankara, MEB, 1949.

¹¹⁷ **CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları**, Ankara, Ulus Basımevi, 1939,s. 100.

1939'da gerçekleştirilen CHP'nin V. Kurultayı'nda Atatürk'ün vefatı üzerine milliyetçi politikalar yerine özgün ve milliyetçi bir çizgi izleneceği anlaşılmaktadır.¹¹⁸ *Bizim cumhuriyetimiz başka memleketlerin cumhuriyetlerine benzemiyen, bizim milliyetçiliğimiz başka memleketlerin milliyetçilerin milliyetçiliğine benzemiyen milliyetçiliktir* ifadesi bunun en iyi kanıtıdır. Milliyetçiliğin dönüşüm geçirdiği anlaşılmaktadır. Dönüşümün işaretlerinden biri olarak, 1944'te ise Türk milliyetçiliği faaliyetleri zararlı bir akım şeklinde *ırkçılık-Turancılık* olarak ilân edilmiştir.¹¹⁹

İsmet İnönü'nün eğitime dair konuşmaları eğitim politikasının yönünü ve tarzını açıklar niteliktedir. Cumhuriyetin gençleri büyük ümitlerle yetiştirdiğini ifade ederek, yetişmelerindeki en büyük sorumlunun devlet ve dolayısıyla *cumhuriyet maarifi* olduğunu öne sürmüştür. Politika olarak Türk milliyetçisi olduklarını fakat ırkçılığa karşı bir görüşün de olduğunu belirtmiştir.¹²⁰

TBMM'nin açılışında konuşan İnönü, milletvekillerine eğitimin her alanda ve her dalında yeni çalışmaların yapıldığını ve meclisin kabul ettiği programların gayret ve aşkla uygulandığını ifade etmiştir. Bununla birlikte eksiklerin de olduğunu ancak çözüme yönelik çalışmaların sürdüğünü söylemiştir. Ülkenin en geniş sınırlarıyla kendi dönemlerini karşılaştıran İnönü, geniş sınırlara göre en az dört kat daha fazla harcama yapıldığı tespitinde bulunmuştur. Dolayısıyla kendi dönemlerinin bir *yükselme dönemi* olduğuna değinmiştir.¹²¹ Bunu kanıtlayan bir belgede, ordunun ve halkın eğitimi için film makinelerinin getirildiği yazılmıştır.¹²² Böylece eğitim, tek yönlü ve tek bir alanda görülmemiştir.

Öğretmenlerin milli eğitimde önemini kavrayan cumhurbaşkanı, yeni neslin yetişmesinde öğretmenlerin vazifesinin büyük olduğunu ve onların görevlerinde fedakârlıktan çekinmediklerini öne sürmüştür. Öğretmene de tüm yükü yüklemeyerek anne ve babalardan da çocuklarının yetişmesi hususunda destek istemiştir.¹²³ İnönü Dönemi'ndeki öğretmen sayılarına baktığımızda, ilköğretimde

¹¹⁸ **CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları**, s. 129.

¹¹⁹ Atilla Çetin, "Mustafa İsmet İnönü", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXII. 2000.

¹²⁰ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **İrkçılık ve Turancılık**, Ankara, Maarif Matbaası, 1944, s. 6.

¹²¹ Herbert Melzig, **İnönü Diyor ki: Nutuk, Hitabe, Beyanat, Hasbihaller**, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1944, s. 111.

¹²² Ordunun ve Halkın Eğitimi İçin Almanya'dan Satın Alınacak Film Makinalarının Bedelinin Ödenmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 52.338.21.

¹²³ H. Melzig, **a.g.e**, s. 201.

öğretmen sayısı sürekli artarken, liselerdeki öğretmen sayısında 1939-1940'ta azalışla beraber diğer yıllarda artış göstermiştir.¹²⁴ Bunda II. Dünya Savaşı'nın etkisi olduğu ifade edilebilir. Ancak genele baktığımızda öğretmen sayısının artışı dikkat çekicidir.¹²⁵

Olumsuzluklara rağmen savaş yıllarının en zor koşullarında Cumhuriyet Tarihi'nin en büyük eğitim atılımı gerçekleşmiştir. 1942 yılında çıkarılan 4274 sayılı *Köy Enstitüleri ve Köy İlkokulları Teşkilat Kanunu* ile eğitim seferberliği başlatılmıştır. Öğretmen yetiştirmede 110 yılda ulaşılan sayı 6.000'den 20.000'e ulaşmıştır. Okul sayısı 5.000'den 17.000'e, öğrenci sayısı 380.000'den 1.5 milyona çıkmıştır. 600 sağlıkçı, 9.000 eğitimci yetiştirilmiştir.¹²⁶ Bu rakamlara rağmen, zorunlu eğitime 1940'lı yıllarda katılımın düşük olduğu, 2/3'ünün okul devamlılığının olmadığı bilinmektedir.¹²⁷

Hasan Â. Yücel, göreve geldiği gün Ankara'ya gönderdiği bir telgrafla birlikte bir tamim göndermiştir. Tamimde İsmet İnönü'nün kendisine itimat ettiğini ve bu durumdan memnuniyetini açıklamaktadır. Atatürk'e de değinmeden geçmeyen Yücel, Atatürk'ün *irfanımıza kuvvetli hamlelerle yeni bir hayat verdiğini* ifade etmiştir. Dolayısıyla bu bilinçte *Milli Şef'in direktiflerine CHP'nin kültür politikasına ve belirlediği ilkelere ve hükümet programına uyacağını* belirterek eğitim ve kültür politikalarında devlet ekseninden ayrılmayacağını söylemiştir. Hasan Ali Yücel'den önceki Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın gerçekleştirdiği faaliyetlerin de devam edeceğini açıklayarak eskiye olan bağı kesmeyeceğini ve bunun bir süreklilik olduğunu anlatmıştır.¹²⁸ Göreve geldikten yaklaşık bir ay sonra ise bakanlık tarafından *öğretmen ve eğitimlerini memleket ve meslek meseleleri üzerinde düşündürmek, bilgilerinin yükselmesi için İlk Öğretim*¹²⁹ isminde haftalık bir gazete yayımlanmasına karar verilmiştir.

¹²⁴ Cumhuriyet Yıllarında Milli Eğitime Ayrılan Bütçe Miktarları, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 90.559.4.

¹²⁵ Türkiye'de 1935-1940 Yılları Arasındaki Okul, Öğretmen ve Öğrenci Durumunu Gösterir İstatistik, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 35.140.3.

¹²⁶ Sadettin Özel, 1947 Yılı Basınında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Türk Devrimi, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010, s. 5.

¹²⁷ Ali Yalçınöz, "Ulusal Eğitimde İlk Öğretimin Rolü", **Yeni Kültür**, Sayı 73, 1943, s. 224.

¹²⁸ "Yeni Maarif Vekilinin Tamimi", **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1939.

¹²⁹ Milli Eğitim Bakanlığı'nın Çıkaracağı İlk Öğretim Gazetesinin İçereceği Yazıların Planı ve Tamim, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 85.558.12.

Yücel, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda, memleket davalarında başarının birinci şartının *Atatürk'e ve İnönü'ye bağlanmak* olduğunu ifade etmekle birlikte, kendilerinin Atatürkçü olduğunu belirterek böyle olmayanlar karşısına çıktıklarında *onlara yüz vermeyin, söz vermeyin*¹³⁰ öğüdünde bulunmuştur.

Reşit Galip'in tarih ve tarih eğitiminin önemine değindiği bir konuşmasında tarihi bilmenin gerekli olduğunu ve Türk tarihini bilmiyorlarsa M. Kemal zamanında gerçekleştirilen Milli Mücadele'yi hatırlamalarını istemiştir.¹³¹

Elbette eğitim politikalarının önemli bir sonucu olan tarih müfredatları olmuştur. Çıkan bir gazete haberinde tarihi öğretmek için söylenen belirli bir metot izlenmesi gerektiği ve tarihe ait temel bilgilerin ve fikirlerin öğrenci tarafından *hazmedilmesini sağlamanın* gerekli olduğudur. Ancak *Türk milletinin en eski ve geniş bir tarihe malik olması, Garp medeniyetine olan alakalarımız dolayısıyla garp milletleri tarihi üzerinde durmamız, ... Bütün tarih boyunca kurduğumuz devletlerin ve başka milletlerle olan münasebetlerimizin çokluğu, Cumhuriyet ve İnkılap tarihimizi çocuklarımızın yetişmesi bakımından teferruatlı şekilde okutmak lüzumu* sebebiyle öğretmenlerin birtakım yönlendirmeler yapması ve ders kitabının pedagojik özelliklere sahip olması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ayrıca derslerde olayların *kronolojisinin sıralanamaması, dersin sıkıcı ve tek yönlü bir akış takip etmesi ve çocukların özel isimlerden sıyrılamayıpolayların ruhuna gidememeleri* sorunları da ifade edilmiştir. Liseler için yazdırılan kitaplarda ise milli tarih görüşünün esas alınarak kolay anlaşılır olmasına, anlatılanların klasik şekilde verilmesine, konuların başına birer özet konulmasına, tarih dersindeki bilgilerle diğer dersler arasında ilişki kurulmasına karar verildiği söylenmiştir.¹³²

Hümanizma ruhunun hal ve geleceğini liselerdeki eğitimin belirleyeceğini ifade eden Hasan A. Yücel, aydın sınıfı yetiştirmek için bu kademeyi önemli görmüştür. Konuşmasında liselerde hümanizmanın nasıl yerleşeceğindenve Latince ile Yunanca derslerinin nasıl verileceğinden bahsetmemiştir.¹³³

¹³⁰ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **İrkçılık ve Turancılık**, Ankara, Maarif Matbaası, 1944,s. 11

¹³¹ **Söylevler 1932-1941**, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1942.

¹³² "Maarif Vekilimiz Dün Söylediği Nutukta Ahlak, Dil, Tarih Konularının Maarif Şurasında Hangi Veçhelerden Ele Alındığını İzah Etti", **Ulus**, 16 Şubat 1943.

¹³³ **Birinci Maarif Şurası, 17-29 Temmuz 1939- Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar**, Ankara, Maarif Vekilliği Yayınları, 1939, s. 12.

Hümanizmin tarih araştırmalarında ve tarih kongrelerinde yer aldığı bir gerçektir. 1940'lı yıllardan itibaren Türk tarihini dünya tarihine bütünleştirme anlayışı Orta Asya çalışmalarını sekteye uğratmıştır.¹³⁴ İnönü Dönemi'ndeki tarih kongrelerinde, Yunan ve Helen medeniyetinin kültürlerinin incelenmesi bunun bir yansımasıdır.

III. Türk Tarih Kongresi'ndeki bildirisinde Yunan-Latin kültürüyle Türklerin akrabalığından bahseden Reşit S. Atabinen, Türklerin köken itibarıyla Avrupa'nın asıl unsuru olduğunu¹³⁵ öne sürmüştür. Türklerin Anadolu'da varlık gösteren Troyalılardan gelmesiyle alakalı 17. yüzyılda bir efsanenin var olduğundan bahsetmiştir.¹³⁶

Özellikle Yunan/Helen/Roma araştırmalarının yoğunluk kazanması hümanizma anlayışının sonucudur. IV. Türk Tarih Kongresi'nde *Klasik Çağlar ve Bizans* isminde ayrı bir bölümün ortaya çıkması hümanizmayla ilişkilidir. Sadri M. Arsal bildirisinde, Türk kavimlerinin soy-oymak teşkilatında hâkim olan esasların Yunanların Romalıların ve eski Germenlerinkiyile aynı olduğunu ileri sürmesi hümanizm görüşünü yansıtmaktadır.¹³⁷

Kongrelere sunulan rapor, tebliğ, görüş ve öneriler büyük oranda resmi görüşü yansıtmış, buradan çıkan kararlar doğrultusunda ders kitapları şekillenmiş ve hümanist politikalar ışığında tarih anlayışı, topluma benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu dönem tarih anlayışı Batı kültürüyle bütünleşme sağlayarak, hümanist yapılanmayı öngörmüştür. Türk hümanizmi, ortak bir tarih bilinci etrafında tarihin merkezine Anadolu'yu koyarak, Batı uygarlığının doğuşunu bu topraklara bağlayan bir tarih yorumu sunmak istemiştir.¹³⁸

¹³⁴ Ahmet Haşim Altunışık, Atatürk-İnönü Dönemi Kültür Politikaları Temelinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2011, s. 207.

¹³⁵ Reşit S. Atabinen, "Türklerin Avrupalılarla Müşterek Troya Menşeleri Efsanesi Üzerinde Araştırma", **Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 543-556.

¹³⁶ Reşit S. Atabinen, a.g.m, s. 544.

¹³⁷ S. Maksudi Arsal, Sadri Maksudi Arsal, "Eski Türklerde Soy-Oymak Teşkilâtının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilâtında ve Kadim Romalıların Genscuria Teşkilâtında Olan Esasların Ayniyetine Dair", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 121.

¹³⁸ Kadir Şeker, "İnönü Dönemi Kültür Hayatı", **Yayımlanmış Doktora Tezi**, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı, 2006, s. 79.

D. Ders Kitapları ve Maarif Şuraları

1931’de okutulmaya başlanan dört ciltlik lise tarih kitapları, 1941’den sonra Arif Müfid Mansel, Cavid Baysun ve Enver Ziya Karal’ın hazırladıkları yeni tarih kitaplarıyla değiştirilmiştir. 1943 yılına ait ders kitabında, Anadolu uygarlığı başlığı altında Hititler hakkında bilgi verilirken *Hitit boyları Milattan önce 1200 yıllarında Anadolu’ya Trakya üzerinden giren yeni kalabalık göçmenler arasında kayboldular. Orta Asyalı Türk göçmenlerin Ön Asya’da kurdukları çok parlak medeniyet ocaklarından biri de Eski Anadolu medeniyetidir. Anadolu’da yerleşen Türklere Hitit denilir*, cümleleri yer almaktadır. İfade edilenler, Türk Tarih Tezi’ni desteklemeye yöneliktir.¹³⁹

1943 yılına ait kitapta Yunanlar için *Ege’nin adalarında Ortaasya’dan gelmiş göçmenler tarafından çok parlak, çok zengin, ilerlemiş bir medeniyet ocağı kurulmuştur* cümlesi yazılmıştır.¹⁴⁰

1942’den sonra Klasik Yunan tarihi uzmanı olan Arif M. Mansel yönetiminde üç cilt olarak yeni bir ders kitabı hazırlanmıştır. 1943 Şurası’nda reform komisyonu ufak değişiklikler önermiştir. Hasan Â. Yücel ise dönemin savaş koşullarına atıfta bulunarak her türlü objektif iddialarının tarafsız aydın ve yazarlarda bile tarih olaylarının tam objektif değerlendirilmediğini ortaya koymuştur. E. Copeaux eserinde, 1947’den itibaren genel tarihe ve Batı tarihine yer verilerek hümanizma etkisinde ders kitaplarının hazırlandığını söylemiştir.¹⁴¹ IV. Türk Tarih Kongresi’nde konuşan Ş. Günaltay, bildirilerden bir kısmının da umumi tarihe ilişkin olduğunu ifade etmiştir.¹⁴² Dolayısıyla gerek kongrede gerekse ders kitaplarında genel tarih konularına yer verilmiştir. Okullarda okutulan tarih ders kitapları ve kongrelerde sunulan bildirilerde, Batı medeniyeti ve onun köklerine inilmesi bu bakımdan paralellik göstermektedir.

¹³⁹ A. Taşkın, “Türk Tarih Tezi Döneminden Yapılandırmacı Yaklaşım” “İlkokul 4. Sınıf Tarih/Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Antikite Anadolu Uygarlıkları” **Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi**, C. III, Sayı: 1, 2017, s. 63.

¹⁴⁰ A. Şimşek& A. Taşkın, “Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih / Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihinin Öğretimi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. XXV, Sayı: 4, 2017, s. 1538.

¹⁴¹ Etienne Copeaux, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 82

¹⁴² Ş. Günaltay, “Nutuk”, **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 3.

IV. Türk Tarih Kongresi'nde konuşan Ş. Günaltay, her çağın derine kadar tetkikininTürklerin eğitimi için önemli olduğunu ifade etmiştir.¹⁴³ İnönü ise eğitim işlerinin yalnızca hükümetle değil Meclis'le de birlikte olacağını *Maarif işlerimizi, yeni Meclisin tarihimizde mümtaz bir farikası olan himmetli ellerinize almanızı beklerim*¹⁴⁴diyerek ifade etmiştir.

Başbakan Şükrü Saracoğlu ise toplum birey ilişkisine değinerek, son yıllarda çocukların bencilerin etkisi altına girdiğini fakat bu durumun değiştiğini öne sürmüştür. Eğitim hareketinin bir savaş olduğunu ekleyen Başbakan, tıpkı savaşta olduğu gibi eğitimde de planlı hareketlerin önemini belirtmiştir. Şuranın *bilgi ve ahlak hareketlerini iyi ayarlamak ve bu hareketlerin istikamet ve hedeflerini iyi tayin etmek* amacı taşıdığını açıklamıştır.¹⁴⁵

Ortaokul tarih kitaplarının yazılması için bir müsabaka düzenlenmiştir. Müsabaka ortaokul birinci, ikinci ve üçüncü sınıfları içeren üç ciltten oluşması kuralı konulmuştur. Müsabaka süresi 1 Şubat 1943'ten başlayıp 31 Aralık 1943'e kadar sürmüştür. Müsabakaya katılmak isteyenlerden 30 Eylül'e kadar dilekçeyle Maarif Vekaleti'ne başvurmaları talep edilmiştir.¹⁴⁶

Ders kitapları için zor günlerde yoğun uğraşların sürdüğü açıktır. Devrin İzmit Kâğıt Fabrikası ihtiyacı karşılayamadığından ithalata yönelilmiştir.¹⁴⁷ Ders kitaplarının zamanında yetişmesi meselesi de gündeme gelmiş ve tamamlanması için fazla mesai yapılmıştır. Normal iş saatinin belli yerlerde üç saat kadar artırılması ve hafta tatilleri kaldırılması İnönü tarafından onaylanmıştır.¹⁴⁸ Belli bir düzen içinde basılması için 1940'ta *Ders Kitapları Düzenleme Kılavuzu* yayımlanmıştır. Bununla birlikte ders kitapları tek tip olmuştur.¹⁴⁹

¹⁴³ Ş. Günaltay, "Söylev", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 26.

¹⁴⁴ İlhan Turan, **İsmet İnönü Eğitim- Öğretim Üzerine**, Ankara, Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, 2002, s. 66.

¹⁴⁵ Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun, Maarif Şurası'nın Açılışı Münasebetiyle, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Sunduğu Nutuk, **BCA**, Fon Kodu: 30.1.0., Yer No: 11.63.6.

¹⁴⁶ "Orta Okul Tarih Kitapları Müsabakası" **Ulus**, 9 Ocak 1943.

¹⁴⁷ Okul Kitaplarının Basımı İçin Milli Eğitim Bakanlığı'nın İhtiyacı Olan 700 Ton Kağıdın Temini İsteği, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 144.31.7.

¹⁴⁸ Ders Kitaplarının Zamanında Yayınlanması İçin Maarif Matbaasında Hafta Tatillerinin Kaldırılması ve Mesainin 3 Saat Uzatılması, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 91.53.7.

¹⁴⁹ Seher Boykot, "Türkiye'de 1939–1945 Yıllarında Tarih Öğretim Programları ve Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi", **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XII, Sayı: 21, 2011, s.174.

1943'te toplanan II. Milli Eğitim Şûrası'nda Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metot ve vasıtaları açısından incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Kitaplara tarihi okuma parçalarının eklenmesi, milli tarihe ağırlık verilmesi ve liselere sanat tarihi dersi konulması için karar alınmıştır. İlkokul ders kitaplarının uygun olmadığı müfredat kitaplarının hazırlanmasında Türk Tarih Kurumu'nun bilimsel çalışmaları sonuçlarının dikkate alınacağı kararı alınmıştır. Tarih öğretmenlerinin lise mezunlarından alınmaması ve tarih öğretmenleri için özel kursların düzenlenmesi kararı alınmıştır.¹⁵⁰

Tarihçi Ömer L. Barkan *Türkiye'de gerek tarih anlayış tarzımızda ve gerekse muhtelif sınıflara ait tarih kitaplarının hazırlanış usullerinde bazı yenilikler yapılmıştır. Şu hâlde bizim tarih program ve kitaplarında... esaslı reformların gerekli olduğunu ifade etmiştir. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi profesörü Enver Z. Karal, Türk tarih yazımı yapılırken yeterince objektif olunduğunu ve konulardaki eksikliğin kaynak eksikliğinden kaynaklandığını belirtmiştir.*¹⁵¹ Dolayısıyla konu hakkında farklı görüşler mevcuttur.

III. Milli Eğitim Şûrası 1946'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Milli Eğitim Bakanı Reşat Ş. Sirer başkanlığında gerçekleştirilmiştir.¹⁵² Tarihle ilgili hedeflenenlerin gerçekleştirilmesi ve dünyanın ekonomik koşulları gereği teknik eğitime önem verilmesi tarih dersini geride bırakmıştır.

IV. Milli Eğitim Şûrası 1949'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Milli Eğitim Bakanı T. Banguoğlu öncülüğünde bir araya gelmiştir. Demokrat Parti'nin kuruluşuyla birlikte ortaya çıkan siyasi durum neticesinde de konuşulanlar genellikle demokrasi eğitimi gibi konular olmuştur. Ayrıca dünya koşulları sebebiyle *hayat ve iş adamı* yetiştirme amacı konuşulmuştur.¹⁵³ İstekler kısmında tarih ve coğrafya kitaplarının sonuna sözlükler eklenmesi ve bibliyografya konulması yer almıştır ve uygulanmıştır.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Tuğba Ayaz, "Milli Eğitim Şûralarında Tarih Öğretimi", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2009, s. 29-31.

¹⁵¹ **II. Milli Eğitim Şûrası Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar**, İstanbul, MEB, 1991, s. 241-249.

¹⁵² **II. Milli Eğitim Şûrası Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar**, İstanbul, MEB, 1991, s. 180.

¹⁵³ "Ortaokul Programları Üzerinde Düşünceler", **Zafer**, 31 Ağustos 1949.

¹⁵⁴ Sait Dinç, "Cumhuriyet Dönemi'nde Yapılan Milli Eğitim Şûraları ve Alınan Kararların Uygulamaları", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi, 1999, s. 63-95

III. ATATÜRK'TEN İNÖNÜ DÖNEMİ'NE TÜRK TARİH KURUMU

Zaman zaman içerik düzenlemesine de giden TTK dinamik yapısını her zaman korumuştur. TTK, başlangıçta Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi ile işleyişini sürdürmüştür. Ancak sonrasında yeni bir nizamnameyle faaliyet göstermiştir. Yeni bir nizamnameyle hareket edileceğinin işaretini arşiv belgelerinde bulmak mümkündür. Buna göre 1937'deki arşiv belgesinde TTK için yeni bir tüzüğün hazırlanması planı olduğundan resmi evraklara ilişkin bir karar alınmıştır. Evrakların imha edilmemesi Atatürk tarafından istenmiştir.¹⁵⁵

TTK, 25 Mayıs 1940 tarihinde 1938 Cemiyetler Kanunu¹⁵⁶ referans alınarak *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Tasdikına İktiran Eden Nizamname*'yle idare edilmeye başlanmıştır. Nizamnamenin ilk maddesinde 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti olarak kurulan cemiyetin adının Türk Tarih Kurumu olarak değiştirildiği ve merkezinin Ankara olduğu belirtilmiştir. Devlet başkanlarının TTK'yi himaye etmesi Atatürk zamanından itibaren var olan bir durumdur. Nizamname'nin ikinci maddesinde TTK'nin *Milli Şef Reisicumhur İsmet İnönü*'nün himayesinde olduğu hususu ifade edilmiştir. Bu maddeyle devlet ve TTK'nin ilişkilerini anlamak mümkündür.

Himaye durumunun devam etmesi üzerine TTK'nin fahri başkanı ve TDK'nin başkanı Maarif Vekili Hasan Â. Yücel, memnuniyetini bir mektup aracılığıyla İsmet İnönü'ye bildirmiştir. Mektupta *Milli benliğimizin kaynakları ve medeni varlığımızın kıymetini bize tanıtan Tarih Tezi ile milli şuorumuzun hazinesi olan dilimizin... zenginliğini meydana çıkaran dil inkılabının organları Tarih ve Dil kurumlarının yüksek himayelerine mazhariyetini... en derin şükran hislerimizle bugün öğrenmiş bulunuyoruz. Milli iradenin timsali olan yüksek varlıklarına ulaştırmak istediğimiz bu içten gelen duyguların çalışmalarımızı artıracak ve vazifelerimize bağımızı daha çok kuvvetlendirecek bir and olduğuna itimat buyurmanızı diler, ellerinizi öperek en derin saygılarımızı sunarız* diyerek bağlılığını ve müteşekkir olduğunu ifade etmiştir.

¹⁵⁵ Resmi Evrak ve Defterlerin Türk Tarih Kurumu'na Hazırlanacak Yeni Tüzüğe Kadar Yok Edilmemesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.01, Yer No: 75.43.3.

¹⁵⁶ **Resmi Gazete**, 14 Haziran 1938, Sayı 3959.

Paralel bir düşünceyi savunan Hasan Cemil Çambel, İsmet İnönü'yü Atatürk'ün birinci evladı olarak gördüğünü ve TBMM'nin İnönü'nün cumhurbaşkanlığına, savaşta ve barışta güven duymasını önemli bulmuştur. *Milli kültür inkişafımızın mühim esaslarını teşkil eden tarih ve dil inkılaplarıyla ve bu yoldaki ilmi çalışmalarla öteden beri yakından alakadar olduğunu bildikleri İnönü'yü TTK ve TDK'ye doğrudan himaye altına almasını manidar bir misal olarak görmüştür.*¹⁵⁷

Kurum'un fahri başkanı olarak Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili görülmüştür. Üçüncü maddesinde, *Maarif Vekili bu Kurum'un fahrî reisidir* denilmiştir. Madde dördte Kurum'un müessisleri (kurucuları) olarak; Afet İnan, Yusuf Akçura, Halil Ethem Eldem, Hasan Cemil Çambel¹⁵⁸ gibi isimlerin varlığından bahsedilmiştir.

21 Ekim 1940 tarih ve 2/14556 sayılı kararnamesiyle *Türk tarihini tetkik ve elde ettiği neticeleri neşretmek gayesile kurulmuş olup ilmi çalışmaları ilim alemince takdir edilmekte bulunan Türk Tarih Kurumu Kamu Yararına Çalışan Derneklerarasına alınmıştır.*¹⁵⁹

İnönü Dönemi'nde denetlenebilen bir yapıya sahip olan Türk Tarih Kurumu, 1942 yılında bir denetime tabi tutulmuştur. Maliye Müfettişi Ferit Melen, incelemeleri sonucunda bir rapor sunmuştur. Raporda 1931-1942 arası gider-gelir cetvelleri, kütüphane envanteri ve yapılan çalışmalar vb. verilmiştir. Raporun

¹⁵⁷ Hasan C. Çambel, "Türk Milletinin Büyük Tarihi Kararı", **Belleten**, C. III, Sayı 9, 1939, s. 3

¹⁵⁸ TTK'nin kurucuları arasında yer alan Hasan Cemil Çambel 1879'da İstanbul'da doğdu. 1896'da Harp Okulunu, 1900'de Harp Akademisini bitirdi. Kurmay Yüzbaşı olarak Almanya'ya gönderilerek Prusya Harp Akademisinde öğrenimini tamamladı (1902). Bir süre Karlsruhe'de General Hindenburg'un Karargâhında çalıştı. Yurda dönüşünde Selânik'te Rumeli Genel Müfettişliği ve Jandarma Islahat Müfettişliğinde görevlendirildi. Balkan Savaşında Genel Karargâh harekât şubesi müdürlüğü yaptı. 1913'de Berlin Büyükelçiliği Askeri Ataşesi oldu. 1915'de Irak cephesinde 51. tümen komutanlığına atanmasıyla tümeni ile Felâhiye Savaşı'na katıldı. 1917'de yeniden Berlin Askeri Ataşeliğine gönderildi. Mütarekeden sonra Kurmay Albay rütbesinden emekliye ayrıldı. Bir aralık Haliç Vapurları İşletmesi Müdürlüğünü yaptı. 1928'de Bolu'dan milletvekili seçilerek TBMM üyesi oldu. VIII. dönem sonuna (1950) kadar milletvekilliğini sürdürdü. 1935'de Yusuf Akçura'nın ölümü üzerine Atatürk tarafından Kurum Başkanlığına getirildi. 1939 yılında Türk Tarih Kurumu Başkanı ve Bolu milletvekiliyken Almanya Arkeoloji Enstitüsü tarafından oy birliğiyle Enstitü'nün üyeliğine kabul edildi. Hasan Çambel'in üye seçilmesine ilişkin kaynak için: **Belleten**, C. III, Sayı 9, 1939.

¹⁵⁹ Türk Tarih Kurumu'nun Menafii Umumiye Hadim Cemiyetlerden Sayılması, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1 Yer No: 92.99.16. Ayrıca bkz: **Resmî Gazete**, 5 Kasım 1940, Sayı 4652, s.1

sonunda defterler, kayıtlar ve evrakların eksiksiz hazırlandığı ve kurum gelirlerinin tasarruf ilkesi çerçevesinde kullanıldığı ifade olunmuştur.¹⁶⁰

TTK, tarihin yanında diğer bilim dallarıyla da ilişkili olmuş, çeşitli müzeler kurmuş ve müzeciliğe önem vermiştir. Müzeye verilen önemi CHP'nin V. Büyük Kurultayı'nda kabul edilen yirmi yedinci maddeyle görülmektedir.¹⁶¹ Maddede, müzelerimize katkı sağlayacak tarihi eserlerin bir araya getirilmesine, bu amaçla hafriyat yapılmasına ve eski eserlerin tasnifleriyle ilgilenilerek gerek duyulan eserlerin muhafaza edileceği ortaya konmuştur. Bizzat Milli Eğitim Bakanlığınca müzecilik anlamında kullanılacak bir liste hazırlanmıştır ve devlet bütçesinden ayrılacak bir bütçeyle onarım giderlerinin karşılanacağı vurgulanmıştır.¹⁶² Ulu Cami'nin de bakım ve onarımı devletçe karşılanarak müze haline gelmesi kararı alınmıştır.¹⁶³

TTK tarafından oluşturulan umuma açılmış olan müzelerle ören yerlerinin ziyaret edenlerden alınacak ücretler 1 Haziran 1938'deki kanunla belirlenmiştir. Ücretler milli bayramlarda ve hafta tatillerinde yarısı alınacak şekilde düzenlenmiştir.¹⁶⁴

TTK'nin yaptığı kazılar sayesinde de müzeler gelişme göstermiştir. Somut örnek vermek gerekirse, Arkeoloji Müzesi'yle ilgili birçok düzenlemenin ortaya konduğu ve çalışmaların yapıldığı söylenebilir.¹⁶⁵

Türk Tarih Kongreleri'nde ortaya konan görüşler ve bildiriler de haliyle birçok tarihi eserle ve müzelerle ilgili olmuştur. Müzelerdeki eserler ise yalnızca yurt içinde değil, yurt dışında da yer bulmuştur. İnönü Dönemi'nin ilk yılına denk

¹⁶⁰ Türk Tarih Kurumu'nu Denetleyen Ferit Melen'in Teftişi ile İlgili Rapor, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 215.457.4.

Gelir ve giderleri gösteren tablolar için bkz.: Ek 3. Türk Tarih Kurumu Gelir ve Gider Tablosu

¹⁶¹ **CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları**, Ankara, Ulus Basımevi, 1939, s. 100.

¹⁶² Milli Eğitim Bakanlığınca Müze ve Müze Deposu Olarak Kullanılacak Bazı İllerdeki Vakıf Binalarının Bakım ve Onarım Giderleri Devlet Bütçesinden Ödenmek Üzere Adı Geçen Bakanlığa Tahsisi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 109.54.7.

¹⁶³ Eski Malatya'daki Ulu Cami'nin Müze Olarak Kullanılmak Üzere Milli Eğitim Bakanlığınca Tahsisi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 120.53.14.

¹⁶⁴ **Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, s. 95

¹⁶⁵ Arkeoloji Müzesi Olarak Ayrılan İstanbul Mahmutpaşa Bedesteninin İmar Durumunu Gösteren ve Yeşil Sahanın Bir Kısımının Bedesten Parseline Eklenmesini Sağlayan 10100 Sa. Planı Değiştiren 11372 Sa. Planın Onayı, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 112.91.6.

gelen New York Sergisi'ne Türkiye'deki müzelerden çeşitli eserler gönderilmiştir.

166

TTK, kuruluşundan itibaren gelişime açık bir yapıya sahip olmuştur. Devlet büyüklerinin himaye ettiği bir kuruluş olup devlet tarafından da sürekli olarak desteklenmiştir. Bu durumun güzel örneklerinden biri, Celal Bayar'ın 1 Kasım 1938'deki nutkundaki düşünceleridir: *Türk tarihve Dil kurumlarının çalışmaları takdire layik kıymet ve mahiyet arzetmektedir. Tarih tezimizi reddedilmez delil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu...*¹⁶⁷ Görüldüğü üzere Başbakanlık gibi bir kurum tarafından TTK'ya övgü dolu sözler içeren bir konuşma TBMM'de bizzat Başbakan Celal Bayar tarafından ifade edilmiştir. Bununla beraber, ilerleyen tarihte IV. Milli Eğitim Şurası'nda açıkça *bir zaman tarih ve dil tedrisatımıza sirayet eden hayalle karışık*¹⁶⁸ görüşlerin yer bulamayacağı söylenmiştir.

Fiziki anlamda da gelişim gösteren TTK, kuruluşundan 1940 yılına kadar Ankara Halkevi'nde faaliyet göstermiştir. Halkevinin yetersiz gelmesi üzerine 1940'ın sonunda Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin yeni binasındaki beş odalı bir kısma taşınmıştır. III. Türk Tarih Kongresi'nin de DTCTF'de toplanmasının sebebi tesadüf değildir.¹⁶⁹

A. Türk Tarih Kurumu'nun Çalışmaları

Türk Tarih Kurumu'nun düzenlediği 1937'nin Eylül'ünde yapılan tarih kongresinin ardından altı yıl geçmişve aşağıda 1937'den 1950'ye kadar olan TTK'nin faaliyetleri, kongrede konuşulanlar dikkate alınarak ifade edilecektir.

Çalışmalardan önce, TTK'nin nizamnamesinde yazan kurumun amaçları şöyle ifade edilmiştir:

a) *Türk tarihi membalarını (kaynak) araştırıp bastırmak*

¹⁶⁶ 1939 New York Dünya Sergisi Pavyonumuzda Teşhir Edilmek Üzere Müzelerimizden Götürülecek Eşyaya İzin Verilmesi, BCA, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 85.111.15.

¹⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 27, Devre: V, İçtima: 4, 1 Kasım 1938, s. 6

¹⁶⁸ IV. Milli Eğitim Şurası, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1949, s. 68.

¹⁶⁹ U. İğdemir, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu, Ankara, TTK, 1973, s. 57.

b) Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesaik (belgeler) ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri (araştırma), hafır (hafriyat yapan) ve keşif heyetleri göndermek

c) Türk Tarih Kurumu mesaisinin semerelerini (ürünlerini) her türlü yollarla neşre çalışmak

d) Toplanıp ilmi müzakerelerde bulunmak.¹⁷⁰

Altı yıllık çalışmaları sınıflandırmak daha planlı bir anlatım sağlayacaktır. Buna göre

- 1) Hafriyat,
- 2) Ana kaynaklar,
- 3) Türk İslam Devri Kitabeleri Derleme Heyeti,
- 4) Etnografik araştırmalar,
- 5) İlmi toplantılar,
- 6) Yayın serileri,
- 7) Tarih çalışmalarını teşvik edecek tedbirler,
- 8) Tarihi eserlerin korunmasına yönelik çalışmalar,
- 9) Önemli günler için yıl dönümleri,
- 10) Kütüphanecilik faaliyetleri,
- 11) Uluslararası çalışmalara katılım,
- 12) Yeni üyeler şeklinde anlatım gerçekleştirilmiştir.

1. Hafriyat

Hafriyat, kazı çalışmalarının diğer adıdır. Türk Tarih Kurumu kazı işlerinde belirli bir sistem dâhilinde faaliyet göstermiştir. Kazı masrafları direkt kazı

¹⁷⁰ **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi**, Devlet Matbaası, İstanbul 1932. ve **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 15.

Ayrıca bkz: U. İğdemir, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara, TTK, 1975, s. 37.

başkanına verildiği arşiv belgesinden anlaşılmaktadır. Teftiş raporlarında, kazı masrafının yüksek olması durumunda doğrudan kazı başkanına değil; onun adına bankada açılan bir hesaba yatırılması tavsiye edilmiştir. Bu şekilde paranın hem doğru kullanılacağı hem de faizinden yararlanılacağı ifade edilmiştir.¹⁷¹

Göker'e göre Türk tarihini ilmi usullere göre yeniden incelemek ve yaymak için birtakım toprak üstü ve toprak altı tarih vesikalarıyla yazılı kaynakların meydana çıkarılması önem taşımaktadır. Bu hafriyat çalışmalarında belli başlı amaçlar olarak Muzaffer Göker şunları belirtmiştir: *“Sistemli surette Anadolu’nun paleolitik istasyonlarını araştırmak ve bu suretle memleketimizin tarih öncesi devirlerini aydınlatmak, eski kültürlerin istikamet ve menşe meselelerini halledecek vesikaları meydana çıkarmak, Anadolu’da büyük bir devlet kurmuş olan Etilerin yayılış sahalarını ve geçit noktalarını tespit etmek, en eski Anadolu kültürü ile Orta Asya, Mezopotamya, Ege havzası, Cenubi Rusya ve Şarki Avrupa kültürleri arasındaki münasebetleri araştırmak ve... Anadolu’muzun daha yakın tarihine ait belgeleri meydana çıkarmak.”*¹⁷²

Orta Asya ve Türklerin yayıldığı yerlerde yapılan kazılardan istifade edildiği belirtilmiştir. Elbette kazıların raporları veya kitap şeklinde basılmış olanlarından faydalanılacaktır. Türk Tarih Kurumu’nun Pumpelly’nin Anav hafriyatına ait iki ciltlik eseri, Solari’nin Etrüsklerin Umumi ve Hususi Hayatları, Götze’nin Eski Şark’ın Medeniyet Tarihi, Bittel’in Boğazköy, Brandenstein’in Etrüsklerin Menşei, Felix Stahel’in Küçük Asya Galatları Tarihi ve Hrozni’nin Ön Asya’nın En Eski Tarihi isimli eserlerintercüme edildiğini belirtmiştir.¹⁷³ Bu eserlere baktığımızda ya Orta Asya’ya ya da Türklerin kökenine ilişkin eserlerdir. Kurumun, çevirilerle Türklerin kökenini ve yayıldığı alanın çok geniş olduğunu ispatlama eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Hafriyat çalışmalarının yanında bir de kurum bünyesinde kazıların raporları da yayımlanmıştır: Remzi Oğuz Arık- Alacahöyük Hafriyatı 1935 Raporu (Türkçe ve Fransızca), Hamit Koşay Alacahöyük Hafriyatı 1936 Raporu, Şevket Aziz

¹⁷¹ Türk Tarih Kurumu’nu Denetleyen Ferit Melen’in Teftişi ile İlgili Rapor, BCA, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 215.457.4.

¹⁷² M. Göker, “Türk Tarih Kurumu’nun Altı Yıllık Çalışmaları”, **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, s.15.

¹⁷³ M. Göker, a.g.e, s. 15.

Kansu Eti Yokuşu Hafriyatı Raporu (Türkçe ve Fransızca), Hamit Koşay- Pazarlı Hafriyat Raporu (Türkçe ve Fransızca).¹⁷⁴

Bunlardan başka henüz yayımlanmamış ancak basılmakta olduğu bilgisi verilmiştir. Bahsi geçen raporların üçü de Hamit Koşay'a aittir. İlki, daha öncesinde Türkçe yayımlanan Alacahöyük hafriyatının 1936 raporunun Almanca versiyonudur. Diğer ikisi ise Alacahöyük hafriyatının 1937-1939 ve 1940-1941 raporlarıdır. Her ikisi de Türkçe ve Fransızca yayımlanmıştır.

Raporlar değerlendirildiğinde Türk kültürüne, Anadolu'nun tarih öncesi ve sonrası dönemlerine değinildiği görülmektedir. Burada daha önceki kongrelerde tartışılan meselelerin göz önüne alınarak bu tür kazıların ve raporların oluşturulduğu söylenebilir. Örneğin bir Anav hafriyatının takip edilip bunun çevrilmesi tarihçiliğin başarıyla sürdürüldüğünü, ayrıca Türklerin menşeinin Orta Asya'da olduğunu ispat etmeye yönelik olduğunu çıkarmak mümkündür. Başka bir olarak, Türklerin yayılma alanları göz önüne alındığında, Etrüsklere dair bir raporun incelenip çevrilmesi tesadüf olamaz. Çevrilen iki eser doğrudan Etrüsklerle ilgilidir. Solari'nin eseri genel ve özel hayatlarına ilişkin, Brandenstein'in eseri ise onların kökenine yöneliktir. Dolayısıyla Türklerin kökenini ve yayılma sahalarının ne derece geniş olduğunu gösterme maksatlı çevirilerin yapıldığını söylemek mümkündür. Göker, bunu konuşmasının ilerleyen bölümünde *Türkler kadar geniş ülkelere yayılmış ve çeşitli milletlerle temasta bulunmuş pek az milletin var olduğunu*¹⁷⁵ belirtmiştir. Ayrıca Anadolu eserlerinin ortaya çıkarılmasıyla Anadolu tarihine ışık tutma amacını “...kurumumuz muhteşem şehir harabeleri ve zengin hazineler meydana çıkarmaktan ziyade Anadolu'nun en eski kültürlerine ait belgeleri veren höyükler¹⁷⁶ üzerinde çalışmayı maksadına daha uygun bulmaktadır¹⁷⁷” sözleriyle ifade etmiştir. Bunun neticesinde de İstanbul Arkeoloji Enstitüsü, Fransız Arkeoloji Enstitüsü vb. kuruluşların çalışmalarına destek verilmiş ve izinleri uzatılmıştır.¹⁷⁸

¹⁷⁴ M. Göker, “Türk Tarih Kurumu'nun Altı Yıllık Çalışmaları”, **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, s.16.

¹⁷⁵ M. Göker, a.g.m, s. 17.

¹⁷⁶ Metinde “köyükler” şeklinde yazılmıştır.

¹⁷⁷ M. Göker, a.g.m., s. 16.

¹⁷⁸ Örnek teşkil edecek arşiv belgeleri için bkz: İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü Üyesi Haspels'in Afyon'un Yazılıkaya Köyünde Bu Yıl da Kazıya Devam Etmesine İzin Verilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 87.62.9 ; İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü Üyesi Delapore'nin

2. Ana Kaynaklar

Ana kaynak olarak görülenler Batı ve Doğu dünyasının eserleridir. Çin, Hint, Arap, Bizans, Ermeni, Süryani vb. milletlerin dillerindekieserlerinin de incelenmesinin önemli olduğunu belirtilmiştir.

*Orta Asya Türklerine ait en önemli kayıtların*¹⁷⁹Çin vekayinamelerinde ve Çince yazılmış eserlerde bulunduğu belirtilmiştir. Bu eserlerin kullanılması için çeviri işine girildiği ve bunun için de Sinoloji Profesörü Eberhard'dan ricada bulunulduğusöylenmiştir. Eberhard'ın çevirdiği eserler *Çin'in Şimal Komşuları, Şarki Çin Sülalesi Zamanında Şimal Komşuları, Hiyungnular Hakkında Monografya*'dır. Bunlardan hariç olarak Eberhard Çin kaynaklarına dayanarak Eski Türk Kültür Tarihi Hakkında Araştırmalar adlı bir eser yazılmıştır.

Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemseddin Günaltay *Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya*¹⁸⁰adlı eserini hazırlamıştır. *Uzak Şark* isimli eseri de İstanbul Üniversitesi tarafından basılmıştır. Yakın Şark eserinin ikinci cildini teşkil edecek olan *Suriye Palestin ve Anadolu*¹⁸¹ 1947'de hazırlanmıştır.

İslamiyet'in Türkler tarafından kabulünden sonra en çok temasta bulunduğumuz milletlerin Araplar ve Farslar olduğunu belirtmesinin ardından o zamana kadar neşredilen yayınları aktarılmıştır: İsfahani'nin Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, Sadreddin Ebülhasan Ali'nin Ahbar-üdü Devlet-is-Selçukiye'nin eseri, İbn Meskeveyh, İbnüle sir, İbni Haldun, Elbiruni, Şerefeddin Yezdi, Şami, Gerdizi gibi kişi ve eserlerin çalışmaları tercüme edilmiştir.

Bunların yanında coğrafya da ihmal edilmeyerek meşhur Arap coğrafyacılarından İbni Hurdabih, İstrahri, İbni Havkal, Makdisi, İbni Kudame-el-kâtip, İbni Rusteh, Yakubi, İbni Fakih Hemedanieserlerinde, *Türklere ve Türk*

Malatya'nın Aslantepe Mevkiinde Hafriyata Bir Yıl Daha Devam Etmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 88.78.5.

¹⁷⁹ M. Göker, a.g.m., s. 17.

¹⁸⁰ Ş. Günaltay, **Yakın Şark: Elam ve Mezopotamya**, Ankara, TTK, 1937.

¹⁸¹ Ş. Günaltay, **Yakın Şark: Suriye ve Filistin**, Ankara, TTK, 1947.

ülkelerine ait bahisler kamilen dilimize çevrildiği¹⁸² gibi başka yazarların eserleri de çeviri programına dâhil edilmiştir.

Süryanice kaynaklardan olan Ebülfaraç İbni İberi'nin *Tarih*'i tercüme edildiğini ve Gürcüce yazılmış kaynakların da tercümesine başlanacağı haberi verilmiştir.

Cantacasin'in Türklerin Menşei isimli eserinin ve başka Bizanslı tarihçilerin eserlerinden Türklerle ilgili olan yerlerin alınması ve tercüme edilmesi ifade edilmiştir. Bizans kaynaklarının da yadsınmadığı anlaşılmaktadır. Çevrilmesi düşünülen yazarlara baktığımızda 11. asırdan 15. asıra kadar bir çizginin olduğu görülmektedir. Bu da bize gösterir ki Türk Tarih Kurumu geniş bir sahada Türklere ilişkin eserleri bünyesinde toplamaya çalışmaktadır.

Anadolu'da uzunca bir süre yaşamış olan Ermenilerin de eserlerinden istifade edilmiştir. Buna göre Tanburi Arutin'in *Tahmas Kulu Han'ın Tevarihi*, Kalost Arapyan'ın Rusçuk Ayanı Mustafa Paşa'nın hayatına ve kahramanlıklarına yönelik eserleri basılmıştır. Daha eski devirlere ait olan *Genceli Kirakos'un Moğol İstilas Tarihi*, *Mezoplu Toma'nın Timur ve Şahruh'un Garbi Asya'da Yaptıkları Harbler*, *Ak ve Karakoyunlular*, *Moses Kagankaytuacı'nın Ağuvanlar Tarihi*¹⁸³ Türkçeye çevrilmiştir.

Batılı yazarların çevrilen eserlerinden de bilgi vermeye devam edildiği görülmektedir. Wittek'in *Menteşe Beyliği*¹⁸⁴ eseri basılmıştır. Batılı yazarlardan Başkiref'in *Rusya Türklerinde Güzel Sanatlar Kültürü*, İzlanda'da *Türkler*, Şeroşevski'nin *Yakutlar*, Demembyne'nin *Memlûkler Devrinde Suriye*, Quatremere'nin *İran Moğolları Tarihi*, Wladmircev'in *Moğolların İçtimai Hayatı*, Gabriel'in *Anadolu Türk Abideleri*, Bulgar Tarihi Hakkında *Osmanlı-Türk Kaynakları*, Brockelmann'ın *İslam Kavimleri Tarihi* gibi eserlerin çevrildiği görülmektedir. Eserler incelendiğinde Anadolu Türklüğüne, İslam tarihine ve

¹⁸² M. Göker, "Türk Tarih Kurumu'nun Altı Yıllık Çalışmaları", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 18.

¹⁸³ M. Göker, a.g.m, s. 20.

¹⁸⁴ Osmanlı Devleti'nin kuruluş zamanlarına ilişkin çalışmalarıyla bilinen Wittek'in *Menteşe Beyliği*'ne ilişkin eserinin önemli görülmesi sebebiyle TTK tarafından o sıra Ankara Devlet Konservatuarı Müdürü olan Orhan Şaik Gökyay'a tercüme ettirilmiştir. III. ve IV. Kongre'lerde Osmanlı Devleti'ne olan ilginin artmasının güzel örneklerinden olan bu çalışma için bkz.; Paul Wittek, **Menteşe Beyliği: 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, çev. Orhan Ş. Gökyay, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1944.

İslamiyet öncesi Türklerin tarihine ışık tutulduğu görülmektedir. Genel çerçeveden bakıldığında Türklüğün yayılma alanının İzlanda'ya kadar götürüldüğü gerçektir. Öte yandan Moğollara ilişkin araştırmaların tercümesi yapılırken Avrupa da göz ardı edilmemiş, oradaki Türklüğü ve Türk kültürüne ilişkin çalışmalar yürütülmüştür.

Başka Batılı yazarların eserlerinin de çevrilmeye devam edildiği belirtilmiştir: Tesxhner- Anadolu Yolları, Grenard- Orta Asya Coğrafyası, Howorth- Moğollar Tarihi (4 Cilt), Wamberi- Buhara Tarihi, Barthold- Moğol İstilasına Kadar Türkistan, Erich Hanisch- Moğolların Gizli Tarihi, Bertold Spuler- İran Moğolları Tarihi, Ligeti Lajos- Macarların Eski Tarihi. Çevrilme aşamasında olan eserlerde Moğolların sıklıkla konu edildiği görülmektedir.¹⁸⁵ Burada Türklüğün bir başka dönemini içine alan Moğol tarihinin de takip edildiği aşikârdır.

Türk Tarih Kurumu'nun bilimsel faaliyetlerinden biri olarak Osmanlı seyahatname, sefaretname ve hatıralarından da yararlanıldığı görülmüştür. Örneğin, biri XVI. diğeri XVII. yüzyılda Osmanlı'ya sefaretle gelmiş olan iki İngiliz'in hatıraları da çevrilmiştir: Marquis de Noitel'in Hatıratı, Michel Baudier- Osmanlı Sarayı.

Hammer'in iki ciltlik Osmanlı Devleti Teşkilatı ve İdaresi,¹⁸⁶ Franz Babinger'in Osmanlı Müverrihleri¹⁸⁷, Balducci'nin Rodos'ta Türk Mimari Eserleri¹⁸⁸, Yorga'nın beş ciltlik Osmanlı Tarihi¹⁸⁹, Baron de Tott'un Hatıratı¹⁹⁰, Marwuis de Bonnac'ın Hatıratı¹⁹¹, Antuvan Galan'ın Jurnalı dilimize 1940'lı yıllarda çevrilmeye başlanan diğer eserlerdir. Ayrıca Aulard'ın Fransız İnkılabının

¹⁸⁵ M. Göker, a.g.m., s. 24.

¹⁸⁶ İki ciltlik olarak düşünülmesine rağmen Osmanlı Devleti Tarihi ismiyle Mehmet Ata tarafından 1947'ye kadar çevrilmesi devam etmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da 1947'de çevrilmesi tamamlanıp XI cilt olarak basılmıştır. Hammer, **Osmanlı Devleti Tarihi (1656-1686)**, C. I-XI, Çev. Mehmet Ata, Ankara, TTK, 1947.

¹⁸⁷ F. Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982.

¹⁸⁸ H. Balducci, **Rodos'ta Türk Mimarisi**, Çev. Celalettin Rodoslu, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1945.

¹⁸⁹ Bekir S. Baykal'ca çevrilmiştir. Bekir Sıtkı Baykal'ın çevirileri incelendiğinde ağırlığının Osmanlı Tarihi olduğu görülür. Yorga'nın eserinin çevrilmesi 1948'de gerçekleşmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Yorga, **Osmanlı Tarihi 1774-1912**, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1948.

¹⁹⁰ Baron Tott, Osmanlı Devleti'nde yaşamış Macar asıllı Fransız bir subaydır. Osmanlı'yı yakından tanıma fırsatına erişmiş ve bunu hatırat şeklinde kaleme almıştır. Türkçeye çevrilmesi epey sonra olmuştur. Eser için bkz: Baron Tott, **Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar**, Çev. Mehmet R. Uzman, İstanbul, Tercüman, Tarih yok.

¹⁹¹ Eserin çevrilmesi düşünülmüştür fakat çeviri işlemi tamamlanmamıştır.

Siyasi Tarihi: Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi¹⁹², Rafael Pumpelly, Türkistan'da Keşifler 1904 Ekspedasyonu: Anav'ın Preshistorik Medeniyetleri, Menşeleri, İnkişafı ve Muhitin Tesiri¹⁹³, Teschner, Anadolu Yolları, Grenard, Orta Asya Coğrafyası¹⁹⁴ eserleri de ifade edilebilir.

Görüldüğü üzere eserlerin tercüme edilmesi Osmanlı tarihinin yok sayılmadığı manasına gelmektedir. Ancak eserlerin gerek isimleri gerek içerikleri incelendiğinde Osmanlı'nın idaresi, sanatı, kültürü vb. konulara eğildiğini görmek mümkündür. Klasik Osmanlı tarih anlatımının I. ve II. Türk Tarih Kongreleri ve ders kitaplarıyla değişmeye başladığını ve İsmet İnönü Dönemi'nde de değişime ayak uydurulduğu söylenebilir.

1940 yılında alınan eski harfli eserlerin ülkeye getirilmesinin yasaklanma kararı alınmıştır.¹⁹⁵ Ancak kongrede konuşan Muzaffer Göker, Osmanlı tarihinin yok sayılmadığı Osmanlıca eserlere yönelik yorumlarından anlaşılmaktadır: *Eski Osmanlı dilinde yazılmış olan tarihlerimizin bugünkü nesil tarafından okunup anlaşılmasını temin maksadıyla bu eseri de Türk harflerine çevirtmek ve anlaşılmayan yerlerini notlar ve haşiyelerle izah etmek suretiyle neşretmek kararındayız. Bu suretle genç neslin tarihimize daha sıkı ilgilenmesini ve milli duygularının kökleşmesini istiyoruz.*¹⁹⁶ Milli tarihle gençlerin ilgilenmesine katkısının yanı sıra Osmanlı tarih yazımının da değiştirilmeye çalışıldığı hususu da vardır. Hususla ilgili olarak yine Muzaffer Göker, *Osmanlı tarihinin ilmi esaslara göre yazılması*¹⁹⁷ amacıyla arşivdeki milyonlarca vesikanın gözden geçirilmesinin ihmal edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu zamana kadar yazılan Osmanlı tarihinin yanlışlarla dolu olduğunu ifade ederek Türk tarihinin önemli safhalarından biri olan Osmanlı tarihinin doğru yazılması için çalışılması gerektiğini söylemiştir. Bunun için Türk Tarih Kurumu bir teşkilat meydana getirmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da bu teşkilatın başına getirilmiştir. Teşkilat arşivde birtakım çalışmalar yapmıştır ve Belleten'de çalışmalar yayımlanmıştır. Bunların yanında ayrı olarak eserler de

¹⁹² F. Alphonse, **Fransız İnkılabının Siyasi Tarihi: Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi 1789-1804**, Çev. Nazım Poroy, Ankara, TTK, 1944.

¹⁹³ R. Pumpelly, **Türkistan'da Keşifler 1904 Ekspedasyonu: Anav'ın Preshistorik Medeniyetleri, Menşeleri, İnkişafı Ve Muhitin Tesiri**, Çev. M. S. Şenyürek, Ankara, TTK, t.y.

¹⁹⁴ **Belleten**, Haberler, C. VI, Sayı 21-22, 1942, s. 640.

¹⁹⁵ Vesika Kıymetini Taşıyan Değerli Kitaplardan Maarif'in İthaline İzin Verdikleri Dışında Eski Harfli Bütün Eserlerin İthalinin Yasaklanması, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 91.52.13.

¹⁹⁶ M. Göker, a.g.m., s.22.

¹⁹⁷ M. Göker, a.g.m., s.23

yayımlanmıştır: Uluğ İğdemir- *Kuleli Vakası Hakkında Bir Araştırma*, Fevzi Kurdoğlu- *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı- *Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman ve Alemdar Mustafa Paşa*, Enver Ziya Karal- *Selim III. 'ün Hattı Hümayunları*, Süheyl Ünver *Selçuk Tababeti Tarihi*, Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı- *Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatında Methal*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, Faik Unat- *Osmanlı Sefaretnameleri*. Ayrıca Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları'nın ikinci cildi ve Salahaddin Elker'in Divani Rakamlar, Kanuni Devrine Ait Ahkâm Defteri, Süheyl Ünver Selçuk Kitap Tezyinatı, Adalet Tüze- Siyakat Anahtarı, İsmail Hakkı Uzunçarşılı- Hattı Hümayunlar, Cevdet Paşa'nın Maruzatı, İsmail Baykal- Enderunlu Sanatkârlar ve Hocaları, Bekir Sıtkı Baykal- Birinci Meşrutiyet, Osman Şevki Uludağ Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği, Kamil Kepecioğlu- Dört Asır Evvelki Fermanlar, Şinasi Altındağ- Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, İsmail Hakkı Uzunçarşılı- 17.Asırda Türk-İngiliz Münasebetleri, İsmail Hakkı Uzunçarşılı- Osmanlı İmparatorluğu'nun Merkez Teşkilatı isimli çalışmaların da basılmak üzere olduğu ifade edilmiştir.

Henüz basım aşamasına gelmemiş fakat hazırlanmakta olan eserlere baktığımızda Karlofça ve Pasarofça Antlaşması'nın zabıtları, Nişli Mehmet Ağa'nın Rusya sefaretnamesi ve Elhaç Mustafa Efendi'nin Nemçe sefaretnamesi görülür.¹⁹⁸

Yukarıda yer alan çalışmalar incelendiği takdirde yeni bir tarihe bakış görülmektedir. Özellikle Osmanlı tarih çalışmalarının artış göstermesi dönemin tarihe bakışıyla alakalıdır. Bunu III. ve IV. Türk Tarih Kongrelerinde de görmek mümkündür.

3. Türk İslam Devri Kitabeleri Derleme Heyeti

¹⁹⁸ M. Göker, "Türk Tarih Kurumu'nun Altı Yıllık Çalışmaları", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 23-24.

İnönü ve hükümeti, eski eserleretarihi ve mimari açıdan önemi sebebiyle özen göstermişlerdir. 1939 yılında birtakım abidelerin onarımı için maddikaynak ve insan kaynağı aktarıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarından biri de Türk İslam Devri'ne ait olan kitabeleri hem yurt içinde hem de yurt dışında tespit edip bunları sınıflandırmak ve yayımlamaktır. Heyetin başında Mükrimin H. Yinanç²⁰⁰ bulunmaktadır.

Heyet, çalışmalarına 1942 Mart'ında başlamıştır. Bu heyetin biri Ankara'da diğeri İstanbul'da olmak üzere iki kolu vardır. Ankara kolunun başkanı Osman Ferit Sağlam'ken, İstanbul kolunun başkanı Rıfkı Melul Meriç'tir. Muzaffer Göker bu heyetin 20 aylık çalışmaları sonucunda alınan neticeye değinmiştir.²⁰¹ Aşağıda, çalışmalar tablolarını tabloya dönüştürdük:

İstanbul Kolunun Çalışmaları	
Bina kitabesi sayısı	914
Müzelerdeki bina ve eşya kitabe sayısı	192
Mezar kitabeleri sayısı	10.256
TOPLAM	11.326

Ankara Kolunun Çalışmaları	
Abide sayısı	391
Çıkarılan plan sayısı	323
Bina kitabesi sayısı	260
Mezar kitabesi sayısı	150
Çekilen fotoğraf sayısı	981
TOPLAM	2105

¹⁹⁹ Abidelerin Tamiri İşlerinde 1939 Mali Yılı İçinde Çalıştırılacak Uzman Mimar veya Mühendisler Ait Kadronun Tasdiki, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 87.48.12

²⁰⁰ Mükrimin H. Yinanç hayatı ve çalışmaları için bkz: Mustafa Oral, "Bir Geçmiş Zaman Efendisi: Mükrimin Halil Yinanç, **Türk Tarih Eğitimi Dergisi**, C. IV. Sayı 1, 2014, s. 195-203.

²⁰¹ M. Göker, a.g.m., s. 24-25.

İstanbul kolunun çalışmalarının rakamlarının yanında, binlerce fotoğraf çektirildiği ifadesi kullanılmıştır fakat net bir ifade olmadığı için tabloya alınmamıştır. Tabloda yer almayan, Osmanlı Devri'ne ait rütbe ve payelerini gösteren Türk kavuk ve serpuş resimleri de yapılmıştır. Yine önemli bir çalışma olan Türk İslam Devri'nin mimari eserlerinin yerlerini gösteren bir haritanın bir kısmı tamamlanmış, diğer kısımları için de çalışmalara devam edildiği bildirilmiştir. Heyetin İstanbul kolunun, İstanbul ve civarındaki bütün tarihi yapıların sicillerini tasnif etmeye başladığı da ifade edilmiştir.²⁰² İstanbul kolunun çalışmalarından bazıları III. Türk Tarih Kongresi'ndeki sergide sunulmuştur.²⁰³

Ankara koluyirmi aylık çalışmayla; Ankara, Erzurum, Konya, Afyon, Manisa ve İzmir bölgelerindeki tarihi anıtlardan Selçuklu, Saltuk, İlhanlı, Karaman, Eşrefoğulları, Osmanoğulları, Saruhanoğulları ve Germiyanogulları kültürlerine ait yerlerde çalışmalar yapmıştır

Başka bir bilgiye göre, tarihi anıtların yoğun illerde yapılan çalışmalar sonucunda 1065 anıt incelenmiş, bunlara ait olan 235 vakfiye, 1217 yazıt, 602 mezar yazıtı kopyalanmıştır ve 1474 fotoğraf çekilip 63 plan yapılmıştır.²⁰⁴

III. Türk Tarih Kongresi'nin sergisinde birkaç kitabe sergilenmiştir. Bunlardan dördü ilginçtir. Biri *karı dırıltısından vefat eden Halil Ağa*, ikincisi *Zalim avrat yüzünden fevtolan* (ölen) ve diğerleri Elhac Mehmet ile *derdine derman bulmyan hekim elinde ölen Halil Ağa*'ya aittir.²⁰⁵

Araştırmaların hedefleri sorgulandığında yapılacak ilk yorumun Anadolu'nun tarihini ortaya çıkarma, var olan bilgileri doğrulama ve bunları bilimsellik temeline oturtma olacağı aşikârdır. Tarihin hiçbir evresini ihmal etmeyerek çalışmaların sürdürülmesi amaçlanmıştır. Özellikle Türk İslam Devri'ne odaklanılmasının sebebi Anadolu tarihine ilişkin Batılı kaynakların fazlalığına rağmen Türklerin ortaya koydukları eserlerin fazla olmamasından ileri gelmektedir. Bunu kanıtlayan en önemli örnek Türk Tarih Kurumu'nun daha önce belirttiğimiz gibi, çeviri çalışmalarına yönelmesidir. Ayrıca Muzaffer Göker'in belirttiği gibi

²⁰² Muzaffer Göker, a.g.m., s. 25.

²⁰³ "Kitabeler Heyeti İstanbul Bürosu Çalışmaları" **Ulus**, 17 Kasım 1943. Görseller için Bkz.: 4. Ek Türk İslam Devri Kitabeleri Derleme Heyeti

²⁰⁴ U. İğdemir, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara, TTK, 1973, s. 48

²⁰⁵ "Tarih Sergisindeki Kitabelerden Dördü", **Ulus**, 17 Kasım 1943. Görseller için Bkz.: 4.

zamana ve ihmale bağılı olarak tarihi eserlerin *ortadan kalkma tehlikesinin*²⁰⁶ varlığı da önemli sebepler arasındadır.

Kitabelerle ilgili çalışmaları incelemek onumuz olan tarih kongrelerinde de görmek mümkündür. Örneğin Ankara'daki Roma kitabelerine ilişkin bir bildiri Erzen tarafından hazırlanmıştır. Yine Malatya'da yer alan kitabeler de konuya ilişkin olan bildiri örneğidir. Karatepe kitabeleri ve güncel kitabelere ilişkin bildirilerle birlikte, konu hakkında birçok bildiriye incelemek mümkündür. Bunlar dışında, ayrı bir başlık altında olmayıp kitabelerle alakalı çalışmaların yer aldığı takip edilebilmektedir.

4. Etnografik Araştırmalar

Türk Tarih Kurumu'nun birtakım etnografya çalışmaları içinde olduğunu da ifade eden Muzaffer Göker, çalışmaların amacının *maddi ve manevi medeniyetimiz Orta Asya'daki babalarımızın ve Asya tesiri altında kalan eski Ön Asya kavimlerinin bıraktıkları kültür mirasının ortaya çıkarılması* olduğu anlaşılmaktadır. *Teknik araçların artmasıyla birlikte uluslararası etkilerin arttığı ve eski adet ve ananelerin gün geçtikçe kaybolduğunu ifade etmiş ve köylü ile kasabalı arasındaki farklar silinmeden*²⁰⁷ ortaya koyulmasının TTK'nin bir ödevi olduğunu kabul etmiştir. Dolayısıyla yapılan arkeolojik çalışmaların etnoloji ve etnografya yardımıyla desteklenmesini olumlu bulmaktadır.

Kurum'un yaptığı hafriyat bölgelerinde etnografik çalışmaların yapılması için görevliler belirlendiği belirtilmiştir. Bu görevlilerin halkla iç içe olduğunu, Alacahöyük Hafriyat Heyeti Direktörü Hamit Koşay'ın bu sahada çeşitli malzemelere eriştiğini ve bunların bir kısmının III. Türk Tarih Kongresi'nin sergisinde olacağını söylemiştir.²⁰⁸

5. İlmi Toplantılar

²⁰⁶ Muzaffer Göker, a.g.m., s. 25.

²⁰⁷ Muzaffer Göker, a.g.m., s.25.

²⁰⁸ Muzaffer Göker, a.g.m., s.26

Türk Tarih Kurumu'nun kendi içinde yapmış olduğu toplantılardır. Bu toplantıların amacı, kurum üyelerinin kendi sahalarında yaptığı tetkiklerin sonuçlarını yayımlamadan önce eleştirilerin getirilmesinin önünü açmaktır. 1941 yılından III. Tarih Kongresi'ne kadar olan süreçte 19 ilmi toplantı yapılmıştır.²⁰⁹ Bu toplantıların yansıması olan Belleten'in yayımlanarak somut bir hale gelmesi sağlanmıştır. İki senede yapılan toplantı sayısının 19 olmasına dikkat edildiğinde ortalama her ay bu toplantıların yapıldığı sonucu ortaya çıkar. Dolayısıyla Türk Tarih Kurumu'nun sık sık toplandığı anlamına gelir ki, bu da tartışma ortamının doğmasında bir vesile olacaktır.

6. Yayın İşleri

Yayıncılık faaliyetinin önemli aracı olan matbaaya yönelik, İnönü Dönemi'nde matbaaların birleştirilmesine ilişkin bir kanun çıkmıştır. Askeri matbaa ve darphane ve damga matbaaları hariç olmak üzere, Jandarma matbaası dâhil, matbaalar Devlet Matbaası altında birleştirilmiştir. Bu matbaanın Başvekâletçe idare olunacağına ve bütçesinin oraya ait olacağına karar verilmiştir. Bahsi geçen kanun 1 Haziran 1939 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.²¹⁰ Elbette birleştirme işlemleri için yeni bir binaya ihtiyaç duyulmuştur ve 1939 itibarıyla başlayan Dünya Savaşı'nın kâğıt bedellerini artırdığı²¹¹ göz önüne alındığında güç dönemlerden geçildiği söylenebilir. Buna karşın yayıncılık faaliyetleri durmamıştır.

Maarif Vekâleti tarafından klasik eserlerin tercümelerine öylesine önem verilmiştir ki mesai saatleri dışındamemurlar, fazla mesai yapmışlardır.²¹² Bazılarına özel listeler çıkartılarak çalışma süreleri ve ücretlendirmeleri farklılık arz etmiştir.²¹³

TTK, Belleten dışında da yayın faaliyetleri sürdürmüştür. Buna yönelik olarak yayıncılık işlerini 9 seriye bölmüştür. İlk seri, tek veya en iyi nüshalı olup yurtda olan Türk tarihine ait yazmalara ayrılmıştır.

²⁰⁹ Muzaffer Göker, a.g.m., s. 26

²¹⁰ **Maarif İlgili Kanunlar**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, s. 125.

²¹¹ Başbakanlık'ın 1939 Yılı Mali Yılına Ait Bütçesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 28.161.7. Arşiv belgesinde kâğıt fiyatlarının %100 artış gerçekleştirdiği de ayrıca ifade edilmiştir.

²¹² Maarif Vekâleti'nce yayınlanmakta olan klasik eserlerin tercümelerini mesai saatleri dışında inceleyecek memurlara verilecek ücretin tesbiti, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 103.80.20.

²¹³ Milli Eğitim Bakanlığı'nca Yayınlanmakta Olan Klasik Eserlerle İlgili İşlerde Mesai Dışı Çalışan Memurlara Verilecek Ücret, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 122.29.7

Örneğin Piri Reis'in meşhur Amerika kıtası haritasının ve Piri Reis'e ait olan *Kitabı Bahriye*'nin baskısı gerçekleştirilmiştir. Basım aşamasında olan Nasuhissilahi'nin *Irakeyn Seferi* isimli eseri ve tek nüshasının bizde olduğu ifade edilen İbni Bibi'nin *Mufasssal (Ayrıntılı) Selçuk Tarihi* örnek teşkil etmektedir.

İkinci seri ise başka dillerde veya Türkçenin farklı lehçelerinde yazılmış ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmış eserlerin çevrilmesini içeren seridir.

Üçüncü seri, Türkçe ve Türkçeden başka dillerde yazılmış olup birbirinden ayrı ve birden fazla nüshası bulunan ve tenkitli baskıları yapılmamış eserleri içermektedir. Bunlardan *Aksarai Tezkiresi*'nin basılmakta olduğu bilgisi verildiği gibi Neşri tarihinin tenkitli baskılarının da haberi verilmiştir.²¹⁴

Dördüncü seri, milli tarihe ilişkin Türkçeden başka dillerde yazılmış yeni tetkiklerin tercümelerine ayrılmıştır. Beşinci seri, yapılan hafriyatlardan elde edilen sonuçların raporlarından oluşmaktadır.

Altıncı seri ise, ülkedeki arkeolojik ve mimari eserlerle ilgili yazılmış monografileri içermektedir. Altıncı seriye verilebilecek en güzel örneklerden biri Mimar Sinan'ı konu alan eserdir. Türk sanatçılardan biri olan Mimar Sinan'ın Türk Tarih Kurumu gibi bir yapıda araştırmaya konu olması son derece normaldir. Ancak klasik Osmanlı anlatımlarından farklı olarak askeri ve siyasi tarih haricinde sosyal ve kültürel değeri olan bir kişi de anlatılmıştır. İki ciltten oluşan eser 1948'de İbrahim Hakkı tarafından yazılmıştır.²¹⁵ Oldukça kapsamlı olan eserde Mimar Sinan'ın hayatına yer verilmiş, ayrıca Sinan'ın faaliyetleri anlatılmıştır.

Eserin ikinci cildi Mimar Sinan'ın sanatına ve dünya sanat tarihindeki yerine ayrılmıştır. III. Tarih Kongresi toplanana kadar eserden yedi forma basılmıştır. Sonrasında 1950'de de baskısı yapılmıştır. Sadece eserle sınırlı kalınmayarak, 81 planı ve rölövesi²¹⁶ yapılmıştır. Bunlarla yetinilmeyerek, fotoğrafları dahi çekilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı III. Türk Tarih Kongresi için düzenlenmiş olan sergide yer almıştır.²¹⁷

²¹⁴ Muzaffer Göker, a.g.m., s.26.

²¹⁵ İbrahim H. Konyalı, **Mimar Koca Sinan: Vakfiyeleri Hayır Eserleri, Hayatı, Padişaha Vekâleti, Azadlık Kağıdı, Alım Satım Hüccetleri**, İstanbul, 1948.

²¹⁶ Rölöve: Eski bir sanat eserinin, bir yapının çizilerek veya boyanarak hazırlanan kopyası. Kaynak TDK- www.sozluk.gov.tr

²¹⁷ Muzaffer Göker, a.g.m., s. 27.

Yedinci seri ise, Türk tarihinin çeşitli zamanlarına yönelik yazılmış monografilere ayrılmıştır. Yukarıda adı geçenler haricinde seriye ait şu eserler örnek olarak verilebilir: İbni Sina- *Makaleler ve Etütler Mecmuası*, Cevat Üstün- *İkinci Viyana Muhasarası*, Faik Reşit Unat- *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi Bibliyografyası*²¹⁸, Halil Ethem- *Hatıra Kitabı*.

Sekizinci seri, Türk tarihinin ana hatlarına ilişkin eserlere ayrılmış bir seridir. Yukarıda adı geçen eserler haricinde şu eserleri içermektedir: Yusuf Akçura- *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*²¹⁹, İsmail Hakkı Uzunçarşılı- *Anadolu Beylikleri*, Yusuf Ziya Özer- *Mısır Tarihi*²²⁰, General Halis Bıyıktaç- *Timuriler Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Afet İnan *Aperçu Generale Sur l'histoire Economique de l'Empire Turc-Ottoman*, Ziya Karamürsel- *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*.

Dokuzuncu seri ise 1937'den beri Türk Tarih Kurumu tarafından telif hakkı satın alınan veya muhtelif olarak hazırlatılan ve basılmak üzere olan Afet İnan, Halil Ethem, Salih Zeki, Hamit Koşay, Zehra Örnek, Namık Kemal, Mehmet Emin Yurdakul, Rıfat Osman, Feher Geza, Naci Kum, Yusuf Akyurt, Kılıç Kökten gibi isimlerin eserlerimevcuttur.

TTK'nin yanında Maarif Vekâleti de kapsamlı tariheserleri yayımlama işine girişmiştir. Böylece TTK ve Maarif Vekâleti işbirliğiyle önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri Maarif Vekâlet'ine ait Tasnif Komisyonu'dur.²²¹ Uzun

²¹⁸ Eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısmı III. Kongre'den önce basılmıştır.

²¹⁹ Yusuf Akçura, 1876 yılında Moskova'nın doğusunda doğmuştur. Kazan'a göç etmiş Kırım Türklerinden aristokrat bir ailenin oğluydu. Yedi yaşına gelmeden annesiyle birlikte İstanbul'a göç etti. 1895'te Harbiye Mektebi'ne girdi. Okulun ikinci sınıfındayken Türkçülük hareketlerine katıldığı gerekçesiyle 45 gün ceza aldı. Erkan-ı Harbiye'deyken müebbet cezası alarak Fizan'a sürülecekti fakat yeterli imkân olmadığı için Trablusgarp'ta 83 kişiyle beraber hapsedildi. Kendisiyle birlikte sürgün olan Ahmet Ferit beyle Fransa'ya kaçtı. Üç yıl siyasal bilgiler okulunda okudu ve üçüncülükle okulunu bitirdi. İstanbul'a dönemediği için Kazan'a gitti ve orada öğretmenlik yaptı. Çeşitli dergilerde yazılar yazdı. Kazan Muhbiri isimli bir gazete çıkardı. 1905'de Rusya Müslümanları İttifakı partisini kurdu. II. Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'a dönme imkânı buldu. İttihat ve Terakki partisine girilmesi için ısrarda bulunuldu fakat reddetti. Darülfunun'da ve Mülkiye Mektebi'nde dersler verdi. 1923'te İstanbul mebusu seçildi. 1925 yılında Yusuf Akçura'nın bu eseri 18. asrın sonu ile 19. yüzyılın başları arasında Osmanlı Devleti'nin siyasi durumunu dağılma ekseninde anlatmıştır. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair isimli bildirisini sunmuştur. İkinci Türk Tarih Kongresi'nde herhangi bir bildirisi bulunmamaktadır. Ercüment Berk, "Yusuf Akçura ve Fikirleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. LIX, 2017, s. 479-509.

²²⁰ Yusuf Ziya Özer, **Mısır Tarihi**, İstanbul, Maarif Basımevi, 1939.

²²¹ Osmanlı Dönemi'nde yazma eserleri kataloglama konusunda birtakım çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde de sürdürülmüş, 1927'de Maarif Vekâleti tarafından İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu kurulmuş, altı ay çalışmadan sonra çalışmaları durdurulmuştur. 2

zamandan beri devam eden bir çalışma sonucunda 5000 tarih kitabının tetkikini tamamlamıştır. Bu eserlerin her birinin birer kısa özeti çıkarılmış ve yazarı, boyutu, kağıdın cinsi gibi bilgilerin yer aldığı katalog Maarif Vekaleti'nce 1943'ün Şubat ayında bastırılmaya başlanmıştır.²²² Gerçekleştirilenlerin ardından 1943-1962 yılları arasında on bir fasikülden oluşan *İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu* yayımlanmıştır. Bahsi geçen komisyon tarafından *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu* 1947-1976 arasında tamamlanmıştır.²²³ Bu tür çalışmaların İnönü Dönemi'nde tesadüf olarak gerçekleşmesi mümkün değildir. Ciddi çalışmalar neticesinde ortaya çıkan eserler, tarihe ve tarihteki Türklere ait eserlere sahip çıkmanın ifadesi olmuştur.

7. Tarih Çalışmalarını Teşvik Edecek Tedbirler

Tarihe ilgi duyan kişileri teşvik etmek amaçlı çeşitli önlemler alınmıştır. Bunlardan biri ödüllü tez müsabakaları için bir talimatnamenin yayımlanmasıdır.²²⁴ Bunun dışında milli tarihe yönelik en başarılı eseri yazan kişiye nakdi ödül verileceği ifade edilmiştir. Ek olarak, yarışmalara TTK üyelerinin yer alamayacağı kararı alınmıştır. Belirtilen ölçütün koyulması, yeni çalışmalar için büyük bir teşvik sağlayacağı açıktır.

8. Tarihi Eserlerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar

Türk Tarih Kurumu, geçmişten kalan ve tarihin aydınlatılması için kullanılan her türlü malzemeyi koruma amacı taşımaktadır. Elbette bu işin gerçekleştirilmesi için birtakım iş birliklerine girmesi gerekmiştir. Türk Tarih Kurumu ve Maarif Vekâleti ortaklığıyla tarihi eserlerin korunmasına yönelik birtakım çalışmalar yapılmıştır.

Mart 1935'te diğer bir komisyon kataloglama faaliyetine tekrar başlamıştır. Bu komisyonda Helmut Ritter, Muallim Cevdet, Mehmet Ali Ayni, Zâkir Kâdiri Ugan, Ömer Ferit Kam, Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, Abdullah Âtîf Tüzüner, Nail Tuman, Tâhirülmevlevî gibi isimler bulunmaktaydı.

²²² "Mühim Bir Katalog Hazırlanıyor", *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1943.

²²³ İsmail E. Erünsal, *Katalog*, *DİA*, XXV, s. 28.

²²⁴ Muzaffer Göker, a.g.m., s. 29

Tarih yayınlarında ve yapılan faaliyetlerde seçilen ilk yer genelde Anadolu toprakları olmuştur. Çalışmalar incelendiğinde III. Kongre’den bir sene önce Hitit eseri olan Yazılıkaya’nın korunması maksatlı bekçi evi inşa edilmiştir. Katip Çelebi’nin mezarının²²⁵ tamiri için Abideleri Koruma Heyeti’ne ödeme gerçekleştirilmiştir.²²⁶ İnönü Dönemi öncesi Osmanlı’ya karşı tarihsel mesafeli duruşun azaldığı bir dönemde bu işlemin gerçekleştirilmek istenmesi mühimdir. Osmanlı Devleti’nin de tarihin bir konusu ve malzemesi olarak kabul edilip bilimsel

kriterlere göre değerlendirilmesine güzel bir örnektir.

Konya’da Selçuklulardan kalan Selçuklu sivil mimarisinin ayakta kalan eseri olan bir köşkün tamiri ve köşkün yağmurlardan etkilenmemesi için çatı masrafını Türk Tarih Kurumu üstlenmiştir.²²⁷

Alacahöyük’te ise bir müze binası yaptırılmıştır. 1935’ten beri yapılan kazılardan çıkarılan eserler çeşitli salonlarda sergilenmektedir. Bu salonların isimleri kazı başkanlarının isimlerinden gelmektedir. Müzenin açılışı 1940 yılında yapılmıştır.²²⁸ Burada çıkıp ancak Ankara’ya taşınması mümkün olmayan tarihi eserlerin yineburada kurum tarafından sergilenmesi sağlanmıştır.

Ankara’da Mahmut Paşa Veli’ninyaptırdığı ve mimari değerinin olduğu belirtilen Bedesten ve etrafındaki binaların korunduğu arşiv belgesinde yer almaktadır. Bedesten Eti Müzesi olarak onarıldığı da belgede ifade edilmiştir.²²⁹ 1940’ta büyük kısmı onarılmış ve Alman Arkeolog H. G. Guterbock liderliğindeki kurulla, eserler yerleştirilmeye başlanmıştır.

Selçuklu eseri olan ve önemi yüksek Hunt Camii de korunan diğer eserler arasındadır. Kayseri’de Hunt Cami’nin kolordu tarafından bölgede geçici cezaevi kurulması için talep edildiği, arşiv belgesinde yer almıştır. *Tarihi ve mimari kıymeti*

²²⁵ “Atatürk Bulvarında Katip Çelebi ve Mezarı”, **Vatan**, 29 Kasım 1943.

²²⁶ Katip Çelebi’nin mezarının yapımı ve onarımında yaşanan zorluklar ve mezarına ilişkin detaylı bilgi için bkz: Halit Çal, “Katip Çelebi’nin Mezarı”, **Sanat Tarihi Dergisi**, C. XXII, S. 1, 2013, s. 89-105. Mezarının onarımı için III. Tarih Kongresi’nde bildirisi olan Tahsin Öz’ün çabaları da bu makalede anlatılmaktadır.

²²⁷ Muzaffer Göker, a.g.m., s. 30

²²⁸ “Alacahöyük Müzesi”, kulturportali.gov.tr erişim tarihi: 19.08.2018

²²⁹ Eti Müzesi Yapılmak İstenen Bedesten Çevresindeki Vakıflara Ait Yerlerin Eğitim Bakanlığı’na Verilemeyeceği, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 190.304.4.

*hazi bulunan bu caminin muvakkaten bile cezaevi olarak kullanılmasının doğru olmayacağı ve cezaevi için başka bir binanın bulunması rica edilmiştir.*²³⁰

Ulus gazetesinin köşesinde ise müzeciliğe yönelik bir öz eleştiri yapılmıştır. Müzelerimizin çok geliştiğini fakat bazı sebeplerden ötürü İstanbul'daki Arkeoloji Müzesi ve Topkapı Sarayı dışında İstanbul'da Cumhuriyet devrinin göğsünü kabartacak başka müzenin olmadığı ifade edilmiştir.²³¹

II. Dünya Savaşı'nın içinde var olduğu dikkate alınarak, İnönü ve kadrosu, seferberlik halinde *İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Sümer, Eti, Asur* vb. eserlerinin korunması maksadıyla İç Anadolu'ya taşınabileceği kararı alınmıştır. Ambalaj ve nakliye masrafları da düşünülerek 4000 liranın Maarif Vekâlet'ine verilmesine ve yapılacak işlerin pazarlıkla gerçekleştirilmesi gerektiği dahi belirtilmiştir.²³² Savaş koşulları olmasına rağmen, tarihe önem verildiğini buradan çıkarmak mümkündür.

Ayrıca tarih kongrelerinde tarih eserlerin sergilendiği ve bunlar hakkında birtakım bildiriler sunulduğunu gözlemlemek mümkündür.

Örneğin III. Türk Tarih Kongresi'nde Karaoğlan Höyüğü'ndeki eserleri inceleyen Remzi O. Arık, Yunan Devri'ndeki heykel vb. eserleri inceleyen J. Ogan, ve Osmanlı duvar kaplamalarını bildirisine konu edinen Katharina Otto bunlara örnek teşkil etmektedir. IV. Türk Tarih Kongresi'nde ise Karatepe heykellerini inceleyen H. Çambel, eski sikkeleri bildirisine konu edinen İ. Artuk vetarihi bir Osmanlı belgesini inceleyen Ali C. Yöntem eserlerle ilgili çalışmalarını sunmuştur.

9. Önemli Günler ve Kişiler İçin Yıl Dönümleri

TTK yalnızca yayıncılık ve kazı faaliyetleriyle ilgilenmemiştir. Yayın işlerinin içinde sık sık yer alan ve önemli görülen kişilerin yıl dönümlerinin kutlanmasını ve ilgili yayınların yapılmasını milli bir görev saymıştır. Milli kahramanların ya da bilim insanlarının öne çıktığı görülmektedir.

²³⁰ Selçuklu Eseri Olan ve 1. Dereceden Korunması Lazım Gelen Kayseri'deki Hunad Camii'nin Askeriyeye Verilmemesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 213.447.11.

²³¹ "Eski Eserlerimiz ve Yeraltı Hazinelerimiz", **Ulus**, 27 Haziran 1943.

²³² Bir Seferberlik Anında İstanbul Müzelerinden İç Anadolu'ya Nakledilecek Eserler İçin Masarifi Gayri Melhuza Tertibinden 4 Lira Daha Verilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 91.45.16.

İbni Sina'nın 900. yıl dönümü sebebiyle 1937'de Şemseddin Günlaltay'ın başkanlığıyla bir heyet kurulmuştur. Bunun sonucunda, İstanbul Üniversitesi'nde, yabancı ülkelerden gelen bilim insanlarıyla birlikte bir tören gerçekleştirilmiştir.²³³

21 Haziran 1937'de yapılan törende aynı zamanda konferans gerçekleştirilmiştir.²³⁴ Ayrıca bu çalışmalarla yetinilmeyerek İbni Sina'nın çeşitli bilim alanlarındaki katkılarını gösterme amaçlı bir eser çıkarılmıştır.²³⁵ Bunların yanında Şemsettin Günlaltay da Belleten'de 1940 yılında bir makale kaleme almıştır.²³⁶ Dolayısıyla bilim insanına Atatürk ve İnönü tarafından sahip çıkıldığı görülmektedir.

Şubat 1941'de ise Ali Şir Nevai'nin beş yüzüncü yıl dönümü sebebiyle *Tarih Fakültesi*'yle TTK bir tören düzenlemiş ve bir broşür hazırlamıştır.²³⁷ Törenle birlikte Ali Şir Nevai'nin hayatı ve eserleri hakkında iki ciltlik bir eseri TTK üyelerinden Fuat Köprülü'nün üstlendiği belirtilmiştir.²³⁸ Ancak iki ciltlik eserin hazırlanmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yerine yine Fuat Köprülü tarafından hazırlanan on beş sayfalık yayın ortaya konmuştur.²³⁹ Yine Ali Şir Nevai'nin doğum yıl dönümü vasıtasıyla Ali Nihad Tarlan tarafından İstanbul Üniversitesi'nde konferans düzenlenmiştir. *Ali Şir Nevayi* isimli eser de konferansın İstanbul Üniversitesi desteğiyle basılması sonucu var olmuştur.²⁴⁰ İstanbul dışında Ankara'da 9 Şubat 1941'de bir tören düzenlenmiş ve broşür dağıtılmıştır.²⁴¹

TTK, yukarıda bahsi geçen kişiler dışında Farabi'nin yıl dönümü nedeniyle birtakım faaliyetlere girişmiştir. Farabi'nin ölüm yıl dönümünün bininci senesi olan

²³³ Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlenen tören 14:00'den itibaren akşama kadar radyo yayınına alınmıştır. Halkevlerindeki radyolardan üyeler tarafından topluca dinlenilmesi de talep edilmiştir. Kaynak için bkz: Türk Tarih Kurumu Tarafından İbni Sina Hakkında İstanbul Üniversitesi'nde Yapılacak Töreni Halkevleri Üyelerinin Radyodan Dinlemeleri, *BCA*, Fon Kodu: 490.1.0, Yer No: 3.15.29.

²³⁴ Konferans sebebiyle “**Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sina: Şahsiyeti ve Eserleri**, Ankara, TTK, 1937. ve “**Büyük Türk Hekimi ve Feylesofu Buharalı İbni Sina, 980-1037 (renkli minyatür)**, Ankara TTK, 1937.” isminde renkli bir minyatür hazırlanmıştır.

²³⁵ Bahsi geçen eser, Bu eseri Muzaffer Göker bin sayfalık eser olarak belirtmesine rağmen TTK'nın kütüphanesinde tespit edilen aynı eserin 822 sayfa olduğu anlaşılmaktadır. Muzaffer Göker'in bilgilendirmesi için bkz: **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 30.

²³⁶ Şemsettin Günlaltay, “İbni Sina'nın Şahsiyeti ve Milliyeti”, *Belleten*, C. IV, Sayı 13, 1940.

²³⁷ Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara, TTK, 1973, s 53.

²³⁸ **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 30.

²³⁹ Eser için bkz: Fuat Köprülü, *Ali Şir Nevai 9 Şubat 1441- 3 İlkanun 1501*, Ankara, TTK, 1941. Eserin iç kapağında “Büyük Türk şair ve edibinin doğumunun beş yüzüncü yıldönümünü kutlamak için Türk Tarih Kurumu tarafından bastırılmıştır” bilgisi vardır.

²⁴⁰ Ali Nihad Tarlan hakkında: Basılan yayın için bkz: Ali Nihad Tarlan, *Ali Şir Nevayi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1942.

²⁴¹ Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara, TTK, 1973, s 53.

1950'ye kadar hazırlanmak üzere çeşitli eserler bastırmak, hayatı ve dönemi hakkında monografiler yazmak ve ölüm yıl dönümünde anmak için özel bir komisyon kurulmuştur.²⁴² 1943'ten 1951'e kadar geçen süreçte birçok eser basılmıştır. Kurum yayınları içinde, *Halâ* (boşluk) hakkında yazdığı eser, Türkçe ve İngilizce olarak basılmış ve Belleten'in 57. sayısında Farabi'nin eserleriyayınlanmıştır.²⁴³

Bazı eserlerin künyeleri yayımlanma tarihi öncelikli olmak üzere, isim ve yayımlanma tarihine göre ekte sıralanmıştır.²⁴⁴ Eserler incelendiğinde Farabi'ye önem verdiği görülmektedir. Yayımlanma yerleri dikkate alındığında kamu kuruluşu olan üniversite ve TTK'nin yayın organı olan Belleten'de yayınların yapılması devlet tarafından desteklendiği anlaşılır. Bunlara ek olarak konumuz olması bakımından değinmek gerekir ki, Farabi III. Türk Tarih Kongresi'nde de bildiri konusu olmuştur. Sadri Maksudi Arsal onu Türk ırkının yetiştirdiği büyük dâhilerden birinin olduğunu, *tabiat alimi, ruhiyatçı, musiki alimi, riyaziyatçı, doktor...* olduğunu ifade ederek, onun birçok yönüne vurgu yapmıştır.²⁴⁵

Ayrıca ölüm yıl dönümünün 1950 olması nedeniyle altın yaldızlı, mavi çerçeveli ve kahverengi çerçeve içerisinde Farabi minyatürünün yer aldığı pullar o yıl PTT tarafından çıkarılmıştır. Bu durumdevletin sadece yayımcılık olarak değil, farklı alanlarda da yıl dönümünün anılması için çaba sarf ettiğini göstermektedir.

Önemli kişilerin yıl dönümleri haricinde önemli olayların da yıl dönümleri unutulmamıştır. Örneğin; İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yılına denk gelen 1953 yılına yönelik hazırlıkların yapıldığı III. Türk Tarih Kongresi'nde konuşulmuştur. 1942'de de birtakım çalışmaların içine girilmiştir.

TTK üyelerinden Hikmet Bayur'un başkanlığıyla çalışan bir komisyon sürecin yürütülmesinde görev almıştır. Heyet kendisine bir çalışma planı da hazırlamıştır. Buna göre *türlü konularda ve seriler halinde kitaplar neşretmek, haritalar ve maketler yaptırmak, resim albümleri tertip etmek, arşivde araştırmalar yaparak bu devre ait önemli vesikaları neşretmek, önemli vakfiyeleri tercüme ve neşretmek, Fatih devrine ve İstanbul fethine ait bibliyograflalar tertip etmek, Fatih*

²⁴²III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler, s. 30.

²⁴³ Uluğ İğdemir, *a.g.e*, s. 53.

²⁴⁴Farabi'ye ilişkin yayımlanan eserle için Bkz.: 5.

²⁴⁵Sadri Maksudi Arsal, "Farabi'nin Kültür Tarihindeki Rolü", III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler, s. 352.

devrinden kalmış eserlerin tamir ve restorasyon işleri üzerine gereken makamların nazarı dikkatini çekmek, İstanbul'un beş yüzüncü fetih yıl dönümü günü İstanbul'da milletlerarası bir tarih kongresi toplamak ve aynı tarihte İstanbul'da bir tarih sergisi açmak gibi planları ortaya koymuştur.

Planlar doğrultusunda da 11 eserin hazırlanmasına ve bibliyografya düzenlemesine başlanmış, Fatih Devri'nden öncesi mimari eserlerin onarım ve restorasyonu için gerekli yerlere başvuru yapılmış, İstanbul'un fethinden önce ve sonrasının maketi için görevlendirmeler yapılmış, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih Dönemi'ne kadar olan süreç için arşivden vesikalar bulunmuştur. Ayrıca Fatih'in Divanı'nın Latin harfleriyle çevrilmesi için düzenleme yapılmış ve kuruluştan Fatih'in ölümüne kadar olan sürede var olan Bursa anıtlarının sicilleri tamamlanmıştır.²⁴⁶

İstanbul'un haritalarının çıkarılması Ankara'da yer alan Harita Genel Müdürlüğü sayesinde olmuştur. Yıl dönümünün önemini ifade eden 1945'te, 1947'de ve 1951'de,²⁴⁷ haritalar hazır hale getirilmiştir. Yine 1949 yılında hazırlık komisyonunun çalışmalarını sürdürdüğü basına yansımıştır.²⁴⁸

İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yılı kutlamalarına çeşitli kanalların da destek verdiği anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak, 1950 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla kurulan *İstanbul'un 500. ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği* verilebilir. Dernek, sonrasında İstanbul'un Fethi Derneği ve daha sonra da İstanbul Fetih Cemiyeti ismini almıştır. Dernek, hükümetle 29 Mayıs 1953'te gerçekleşen 500. Fetih Yılı kutlamalarını organize etmiştir. Bu çalışmalar esnasında çeşitli araştırma eserleri ve kartpostallar bastırılmış, bronz ve altından Fatih rozet ve madalyonları yaptırmıştır. Şehrin fethedilişinin 500. yıl dönümü için 12 yerermermer kitabe ve sütun hazırlattırılarak dikilmiştir.²⁴⁹

²⁴⁶ **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 31.

²⁴⁷ 1945'teki harita, "Fatihin oğlu Beyazidin Su Yolu Haritası Dolayısıyla 140 Sene Önceki İstanbul" adıyla Süheyl Ünver'in hazırlayıp İstanbul Belediyesi'nin bastırdığıdır. 1947'deki harita "İstanbul 1936-1947" ismiyle Henri Prost tarafından hazırlanmıştır. İstanbul İmar Bürosu yayımlamıştır. 1951 tarihli "İstanbul" haritası Harita Genel Müdürlüğünce üretilmiştir.

Kitapta yer alan harita için bkz: Süheyl Ünver, **Fatih'in oğlu Beyazidin Su Yolu Haritası Dolayısıyla 140 Sene Önceki İstanbul**, İstanbul Belediyesi, 1945.

²⁴⁸ "Eğitim Bakanının İstanbuldaki Demeci", **Zafer**, 14 Ağustos 1949.

²⁴⁹ http://www.istanbulfetihcemiyeti.org.tr/hakkimizda_k1.html erişim tarihi 08.09.2018
Kitabeler için Bkz.: 6. İstanbul'un Fethi Sebebiyle İnşa Edilen Anıtlar.

Yapılan çalışmalarla birlikte birtakım eser yayımlama faaliyetleride yıl dönümü nedeniyle yoğunlaşmıştır. Muallim Fuad Gücüyener²⁵⁰, İsmail Hami Danişmend²⁵¹, Feridun Dirimtekin²⁵², Cevriye Artuk²⁵³, Süheyl Ünver²⁵⁴, Osman Ergin²⁵⁵, Hamdi Nazım Ertek²⁵⁶, İsmail Hikmet Ertaylan²⁵⁷, Seyfi Orhan²⁵⁸ Hasan Cemil Çambel²⁵⁹ gibi isimler yıl dönümüne yönelik belediye, dernek, yayınevleriTTK'nin öncülüğü ve teşvikiyle eserler üretmişlerdir. Eserlere bakıldığında fetih yıl dönümü olan 1953 öncesi ve sonrasında yayın faaliyetlerinin sürdüğü görülür.

10. Kütüphanecilik Faaliyetleri

TTK'nin yayın işlerine verdiği önemin doğurduğu bir sonuç, kütüphane kurulmasına ön ayak olmasıdır. TTK, eser sayısı 40.000'e yaklaşan ihtisas kütüphanesi kurmuştur.²⁶⁰ Kütüphane, tarihle ilgilenen üyelere ve bilim insanlarına açık olmuştur.²⁶¹

Eserleri toplamının yanında, sistematik bir şekilde dizilimi de sağlanmıştır. Buna göre, 1942 yılında başlayan kütüphane kataloğunun yapımına devam edilmiş ve 1943'e kadar olan süreçte 5837 ciltlik 4583 eserin abecesel fişleri hazırlanmış ve defterlere işlenmiştir. 1943'ün ilk dört ayında 424 tane dergi kütüphanenin envanterine girmiştir.²⁶²

²⁵⁰ Muallim Fuad Gücüyener, **Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u Nasıl Aldı: 500. Yıl Hatırası**, İstanbul, Gücüyener Yayınevi, 1953.

²⁵¹ İsmail Hami Danişmend, **İstanbul Fethi'nin İnsani ve Medeni Kıymeti**, , İstanbul Fethi Derneği, 1953.

²⁵² Feridun Dirimtekin, **İstanbul'un Fethi**, İstanbul Belediyesi, 1949.

²⁵³ Cevriye Artuk, **Fatih'in Sikke ve Madalyaları**, İstanbul Belediyesi, 1946.

²⁵⁴ Süheyl Ünver, **İstanbul Fethiyle Kalelerinin Manzum ve Mansur Tarih İbareler**, İstanbul Fethi Derneği, 1953.

²⁵⁵ Osman Ergin, **Fatih İmareti Vakfiyesi**, İstanbul Belediyesi, 1945.

²⁵⁶ Hamdi Nazım Ertek, **500. Yıla Girerken İstanbul'un Manen Fethi**, İstanbul, Sinan Basımevi, 1948.

²⁵⁷ İsmail Hikmet Ertaylan, **Külliyat-ı Divan-ı Kabuli**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948.

²⁵⁸ Seyfi Orhan, **İstanbul'un Fethi: 500'ncü İçin**, İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası, 1953.

²⁵⁹ Hasan Cemil Çambel, **İstanbul'un Fethi**, İstanbul, Varoğlu Yayınevi, 1947.

²⁶⁰ Toplam cilt sayısı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ferit Melen tarafından yapılan denetlemede dahi net sayı verilmeyerek takriben 35.000 eserden bahsedilmiştir. Türk Tarih Kurumu'nu Denetleyen Ferit Melen'in Teftişi ile İlgili Rapor, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 215.457.4.

²⁶¹ **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 32.

²⁶² **Belleten**, "Haberler", Cilt VII, Sayı 26, 1943, s. 346-347.

11. Uluslararası Çalışmalara Katılım

Farabi'nin daha Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) kurulmadan yaklaşık bin yıl önce, milletler üstü bir teşkilatlanma fikrini ortaya attığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Farabi'nin ortaya attığı fikir sebebiyle, cumhuriyet nesillerinde uluslararası sahada yer alma fikrine sahip olunmasının temellerini geride aramak mümkündür. Hatta Atatürk'ün Farabi'nin fikirleriyle örtüştüğünü anlatan eserler mevcuttur.²⁶³

Dünyada etkin olma ve dünyanın kaderini belirleme isteği büyük ülkelerin arzuladığı bir durumdur. Atatürk Dönemi'nde de gerek siyasi olarak gerekse bilimsel çalışmalarla bu arzunun gerçekleşmesi için çaba sarf edilmiştir. Yeni kurulan bir devletin, dünyanın kaderini belirleyecek bir konuma gelmesi düşünülemez. Yine de Atatürk, isteğini gerçekleştirmek için emek harcamıştır.

Atatürk sonrasında ise temellerini sağlam atarak ilerleyen ülke, İsmet İnönü'nün yönetiminde etkin olma arzusunu korumuştur. Atatürk'ün belirttiği üzere... *büyük sorunlarda başarı için yetenek ve gücü sarsılmaz bir başkanın varlığı*²⁶⁴ şarttır. Dünyanın siyasi durumu göz önüne alındığında, bu şartın sağlanma zorunluluğu daha iyi anlaşılmaktadır çünkü II. Dünya Savaşı gibi bir gerçek belirmiştir. İnönü Dönemi'nde Türkiye'nin savaşa fiili olarak katılımı olmamıştır. Ardından da 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler'e üye olunarak dünyada belirgin bir konuma yükselmesi amaçlanmıştır. Savaşın bitiminde, San Francisco'da toplanan devletlerin barışı temin için bir araya geldikleri ve Türkiye'nin burada yer aldığı ifade edilmiştir.²⁶⁵

Siyasi gayretlerin haricinde bilimsel olarak da çalışmaların yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Uluslararası etkinlikleri yakından takip eden TTK, bununla birlikte kendi faaliyet alanı çerçevesinde uluslararası çalışmaları yapma planları da ortaya koymuştur. IV. Türk Tarih Kongresi'nde konuşan Günaltay, bildirilerin bir

²⁶³ Cumhuriyet'in kuruluşunda Farabi'nin fikirlerine kulak verildiğini belirten çalışma için bkz: Zübeyir Kars, "Farabi'de İnsan Devlet İlişkisi", **Dünya Felsefe Kongresi**, 1998.

²⁶⁴ Hakkı Göktürk, **Atatürk ve İnönü: İnönü'nün Atatürkçülüğü Yorumlayan Özdeyişleri**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1979, s. 10

²⁶⁵ II. Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi Münasebeti ile Başbakan'ın Sunduğu Nutuk, **BCA**, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 11.64.1.

kısımının da dünya tarihini ilgilendirmesinin üzerinde durmuştur.²⁶⁶ Dolayısıyla dünyada gerçekleştirilen faaliyetlere katılım önemli görülmüştür.

1937 yılında Bükreş'te XVII. Uluslararası Antropoloji ve Tarih Öncesi Arkeoloji Kongresi düzenlenmiştir. Kongreye Afet Hanım'ın başkanlığıyla bir ekip katılmıştır. Bükreş'teki kongrede oy birliğiyle 1939'da İstanbul'da toplanması kararlaştırılmıştır. Hazırlıklar 1938'den itibaren başlamıştır. Atatürk'ün ölümüyle işi İnönü üstlenmiştir. Öngörülen çalışmaya 74 Türk, 135 yabancı olmak üzere 209 kişinin katılacağı düşünülmüştür. Tüm katılımcıların kalacağı yere kadar ayarlamalar yapılmıştır.²⁶⁷ Planlamalar yolunda giderken Uluslararası Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi'nin gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Muzaffer Göker bunun II. Dünya Savaşı'ndan kaynaklandığını belirtmiştir.²⁶⁸ Ancak yapılamayan kongre için Türkçe ve Fransızca olarak gelen bildiriler TTK tarafından yayımlanmıştır.²⁶⁹

1938 öncesinde; 1932 Londra Uluslararası Antropoloji ve Etnoloji Bilimleri Kongresi, 1932 Paris Uluslararası Tarih Öğretimi Kongresi, 1934 Londra Uluslararası Antropoloji ve Etnoloji Bilimleri Kongresi, 1934 Sofya Uluslararası Bizans İncelemeleri Kongresi, 1935 Leningrad Uluslararası III. İran Sanat ve Arkeoloji Kongresi, 1935 Madrid Uluslararası X. Tıp Tarihi Kongresi, 1936 tarihinde Londra'da Uluslararası Meskûkât Kongresi, 1936 Oslo Uluslararası Tarihten Evvelki ve İlk Tarihsel Çağlar Kongresi, 1937 tarihinde Bükreş'te Uluslararası XVII. Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi gerçekleştirilmiş ve katılım sağlanmıştır.²⁷⁰

1938 yılında Cenevre Tarih ve Arkeoloji Kurumu'nun 100'üncü yıldönümü Kutlama Toplantısı, 1938 Zürih'te Uluslararası VIII. Tarihi Bilimler Kongresi, 1938 Zagreb Uluslararası II. Tıp Tarihi Kongresi ve 1938'de Brüksel Uluslararası

²⁶⁶ Şemseddin Günaltay'ın Söylevi, **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 5

²⁶⁷ Bu hazırlıklar hakkında detaylı bilgi için bkz: Zafer Toprak, **Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji**, İstanbul, Doğan Kitap, 2012.

²⁶⁸ Muzaffer Göker, "Türk Tarih Kurumu'nun 6 Yıllık Çalışmaları", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 32.

²⁶⁹ Bildiri metinleri için bkz: **XVIII. Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi**, C. II, Ankara, TTK, 1939.

²⁷⁰ M. Göker, a.g.m., s. 32.

XX. Şarkiyatçılar Kongresi toplanmıştır.²⁷¹ Ayrıca Paris'te kurulan Türk Etütleri Merkezi'nde Türk tarihi hakkında sunumlar yapmak ve diğer konuşmacıları dinlemek üzere Muzaffer Göker gönderilmiştir.²⁷² 28 Ağustos'ta toplanacak olan Antropoloji ve Etnoloji Kongresi'ne de katılım gerçekleştirilmiştir.²⁷³ 1946'da Oxford'da düzenlenen Antropoloji ve Etnoloji İlimleri Milletlerarası Kongresi'ne Şevket A. Kansu ve Remzi O. Arık beraber katılmışlardır.²⁷⁴ Yakın zamanda savaşılan bir ülke olan Yunanistan'da Fransız Arkeoloji Okulu'nun kuruluşunun yıl dönümü sebebiyle Eylül 1947'de düzenlenecek törene katılım gösterilmiştir.²⁷⁵ 1948'de VI. Bizans Araştırmaları Kongresi'ne Arif M. Mansel gönderilmiştir ve burada Küçükçekmece'de ortaya çıkarılan Reghion Sarayı kazıları hakkında bildirilerini sunmuştur.

İnönü Dönemi'ni içine alan 1943 yılına kadar Türk Tarih Kurumu, uluslararası sahada toplamda 10 bilimsel kongreye katılmıştır.²⁷⁶ Sonuç olarak Atatürk'le başlayan ve İnönü Dönemi'nde süren süreçte TTK; bilimsel kurultay, toplantı vb. yakından takip etmiştir.

12. Yeni Üyeler

İnönü döneminde TTK'ye yeni üyeler katılmıştır. 1941 yılında Cavit Baysun, Enver Z. Karal; 1942'de Efdal Tekiner, Ali C. Yöntem, Tahsin Öz, Ekrem Akurgal; 1943'te Şinasi Altundağ, Bekir S. Baykal, M. Tayyip Gökbilgin, Cemal, İ. Tükin, Ömer L. Barkan; 1945'te Afif Erzen; 1946'da Sedat Alp ve U. Bahadır Alkım; 1947'de Reşit R. Arat, Abdulkadir İnan, Halil İnalcık, Tahsin

²⁷¹ Ahmet Haşim Altınışık, Atatürk-İnönü Dönemi Kültür Politikaları Temelinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, 2011, s. 158-160.

²⁷² DTCF Dekanı Muzaffer Göker'in Sorbon Üniversitesi'nde Türk Tarihine Ait Konferanslar Vermek Üzere Paris'e Gönderilmesi ve Adı Geçenin Yevmiye ve Dövizi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 82.16.3

²⁷³ Kopenhag'da toplanacak Antropoloji ve Entoloji Kongresine ve Zürih'te Toplanacak Tarihi İlimler

VIII. Uluslararası Kongresine Katılacaklar Hakkında, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 83.54.13.

²⁷⁴ Oxford'da toplanan Antropoloji ve Etnoloji Kongresine Katılacak Olan Dr. Şevket Aziz Kansu ile Prof. Remzi Oğuz Arık'a Verilecek Gündelik, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 118.38.14.

²⁷⁵ Atina'da Fransız Arkeoloji Okulu'nun Kuruluşunun 100. Yıl Dönümünü Kutlamak Üzere Eylül 1947 Ayı İçinde Yapılacak Olan Törene Katılacak Remzi Oğuz Arık ile Aziz Ogan'a Gündelik Verilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 114.51.16.

²⁷⁶ "Üçüncü Kongre ve Tarih Davamız", **Ulus**, 16 Kasım 1943.

Özgöç, Aydın Sayılı; 1948’de Muzaffer S. Şenyürek üye olmuştur.²⁷⁷ 1948 itibarıyla kurum üye sayısı 47’yi bulmuştur.²⁷⁸

TTK’nin bildirdiği üzere Türk tarihinin mali ve iktisadi sahalarındaki çalışmalarından ve bu husustaki orijinal yayınlarından dolayı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Profesörü Ömer Lütfü Barkan, oy birliğiyle TTK’nin asli üyeliğine seçilmiştir.²⁷⁹ Tarih anlayışında önemli bir değişimi ifade eden bu üyelikle, Osmanlı tarihi konusunda uzmanlaşmış isim TTK bünyesine alınmıştır.

İnönü Dönemi’nde Yeni TTK Üyeleri	
1941	Cavit Baysun, Enver Ziya Karal
1942	Efdalettin Tekiner, Ali C. Yöntem, Tahsin Öz, Ekrem Akurgal
1943	Şinasi Altundağ, Bekir S. Baykal, M. Tayyip Gökbilgin, Cemal, İ. Tukin, Ömer L. Barkan
1945	Arif Erzen
1946	Sedat Alp ve U. Bahadır Alkım
1947	Reşit R. Arat, Abdulkadir İnan, Halil İnalçık, Tahsin Özgöç, Aydın Sayılı
1948	Muzaffer S. Şenyürek

TÜRK TARİH KONGRELERİ

Türk Tarih Kongresi geleneği Atatürk Dönemi itibarıyla başlamıştır. I. Türk Tarih Kongresi Milli Eğitim Bakanlığı’nın öncülüğü ve Atatürk’ün liderliğinde 2 Temmuz 1932’de Ankara Halkevi’nde toplanmıştır. Kongrenin toplanış amacı, tarih tezini daha resmi bir şekilde tanıtmak ve tarih ders kitaplarını geliştirmek

²⁷⁷ Fahri Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983, s. 217.

²⁷⁸ U. İğdemir, “Türk Tarih Kurumu’nun Son 5 Yıllık (1944-48) Çalışmaları Hakkında Rapor”, **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2010, s. 17

²⁷⁹ “Türk Tarih Kurumu Asli Üyeliği”, **Ulus**, 13 Kasım 1943.

olduğundan, katılanların 198'i öğretmen, 18'i üniversite profesörü ya da asistan, 25'i Türk Tarih Kurumu üyesidir.²⁸⁰

II. Türk Tarih Kongresi, 20 Eylül 1937'de Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmıştır. Kongrenin amacı, Türklerin tarih öncesi dönemlerde var oldukları ve bunudiğer milletlere bilimsel olarak ispatlamak olmuştur. Yabancı bilim insanları da bu kongreye katılmışlardır. Kongreye katılanların çoğu yine öğretmenlerden meydana gelmiştir.

IV. III. TÜRK TARİH KONGRESİ

A. Kongre Hazırlıkları

III. Türk Tarih Kongresi Atatürk'ün vefatından sonra düzenlenen ilk kongre olmasının yanı sıra II. Dünya Savaşı'na rağmen gerçekleştirilen kongre olması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Bu durumun da etkisiyle kongre, bir sene gecikmeyle düzenlenmiştir. Kongrede konuşan TTK Başkanı Ş. Günaltay, savaşın insanlık tarihinde görülmeyen olaylara yol açtığını ve dolayısıyla kongrenin uluslararası mahiyet almasını engellediğini öne sürmüştür.²⁸¹

Basında tarih kongresi büyük heyecan uyandırmıştır. Örneğin Vatan gazetesinde III. Türk Tarih Kongresi *Üçüncü Milli Tarih Kongresi* olarak sunulmuştur.²⁸² Falih R. Atay yazdığı makalede kongrenin bir nevi eğitim faaliyeti olacağından, Türk tarihine dair farkındalık yaratacağını vurgulamıştır.²⁸³

1943 yılının sonbaharında yapılacak kongre için, 19 Kasım 1942 Perşembe günü 14.30'da TTK Umumi Heyeti toplantısında kongrenin içeriği ve kongreye kimlerin geleceği konusu görüşülmüştür.²⁸⁴ Görüşme sonucunda her üyeden birer bildiri hazırlanması istenmiştir.²⁸⁵

²⁸⁰ Büşra E. Behar, **İktidar ve Tarih- Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu(1929-1937)**, İstanbul, Afa, 1992, s. 119.

²⁸¹ Ş. Günaltay, "Nutuk", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2010, s. 6.

²⁸² "Üçüncü Milli Tarih Kongresi-Cumhurresimiz İnönü'nün Huzurlarile bugün Ankarada Toplanıyor", **Vatan**, 15 Kasım 1943.

²⁸³ Falih R. Atay, "Üçüncü Tarih Kongremiz", **Ulus**, 15 Kasım 1943.

²⁸⁴ "Haberler", **Belleten**, C. VII, Sayı 26, 1943, s. 341.

²⁸⁵ Kongreye katılan üyeleri toplu halde gösteren görsel için bkz.: Ek 7.

İsmet İnönü Dönemi tarih kongrelerinin ilki 15 Kasım 1943 Pazartesi günü Ankara’da toplanmıştır.²⁸⁶ Kongrenin hazırlıklarına 1943 yılının ilk aylarında başlanmıştır. Bilim insanlarına mektuplar yazılarak kongre için tebliğler istenmiştir.²⁸⁷ Bildiri gönderenlerin büyük çoğunluğu Atatürk Dönemi’nin yetiştirdiği genç bilim insanlarıdır.²⁸⁸ Kongrede ilk kez orijinal bildirilerle ve geniş ölçüde katılımla bildirilerini sunan Ekrem Akurgal, Bahadır Alkım, Ömer Lütfi Barkan, Bekir Sıtkı Baykal vb. ilgi çekmiştir.²⁸⁹

İğdemir’e göre *beş altı yıl öncesine kadar, bilhassa eski tarih üzerinde çalışanlarımız pek az olduğu halde, bu kongrede eski tarihin orijinal kaynaklarından faydalanarak tebliğ hazırlamış gençler pek çoktu. Sümerceyi, Akatçayı, Eticeyi öğrenmiş, çivi yazılı vesikaları okuyarak bunlardan tarih ilmine yeni malzeme toplamış, memleket üzerindeki eserleri tetkik ederek ilim için yeni neticeler çıkarmış gençler, kongrede ciddi, metodlu tezler göndermişlerdir.*²⁹⁰

Kongreye 10’u yabancı kökenli bilim insanları tarafından olmak üzere 82 bildiri sunulmuş ve bunlardan 28’i genel kurulda okunmuştur.²⁹¹ Yabancı kökenli kişiler Türkiye’de bahsedilen dönemde aktif olarak çalıştıkları için kongre, uluslararası tarih kongresi olarak gösterilemez. En temel sebeplerden birisi II. Dünya Savaşı’nın oluşturduğu ortamdır.

B. Kongrenin Toplanması

Kongre, 15 Kasım 1943 Pazartesi günü saat 10’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin²⁹² büyük konferans salonunda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü²⁹³, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda, başvekil²⁹⁴, vekiller, komutanlar²⁹⁵, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel sekreteri ve bine yakın davetlinin katılımı ve Türk Tarih Kurumu (TTK) Başkanı Ş. Günaltay tarafından açılmıştır. İstiklal Marşı sonrası Ş.

²⁸⁶ Kongre çalışmalarını gösteren kaynak için bkz.: Ek 8.

²⁸⁷ “Kongre Çalışmalarının Özeti”, **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2010, s. XXX.

²⁸⁸ “Üçüncü Türk Tarih Kongresi Dün Çalışmalarına Son Verdi”, **Ulus**, 20 Kasım 1943.

²⁸⁹ Fahri Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983, s. 19.

²⁹⁰ Uluğ İğdemir, “III. Türk Tarih Kongresi”, **Belleten**, C. VIII, Sayı 29, 1944, s. 2.

²⁹¹ Fahri Çoker, **a.g.e.**, s.19

²⁹² III. ve IV. Türk Tarih Kongrelerine ev sahipliği yapan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi için bkz.: Ek 9.

²⁹³ İsmet İnönü’yü kongre delegeleri arasında gösteren fotoğraf ve gazete haberi için bkz.: Ek 10.

²⁹⁴ Başvekil Sükrü Saracoğlu ve İsmet İnönü’yü kongrede gösteren fotoğraf için bkz.: Ek 11.

²⁹⁵ “İnönü’nün Yüksek Huzuru ile Üçüncü Türk Tarih Kongresi Dün Çalışmalarına Başladı”, **Ulus**, 16 Kasım 1943.

Günaltay tarih çalışmalarından, Türk Tarih Tezi'nin öneminden bahsetmiştir. Bu konuşmadan sonra Kongre başkanlığına seçilen²⁹⁶ Maarif Vekili Hasan Â. Yücel TTK'nin önemine değinmiş, tarih çalışmalarının eğitim yönüne katkılarını ifade etmiştir.²⁹⁷

Maarif vekilinin nutkundan sonra kongre başkanlık divanı seçilmiştir.²⁹⁸ 12.45'te kongrenin ilk genel toplantısı bitmiş ve saat 13.00'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TTK sergisini açmıştır. Saat 15.00'te ise Maarif Vekili Hasan A. Yücel²⁹⁹ kongre üyelerine çay ikramında bulunmuştur.³⁰⁰

Türk Tarih Kurumu Sergisi,³⁰¹ kongre sebebiyle hazırlanmış olup Türk Tarih Kurumu'nun 13 yıllık çalışmalarını içerir.³⁰² Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde tertip edilen bu sergide kurumun yaptığı kazılardan elde edilen buluntular ve diğer çalışmalardan bazı örnekler sunulmuştur. Sergi, kongre sonrasında bir ay daha açık kalmış, Ankara'daki okullar ve vatandaşlar sergiye katılım göstermişlerdir.³⁰³ Sergide; Alacahöyük hafriyatıyla ilgili eserler, Mimar Sinan³⁰⁴, ın hayatını ve çeşitli bilgileri barındıran çalışmalar yer almıştır. İsmet İnönü sergiyi gezmiş ve sergi çalışmalarına katılanları tebrik etmiştir. Sergi, kongre bitiminden sonra bir ay daha açık kalarak okullar ve vatandaşlar tarafından ziyaret edilmiştir.

305

Kongre'nin işleyiş planı gün gün, umumi heyetler ve seksiyonlar halinde gerçekleştirilmiştir. Her bir bildiri için sunan kişiye on beş dakika süre verilmiştir. Birinci gün, umumi heyet denilen kısımda genelde profesörlerin ya da üst düzey

²⁹⁶ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1943.

²⁹⁷ **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. XXX.

²⁹⁸ İnönü Yüksek Huzuru ile Üçüncü Türk Tarih Kongresi Dün Çalışmalarına Başladı” **Ulus**, 16 Kasım 1943.

²⁹⁹ Hasan A. Yücel'i kongrede konuşurken gösteren fotoğraf için bkz.: Ek 12.

³⁰⁰ **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. XXXI.

³⁰¹ Kongrelerde sergi açılmasının başlangıcı II. Türk Tarih Kongresi'yle olmuştur. II. Kongre'de düzenlenen sergi, Atatürk'ün emriyle bir yıl açık tutulmuştur. Türk Tarihi ve Eski Eserleri Sergisi ismiyle kurulan sergiyle III. Türk Tarih Kongresi'ndeki sergi farklılık taşımaktadır. Son sergide, Anadolu tarihine ilişkin materyaller sergilenmiştir fakat bir önceki sergide Türk kültürünü yansıtan malzemelerden kullanılmıştır.

Kaynak için bkz: S. Öztaş, “Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 2, 2009, s. 99-100.

³⁰² “Üçüncü Türk Tarih Kongresi Milli Şefimiz İsmet İnönü'nün Yüksek Himayeleri Altında Pazartesi Günü Toplanıyor”, **Ulus**, 13 Kasım 1943. ve Fahri Çoker, **a.g.e.**, s. 19

³⁰³ **Belleten**, “Türk Tarih Kurumu'nun Genel Kurulu'nun Yıllık Toplantısı”, Cilt IX, Sayı 33, 1945, s. 150.

³⁰⁴ Ekim ayında, Mimar Sinan'la ilgili şiirler yayımlanmıştır. Bu dönemde kültürel varlıkları koruma ön plandadır. Kaynak için bkz: “Koca Sinan”, **Öğretmen Sesi**, 15 Ekim 1943.

³⁰⁵ Uluğ İğdemir, “III. Türk Tarih Kongresi”, **Belleten**, C. VIII, s. 29, 1944.

yöneticilerin varlığı görülmektedir. Umumi heyet 15 Kasım Pazartesi saat 10.30'da toplanmıştır. Heyette TTK Başkanı Ş. Günaltay³⁰⁶, Kongre Başkanı Maarif Vekili Hasan A. Yücel³⁰⁷, İstanbul Üniversitesi adına Edebiyat Fakültesi Dekanı H. Ongunsu³⁰⁸, Ankara Üniversitesi adına Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanı Şevket A. Kansu³⁰⁹, TDK adına Genel Sekreter Burdur Mebusu İbrahim N. Dilmen,³¹⁰ M. Göker³¹¹ ve A. İnan³¹² gibi isimler nutuklarını bildirmişlerdir.

³⁰⁶ Şemseddin Günaltay, 1883 yılında Erzincan'da doğdu. Lozan Üniversitesi'nde Tabiyat bölümünü bitirdi. Çeşitli yerlerde öğretmenlik yaptı. 1915'te Darülfünun Edebiyat Fakültesi Türk Tarihi ve İslam Kavimleri Tarihi müderrisi oldu. 1924'te İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasıyla birlikte buranın başına getirildi. Milletvekillik de yapan Günaltay, I. ve II. Türk Tarih Kongrelerinde bildiri sunmuştur. Türk Tarih Tezi'ni savunmuştur. Rejime ve teze destek vermesinin de etkisi olsa gerek Türk Tarih Kurumu Başkanı olmuştur.

³⁰⁷ Hasan Ali Yücel, 1897'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Maliye Nezareti memurlarından Ali Rıza Bey, annesi Neyyire Hanım'dır. Liseyi Vefa İdadisinde okumuştur. Ardından Darülmualimin-i Aliye'yi bitirmiştir. Ardından edebiyat, felsefe ve edebiyat öğretmenlikleri yapmıştır. Bir süre müfettişlik yapmıştır. Atatürk'le birlikte yurt gezisine de çıkmıştır. Bu gezinin ardından siyasi yaşamında bir dönüm noktası olmuştur. Gazi Eğitim Enstitüsü müdürü olmuştur. Milletvekilliği yapmış ve en önemli görevlerden biri olan Maarif vekilliğini üstlenmiştir. Vekalet gelir gelmez ilk yaptığı iş Heyet-i Milliye'nin benzeri olan Maarif Şurası'nı toplamak olmuştur. 1940'lı yıllara damgasını vurmuş bir karakterdir. *Detaylı bilgi için bkz:*

Betül Batur, "1940 Sonrasında Eğitim", **Türk Eğitim Tarihi** ed. Mustafa Gündüz, İstanbul, İdeal Yayıncılık, 2018.

Ömer Karakaş, **Atatürk ve İnönü'nün İki Milli Eğitim Bakanı (Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel) Döneminde Kültür Siyaset (1935–1946)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.

Celal Şengör, **Hasan Ali Yücel ve Türk Aydınlanması**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.

³⁰⁸ Hamit Ongunsu 1885 yılında Hanya'da doğup 1967'de İstanbul'da vefat etmiştir. 1910'da Mekteb-i Mülkiye'den mezuniyeti sonrası uzun bir süre eğitimcilik yapmıştır. Maarif Vekaleti'ne geçmiş ancak Balkan Harbi sebebiyle görevinden ayrılmış ve İstanbul Sultanisi'nde tarih ve coğrafya öğretmenliği yapmıştır. 1925'te Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde profesör olarak çalışmıştır. 1929'da Yüksek Muallim Mektebi Müdürü olmuştur. 1939'a Edebiyat Fakültesi Dekanlığına gelmiştir. Aynı yıl ordinaryüs unvanı almıştır.

³⁰⁹ Şevket A. Kansu, Türkiye'nin ilk antropoloji profesörüdür.

³¹⁰ Selânik'te doğmuştur. Türk harfleriyle ilgili dersler vermiştir. Harf inkılâbının ilânından önce 1928 yılı Mayıs-Ekim ayları arasında bu konuda bir dizi makale yayımlamıştı. Milliyet gazetesindeki yazılarıyla harf inkılâbını savunanların önde gelen isimlerinden biri olmuştur. 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan I. Türk Dil Kurultayı'ndan sonra Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Dil Kurumu) merkez kuruluna üye seçilmiştir. Bir süre sonra da kurumun genel sekreterliğine getirilmiştir (1933). Yine aynı yıllarda Maarif Vekâleti umumi müfettişliğine tayin edilmiştir. Türk Dil Kurumu genel sekreterliğiyle milletvekilliği görevini ölümüne kadar devam ettirmiştir. *Detaylı bilgi için bkz:* Mustafa Özkan, "İbrahim Necmi Dilmen", **TDV İslam Ansiklopedisi**, IX, s. 302-303.

³¹¹ Ali Muzaffer Göker 1890'da İstanbul'da doğmuştur. "Ecole Libre Des Sciences Politiques'in Diploması şubelerini bitirmiştir. Yurda dönüşünde 1912'de İstanbul Darülfünun'u Edebiyat Fakültesi'nde doçent olarak göreve başlamıştır. 1914'de Yüksek Ticaret Mektebi'nde iktisat, Galatasaray Lisesi ile Harb Akademisi'nde siyasi tarih dersleri öğretmenliği yapmıştır. Ankara Üniversitesi'nin kurulmasında önemli rol oynadı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kurulmasından sonra ek görev olarak bu fakültenin Yakın Çağlar Kürsüsü profesörlüğünü yapmıştır. 1942 yılına kadar Ankara Hukuk Fakültesi'nde Siyasi Tarih profesörü olarak derslere girmiştir. Aynı zamanda Türk Tarih Kurumu Genel sekreterliğini yapmıştır. 1944'te Tokyo Büyükelçiliği, 1947'de Kanada Büyükelçiliği, 1949'da Moskova Büyükelçiliği yapmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun İlmi Faaliyetleri Hakkında Rapor (1937), İkinci Türk Tarih Kongresi (1938), Türklerde Sanayi (1938) gibi eserleri vardır. *Detaylı bilgi için bkz:* Meltem B. Saatçi, "Müderrislikten Büyükelçiliğe Bir Yakınçağ Tarihi

Normal şartlarda İstanbul Üniversitesi'ni temsilen Rektör Tevfik Sağlam'ın katılması öngörülmüşse de eşinin hastalığı sebebiyle kendisi gelememiştir. Ayrıca kongre çalışmaları sırasında İzmir Müzesi Müdürü Salahaddin Kantar vefat etmiştir.³¹³

III. Türk Tarih Kongresi'nde birçok kamu kurum ve kuruluşu yer almıştır. İstanbul Üniversitesi, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara Hukuk Fakültesi, Ankara Fen Fakültesi, Ankara Siyasal Bilgiler Okulu, Harp Akademisi, Gazi Terbiye Enstitüsü, Askeri Harp Tarihi Encümeni, Türk Dil Kurumu, Türk Coğrafya Kurumu ve Halkevlerinin Tarih ve Müze Kolları Kongre'ye temsilen katılanlardır.³¹⁴

Kongre tarafından teşekkür edilen kişiler olmuştur. Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'ya, Başbakan Şükrü Saracoğlu'na, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a ve CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a gönderilecek teşekkür metinleri, kongrede okunmuştur.³¹⁵

British Council³¹⁶ İngiliz Kültür Heyeti genel merkezinin Ankara temsilciliğince III. Türk Tarih Kongresi'nde kongreye sunulmak üzere Londra'dan gönderilen mesajda kutlamalar ve başarı dilekleri yer almıştır.³¹⁷

Kongre çalışmalarıyla ilgili kuralların belirlendiği *Kongre Çalışmaları Hakkında Esaslar*³¹⁸ listesi dönemin bilimsel toplantı anlayışını göstermesi

Uzmanı Ali Muzaffer Göker", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XII, Sayı: XXIII, 2016, s. 213-248.

³¹² Afet İnan, 1908 yılında Selanik'te doğmuştur. Atatürk, Afet İnan'ın ailesinin Makedonya kolunu tanıdığından, kendisinin meslek ve durumu ile ilgilenmiştir. Kendisini İsviçre'nin Lozan şehrine Fransızca öğrenmeye göndermiştir. Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş çalışmalarında yer almış ve orada uzun yıllar Asbaşkanlık yapmıştır. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün de müdürlüğünü yapmıştır. Akademik çalışmalarına devam eden Afet İnan, 1938'de lisans, 1939'da doktora çalışmalarını tamamlayarak 1942'de doçent ve 1950'de de profesörlüğe yükselmiştir. Afet İnan'ın Atatürk ve Türk tarihi ile ilgili birçok yayını bulunmaktadır. 8 Haziran 1985 tarihinde ölmüştür. Atatürk vasiyetnamesinde Afet İnan için, yaşadığı müddetçe ayda 800 lira verileceğini söylemiştir. Detaylı bilgi için bkz: Olcay Ö. Duman ve Volkan Payaslı, "Cumhuriyet Döneminde Modernleşmenin Kadın Simgesi: Afet İnan (1925-1938)", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, C. XVII, Sayı: XXXIII, 2018, s. 65-122.

³¹³ "Üçüncü Türk Tarih Kongresi Dün Çalışmalarına Son Verdi", **Ulus**, 20 Kasım 1943.

³¹⁴ **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. XXXI.

³¹⁵ "Üçüncü Türk Tarih Kongresi Dün Çalışmalarına Başladı", **Ulus**, 16 Kasım 1943.

³¹⁶ British Council, İnönü Dönemi'nde hayli rağbet görmüştür. Türkiye'de CHP, İsmet İnönü, büyükelçilik gibi devlet görevlileri ve kademeleriyle ilişki içinde olunmuştur. Kaynak için bkz: Ülkemizi Ziyaret Eden British Council Reisi Malcolm Roberstson'nun Kendisine Gösterilen İlgiden Dolayı Teşekkürü, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 235.588.14.

³¹⁷ "Türk Tarih Kongresi", **Vatan**, 16 Kasım 1943.

bakımından önemlidir: Toplanmaların umumi heyette ve seksiyonlarda önceden hazırlanan programa göre gün ve sıra takip edilerek gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Umumi heyette yapılan bildirimlerden yirmi dakikayı geçen olursa şayet kongre başkanının konuşmayı kesebileceği ama yarım kalan kısmının da kongre kitabında yer alabileceği belirtilmiştir. Kongrenin sağlıklı sürmesi için tebliğler sunulurken umumi heyette bildirimlerle alakalı herhangi bir tenkit ve münakaşaya müsaade edilmeyeceği özellikle söylenmiştir. Tenkit ve bilgilenmek isteyenlerin ise kongre başkanlığına bir yazı vererek bildirmesi istenmiştir. Sonrasında konuyla ilgili olan kişinin yazılı cevabının kongre başkanlığı vasıtasıyla ilgili kişiye verileceği belirtilmiştir. Seksiyonlarda yapılan bildirimler için kişi başı yirmi dakika süre ayrılmıştır. Bildirimlerin sunumu esnasında münakaşa ve soru sorma gibi davranışların yapılmasına müsaade edilmiştir. Ancak bahsedilen durumlaryine yirmi dakikalık süre içerisinde gerçekleştirilecektir. Bunun yanında, sözlü olarak kendini ifade eden kişiden belirttiği düşünceleri yazılı hale getirip seksiyon başkanlığına vermesi talep edilmiştir. Bildiri sunanların projeksiyondan faydalanması için de bildiri zamanından yirmi dört saat önce kongre bürosuna gelip projeksiyon cam veya resimlerini teslim etmesi istenmiştir.

20 Kasım Cumartesi kongrenin gezilerine ayrılmıştır. Kongre üyeleri sabah erkenden Çankırıkapı Roma Hamamı hafriyatında toplanmışlardır.³¹⁹ Toplanma yerinin bir hafriyat olması münasebetiyle Arkeolog Necati Dolunay bazı bilgiler aktarmıştır. Daha sonrasında Hacı Bayram'daki Ögüst Mabedi³²⁰, Mahmut Paşa Hanı, o zamanlarda Eti Müzesi olan eski bedesten ve kale gezilmiştir. Gezi sonrası kongre resmen kapanmıştır.³²¹

Kapanış konuşmasını 17.00'de gerçekleştiren Hasan Â. Yücel, üç yıl sonra tekrardan bir kongrenin düzenlenmesi dileğiyle kongreyi kapatmıştır. 19 Kasım gününde ise kongre üyeleri Devlet Konservatuarı tarafından Ankara Halkevi'nde *Kral Oidipus* isimli trajediye³²² davet edilmişlerdir.³²³

³¹⁸ “Kongre Çalışmaları Hakkında Esaslar”, **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. XIV.

³¹⁹ Kongreye katılanların Çankırıkapı ziyaretini gösteren fotoğraf için bkz.: Ek 13.

³²⁰ “Üçüncü Türk Tarih Kongresi Dün Çalışmalarına Son Verdi”, **Ulus**, 20 Kasım 1943

³²¹ U. İğdemir, “III. Türk Tarih Kongresi”, **Belleten**, C. VIII, Sayı 29, 1944, s. 4.

³²² Odipus temsilinden sonra kongre delegeleriyle çekilen fotoğraf için bkz: “İnönü, Tarih Kongresi Delegeleri Arasında”, **Vatan**, 22 Kasım 1943.

³²³ “Üçüncü Türk Tarih Kongresi Dün Çalışmalarına Son Verdi”, **Ulus**, 20 Kasım 1943.

İsmet İnönü kongre süresince çalışmaları yakından takip etmiştir. Kongreye katılmasının yanında kongre üyelerinin saygı ve şükranlarını göstermek için gelen heyeti Çankaya Köşkü'nde kabul etmiştir. Heyette, Kongre Başkanı Hasan Â. Yücel ve asbaşkanları da mevcuttur. İnönü, Kongrenin o zamana dekbaşarılan işlerden memnuniyet duyduğunu, serginin başarılı bir eser olduğunu, genç bilginlerin gerçek birer kazıbilim uzmanı olarak yetişmesinden memnun olduğunu ve TTK'nin gittikçe daha verimli işler başaracağını söylemiştir.³²⁴

III. Türk Tarih Kongresi'nin önemli detaylarından biri, kongrede yayımlanan bildirilerin ilişkili oldukları bilim dallarıdır. Elbette bir tarih kongresi olması sebebiyle konuların yoğun olduğu bilim dalı tarih olacaktır fakat azımsanmayacak miktarda çeşitli bilim dallarına yönelik çalışmaların olduğu gözlenmektedir. Toplamda 85 bildirinin yer aldığı kongrede direkt olarak tarihe ilişkin 37 bildirinin olmasının yanında 25 arkeoloji bilimine, 4 dilbilime, 4 antropoloji bilimine ait bildiri tespit edilmiştir. Bu veriden ulaşılabacak sonuçlar şöyledir:

a) Tarih kongresi düzenlenmesine rağmen çeşitli bilim dallarından yararlanılarak çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

b) Atatürk Dönemi'nden beri süregelen arkeolojiye verilen önem ve arkeolojik çalışmalar sürmektedir.³²⁵

c) Tarih kongresi olmasına rağmen salt bir tarih anlatımıyla bilimsel faaliyetler yürütülmemektedir.

C. Kongre Hakkında Konuşanlar

1. Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemseddin Günaltay'ın Açış Konuşması

Birinci gün olan 15 Kasım'da TTK Başkanı Şemseddin Günaltay açılış konuşmasını yapmıştır. Konuşmada, tarih biliminin pragmatik tarih anlayışı yerine

³²⁴ "Milli Şefimiz Tarih Kongresince Seçilen Bir Heyeti Kabul Etiler", **Ulus**, 13 Kasım 1943,

³²⁵ Hatta özellikle bu alana yönelik dersler verilmiştir: Kaynak için bkz: İstanbul Üniversitesi'nde Klasik Arkeoloji, Eski Yazı ve Devrim Tarihi Derslerini Verecekler Ait Kadroların Tasdiki, **BCA**, Fon Kodu: 10.18.1, Yer No: 105.45.20. Üniversite Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Enstitüsü'nde Çalıştırılacak Öğretmenlere Ait Kadronun Tasdiki, **BCA**, Fon Kodu: 10.18.1, Yer No: 105.50.19

genetik tarih anlayışının uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Milletlerin tarihinin oluşumunda tesadüfe yer olmadığını, önceki olaylara bağlı olarak gizli yahut açık sebeplerle tarihin oluştuğundan bahsetmiştir. Dolayısıyla da bugünü kavramak için dünü bilmek, dünü bilmek içinse daha evvelki zamanları aydınlatmanın gerekli olduğu ifade edilmiştir. Konuşmasında ayrıca tarihin milletlere güç verdiğini; muhtaç olduğu heyecan ve enerji için tarihten beslendiğini söylemiştir. Bu hususta dilin de önemine değinen Günaltay’a göre *dil; sahip olunan enerjiyi başkalarına aşılayan, yayan ve onları şahlandıran kutsal bir araçtır*. Dolayısıyla milli vicdanı harekete geçirmek için faydalanılacak iki unsur dil ve tarih olacaktır.³²⁶

Nutkunda ırk vurgusu da yapan Günaltay, Türk ırkının çok eski bir ırk olduğunu, zaman ve mekâna sığmadığını belirtmiş; Avrupa ve Afrika tarihini takip etmek için mutlaka Türk tarihine müracaat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³²⁷

Şemseddin Günaltay, 1938’de yayımladığı *Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat’i Zaferi* isimli eseriyle Türk Tarih Tezi’nin haklı bir konuma yükseldiğini ifade etmiştir.³²⁸

Tarihin önemi, Türklerin tarihteki konumlarını açıkladıktan sonra, tarihin geçmişte önem verilip verilmediğini de izah etmeye başlamıştır. Günaltay’a göre *düne kadar* tarihimizin öneminin farkında değildik. Buradaki dünden kastı cumhuriyet öncesindeki dönemdir. Geçmişimizin ihmale uğradığı ve tarih için belirlediğimiz sınırın 600 seneyi aşmadığını, aştığında da ancak Selçuklulara kadar çıkılmasının yeterli olduğu benimsenmişti. Selçuklular öncesini *ana kökümüz olarak ifade eden* Günaltay, *engin tarihimizin bilinmediğini ya da benimsenmediğini* söylemiştir. Bu durumun aşılmasındaki en önemli kişi olarak Atatürk’ü göstermiştir.

Nutkunda yabancı yazarlara da değinmiştir. Onları *Türk’e hasbi düşman olan ve Türk tarihinin şan ve şerefle dolu sahifelerini karalamaktan zevk alanlar* olarak tanımlamıştır. Yabancı yazarların kasten tarihte tahrifler yaptığını ve tarihe başka bir sima kazandırdıklarını belirtmiştir. Günaltay bu tahriflere karşılık

³²⁶ Ş. Günaltay, “Açış Nutku”, **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 2-3.

³²⁷ Ş. Günaltay, “Açış Nutku”, **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 3.

³²⁸ Şemsettin Günaltay, “*Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kati Zaferi*”, **C.II, Belleten**, 1938, s. 337. Şemsettin Günaltay “*Türk Tarih Tezi muarızların iddia ettikleri gibi bir fantezi değil, en son hafriyat verilerine dayanan, Şark tarihi hakkında eski vesikaların ilmi esaslara göre tetkiklere ve nihayet geniş ve şümüllü yüksek bir ilim görüşüne istinat eden bir hakikat olduğunu kati surette meydana koymaktadır.*” ifadesini kullanmıştır.

vesikalara dayanarak, höyükleri kazıp tümülüsleri oyup mezarları deşerek, kitabeleri derleyerek, yabancı ülke kütüphanelerinde tarihimizi ilgilendiren vesikaları toplayarak tarihin önceki zamanlarına ilişkin devirleri aydınlatacak eserleri meydana çıkarma gayretinde bulunulduğunu ifade etmiştir.³²⁹

Tüm bunların gerçekleştirilmesi için koruyuculuğu üstlenen ve önder olarak da *büyük Türk İsmet İnönü*'yü görmüştür. Milli Şef'in Atatürk'ün *gösterdiği aynı sevgi ve ilgiyle* TTK'yi kurduğundanyolu aydınlattığından, şevki ve cesareti artırdığından bahsetmiştir.³³⁰

Sözlerinin sonunda vefat etmiş olan kurum başkanları Sami Rıfat, Yusuf Akçura, Halil Ethem Eldem, Umumi Kâtip Reşid Galip ile üyelerden Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Refik, Vasıf Çınar, Necip Asım, Muallim Cevdet ve Hasan Fehmi Turgal'ı da yâd etmiştir.³³¹

2. Kongre Başkanı Maarif Vekili Hasan Â. Yücel'in Nutku³³²

Maarif Vekili Hasan Â Yücel, Milli Şef İsmet İnönü ve Atatürk'ün hatırasını yad ederek konuşmasına başlamıştır.

Türk Tarih Tezi'ne yoğun bir şekilde değinen Yücel, *Türk milletinin oluş ve yürüyüşü hakkında köklü kanaat olarak nesillere aşılana ve hemen son yüz seneyi dolduran düşünüşte*³³³ tarih tezinin bir tepki olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Buna karşın Türkleri sadece dövüşken bir ırk olarak gösteren Abdurrahman Şeref³³⁴ gibi isimlere de eleştiri getirmiştir.

³²⁹ Ş. Günlaltay, "Açış Nutku", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 3.

³³⁰ Ş. Günlaltay, "Açış Nutku", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 5.

³³¹ Hasan A. Yücel, "Nutuk", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 6.

³³² Görsel için bkz. ek: "İnönü Yüksek Huzuru ile Üçüncü Türk Tarih Kongresi Dün Çalışmalarına Başladı", **Ulus**, 16 Kasım 1943.

³³³ Hasan A. Yücel, "Nutuk", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 7.

³³⁴ Abdurrahman Şeref son Osmanlı vakanüvisidir. 1909'da kurulan Tarih-i Osmani Encümeni'nin başkanlığını yapmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'dan ikinci devre milletvekili olmuştur. 18 Şubat 1925'de ölmüştür. Yücel'in nutkunda onun fikirlerini şöyle aktarmıştır: *Abdurrahman Şeref merhum, şunları söylemekten çekinmiyor: "Avrupa'yı garka-i hun eden Hunlar ve ilayevmina muhafaza-i milliyet eden Macarlar ve Bulgarlar, kabail-i Turaniyeden idi. Fakat Türkler faaliyet-i maddiyeleri raddesinde faaliyet-i zihniye gösterememişler idiler. Çünkü ihtiraat-ı fikriye ve terakkiyet-i medeniyeleri hakkında tarihte hiçbir eser yoktur."* **Hakkında detaylı bilgi için bkz:** Abdulkadir Özcan, "Abdurrahman Şeref", **DİA**, I, s. 175.

Yücel, Tarih Tezi'nin Orta Asya'yı köken ve bugünkü Türkiye'yi kendi yurdumuz olarak aldığını ve yanlışları ortadan kaldıran bir eser olduğu görüşünü savunur. Türk Tarih Tezi'ni ispatlama adına en büyük delil olarak, kitaplara bakılmasa bile, cumhuriyetin yirmili yıllardaki medeniyet eserlerini görür. Tarih Tezi'nin ayrıca Cumhuriyet nesillerinin de kendi kendine düşünmelerine fırsat verdiğini, ülkü birliği oluşturduğunu ve bunun da milli birlik yarattığını belirtir. Tarih Tezi'nin bir faydası olarak, sadece kendi tarihimize bakışın ortadan kalkmasını öne sürmektedir. Ayrıca Tarih Tezi'yle geleneği tutucu bir dogmadan kurtulduğumuzu ve tarih araştırmalarında eleştirel bir bakış kazandığımızı söyler. Bu çerçevede tarih araştırmalarının amacının da gerçekleri ortaya çıkarmak olduğunu belirtir. Bu görüşü destekleme adına 1931 yılında Atatürk'ün TTK'ye yazdığı mektubu aktarır: *Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça söylemeye cesaret gösteren insanlar olmalıyız.* Tarih Kurumu'nun da bu düsturu daima esas tuttuğunu açıklamıştır. Hakikat arama vurgusu yapan Yücel, bunu ete kemiğe büründürerek Sümer medeniyetini örnek göstermiştir: *Sümer medeniyetinin, Turanlı bir medeniyet olduğu söylendiği zaman ona isyan eden bilginlere inanmıyorsak, bu inanmayışın manası ancak hakikat olmayana inanmayıştır.*³³⁵

Ş. Günaltay gibi o da *dava arkadaşları* olan ve vefat etmiş olan kurum başkanları Sami Rifat, Yusuf Akçura, Halil Ethem Eldem, Umumi Katip Reşid Galip ile üyelerden Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Refik, Vasıf Çınar, Necip Asım, Muallim Cevdet ve Hasan Fehmi Turgal'ı anmıştır.³³⁶

Ş. Günaltay ile Hasan Â. Yücel'in nutukları şekilsel olarak incelendiğinde ikisinin de hemen hemen aynı konuşma metni uzunluğuna sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Günaltay ve Yücel nutuklarında, Ebedi Şef Atatürk'ün ve Milli Şef İsmet İnönü'nün isimlerini anmışlardır. Atatürk'ün ışık tuttuğu yolda Milli Şef'in yürüdüğünü ifade etmişlerdir. Ona göre *Atatürk hem mazi hem de istikbal sayılabilir. Türk tarihinin kaynaklarına kadar giderek milli benliğimizi... tanıyan*

³³⁵ Hasan A. Yücel, "Nutuk", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 7.

³³⁶ Hasan A. Yücel, "Nutuk", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 10.

ve tanıtmaya çalışan kişi Atatürk olmuştur.³³⁷ İnönü'yü Atatürk'ün halefi olarak gören Yücel, onun koruyuculuğunu öne çıkarmıştır.

Günaltay da Yücel de tarihi, Osmanlı'nın ve Selçuklu'nun ötesine götürmüşlerdir. Buna karşın, Günaltay konuşmasının hiçbir yerinde açıkça Türk Tarih Tezi ifadesini kullanmamıştır ki kendisi Türk Tarih Kurumu başkanı olmasına rağmen, konuşmasının yalnızca bir paragrafında brakisefallikten vedilden bahsetmiştir. Günaltay Türk Tarih Tezi'nin geçmişte sıkı bir savunucusu olmasına rağmen açıktan destek vermediği görülmektedir. Bunun yerine ilmi metotları kullanma ve bilimsellik tavsiyesinde bulunmuştur. Yücel ise açıkça bu kavramı kullanmış ve çeşitli delillerle Tez'i desteklemiştir.

Ş. Günaltay, konuşmasında hedef gösteren herhangi bir eleştiri yolunu tercih etmemiştir. Bunda kendisinin Türk Tarih Kurumu başkanı olmasının etkisi görülebilir. Hasan Â. Yücel ise açık bir şekilde son Osmanlı vakanüvisi Abdurrahman Şeref'i Türklerle ilgili olumsuz düşünceleri sebebiyle eleştirmiştir. Elbette bu kişinin seçilmesi tesadüf olarak görülmemelidir. Bir Osmanlı vakanüvisinin seçimi hem Osmanlı'nın Türk tarihine bakışına hem de Abdurrahman Şeref nezdinde Türklere yöneltilen olumsuz yorumlara bir tepki niteliği taşımaktadır. Bunun yanında, *biz tarih hakikatlerini yalnız işine gelenlerle görenlerden değiliz. Bir olay yeter delillerle karşımıza çıktığı zaman, istemediğimiz bir vasıfta olsa bile, onu da kabule ifadeye cüret edecek haldeyiz. Türk Tarih Kurumu'nun her türlü yayınları, bu tarafsızlığın başlı kanıtlarıdır*³³⁸ görüşüyle Türk Tarih Kurumu'nun objektif ilkeler doğrultusunda hareket ettiğini düşünmektedir. Bu görüşüyle Sümerlerin Türk olduğunu kabul ederken öte yandan bilimsel ilkelerin kurum tarafından göz ardı edilmediğini belirtmiştir.

3. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Hamit Ongunsu'nun Nutku

Dekan Hamit Ongunsu, konuşmasının başında daha önce yapılan tarih kongrelerine katılımından saadet duyduğunu ifade ederek söze başlamıştır.

³³⁷ Hasan Ali Yücel, "Ebedi Şef", **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, İstanbul Maarif Matbaası, 1940.

³³⁸ Hasan A. Yücel, "Nutuk", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 9.

I. Türk Tarih Kongresi'nin detaylarından da bahsetmiştir. Kongrede Türk milletinin rolünün üzerinde durulduğunu vedünya tarihi içinde Türk'ün yapıcılığının ispatlandığını ifade etmiştir. Bunun bir neticesi olarak da *Türk gencinin kendisinin diğer milletlerin vatandaşlarıyla eşit olduğunu* görmüş ve *Türk milleti tarihin seyri içinde yapıcı ve medeniyet kurucu yapısının* farkına vardığını söylemiştir. Atatürk'ün kongredeki önemli bir konuma sahip olduğuna değinmiştir. Bundan dolayı okuldaki tarih derslerinde düzenlemeye gidildiğine işaret etmiştir. Bu düzenlemeler sonucunda *Türk gencinin kendi atalarının enerjisi ve ülküsü ile karşı karşıya geldiğini* ve bunun sonsuza kadar süreceğini belirtmiştir.³³⁹

II. Türk Tarih Kongresi'ne de değinen Ongunsu, kongrenin en büyük özelliği olan yabancı tarihçilerin varlığına dikkat çekmiştir. Burada yerli ve yabancı yazarların beraber tarih metotlarını kullanarak ilerlediklerini ifade etmiştir. I. ve II. Türk Tarih Kongreleri'nde kendini ifade eden gençlerin bugün olgun birer tarihçi olmalarını kıymetli bulmuştur. Burada kendisini de anımsatan Ongunsu sözlerini şükran ifadeleriyle bitirmiştir.

4. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun Nutku

Şevket Aziz Kansu, nutkunu *Milli Şef'i* selamlayarak başlatmıştır. Türk milletinin tarih yaratıcılarından olduğunu ifade etmiştir. Türklerin bir dünya görüşüne sahip olduklarını ve bu görüşlerini de I. ve II. Tarih Kongreleri'nde ifade ettiklerini söylemiştir. Son kongrenin 1937'de yapıldığını ve aradan altı yılın geçtiğini belirterek dünyanın *yeni bir devrin eşiğine ayak bastığı* görüşünü paylaşmıştır. Dünyada birçok değişen durumun olduğunu ve Türklerin Üçüncü Tarih Kongresi'ne uyanık ve şuurlu bir şekilde eğileceklerini belirtmiştir. Türklüğü övmeye devam ederek, *medeniyet tarihinde Türklerin yapıcı, sanatkâr ve maya bir unsur* olduğunu açıklayarak kongreye başarı dileklerini sunmuştur.³⁴⁰

5. Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Burdur Mebusu İbrahim Necmi Dilmen'in Nutku

³³⁹ H. Ongunsu, "Nutuk", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 11.

³⁴⁰ Şevket A. Kansu, "Nutuk", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 12.

İbrahim N. Dilmen, Üçüncü Türk Tarih Kongresi'nin açılışında *Türk Tarih Kurumu'nun kardeşi*³⁴¹ olarak Türk Dil Kurumu'nu göstermiş ve onun adına Türk Tarih Kurumu'nu kutlamıştır.

Cumhuriyet döneminde tarih ve dil hareketlerinin *birbiri ardınca ve birbirini tamamlayacak* şekilde ilerlediğini söylemiştir. Atatürk devrimlerini Türk kültür kalkınması olarak gördüğünü ifade etmiş ve görev aldığı kurumla bağlantılı olarak tarih ve dil arasında bağlantılar kurmaya gayret göstermiştir.³⁴²

Tarih bilgilerinin kaynakları arasında dil belgelerinin en önemli yere sahip olduğunu açıklamıştır. Eski ve uzak devirdeki yaşayışlara yönelik edinilen bilgileri o devrin dil varlıklarına dayandırmıştır. Kendi ifadesiyle *...nerede yazılı bir dil belgesi bulunursa, oranın tarihi aydınlanmış demektir* görüşünü paylaşıırken hiyeroglif yazının çözülmesiyle Eski Mısır'ı tanıdığımızı belirtir. Hint, Çin, Sümer ve Eti tarihlerinin de yazıyla aydınlandığı görüşünü savunmuştur. Oysaki herhangi bir yerde dil varlıkları bulunmasa da bölgenin maddi ve manevi varlıklarından faydalanılarak da tarihin oluşturulabileceğini görmezden gelmiştir. Ulusal kültüre ve milli birliğe değinen Dilmen, tarihin ve dilin kültürün *iki şahdamarı* olduğunu ifade etmiştir.³⁴³

Ülkü birliği, milliliğe vurgu yapan Dilmen'in diğer konuşmacılardan farklı olarak II. Dünya Savaşı'na da değindiği görülmektedir.³⁴⁴ *Yeryüzünün ateşler içinde yandığını ancak ülkenin bilim ve kültür işleriyle uğraşabilmesinin cumhurbaşkanı ve hükümet sayesinde olduğunu* belirtmiştir. Yurt içinde toplanan kongre ve kurultayların barışın sağlanması durumunda dünya çapında olması dileğinde bulunarak konuşmasını sürdürmüştür. Burada İkinci Tarih Kongresi'ndeki yabancı tarihçilerin sayısının fazlalığına özlem duyulduğu düşünülebilir. En son kongreyi selamlayarak sözlerini sona erdirmiştir.³⁴⁵

V. IV. TÜRK TARİH KONGRESİ

³⁴¹ İbrahim N. Dilmen, "Nutuk", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 12.

³⁴² İbrahim N. Dilmen, a.g.m., s. 12.

³⁴³ **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 13.

³⁴⁴ Arşivde yer alan bir belgeye göre II. Dünya Savaşı'nın özellikle ikinci yılından sonra Türkiye'yi daha çok etkilediği ifade edilmiştir. Buna rağmen, Türk Tarih Kurumu ve çalışmaları zaman zaman kesintiye uğrasa da sürdürülmüştür: İkinci Dünya Savaşında Ekonomimizin Durumu, Sebepleri ve Sonuçları, **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0, Yer No: 63.340.9

³⁴⁵ **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, s. 13-14.

Tarih kongrelerinden dördüncüsü 10-14 Kasım 1948 tarihinde düzenlenmiştir. Belirli bir hazırlık sürecinden sonra kongre, çalışmalarını tamamlamıştır.

A. Kongre Hazırlıkları

1943'teki III. Türk Tarih Kongresi'nde, IV. Türk Tarih Kongresi'nin 1946'da yapılacağı³⁴⁶ planlanmıştır.³⁴⁷ İlerleyen senelerde 17 Kasım 1947'de toplanacağı kararı alınan kongrenin toplanmama sebebi olarak kazıların 1947'ye kadar bitmemesi ve bildiri miktarının yeterli olmaması gösterilmiştir.³⁴⁸ Diğer temel sebeplerinden birisi II. Dünya Savaşı³⁴⁹ olarak ifade edilebilir. Savaşın *insanlığın başına korkunç bir felaket halinde çöktüğü*³⁵⁰ IV. Kongre'de belirtilmiştir. Savaş yalnızcaülkedeki siyasete, ekonomiye, eğitime vb. alanları değil kültürel alanları da engellemiştir.

Kongre'nin geç toplanmasına sebep olmakla birlikte, arkeolojik kazıların savaş nedeniyle yarıda bırakılması savaşın başka bir sonucudur.³⁵¹ Eldeki bu verilerle birlikte, IV. Kongre'de U. İğdemir, dünyadaki ilim kurumlarında görülen duraklamaya rağmen, bizde durumun tam tersinin olduğunu ifade etmiştir.³⁵²

Çok-partili hayata geçilmesi sebebiyle atmosfer kongreye de yansımıştır. Daha önceden yapılan Milli Eğitim Bakanı'nın kongre başkanı olması durumuna son verilmiştir. Bu sebeple kongre başkanlığına TTK Başkanı Ş. Günaltay getirilmiştir. Bildiri kitabında, önceki kongredeki gibi İnönü'den bu kez *koruyucu başkan* olarak geçmemesi demokratikleşme hareketinin bir yansıması olarak görülebilir.

³⁴⁶ “Üçüncü Türk Tarih Kongresi Dün Çalışmalarına Son Verdi”, **Ulus**, 20 Kasım 1943

³⁴⁷ Haberler, **Belleten**, C. IX, Sayı 33, 1945, s. 150.

³⁴⁸ Haberler, **Belleten**, C. XII, Sayı 46, 1948, s. 498.

³⁴⁹ II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi o kadar memnuniyetle karşılanmıştır ki İnönü'ye minnet duyulmuştur. Halkevleri ve Halkodalarında toplantılar düzenlenerek minnet ve ve bağlılıklarını aktarmaları Dâhiliye Vekaleti'nce istenmiştir: 2. Dünya Savaşı'na Girmediğimiz İçin İnönü ve Hükümete Teşekkür Edilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 490.1.0, Yer No: 11.60.11

³⁵⁰ U. İğdemir, “Türk Tarih Kurumu'nun Son 5 Yıllık...” **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 9.

³⁵¹ 2. Dünya Savaşı Yüzünden Yarıda Bırakılan Yazılıkaya Kazılarına İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü Müdürü College De France Prof. Albert Gabriel İdaresi'nde Yeniden Başlanılmasına İzin Verildiği, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 112.66.14.

³⁵² U. İğdemir, a.g.m., **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 9.

B. Kongrenin Toplanması

IV. Türk Tarih Kongresi, III. Türk Tarih Kongresi'nde olduğundan biraz daha farklı şekle bürünmüştür. IV. Kongre'de konu çeşitliliğin artması sebebiyle olacaktır ki, günler içindeki konular ayrılmıştır. Üçüncü gün hariç olmak üzere her gün dört bölüme ayrılmıştır.

Buna göre, birinci gün genel toplantıda Milli Eğitim Bakanı, TTK Başkanı, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanı, İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı, İstanbul Teknik Üniversitesi adına M. İnan, U. İğdemir ve A. İnan konuşmalarını gerçekleştirmiştir. Düzenlenen günlerde seksiyonlar ise şöyle dağılım göstermiştir: Eski Anadolu ve Ön Asya seksiyonu, Klasik Çağlar ve Bizans seksiyonu, Orta Asya ve Orta Çağ Türk Tarihi seksiyonu, Osmanlı Tarihi seksiyonu.

III. Türk Tarih Kongresi'nde birçok kurum ve kuruluş yer almıştır: İstanbul Üniversitesi, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara Hukuk Fakültesi, Ankara Fen Fakültesi, Ankara Siyasal Bilgiler Okulu, Harp Akademisi, Gazi Terbiye Enstitüsü, Askeri Harp Tarihi Encümeni, Türk Dil Kurumu, Türk Coğrafya Kurumu ve Halkevlerinin Tarih ve Müze Kolları.

Bunun yanında IV. Türk Tarih Kongresi'nde temsil edilenler İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi³⁵³, İstanbul Teknik Üniversitesi³⁵⁴, Harp Tarihi Encümeni, Türk Dil Kurumu, Türk Coğrafya Kurumu, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milletlerarası Şark Tetkikleri Cemiyeti, Fransız Arkeoloji Enstitüsü, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü³⁵⁵ dür. Karşılaştırıldığında IV. Kongre'de yabancı olarak

³⁵³ 13 Haziran 1946'da kabul edilen 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi dışında *Ankara Üniversitesi* kurulmuştur. Kaynak için bkz: Şerafettin Turan, **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2003, s.219.

³⁵⁴ Atatürk Dönemi'nde Makine, Elektrik Fakültesi isminde faaliyet gösteren *İTÜ*, 1944 yılında şimdiki ismini almıştır. Kaynak için bkz: Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 219.

³⁵⁵ Kuruluşun gerekçesi Anadolu arkeolojisi ve antropoloji alanında çalışma amacı olduğu ifade edilmiştir. Enstitü, 15 Ocak 1948'de Ankara'da Osmanlı Bankası'nın yanındaki binada Milli Eğitim Bakanı Ş. Sirer, İngiliz Büyükelçisi Sir David Kelly tarafından açılmıştır. İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün kuruluşundan yaklaşık bir sene sonra IV. Türk Tarih Kongresi'nde temsil edilmiştir. Anadolu eserlerini tetkik etmek, Türk- İslam ve Bizans sanatının araştırılması için tam teşkilatlı enstitülerin işi olduğu belirtilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın izniyle 1947'de kurulan Enstitü'nün kanunlara uyacağı ve hükümetin izni olmadan kuruluş amacını genişletemeyeceği söylenmiştir. Ayrıca ders, konferans vb. verilmemesi kabul edilmiştir.

Konu hakkında arşiv belgesi için bkz: Memleketimizde İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün Kurulmasına İzin Verilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 115.72.15.

Ayrıca bkz.: "Haberler", **Belleten**, C. XII, Sayı: 45, 1948, s. 267.

Fransızlar ve İngilizler dikkat çeker. Bununla birlikte, Halkevleri bu tarihlerde kapatılmamasına rağmen kongreye katılım göstermemişlerdir.

Katılan kişiler incelendiğinde, Atatürk Dönemi'ne kıyasla İnönü Dönemi'ndeki kongrelerde öğretmenlerin bildiri sunmadıkları görülmüştür. Bunun yerine, sekreterlik görevini üstlenmişlerdir. Dolayısıyla tarihintarihçiler tarafından yapılmasıyla uzmanlık alanına uyulmuştur. IV. Türk Tarih Kongresi'nde tek bir öğretmen yer alması sekreterlik alanında da öğretmenlerden daha az yararlanıldığını göstermektedir.

Hazırlanan plan³⁵⁶ doğrultusunda ve araştırmaların sonuçlarından da haber verilmek üzere IV. Türk Tarih Kongresi, 1948'de Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde toplanmıştır. Bütün üye ve temsilciler 10 Kasım 1948 Çarşamba günü saat 10.00'da Türk Tarih Kurumu'nun merkezinde toplanmasıyla birlikte Atatürk'ün geçici kabrine (günümüzde Ankara Etnografya Müzesi) gidilerek saygı duruşunda bulunulmuştur. Ardından Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi konferans salonunda kongre başlamıştır. Saat 11.00'deise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Hasan Saka, TBMM Başkanı Şükrü Saracoğlu, bakanlar ve Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak kongreye katılım göstermişlerdir. 13 Kasım Cumartesi ise 15.00'te yapılan genel toplantı sonrası Şemseddin Günaltay nutkunu sunmuştur. Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu ise Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde kongre üyelerini çaya davet etmiştir. Pazar günü Eti Müzesi gezilmiştir.³⁵⁷

Kongrenin faydası yurdun ve genel Türk bilinmeyenlerini aydınlatması ve uzunca süredir doğru bilindiği sanılan bilgilerin düzeltilmesi olarak ifade edilmiştir. Bir yansıması olarak, Kongre sebebiyle 1948'de gerçekleştirilen Kültüpe Kazısı'nda gün yüzüne çıkarılanları anlatan ufak bir sergi düzenlenmiştir.³⁵⁸

Kongrede5'iyabancı bilim adamı olmak üzere 82 bildiri sunulmuş, bunlardan 13'ü genel kurulda okunmuştur.³⁵⁹

³⁵⁶ **IV. Türk Tarih Kongresi Programı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1948.

³⁵⁷ "Kongre Çalışmalarının Özeti", Ankara, **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 11.

³⁵⁸ "Kongre Çalışmalarının Özeti", Ankara, **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 12.

³⁵⁹ Fahri Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983, s. 20.

IV. Türk Tarih Kongresi'nde çıkan sonuçlar TTK'nin yayın faaliyetlerine yansımıştır. 1948 yılında yayınlanan eserlere bakıldığında Selçuklu ve Osmanlı tarihine ilişkin çalışmalardaki artış göze çarpar. Osmanlı araştırmalarının artmasıyla birlikte, çalışmalardabilimsellik ön planda olarak bir temel oluşturulmuştur. Osmanlı tarihi için ilk kez ayrı bir bölüm öngörülmesi, Osmanlı tarihinin araştırmalarının artan önemine işaret etmektedir. 1940'lı yıllardan itibaren Türk tarihinin belli bir dönemiyle kalmayıp, bütün dönemleri incelenmesiyle Cumhuriyet dönemi tarihçilerini yetiştirmiştir.

3) Kongre Hakkında Konuşanlar

III. Türk Tarih Kongresi'nde açış söylevini gerçekleştiren TTK Başkanı Ş. Günaltay iken, IV. Kongre'de Milli Eğitim Bakanı T. Banguoğlu yapmıştır. Bu durum Türk Tarih Tezi'nin öneminin azalmasıyla ilişkilendirilebilmektedir. Hümanist tarih anlayışı devam etmekle birlikte bilimsel tarih görüşüne olan eğilim de artmıştır. Banguoğlu, Türk Tarih Kongresi'nin açılış konuşmasında, Yunanlıların Türk kökenli olduğu iddialarından vazgeçilerek, Anadolu tarihine yönleneceğine işaret etmiştir. Banguoğlu'nun konuşmasının herhangi bir yerinde tarih tezi geçmemiştir.

III. Kongre'de Türk Tarih Tezi'nin sıkı bir savunucusu olan Ş. Günaltay, tezin bilim bakımından milletlerarasında da değerli olduğunu ifade etmiş ve konuşmasının çoğunluğunda tezden bahsetmiştir.³⁶⁰ IV. Kongre'de ise teze yönelik birtakım göndermeler yapmasına karşın, konuşmasının genelini *her çağın derinden derine tetkikinin yapılmasını* öne çıkarmıştır. Anadolu'daki medeniyeti merkezine alan ifadelerde bulunmuştur. Orta Asya'ya bağlı olarak geliştirilen tezi konuşmasında sürdürmeyen Günaltay, bilimsel üslubu savunarak *elde edilen belgelere dayanan bir sentezi* önemsemiştir.³⁶¹ Dolayısıyla romantik bir bakış açısının yerini bilimsel ilkelerin ve bilimselliğin aldığı ortaya konulabilir.

IV. Türk Tarih Kongresi'nde konuşan Hüseyin N. Kubalı da bilimselliği öne çıkarmıştır. Türk medeniyetinin ilmi ve objektif olan metotlarla dünyaya tanıtılmasıyla birlikte, Batı'da ciddi tarih kitaplarında bile bulunan *Haçlı*

³⁶⁰ Ş. Günaltay, "Nutuk", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 2-6.

³⁶¹ Ş. Günaltay, "Söylev", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 2-6.

seferlerinden arta kalan zihniyetle savaşıma mecburiyetinin üzerinde durmuştur. Türk İnkılabının ve Cumhuriyet'in bekçisi olarak gördüğü İstanbul Üniversitesi'nin TTK'nin çalışmalarını yakında takip ettiğini ifade etmiştir.³⁶²

Dönemin TTK Başsekreteri İğdemir, III. Türk Tarih Kongresi'nden 1948 yılına kadar Dünya tarihinde büyük olayların olduğunu, *çok korkulu ve sinir yıpratıcı günler geçirdiklerini* belirterek Dünya Savaşı'ndan etkilenilmesine rağmen Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarının devam ettiğini söylemiştir.³⁶³ Ancak, Atatürk Dönemi'nde gerçekleştirilen ve İnönü Dönemi sonrasında devam eden kongreler³⁶⁴, düzenli olarak gerçekleştirilirken, III. Türk Tarih Kongresi altı yıl sonra gerçekleştirilmiştir. Bunda II. Dünya Savaşı koşulları etkili olmuştur ki, bu durum dönem basını incelendiğinde açıkça görülmektedir. Örneğin bir gazete haberinde İngiliz sağlık bakanının öngörüsüne göre 1943 yılı savaşın en çetin yılı olacaktır.³⁶⁵ Savaş koşullarının bir sonucu olarak, ekmeğin dahi karneye bağlandığı dikkate alındığında kongrenin bir sene geç başlaması olağandır.

VI. III. TÜRK TARİH KONGRESİ ve IV. TÜRK TARİH KONGRELERİNDE KONUŞULAN KONULAR

III. ve IV. Türk Tarih Kongrelerinde tartışılan konuları incelemeden önce genel bir değerlendirme yapmak sağlıklı olacaktır. Buna göre Eski Çağ Tarihi, Orta Çağ Tarihi vb. sınıflandırma yapmak yerine Tarih Öncesi ve Eski Çağ Tarihi, Orta Asya Tarihi, Selçuklu Tarihi, Osmanlı Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi şeklinde kategorize etmek, tartışılan konuların sınırlarını belirlemiş olacak ve konuları daha derli toplu inceleme fırsatı doğuracaktır.

İncelediğimiz tarih kongrelerinde yer alan bildirilerde hâkim olan bilim dalı elbette tarih olmuştur. Ancak tarih biliminin yanında, tarihin faydalandığı birçok bilim dalına ilişkin çalışmalar olduğu da ortadadır. Rakamsal olarak ifade edilmesi gerekirse; III. Türk Tarih Kongresi'nde toplamda 82 adet bildiri içinde 38 tarihe, 24

³⁶² Hüseyin N. Kubalı, "İstanbul Üniversitesi Adına Okuduğu Mesaj", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 7-8.

³⁶³ U. İğdemir, "Türk Tarih Kurumu'nun Son 5 Yıllık (1944-48) Çalışmaları Hakkında Rapor", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 9.

³⁶⁴ Atatürk ve İnönü Dönemlerinde sırasıyla 1932, 1937, 1943, 1948 yıllarında kongreler gerçekleştirilmiştir.

³⁶⁵ "1943, Harbin En Çetin Yılı Olacak", **Ulus**, 14 Ocak 1943.

arkeolojiye, 4 antropolojiye, 4 dil bilimine, 8 sanat/sanat tarihine, 1 coğrafyaya, 2 tıbbı, 1 de hukuk bilimine yönelik bildiri mevcuttur. IV. Türk Tarih Kongresi'nde yer alan 69 bildiride 28 tarih, 16 arkeoloji, 12 antropoloji, 10 sanat/sanat tarihi, 2 nümizmatik, 1 dil bilimi alanı yer almıştır.

Verilerden yola çıkılarak kongrelerin genelinde tarih konularının tartışılmasına karşın, çeşitli bilim dallarının da var olduğu tespitinde bulunmak yerinde olacaktır. Bildirilerin yaklaşık yarısı doğrudan tarihle alakalıyken diğer yarısı diğer toplumsal bilimlerle ilgilidir.

Dil bilim açısından örnek vermek gerekirse, dil konusu devlet ve İnönü açısından önemli bir yer edinmiştir. 1941'de Dil Bayramı kutlanmış ve *Türklerin eğer öz dilleri için emek verselerdi Türk dilinin medeniyet dünyasına örnek olacağını* ifade etmiştir. Hatta *dil bayramının ulusal bir devrimin gerçek işareti* olduğunun altını çizmiştir.³⁶⁶ Dolayısıyla dil meselelerinin tarih kongrelerinde yer verilmesinin önemli sebebi budur.

III. TÜRK TARİH KONGRESİ KONU DAĞILIM YÜZDELERİ

Tarih	Arkeoloji	Antropoloji	Dil Bilimi	Sanat Tarihi	Coğrafya	Tıp	Hukuk
%46	%29	%5	%5	%10	%1	%3	%1

IV. TÜRK TARİH KONGRESİ KONU DAĞILIM YÜZDELERİ

Tarih	Arkeoloji	Antropoloji	Dil Bilimi	Sanat Tarihi	Nümizmatik
-------	-----------	-------------	------------	--------------	------------

³⁶⁶ Kadri Kemal Kop, **Milli Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları**, Ankara, Akay Kitabevi, 1945, s. 90-91.

%41	%23	%16	%1	%16	%3
-----	-----	-----	----	-----	----

1. Anadolu'nun Tarih Öncesi ve Eski Çağ'ı

Tarih kongrelerinde en çok tartışılan tarih dilimlerinden olan tarih öncesi ve Eski Çağ birçok bildiriye konu olmuştur. Tarih öncesi, MÖ 3200'den öncesini kapsarken Eski Çağ, yazının 3200 yılında Sümerler tarafından keşfinden sonra başlayan ve 375'te Kavimler Göçü'ne kadar olan süreci tanımlamaktadır.

Kongrelerde coğrafi açıdan konuşulan ve incelenen konulara bakıldığında Anadolu'nun önde olduğu görülmektedir. Anadolu'nun Taş ve Maden Çağı'nın yanında Eski Çağ'dan Yakın Çağ'a kadar inceleme alanı içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Anadolu'da özellikle Eski Çağ ve Orta Çağ en çok tartışılan konular arasındadır. Anadolu'ya ilginin yoğun olmasının sebepleri arasında Anadolu'nun tarihini aydınlatmak başta gelmektedir.³⁶⁷ Anadolu'nun geçmişiyle çağdaş dönemini inceleme isteği başka bir etkidir. Hamit Koşay'ın dediği gibi *kazılarda bulduğumuz birçok eserleri bugünkü halk hayatından alınan misallerle izah edilebildiği*³⁶⁸, yani geçmişle, o zamanı değerlendirme fırsatına erişilmesi önemsenmiştir. Bunun yanında yine bildirilerden örnek vermek gerekirse, Hamit Koşay bildirisinde, Lansberger'in görüşünü aktarmıştır. Ona göre Anadolu, Ege ve Balkanlarda o döneme kadar kalmış coğrafi yer adlarının Anadolu'daki Hititlerden gelmesi mümkündür.³⁶⁹ Şevket Aziz Kansu'ya göre ise *prehistorya, antropoloji ve tarih ilimleri açısından da Anadolu'nun gerçeklerini bir kere daha hatırlatmak, yeni problemleri görmek ve yeni araştırmalarla bu sahada yeni bilgiler katmak* maksatlı Anadolu hakkında bildiriler hazırlanmıştır.³⁷⁰

Dolayısıyla, tarihi malzeme varlığının fazla ve çeşitli olması Anadolu'da sürdürülen araştırmaları kolaylaştırmıştır.

³⁶⁷ Anadolu'nun tarih öncesinde ve sonrasında benzer nitelikler taşıdığını gösteren görseller için bkz.: Ek 14.

³⁶⁸ Hamit Koşay, "Türkiye'de Eski Medeniyetlerin Maddi Kültürde Temadisi", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 214.

³⁶⁹ Hamit Koşay, "Alacahöyük ve Güllücek Kazılarının Sonuçları", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 367.

³⁷⁰ Şevket A. Kansu, "İnsan ve Medeniyet Tekâmül Tarihinde Anadolu'nun Yeri", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 313.

2. Helen ve Roma³⁷¹

Anadolu uzun yıllar birçok topluluğa, millete ve devlete ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple birçok kültürü içinde barındıran Anadolu'nun tarihsel birikimi böylelikle artmıştır.

Uzun bir süre Anadolu'yu yurt edinmiş olan Yunanlar, eskiye yönelik tarih anlatımlarının vazgeçilmezi olmuştur. Ekrem Akurgal'a göre Anadolu'daki Yunan eserleri üzerinde münakaşaya girişmek kongrelerde verilen on beş dakikayla mümkün olmamaktadır.³⁷² Tarih kongrelerine de bu durum yansımıştır. Kongrelerde Yunan ve sonrasında varlık göstermiş Roma İmparatorluğu'na ait bildiriler sayıca çoktur. Bildirilerde hâkim olan konular Yunan sanatı, Roma/Bizans mimarisi ve ortaya koyduğu eserlerdir. Bizans'a ait ortaya konan bildirilerin haricinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Bizans Sanat Tarihi kürsüsünün var olması verilen önemi ortaya koymaktadır.³⁷³

Eski dönemlerle ilgili olarak Ulus gazetesinde çıkan bir köşede, *Putperest Yunan ve Roma'nın* eserlerini Bizans dışında başka hiçbir medeniyetin tahribata uğratmadığı ifade edilmiştir. Bunun yanında, çuvaldız kendimize de batırılarak, ülkemizden taşınmış eserlerin üzüntüsü de okuyucuya aktarılmıştır.³⁷⁴ Böylece Anadolu'da var olan kültürel birikim, hangi milletten ve dilden gelirse gelsin ayırt edilmediği açıktır.

Tarih kongrelerinin tarih müfredatına yansımaları bakımından örnek teşkil eden kararda, Ege Yunan- Roma dönemlerinin ayrıntılı olarak verilmesi ortaya konulmuştur. Ayrıca fikir-sanat hareketleri ile toplumsal olaylarına önem verilmesi

³⁷¹ Helen: Yunan halkından olan, Yunanlar kendilerini bu şekilde adlandırmaktadırlar. MÖ 334'te Makedonyalı İskender'in Çanakkale Boğazı'nı geçip Yakın Doğu'ya kadar ilerlemesi sonucu oluşan kültüre Hellenizm, ilgili döneme de Hellenistik Çağ (MÖ. 300- MÖ. 30) denmiştir. Kaynak için bkz: Doğan Kuban, **Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1970, s. 32.

Yunan: Yunanistan'da yaşayan veya Yunanistan halkından olan kimse, Yunanistanlı, palıkarya. Romen: Eski Roma halkından olan kimse. Kaynak için bkz: Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998 ve Oğuz Tekin, **Hellen ve Roma Tarihi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2011, s. 155-162.

³⁷² Ekrem Akurgal, "Anadolu'da Geç Arkaik Yunan Eserleri", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 585.

³⁷³ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bizans Sanat Tarihi Kürsüsü'nde Çalıştırılacak İngiliz Profesöre Ait Kadronun Tasdiki, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 98.33.16.

³⁷⁴ "Eski Eserlerimiz ve Yeraltı Hazinemiz", **Ulus**, 27 Haziran 1943.

gerektiği ifade edilmiştir. Hatta Yunan ve Roma mitolojisi konularının da geniş bir biçimde yerleştirilmesi hususunun üzerinde durulmuştur.³⁷⁵

İnönü Dönemi tarihçiliğinin hümanizmadan etkilenmesi, en çok da Yunan/Roma/Helen gibi uygarlıkların birikiminden faydalanmıştır.³⁷⁶ Çünkü dönemin hâkim görüşüne göre ilerlemenin koşulu Antik Latin ve Yunan kaynaklarıdır. N. Ataç'a göre Yunan ve Roma dönemlerindeki eserler incelenmeli ve çeviriler yapılmalıdır. Bu sebeple de Latince ve Yunancanın bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁷⁷

III. ve IV. Türk Tarih Kongrelerinin bildirilerinde bu medeniyetlerin izi sürülmüştür. Özellikle onların kültürlerine ve sanatına eğilimin olduğu gerçektir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, dönem itibarıyla hümanizmin hâkim olduğudur.

3. Yunanlılar

Demir Çağı'yla birlikte Anadolu kültürünü etkileyen önemli dalgalardan biri, bizim Yunan dediğimiz fakat başka bir ifadeyle söylenecek olursa İyon'un Batı Anadolu sahillerinde yerleşmelerinin ortaya çıkmasıdır. MÖ IX. yüzyılla birlikte Anadolu'da koloniler kurulmaya başlanmıştır. Batı Anadolu'da Yunan dünyasının önemli eserler vermesi ve Miletos, Efesos gibi şehirlerin oluşması MÖ 1200 ile 800 seneleri³⁷⁸ arasında yerleşmesiyle mümkün olmuştur.³⁷⁹ İran Savaşlarından sonra durağan geçen bir gelişimden sonra Yunan şehirleri, MÖ 350 tarihinden itibaren gelişme göstermiştir. Milet ve Priene şehirleri yeniden ayağa kalkmaya başlamıştır. Bunun yanında Yunan şehirleri yalnızca sanat ve mimari alanında değil, ilim ve edebiyat alanında da olumlu gelişmeler yaşamıştır.³⁸⁰ Böylece şehirler mimari ve sanatsal olarak gelişme göstermeye devam etmiştir.

Akurgal'a göre VII. yüzyılın ortasından itibaren Yunanlılar Sinop'ta Batı Anadolu'dakine benzer koloni kurmuşlardır. Akurgal, 1941'de Eğitim Bakanlığı,

³⁷⁵ "Lise Klasik Şube Üçüncü Sınıf Müfredat Programları", **Talim ve Terbiye Dairesi Kurulu Kararı- MEB**, 1942, Sayı 336.

³⁷⁶ Bu dönemde Hümanizma etkisiyle çeşitlilik kazanan araştırmalardan bir örnek görsel için bkz.: Ek 15.

³⁷⁷ Hilmi Ziya Ülken, "Tanzimat'a Karşı", **İnsan**, C. I, Sayı: 1, 1938, s. 11-15.

³⁷⁸ Jale Ogan, "Yunan Devri'nde Küçük Asya Sanatı", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 83.

³⁷⁹ Doğan Kuban, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1970, s. 31.

³⁸⁰ Jale Ogan, **a.g.b.**, s. 88.

Antikiteler ve Müzeler Müdürlüğü adına Sinop'ta bulunduğu sırada biri Yunanlılara diğerleri Roma'ya ait olduğu tespit edilen mezar kabartmalarına denk gelmiştir. Akurgal'ın anlattığına göre Sinop'ta yapılması planlanan kibrit fabrikasının alanında IV. ve V. yüzyıla ait elli parça vazo ortaya çıkmıştır. Akurgal'ın bulduğu mezar kabartmaları da kibrit fabrikasına yakın bir yerde bulunmuştur.³⁸¹ Dolayısıyla Yunanlıların yalnızca Batı Anadolu'da değil Anadolu'nun farklı alanlarına yayıldıkları ispat eder niteliktedir. Akurgal'ın Ruge'dan yaptığı alıntıya dayanarak Sinop hakkında o tarihlerde bilinenler V. yüzyılın ortasına kadar gitmiştir. Yunanlılara yönelik tespitlerini sürdüren Akurgal'a göre, Yunan mezar kabartmalarındaki düz oturuş, sürekli uygulanan bir oturuş şeklidir. Aynı zamanda kabartmalardan yola çıkarak, sol bileğinde bilezik taşıyan birini görmüş ve kişinin bir kadın olduğuna kanaat getirmiştir. Kabartmayı yorumlamaya devam ederek, arkaik devirdeki mezar kabartmalarının çoğunda erkeklerin erkeklere ve kadınlarınsa kadınlara ikramda bulunduğunu ifade etmiştir. Harpyler Abidesi'nde³⁸² kadınların kadınlara, erkeklerinse erkeklere hediyeler sunduğunu ikramın başka bir örneği olarak sunmuştur. Sinop'taki kabartmalardan yola çıkılarak Anadolu'nun Helen Devri geç arkaik sanatının zenginleştiği belirtilmiştir.³⁸³

Akurgal, bildiri sunum süresini yeterli görmemesi nedeniyle karşılaştırma yapamadığını ifade etmiştir fakat Ogan, tam tersine, bildirisinde karşılaştırma yolunu tercih edecektir. Buna göre birkaç hususta Şark ve Yunan medeniyetini açıklamıştır. İyon sanatının keramikte Şark motiflerinden etkilendiğini belirtmiştir. Vazo biçimlerinde de Şark etkisinin görüldüğü ifade edilmiştir. Ayrıca Gölbaşı'nda tespit edilen bir mezar abidesinden örnek vererek Şark medeniyetiyle Yunan medeniyeti karşılaştırılmıştır. Abidede tabur halinde ilerleyen askerlerin kıyafet ve vaziyet açısından komple birbirilerinin aynısı olarak gösterilmiştir. Ogan'a göre kabartmaların kesintisiz olarak üst üste dizilmesi ve bunların yukarı taraftan çerçevelenmesi Şark sanatını karakterize eden özellikleridir. Yunan medeniyetini ifade eden önemli yapılardan biri olan ve dünyanın yedi harikası arasında olan Halikarnas Mozolesi, o zamanki adıyla Karya Kralı Mausolos'un Türbesi'ndeki

³⁸¹ Ekrem Akurgal, **a.g.m.**, s. 582.

³⁸² Harpyler Abidesi British Museum'da bulunduğu bilgisini yine Akurgal vermektedir. Detaylı bilgi için bkz: Göktürk Ömer Çakır, "Ksanthos'taki Harpy Dikme Gömütü, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi**, Yüksek Lisans Semineri, 2010.

³⁸³ Ekrem Akurgal, **a.g.m.**, s. 583.

kıyafet tarzıyla Yunanlıları anımsatmakla beraber kralın saç kesiminin *Şark kavimlerine has bir tarzda*³⁸⁴ olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla Ogan, hemen her açıdan Şark ve Yunan medeniyetini karşılaştırma yoluna giderek, medeniyetlerin birbirlerinden etkilendiği hususunu gözler önüne sermiştir. Başka bir tarihi eser olarak kabul ettiğimiz İskender Lahdi'ni değerlendirmesinde, Lahdin cephesinde İskender'in İranlılarla yaptığı İsos Muharebesi'nin kabartmalarla birlikte yer aldığını aktarmıştır. Anlatımını sürdüren Ogan, lahdin arka tarafında yer alan av sahnesinin Doğu ve Batı sanatında cesaretin bir sembolü olduğunu belirtmiştir.³⁸⁵ Değerlendirmesi sonucunda yine bir karşılaştırmanın olduğunu görmek mümkündür.

Dr. Kraus ise bildiriye ilişkin olarak *konferansçı birçok klasik arkeologlar gibi Şark ve Garp Sanatından sanki bunlar sabit, mutlak mefhumlarmış gibi bahsetmektedir. Bu gibi mefhumlar mevcut değildir. Araştırmacılar her münferit halde, müşahade(gözlem) olunan Grek harici tesirleri muayyen bir Şark sanatına ircaa(eski biçime sokmak) gayret etseler, klasik arkeoloji araştırmalarının neticelerini derinlik ve keskinlik bakımından kazanırlar*³⁸⁶ diyerek Batı ve Doğu kültür sanat sentezlerinin yapılmasının önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca Batı ve Doğu'yu keskin çizgilerle ayırmanın çok doğru olmadığını ifade etmiştir. Ekrem Akurgal ise *klasik arkeolojide Şark dendimi Garba yani klasik arkeolojiye ait olmıyan motifler kastedildiğini*³⁸⁷ söylemiştir. Akurgal, farklı bir yorum getirerek Batı'yı ve Doğu'yu ayırmıştır. Batı ve Doğu ilişkisi bakımından bir diğer yorumun Mükerrerem Usman tarafından yapıldığı görülmektedir.

Yunanlıları ve Romalıları eski devirlerde Avrupa'nın en medeni milletlerinden olarak gören S. Maksudi Arsal, bildirisinde Yunanlıların, Romalıların ve eski Cermenlerin soy teşkilatlarına ilişkin araştırmalarını sunmuştur. En sonunda da Türklerdeki soy yapısına ilişkin görüşlerini aktarmıştır. Yunanlıların geçmişte hayvan besiciliği ve tarımla ilgilendiklerini ve sabit bir yerleri olmayıp göçebe hayat yaşadıklarını ifade etmiştir. Türk kavimlerinde de durumun benzer olduğunu ortaya koymuştur. Arsal, Türklerin ve Avrupa kavimlerinin geçmişinde görülen soy teşkilatlanmasının dayandığı esasların aynı olduğunu iddia etmiştir.

³⁸⁴ Jale Ogan, **a.g.b.**, s. 87.

³⁸⁵ J. Ogan, **a.g.b.**, s. 88.

³⁸⁶ J. Ogan, **a.g.b.**, s. 93.

³⁸⁷ J. Ogan, **a.g.b.**, s. 93.

Ancak bildiri sonunda Bahaeddin Ögel, Ranke'nin *en iyi tarihçi... muhtelif sahalarda vuku bulan hadiseler arasındaki farkları görebilendir*sözünü aktararak, Roma kabile teşkilatı ve Türklerinkinin aynı olmasına inanmanın zor ve tehlikeli olduğu görüşünü savunmuştur.³⁸⁸

R. Davies ise Yunan devrinin coğrafi yönüne eğilmiştir. Herodot'tan alıntı yaparak Batı Anadolu'da pek çok insanın beslendiğini ve iklimin güzelliğini öne çıkarmıştır.³⁸⁹

Anadolu tarihi araştırmalarında öncü isimlerden olan Remzi O. Arık, yapılan yeni araştırma bulgularını paylaşmıştır. İskenderun Körfezi boyunca tespit ettikleri üç yeni höyüğün Arkaik Yunan Devri ve Miken Devri yerleşmelerinin varlığını ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Bahsi geçen höyükler; Erzin, Kenedin (Kınadın), ve Karaağaç (Tellihöyük) Höyükleridir.³⁹⁰

Usman'a göre MÖ VII. yüzyılda Doğu sanatının ticaret yoluyla Yunanlara etki etmesi sonucunda sanatta *Şarkkâri* dönemin başlangıcı doğmuştur.³⁹¹ Usman, makalesinde satın alma yoluyla İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne katılan beş parça Yunan vazosunun tanıtılması gayesini de gütmüştür. Dönemin İstanbul Arkeoloji Müzesi müdürü Aziz Ogan da kendisine bu hususta destek vermiştir. Beş parça vazo ilginç bir biçimde antikacılardan satın alınmıştır. Dolayısıyla vazoların nerede üretildiği ve nereden çıkarıldığını öğrenmek güç olmuştur.³⁹² Ancak çalışmalar sonucunda birtakım bilgiler elde edilmiştir. Doğu Batı ilişkisi açısından belirtmek gerekirse, *Doğu'dan gelme fantastik figürler ve lotus, palmet gibi Doğu nebatlarından müteşekkil girift bitki bezemeleri*³⁹³ mevcuttur.

Yunanlıların Doğu'yla olan ilişkisine değinen Sadri Maksudi Arsal ise Farabi ve Yunanlılar arasındaki kurduğu bağda Farabi'nin iki büyük hocasının Yahoma bini Hayal ve Abu Bişir Matta olduğunu belirtmiştir. Her ikisinin de

³⁸⁸ Sadri M. Arsal, "Eski Türklerde Soy-Oymak Teşkilâtının İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilâtında ve Kadim Romalıların Genscuria Teşkilâtında Olan Esasların Ayniyetine Dair", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 109-124.

³⁸⁹ Philip R. Davies, "Batı Anadolu Atikiyatı", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 534.

³⁹⁰ Remzi O. Arık, "Anadolu'da Yeni Yerleşme Yerleri", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 350-351.

³⁹¹ Mükerrerrem Usman, "İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bulunan Beş Adet Figürlü Yunan Vazosu", **Belleten**, C. XII, Sayı 48, 1948, s. 780.

³⁹² Mükerrerrem Usman, a.g.m, s. 779.

³⁹³ Mükerrerrem Usman, a.g.m, s. 780.

Yunan diline vakıf olduğunu öne sürmüştür. Kaynaklarda Farabi'nin Yunan dilini bildiğine dair bir kanıt bulunmamasına rağmen Aristoteles'in eserleri hakkında bilgisinin olması Farabi'nin Yunan dilini bildiğine işaret ettiğini iddia etmiştir.³⁹⁴ Dolayısıyla TTK Tarih Kongreleri dışında da İnönü Dönemi'nde Yunanlılara ilişkin ilginin yüksek olduğu ve onlara yönelik çalışmaların var olduğu açıktır.

Gazetelerde çıkan köşe yazıları da tarih kongrelerindeki konulara eğilmiştir. Yunanlılarda tedavi usullerine yönelik çıkan köşe yazısında Homeros'un bahsettiği Esculapos veya Asepiades olarak isimlendirilen resmi doktor sülalesinden bahsedilmiştir. Truva'da yaralananlara yardım edenlerdenve ne tür tedaviler uyguladıkları aktarılmıştır. Yunan papazları dünyanın dört bir yanından gelen hastaları tedavi etme hususunda maharetli oldukları söylenerek övülmüşlerdir.³⁹⁵

Bizans döneminden kalma Sultanahmet'te yıkılmış olan hapishane binasında Alman Eski Eserler Enstitüsü tarafından yapılan hafriyatta, bir mezar ile birçok eski eser meydana çıkarılmıştır. Eserler Ayasofya Müzesi'ne sevk edilmiştir ve sınıflandırma tamamlandıktan sonra Müze'nin Bizans kısmına alınacağı bildirilmiştir.³⁹⁶

4. Helenistik Dönem

Helenistik Dönem, Büyük İskender'in Doğu seferiyle birlikte Helen kültürünün Doğu'ya yayılmasını ve Doğu kültürüyle kaynaşmasını ifade eden bir dönemdir. Büyük İskender'in Doğu seferinden (Pers Krallığı'na sonra vermesinden)Roma'nın son Helenistik Krallık olan Ptolemaiosları ortadan kaldırdığı tarihe kadar süren dönemi kapsamaktadır (MÖ 334/330-30).³⁹⁷

Arif Erzen, Büyük İskender'le Pers Kralı III. Darius'un yapmış olduğu İssos Savaşı'nın coğrafi konumuna yönelik bildirisini sunmuştur. Bildirisinde, tarihi araştırmalarda elde edilen coğrafi bilgilerin büyük tarihi olayları canlandırdığını ve gerçek anlamlarını anlama imkânını sağladığını belirtmiştir.

Bildirinin amacı İssos Savaşı'nın geçtiği yerin tespiti konusunda elde olan verileri aktarmaktır. Buna göreEski Çağ yazarlarından birkaçını referans almıştır:

³⁹⁴ Sadri Maksudi Arsal,“Farabi'nin Kültür Tarihindeki Rolü”, **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 353.

³⁹⁵ “Eski Devirlerde Hekimlik ve Hekimler”, **Vatan**, 7 Kasım 1943.

³⁹⁶ Cumhuriyet, 17 Ocak 1943.

³⁹⁷ Oğuz Tekin, **Hellen ve Roma Tarihi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2011, s.157.

İzmitli Arrianus, Xenophon, Kurtius, Rufus, Diodor... Tespitte Grek kaynaklarını da kullanan Erzen, kalıntılarda Perslerin Spartalıları ok yağmuruna tuttuklarını ve yapılan kazılar sonucunda bölgede birçok ok bulunduğunu ifade etmiştir.³⁹⁸ Sonuç olarak gerek İssos'un gerekse Pinaros'un... nereye tekabül ettiğini bildirecek elimizde herhangi bir maddi delilin olmadığını... mevcut kaynakların verdiği bilgilerden hareketle bölgedeki keşiflerde bulunmak suretiyle³⁹⁹ bölge araştırmasına girilmesinin şart olduğunu ifade etmektedir.

Bildiri sonrasında söz alan Mahmud Akok, 1947 yılında Deliçay bölgesine yaptığı geziden gördüklerini aktarmak istemiştir. İssos olabilecek yerlerle ilgili arkeolojik kazılar yaptığını ifade ederek, Muttalıp Höyüğü'nün İssos olabileceğini söylemiştir. Kıyıya yakın olması bakımından Kenet ve Karahöyük'ü de eklemesine rağmen, Helenistik kültür öğelerinin izlerinin bulunmaması nedeniyle İssos olamayacağını belirtmiştir. Sonrasında söz alan Muzaffer Ramazanoğlu Arif Erzen'e "*Pers orduları denizden kuvvet almamışlar mıdır? Pers donanması bu harbe iştirak etmiştir demiştiniz... Yumurtalık civarında cereyan etmiş olması gerekmez mi?*" şeklinde sorular yöneltmiştir. Erzen ise İskender'in deniz kuvvetinin az olması sebebiyle, onun üsleri ele geçirdiğini kendisine iletmiştir. Yumurtalık mevzusunda ise, Eski Çağ'da Yumurtalık limanının mevcut olmadığını, sonradan Ceyhan Nehri'nin teressübatı (çökmesi) sonucu oluştuğunu da eklemiştir.⁴⁰⁰

Helenistik Dönem'e ait olduğunu ispatlandığı Olba Zeus Tapınağı'nı ele alan Y. Boysal, bildirisinin başında, Olba'nın Silifke'ye yakın konumda olan bir şehir olduğunu söylemiştir. Tapınağın inşa edildiği devrin muamma olduğunu ancak bildirisinde karşılaştırmalı yolu kullanarak doğru neticeye ulaşacağını ifade etmiştir. Birtakım Yunan ve Roma devirlerine ait izler taşımaya karşın tapınağın, Helenistik çağın erken dönemlerine ait olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca tapınağın korinth üslubuyla oluşturulmuş ilk dini yapı olduğunu iddia etmiştir.⁴⁰¹

³⁹⁸ Arif Erzen, "Büyük İskenderle III. Darius Arasındaki İssos Muharebesinin Mevkii Hakkında", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s.65.

³⁹⁹ A. Erzen, a.g.m., s.64.

⁴⁰⁰ Muttalıp Höyüğü'nün Dörtöl kasabasına 35 km. mesafede ve kıyıda olduğunu da belirtmiştir. Arif Erzen, a.g.m., s. 65-66.

⁴⁰¹ Yusuf Boysal, "Korint Düzeninin En Eski Dini Yapısı Olan Silifke Civarındaki Olba Zeus Tapınağı Hakkında" **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 234.

5. Roma/ Bizans

Roma Devri'ne ait araştırmalar yapan Clemens Emin Bosch,⁴⁰² III. ve IV. Türk Tarih Kongresi'nde bildirilerini sunmuştur. İlk bildirisinde Bosch, Ankara'yı kendince ifade ettikten sonra, Ankara'nın eski tarihinden haberdar olmak isteyenlerin hayal kırıklığına uğrayacağını söyleyerek bunun, Ankara'nın tarihinin henüz yazılmadığına bağlamıştır. Altında yatan sebepler olarak kaynakların bulunamayışı ve eski zamanlardan kalmış olan az sayıdaki tarihi belge ve vesikaların bir araya getirilememesi olduğunu düşünmüştür. Eski çağlardan 1940'lara kadar işlenmeyi bekleyen ve işlendikten sonra önemli verileri sunacağını düşündüğü eserler Ankara sikkeleri ve Ankara kitabeleridir. Sikke ve kitabelerin 300 ya da 400 yıllık bir zamanı içine aldığını fakat sadece kendi zamanlarını değil eski devirleri de içine kattığını belirten Bosch, Zeus Taenos'un Ankara'da bir tapınağının olduğu öğrenildiğinde eski Anadolu tanrılarından biri olduğu anlaşıyorsa, Hititler ve önceki zamanlarda da aynı kültürün var olabileceği örneğiyle ispata girişmiştir.⁴⁰³

Bildirisinin asıl konusu olan hamamın,*son yıllarda Çankırıkapı'da kazılarında ortaya çıkan hamamla aynı mıdır* sorusuna Caracalla zamanında hamamın inşa edildiği ve taşıdıkları üslup işaretlerinden dolayı Çankırıkapı'dakiyle aynı hamam olduğunun⁴⁰⁴ kabulüne yönelik cevap vermiştir.

IV. Türk Tarih Kongresi'nde bildiri konusu, önceleri Roma Valisi olan I. Gordianus'un Anadolu'da Roma İmparatoru olarak adına sikke basılıp basılmadığıdır. İfade ettiğine göre nümizmatlar bu soruya evet derken; tarihçiler ise hayır cevabını vermektedirler. Bosch'un aktardığına göre tarihçiler I. Gordianus Anadolu'da hiçbir zaman tanınmadığını savunmaktadırlar. Gordianus'un Afrika Valisi olduğu zamanlarda tanınmadığını, tarihçilerin haklı olduğu nokta olarak belirtirken Anadolu'da kendisinin tanındığını söylemiştir. Kanıt olarak,

⁴⁰² Clemens Emin Bosch, *Eskiçağ tarihi alanındaki akademik kariyerine Almanya'da başlayan ve en verimli olabileceği bir zamanda Yahudi eşinden dolayı Almanya'yı terk edip İstanbul'a göç etmek zorunda kalan ve buradayken -görünüşte de olsa-İslam dinine geçip Emin adını alan bir Alman bilim adamıdır. Yaklaşık yirmi yıl İstanbul'da yaşayan ve burada ölen Bosch, daha çok antik numismatik alanında yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır.* Clemens Bosch hakkında kapsamlı bir biyografi için bkz: Oğuz Tekin, Nil Türker Tekin, **Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch (1899 - 1955)**, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2007.

⁴⁰³ E. Bosch, "Ankara'daki Antik Devir Hamamın Müessisi", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 576.

⁴⁰⁴ E. Bosch, a.g.b, s. 580.

Anadolu'daki sikkeleri işaret etmiştir. Fakat yine de konunun net olmadığını, ve tarihçilerin haklı bulunduğunu kabul etmiştir. Gerekçe olarak ise Anadolu'da I. Gordianus yerine torunu Gordianus'un imparatorluk zamanında sikkelerin basılmasını göstermiştir.⁴⁰⁵ Bildiri sonunda Almancası da yer almaktadır.

Kendisi o dönemin Ayasofya müdürü olan Muzaffer Ramazanoğlu'nun Roma tarihi araştırmalarına ilişkin IV. Türk Tarih Kongresi'nde bildirisi yer almaktadır. Ramazanoğlu, Saint İrene ve Ayasofya yapılarını inceleme altına almıştır; bunun dolaylı bir şekilde imparatorların yaşamlarından seçkiler sunmuştur. Tarihte İrene isminde iki kilisenin olduğu ve bunlardan birinin Palaca İrene diğlerinin ise Nea İrene olduğunu belirtmiştir. Nea İrene'in yanında *üç putperest mabedinden* de bahsetmektedir: Afrodit, Apollon ve Artemis mabetleri. Afrodit ve Apollon'un tarihinden, mimarisinden ve konumundan bahsinden sonra konu Artemis'e geldiğinde güncel bir durumdan bahsetmiştir. Uluslararası Bizans Etüdleri Kongresi'nde yaptığı tebliğde Artemis mabedini Athena mabedi olarak isimlendirdiğini ancak 15-20 gün kadar önce elde ettiği tarih vesikasına dayanarak mabedin Artemis mabedi olduğunu doğrulamıştır.⁴⁰⁶

Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenen ve başında Arif Müfid Mansel bulunan Side kazılarına dair verileri ve görüşleri IV. Türk Tarih Kongresi'nde Jale İnan ifade etmiştir. Paleolitik Dönem'den beri ve Roma döneminde de yerleşim yeri olan Side'nin heykeltıraşlık eserleri açısından zengin olduğunu belirten İnan, Side'de bulunan eserlerin bir kısmının Antalya müzesinde diğer kısmının ise Selimiye Köyü'nün ilkokulunda saklandığını söylemiştir. İlkokulda öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamayacak kadar küçük olan oda, eserler için kullanılmıştır. Lahit, büyük heykeller, kitabeler gibi büyük parçaların odaya sığmadığını belirterek bunların okulun bahçesinde sergilendiğini anlatmıştır. Durumun çok sağlıklı olmaması sebebiyle yerel bir müzenin inşa edileceğinin ümidi içerisinde olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁷ Ancak Side Müzesi'nin açılması 1960'ı bulmuştur. Müzede

⁴⁰⁵ E. Bosch, "I. Gordianus'un Küçük Asya'daki Sikkeleri", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 66- 69.

⁴⁰⁶ Muzaffer Ramazanoğlu, "Yeni Araştırmalara Göre Sent-İren ve Ayasofya'lar Manzumisinin Değişen Mimari Tarihi", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 80.

⁴⁰⁷ Jale İnan, "Side'de Bulunan Heykeltıraş Eserler", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 73.

sergilenenlerin çoğu, Arif M. Mansel tarafından, 1947-1967 seneleri arasında Side Antik Kenti'nde yapılan kazı çalışmaları neticesinde oluşturulmuştur.⁴⁰⁸

Jale İnan, Selimiye'de bulunan okuldaki koleksiyonun geniş olduğunu söyleyerek, içlerinden Sakallı Baş'ın, Çıplak Genç Heykeli'nin ve Herakles Heykeli'nin bulundukları yerlerden, üzerindeki figürlerin anlamlarından ve tarihsel önemlerinden bahsederek bildiri sunumunu tamamlamıştır.

Başka arkeolojik alanlardan olan Bergama, 1928'de başlayan kazılarla birlikte birçok eseri bünyesinde bulundurduğunu ispat etmiştir. Osman Bayatlı da önemine binaen Bergama Asklepionu'ndaki eserlerin onarımıyla ilgili bildirisinin sunumunu gerçekleştirmiştir. Asklepion tanımı ise sağlık tanrısı Asklepios'a adanan yerler olup, kutsal kabul edilen ve insanları tedavi etme amaçlı alanlardır. Bergama'da yüzeye çıkarılan eserlerin, *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Turizm Dairesi ile Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü kararıyla* Bergama'da 1939'dan itibaren onarım faaliyeti başlamıştır.⁴⁰⁹

Romalıların hâkimiyet alanının genişliğine ilişkin yer alan bildiri İstanbul Üniversitesi Klasik Filoloji bölümünden Ronald Sayme tarafından takdim edilmiştir. Ona göre Anadolu'ya hâkim olan eski imparatorluklardan hiçbiri, güneydeki dağlık alanı yani Torosların tümünü, Roma gibi *fethedememişlerdir*. Bu durumun sebebini Anadolu'daki dağların konumuna bağlamaktadır. Yaşanılan güçlüğü, Antalya ve Mersin'in hiçbir zaman bir demiryoluyla bağlanamayacağı örneğiyle ifade etmiştir.⁴¹⁰

Aziz Ogan, Büyük Konstantin tarafından imparatorluk merkezinin Bizans şehrine taşınmasıyla ve Hristiyanlığın resmen kabulüyle de yeni bir sanat ve mimari anlayışının ortaya çıktığını belirtmiştir. Büyük kiliselerin camilerde görüldüğü gibi etrafı revaklarla çevrili, ortasında birer avlulara sahip olduğunu aktarmıştır. 1204'te yaşanan Haçlı saldırıları sonucunda şehrin harap olduğunu ifade etmiştir. Türklerin İstanbul'a girdiklerinde birkaç önemli eser dışında şehrin, kötü bir vaziyette

⁴⁰⁸ Ömer Tayfur Öztürk, Ahmet Türe, "Side Müzesi'nde Bulunan Antik Döneme Ait Taş Eserlerin Koruma Onarım Çalışmalarının İncelenmesi", *İdil*, C. 7, Sayı 49, 2018, s. 1172.

ayrıca bkz: Sabahat Atlan, *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.

⁴⁰⁹ Osman Bayatlı, "Bergama Asklepion'undaki Eserlerin Onarımı", *IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, TTK, 2010, s. 230.

⁴¹⁰ Ronald Sayme, "Torosların Muntazam İşgali", *III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, TTK, 2010, s. 570.

olduğunu dile getirmiştir. Türkleri över nitelikte *Türk'ün yapıcılıkta ve imarcılıkta yüksek kudret ve kabiliyetine* sahip olduğunu söylemiştir.⁴¹¹ Asıl bildiri konusu olan ve sanat tarihi açısından önemi yüksek olan Fethiye Cami (Pammakaristos), başlangıçta bir kilise olarak Bizans tarafından inşa edilmiştir. Kilisenin ilk kuruluş tarihi hakkında söylenenlerin çeliştiğini belirten Ogan, birkaç onarımdan geçtiğini de eklemiştir. 1938-1940 arası onarım sonucunda müze haline getirildiğini de ifade etmiştir.⁴¹² Kilise, o kadar kıymetli görülecektir ki Belleten'in 1949 yılındaki sayısında⁴¹³ resimler ve planlarla birlikte bu bildiri yayımlanacaktır.

Spesifik bir konuyu bildiri konusu haline getiren Ruhi Tekan, mozaik sanatının MS II. yüzyılın ilk yarısında Roma'da başlayarak yayıldığını ve ilk görülme yerinin ise Kaldealıların sarayı olduğunu ifade etmiştir. Helenistik dönemde ise bu sanatın daha geniş bir alana aktarıldığını belirtmiştir. Bildirisine konu olan Tarsus'un Roma eyaletlerinden biri olduğunu ve mozaik burada çok gelişmiş olduğunu eklemiştir. 1948 yılında Tarsus'ta yapılmakta olan adalet sarayının temelleri atılırken ortaya çıkan mozaik döşemesini örnek vererek iddiasını desteklemiştir. Konuşmasında detaylı bir şekilde mozaik anlatımını gerçekleştirmiştir: *Her karış toprağı altında ve üstünde türlü tarihi eserleri saklayan Anadolu'nun* Roma Çağı'nda tesadüfen bulunan Tarsus mozaik gibi birçok eserin Tarsus'ta var olabileceğini öngörmüştür.⁴¹⁴

6. Hitit

Anadolu'da önemli bir yer teşkil etmiş ve Anadolu medeniyetine katkıları olmuş topluluklardan biri de Hititlerdir. Anadolu'nun en önemli ve yaygın kültürü MÖ. 2500'den sonrasında Hatti kültürüdür. Mezopotamya yazılı belgeleri referans alındığında Anadolu'yu tanımlamada Hattilerin yurdu⁴¹⁵ olarak gösterildiği bilinmektedir. Hititler Hattilerden gelmektedir. Hititlere 1200 yılında Frigyalılar son vermiştir.⁴¹⁶

⁴¹¹ Aziz Ogan, "Pammakaristos (Fethiye Camii)", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 407-415.

⁴¹² Aziz Ogan, a.g.m., s. s. 409.

⁴¹³ **Belleten**, C. XIII, Sayı 50, 1949.

⁴¹⁴ Ruhi Tekan, "Tarsus Mozaik", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara, 2010, s. 415-425.

⁴¹⁵ Doğan Kuban, **Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1970, s. 18.

⁴¹⁶ Jale Ogan, **a.g.b.**, s. 83.

Atatürk Dönemi tarih kongrelerinde Hititler ve Türkler arasında ırk bağı kurulurken III. ve IV. Türk Tarih Kongrelerinde farklı olarak, Hititler ve sonraki dönem için herhangi bir bağ aranmamıştır. Bunun yerine Hititlerin kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamını konu alan bildiriler hazırlanmıştır.

Hititlere verilen önemi yansıması bakımından, Hititoloji bölümlerine olan ilgi gösterilebilir. Hem üniversitelerde hem de Türk tarih kongrelerinde tecelli eden ilgiyle beraber; Hititoloji alanında iyi hocalar yetişmiş ve verimli kaynaklar ortaya çıkarılmıştır.⁴¹⁷

Daha öncesinde kazılara başlanan Alacahöyük'te 1940 yılında yeniden çalışmalara başlanarak büyük Eti (Hitit) Mabedi'nin tamamen ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.⁴¹⁸ Karaoğlu kazılarında çalışan ekip, 1940 yılında ise Hacılar Höyüğü'nde araştırmalar gerçekleştirmiş ve zengin Hitit yerleşmesine ulaşmıştır.⁴¹⁹ Aynı yıl II. Sincan Höyüğü olarak adlandırılan yerde Hititlere ait kalıntılar ele geçmiştir. Ayrıca Bucuk Höyüğü'nde de Hititlere ait eserlere ulaşmıştır. 1942'de gerçekleştirilen Bitik hafriyatında Hitit yerleşimlerinin bulunduğu ve kavşak noktası olduğu ifade edilmiştir. Araştırmanın önemli sonuçlarından biri de Hitit Devri'nde yolların değişiklik geçirdiği olmuştur.⁴²⁰

Hitit uygarlığı da kongrenin önemli konularından birisi olmuştur. Hititlerin yaşamlarının yanı sıra Hititlere dönük güncel araştırmalardan da bahsedilmiştir. Kemal Turfan, bildiri metninde Hitit kronoloji çalışmaları arasında ilk ciddi çalışmayı yapanı Emill Forrer olarak ifade etmiştir. Öte yandan Forrer'i yaptığı kronoloji çalışmasında kralların saltanat sürelerini uzun tuttuğundan⁴²¹ dolayı eleştirip, eleştirisini ispatlayacak görüşler öne sürmüştür.

a. Devlet Yönetimi ve Siyaseti

TTK üyelerinden aynı zamanda Hititoloji doçenti olan Sedat Alp IV. Türk Tarih Kongresi'nde Hititler hakkında bildirisini sunmuştur. Bildirisinde Hitit devletinin nasıl idare edildiğinden, halk tabaklarından, askeri teşkilatından vb.

⁴¹⁷ Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Hititoloji ve Arkeoloji Profesörlüklerine Sedat Alp ve Ekrem Akurgal'ın Tayinleri, **BCA**, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No: 205.15.11.

⁴¹⁸ **Belleten**, "Haberler", C. IV, Sayı 14-15, 1940, s. 294.

⁴¹⁹ Remzi O. Arık, Anadolu'da Yeni Yerleşme Yerleri, **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 345.

⁴²⁰ Remzi O. Arık, a.g.m, s. 347-351.

⁴²¹ Kemal Turfan, "Eski Anadolu Kronolojisi Üzerinde Yeni Araştırmalar", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 421.

bahsetmiştir. Hitit kanunlarında hürler ve köleler olarak toplumun ayrıldığını, ayrıca hürler arasında da sınıf ayrılıklarının olduğunu⁴²² belirtmiştir.

Hürler arasında en imtiyazlı sınıfın Büyükler olduğunu anlatarak konuyu Pankuş denilen Hititler zamanındaki meclise getirmiştir. Dolayısıyla günümüzle geçmiş arasında Anadolu temelli bir bağ kurmuş, ortak noktaların varlığına işaret etmiştir. Bir başka özelliğe göre hürler arasında krallığın gücünün dayanağı bir zümre olan Akadça *belu* diye adlandırılan *Beyler* zümresine dikkat çekmiştir. Belu ve bey kelimeleri arasındaki benzerliği vurgulamıştır. Öte yandan sivil ve askeri iradenin birbirinden ayrıldığını ifade ederek kendi yaşadıkları dönemle Hititler arasında idari manada da birlikteliği anlatmıştır. İdari anlamda Hititlerde bazı memurların her ay yemin ettiklerini ve krala bağlı olduklarını söyleyerek döneme ışık tutmuştur.⁴²³ Aktardığı bilgiler bir anlamda devlet yönetiminin disiplinli olması gerektiğini ifade eden bilgilerdir. Disiplin hususunda Hititlerin, devletlerin yanında yerli kavimlerle de mücadele ettiği kabul edilmektedir. Kavimlerden biri olan Gaşka'nın Hititlerle beraber yaşadığı iddiası öne sürülmüştür.⁴²⁴

Hitit devlet sınırlarının ortaya koyulduğu bildiride Tahsin Özgöç, Mersin-Kusura ve Sivas'a kadar yayıldığı tahmin edilen Hitit kültürünün, Karadeniz kıyılarına kadar ulaşması nedeniyle kabul edilen sınırı Karadeniz'e kadar olan alan olarak izah etmiştir. Anadolu'nun kuzeyinde yer alan Hitit yerleşimlerinin büyük Hitit merkezleriyle aynı olduğunu fakat Çukurova'da yer alan kültürün onlardan farklı olduğunu⁴²⁵ belirtmiştir.

b. Sanat

Hititlerin idari, askeri, sosyal vb. özelliklerinin yanı sıra sanatına ilişkin olarak Ekrem Akurgal'ın bildirisi örnek olarak verilebilir. Akurgal'ın, bildirisinde genel olarak anlatmaya çalıştığı konu Hititlerin sanatının gelişmiş ve gelişmelerin Yunan sanatına da aktarılmış olduğudur.

⁴²² Sedat Alp, "Hitit Devletinin İç Bünyesi", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 37-44.

⁴²³ Sedat Alp, a.g.e, s. 37-44.

⁴²⁴ Tahsin Özgöç, "Samsun Hafriyatının 1941-1942 Yılı Neticeleri", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 416.

⁴²⁵ Tahsin Özgöç, a.g.e., s. 416-417.

Hitit sanatından Yunan sanatına geçişin olduğunu ispat etmeye çalışan Akurgal'a göre o zamanki coğrafi konumlar göz önüne alındığında Samal, Kargamış, Halep, Til, Harsib gibi Hitit bölgelerinin Suriye'nin kuzeyinde hâkim oldukları ve Yunanlıların da karşılarında Hititleri ve onlara ait olan kabartmaları, heykelleri, sarayları ve sanat eserlerini bulmuşlardır. Buradan da konum itibarıyla birbirlerine yakın olmaları sonucunda Hititlerin Yunanlılara örnek olduğunu belirtmiştir. Yunan ve Hitit sanatını zaman açısından da değerlendiren Akurgal, Hitit sanat örnekleriyle Yunan sanat örnekleri arasında bir kuşak fark olduğunu, en fazla yaklaşık yirmi beş, otuz seneden fazla zaman farkının mevcut olabileceğini söylemiştir. Somut örneklerle açıklamalarını sürdürmüştür ve bir çeşit kadın başlığı olan *Palos, sfenks tarzı saç, arkası sivri kırlangıç kuyruğu şeklinde etek ve sivri uçlu ayakkabıların* Yunanlılar tarafından Hititlerden alındığını söylemiştir. Bunun yanında *ucu kıvrık hayvan kanatlarının* da Hitit özellikleri taşıdığının tespitinde bulunmuştur. Yunanlılarda ortaya çıkmış ilk aslan tasvirlerinin de doğrudan Hititlerden elde edildiğini belirtmiştir. Aslan tasvirlerindeki benzerliklerin kübik ifadeye sahip olması ve bağıntı ölçüleriaçısından da birbirlerine çok yakın olduğu ifade edilmiştir.

Hitit bölgelerinde bulunan eserlerin Yunanlılarca taklidinin veya benzerinin yapılması konusuna eğilen Akurgal'a göre Yunanlılar ya doğrudan Hitit merkezlerinde ya da Hititlere ait küçük eşyaların onlara ihracı sonucu elde etmişlerdir. Örnek olarak, Sisam'da bulunan fildişinden imal edilmiş aslan başı verilmiştir.⁴²⁶

Kendi dönemlerine yakın bir tarih olan 1939'da Delphoi'de bulunan bir fildişi eserine de değinmiştir. Eseri bir yandan projeksiyondan göstererek, eserdeki erkeğin saç ve sol eliyle bastırıldığı aslanın detaylarının Hitit özellikleri gösterdiğini belirtmiştir. Fakat eserin diğer detaylarının Doğu Yunan sanatında görüldüğünü ifade etmiştir.⁴²⁷

Akurgal'ın yanı sıra Kurt Bittel, III. Türk Tarih Kongresi'nde Hititlerle ilişkili olan bir fildişi levhasını incelemiştir. Levhanın üzerindeki resimlerin Hitit kültürüne bağlı olmasına rağmen bazı detayların benzerlik taşımadığını

⁴²⁶ Ekrem Akurgal, "Hitit Sanatının Yunan Sanatına Tesirleri", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 45-49.

⁴²⁷ E. Akurgal, a.g.m, s. 50.

söylemiştir.⁴²⁸ Bittel, 1931'den İnönü Dönemi'ne kadar araştırmalarını Çorum Sungurlu'ya bağlı Boğazkale'de sürdürmüştür.⁴²⁹

Akurgal'a göre, Yunanlılar Doğu'yu tanıma maksadıyla VIII. yüzyılda Suriye kıyılarına çıktıklarında tarihi ve coğrafi olarak karşılarında Hititleri bulmuşlardır ve Hititlerin sanat eserlerini görmüşlerdir. Kendi ülkelerinde de bunları kopya etmişlerdir. Yunanların sanatta öncü olarak görülmesinden önce ilham kaynağının Hititler olduğu belirtilmiştir. Aynı düşünce Bahadır Alkım'ın III. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu bildiride mevcuttur.⁴³⁰ Bildiri sonrasında ise Bossert⁴³¹ söz alarak Hitit sanatının Yunan sanatını etkilemesi hususunda Akurgal'la hemfikir olduğunu ifade etmiştir ancak ispat konusunda Akurgal'la aynı görüşte değildir. Çünkü saç örgüsü veya elbise katlarıyla ilgili benzerliklerin taklit yerine moda konusu olabileceğine dikkat çekmiştir. O zamanlarda da modanın dünyanın farklı yerlere geçtiğini söylemiştir. Akurgal da Bossert'e cevap vermiştir: *1)Moda çabuk geçer dediler ve öyle sanıyorum ki bununla Yunan ve Hitit örnekleri arasında çağdaş olmak vaziyetinin zaruretinin işaret etmek istediler. Öyle anlaşılıyor ki Bossert benim Türkçemi takip edememişlerdir. Mukayeseleri çağdaş eserler arasında yaptım... 25 30 sene farklı olduklarını bilhassa belirttim. 2) Bossert benim Delphoi'de bulunmuş olan ve artık mütekamil bir Yunan eseri olan fildişi heykelciğini Hitit örnekleri ile mukayese etmemi doğru bulmadılar... 3)... Bossert beni çok memnun eden bir itirazda bulundular. Çünkü bu bana elle tutulur gözle görülür bir isbat ileri sürmek imkânını sağlamaktadır.*⁴³² Uzun süren tartışmalar sonucunda oturumu idare eden Şevket Aziz Kansu, tarafların münakaşalarını başka bir yerde yazılı olarak yapmalarını önermiş ve diğer bildirilere devam edilmiştir.⁴³³

⁴²⁸ Kurt Bittel, "Megiddo'dan Bir Hitit Fildişi Levhacı", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 590.

⁴²⁹ Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne bağlı olarak yürüttüğü çalışmalarla ilgili kaynak için bkz: İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Tarafından Çorum'un Boğazkale Bucağında Yapılmakta Olan Hafriyata Bu Yıl da Devam Edilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 87.46.19.

⁴³⁰ Bahadır Alkım, "Ön Asya Sanatında Hitit Kaya Rölyeflerinin Hususiyeti", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 621.

⁴³¹ Bossert yıllarca İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Enstitüsü profesörü olarak çalışmıştır. Çalışmalarını sürdürmesi için sözleşmesi uzatılmıştır. Kaynak için bkz: İÜ Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Enstitüsü Profesörü Alman Uyruklu Bossert'in 2 Yıl Daha Çalıştırılması, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 93.101.16.

⁴³² Ekrem Akurgal, "Hitit Sanatının Yunan Sanatına Tesirleri", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 51.

⁴³³ Ekrem Akurgal, a.g.m, s. 53.

Hititlerin başka bir yönünü yansıtan gliptik (mühür) sanatında Matz⁴³⁴ isimli araştırmacının *yatan hayvan biçimindeki mühürlerin baştan sonakadar sevilen bir tip olduğunu* kabul ettiği fakat Nimet Dinçer, bildirisinde aksini belirtmiştir. Ona göre, Mezopotamya ve İran'da kullanılan bu tipe Anadolu'da tarih öncesi ve tarihi devirlerde rastlanılmamıştır. Mühürlere kral, insan, karışık varlıklar, kutsal hayvanlar vb. motiflerin eklendiğini ve bunların bir kısmı Mezopotamya ve Mısır kültürüne bağlanmıştır. İnsan başlı kartal vücutlu motifler ve güneş tasvirinin Eski Hititlerden kalma olduğunu ifade etmiştir. Anadolu'da damga mühürlerinin şekil, motif, üslup ve tasvir yöntemlerinin düzenli bir şekilde gelişim gösterdiğini ve en olgun halinin *Yeni Eti Devleti'*nde ortaya çıktığını söylemiştir.⁴³⁵

III. Türk Tarih Kongresi'nde Bahadır Alkım'ın Hititlerin kaya rölyeflerine ilişkin bildirisinde aktardığına göre, Hititlerin kaya rölyef geleneğinin keşfedilmesi Katip Çelebi tarafından olmuştur ve Cihannüma'da var olduğunu söylemiştir.⁴³⁶ Çalışmasında ulaştığı sonuçlardan biri, kaya rölyeflerinin ilk örneğinin Sümer sanatından köken bulduğudur. Gelenek olarak aktarıldığını belirterek özellikle Hitit sanatı ve işçiliğinde yüksek mertebeye bu sayede erişildiğini savunmuştur. Bu aktarım sonucu Hitit rölyef sanatının motif ve üslup bakımından Anadolu'ya ve Kuzey Mezopotamya'ya örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir. Yunanlıların kayalık araziye sahip olmasına rağmen rölyef sanatını bilmediklerini ancak sonra etkilenme sonucunda Helenistik ve Roma dönemlerine kadar etkinin devam ettiğini söylemektedir. Sınırları biraz daha genişleterek Hindistan ve Orta Asya'da örnekleri daha öncesinde yapılan araştırmalarda görülen kaya rölyeflerinin eski bir geleneğin devamı olabileceğini belirtmiştir. Sonucu Sümerlere getirerek, *kaya rölyeflerini ilk defa vücade getiren insanların, kayaları oyma gibi çetin bir tabiat mücadelesi* verdiğini ve *böyle bir iklimin sakini bulunmaları icabediyor* diyerek böyle bir karaktere sahip olan ırkın Sümerler olduğunu ve bu sanatın da Sümerlerce yaratıldığını söylemiştir. Asya'nın kendine has sanatlarında birisi olarak kabul ettiği kaya rölyeflerini arkeolojik bakımdan incelemesini böylece tamamlamıştır.⁴³⁷

⁴³⁴ Maltz'dan örnek vermesinin sebebi Anadolu'da mühürlerin karakterini ilk defa belirtmeye çalışan kişi olmasından ileri gelmektedir.

⁴³⁵ Nimet Dinçer, "Anadolu Gliptiğinin MÖ 1200 Yıllarına Kadar Tekamülü", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 382- 385.

⁴³⁶ Bahadır Alkım, "Ön Asya Sanatında Hitit Kaya Rölyeflerinin Hususiyeti", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 617.

⁴³⁷ Alkım, a.g.m, s.621-622.

Hitit sanatına yönelik görüşlerini aktaran başka bir isim ise Nimet Özgöç'tür. Bildiri metninde, merkeze aldığı konu Kültepe olmasına rağmen Hititlere yönelik birtakım aktarımlar gerçekleştirmiştir. Bildirilerin geneline hâkim olan görüş, Hititlerin bazı medeniyetleri etkilediği görüşüdür. Özgöç ise farklı bir noktaya değinerek, Eski Hititlerin Hitit Devleti'nin parlak döneminin sanatına kaynaklık ettiğini savunmuştur. Eski Hitit döneminden sonraki dönemde de kalay çubuklardan demetler ve ağzı açılması istenen eşyaların ipe bağlanarak üstünün çamurla sıvanarak mühürlendiğini ifade etmiştir. Hititlerde hayvan şeklinde veya havyan motifli vazoların varlığından söz etmiştir. Örnek olarak kuğulu kadeh, üç hayvanlı çan biçimli vazolar vb. vermiştir. Bir tablette ise çift hayvanın üstüne basan ve kollarını hayvan tutmak üzere kaldıran hançerli bir tanrı anlatımının olduğunu söylemiştir.⁴³⁸ Dolayısıyla, Hitit sanatının ne kadar gelişmiş olduğunu anlatmaya gayret gösterdiği açıktır.

Eski Doğu tarihine yönelik çalışmalarıyla tanınan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Tablet Uzmanı olan Kraus, III. ve IV. Türk Tarih Kongresi'ndeki bildirilerinin ikisinin de temel konusu İstanbul'da bulunan çivi yazılı tabletlerdir. Tabletlerin kökeni olarak Irak ve Anadolu'yu gösteren Kraus, tabletlerde var olan dillerin Sümerce, Akadca ve Hititçe olduğunu ifade etmektedir. III. Türk Tarih Kongresi'ndeki bildirisinin son kısmında Hitit tabletlerine yönelik çalışmanın yayımlanacağını haber vermiş⁴³⁹ ve bu çalışma nihayet 1944'te yayımlanmıştır. Yayımlanan eser ilk Boğazköy yayınıdır.⁴⁴⁰ Yayımlanan eser epey kıymetli bulunmuş ki Yale Üniversitesi'nden Goetze, 1947'de çıkardığı tenkit eseriyle böyle yayınların olması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁴¹ Boğazköy tabletlerine yönelik eserin ikinci cildi de 1947 yılında bastırılmıştır.⁴⁴² Krausbildirisinde üçüncü cilde değinerek, yeni bir cilt kadar olacak 125 metnin hazırlanarak yeni bir cildin matbaaya verilmesini ümit ettiğini söylemiştir.⁴⁴³ Üçüncü cildin basılması diğer iki

⁴³⁸ Nimet Özgöç, "Karum-Kaniş (Kültepe) Kazısında Bulunan Küçük Eserler", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 368-370.

⁴³⁹ Fritz Rudolf Kraus, "İstanbul Çivi Yazılı Tablet Koleksiyonu, Bir Tarih Arşivi", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 641.

⁴⁴⁰ Hatice Bozkurt, Muazzez Çığ, H.G Büterbock, **İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944.

⁴⁴¹ F. R. Kraus, a.g.b., s. 54.

⁴⁴² H. Bozkurt, M. Çığ, H.G Büterbock, **İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri II, İstanbul**, Milli Eğitim Basımevi, 1947.

⁴⁴³ F. R. Kraus, a.g.b., s. 54.

cilt kadar çabuk olmamıştır. Üçüncü cilt 1954 yılında yayımlanmıştır⁴⁴⁴ ancak İstanbul'dakiler yerine Ankara Arkeoloji Müzesi'ndeki Boğazköy tabletlerine yönelik çalışma Kemal Balkan tarafından yayımlanmıştır.⁴⁴⁵ Görüldüğü gibi İnönü Dönemi'nde Hitit başkenti Hattuşa (Boğazköy) kapsamlı bir araştırma faaliyeti içerisinde yer almıştır. Gerek Türk bilim insanları gerek de yabancı bilim insanları konuya dahil olmuş ve uluslararası araştırma konusu olarak görülmüştür.

Hititlerin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Alacahöyük'ü Hamit Koşay incelemiştir. Bildirisinde kendisinin de ifade ettiği üzere höyüğün sfenksli kapıdaki Hitit kabartmalarının sanat değerinden bahsetmek yerine kazının önemli ve bilinmeyen kısımlarına değinmiştir. Birkaç coğrafi terimi açıklamasından sonra sfenksli kapının artık aydınlatılmış olduğunu ve kapının son devirlerde inşa edildiğini belirtmiştir. Yerleşim yeri olan Alacahöyük'ün her devirde iskân edildiğini ifade ederek kapının arkasında bir mabedin bulunduğunu söylemiştir. Alacahöyük şehri gibi diğer şehirlerin de kanalizasyon sistemine sahip olduğu; sokakları, özel binaları ve binalarda mutfakların olduğunu aktarmıştır. Bunlarla birlikte, Bakır Çağı'na ait 13'ten fazla kral ailesinin mezarlarının da yine Alacahöyük'te bulunduğu açıklık getirmiştir. Bulunan mezarların binaların yanında temelden yaklaşık yarım metre derinde olduğu ortaya koyulmuştur ve etrafının kapatılması sebebiyle bir odayı andırdığını ifade etmiştir. Mezarların yanında mezarlarda yatan iskeletlerin dizlerinin bükük olduğunu, kafalarının batıya dönük, ayak uçlarının ise doğuya baktığını söylemiştir. Mezarların dışındaki kurban edilen hayvanların baş ve ayak kemiklerine de dikkat çekmiştir. Başka bir kazı alanı olan Alişar'a değinen Koşay, kazıda açılan derin çukurun Anadolu'daki Kalkolitik Çağ'ın aydınlanmasına Alacahöyük'le birlikte fayda sağladığını belirtmiştir. Güllücek'in bildiri konusuna dahil edilmesine açıklık getiren Koşay, 1947 yılında tesadüf sonucu Güllücek köyünde bir höyük keşfedildiğini anlatmıştır. Alacahöyük'e akın olan Güllücek, Alacahöyük kalkolitiğine yönelik bilgiler muhteva etmesi bakımından araştırma içerisine alındığı görüşünü savunmuştur. Keşfedilen eserlerle müzelerin zenginleştiğini de eklemiştir. Alacahöyük'ün önemli özelliklerinden birini Lansberger'den ...*Anadolu, Ege ve Balkanlarda zamanımıza*

⁴⁴⁴ III. Cilt Boğazköy tabletleri için bkz: Muazzez Çığ, Hatice Kızılyay Bozkurt, **İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri III**, Ankara, Maarif Vekaleti, 1954.

⁴⁴⁵ Kemal Balkan, **Ankara Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletleri**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1948.

kadar kalmış birçok coğrafi adların bu devir insanlarına ait olması mümkündür... şeklinde aktararakhöyüğün başka bir boyutuna değinmiştir.⁴⁴⁶

Alacahöyük dışında Hititlerin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Karatepe'ye epey önem verilmiştir. Önemi ispatlaması bakımından IV. Türk Tarih Kongresi'nde, yalnızca Karatepe konulu dört bildirinin varlığından bahsedilebilir. Karatepe coğrafi konum itibarıyla Çukurova'dan başlayan ve Toros Dağlarını içine alan bir yerdedir. Göç yolu olarak da kullanılan⁴⁴⁷ Karatepe merkezi bir konumda yer almaktadır. Karatepe kazıları 1947'de başlamıştır. Ancak kazıdan önce 1946'de Ekrem Kuşçu, Adana Müzesi Müdürü Naci Kum, İstanbul Üniversitesi'nden Eski Ön Asya Kültürlerini Araştırma Enstitüsü'nü temsilen Bossert ve Halet Çambel ziyaret etmiştir. 1947'de ise yalnızca Bossert ve Alkım kazı için incelemeler gerçekleştirmiştir. Kazı kuruluyla⁴⁴⁸ kazının yapılmasına karar veren TTK, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile İstanbul Üniversitesi kazı giderlerinin karşılanması için anlaşmıştır. Böylece kazı 11 Eylül 1948'de başlamıştır.

Bahadır Alkım kazı sonuçlarının Hititoloji açısından genel sonuçlarını ilk kez 1948'de TTK'nin yıllık toplantısında açıklamıştır. Ayrıca Karatepe kazısının arkeolojik yeniliklerine yönelik verileri XXI. Şarkiyatçılar Kongresi'nde sunduğunu ifade etmiştir.

Kazılarda ulaşılan sonuçları ifade eden Alkım; bir giriş binası ve bununla ilintisi olan geniş bir kapıyla içinde kral heykeli bulunan bir yapının varlığından söz etmiştir. Zeminin ufak taşlarla döşenmiş olduğunu ve geçit duvarlarının alt kısmının yazıtlarla ve kabartmalarla çevrili olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda bulunan kulelerin de ufak taş döşemeli zeminlerinin ve sınırlarının meydana çıkarıldığını belirtmiştir. Heykel şeklindeki eserler olarak da bir kapı aslanından bahsetmiştir. Çıkan eserlerden biri olan bir ziyafet sahnesinde ise bir tahtta oturan kralın üzerinde yiyecekler bulunan bir masada olduğunu, kralın karşısında ve arkasında birer hizmetçinin de bir elleriyle yelpaze sallamakla meşgul olduğunu ve

⁴⁴⁶ Hamit Koşay, Alacahöyük ve Güllücek Kazılarının Sonuçları, **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 364-367.

⁴⁴⁷ Halet Çambel, "Karatepe Heykeltıraşlık Eserleri Hakkında Bazı Mülahazalar", **Belleten**, C. XIII, Sayı 49, 1949, s. 210.

⁴⁴⁸ Kazı kurulu Bossert, Bahadır Alkım, Halet Çambel, Nihal Ongunsu, Mühendis ve Mimar İbrahim Süzen'den oluşmuştur. Ayrıca Anstock, Muhibbe Anstock ve Steinherr kazılarda kısa süreliğine çalışmışlardır.

diğer elleriyle de içki kabı tuttuklarını anlatmıştır. Diğer bir sahnede ise zil, harp, lir, flüt gibi çalgı aletlerinin var olduğunu aktarmıştır. Benzer örneğinin Ninova’da ortaya çıkarılmış Asur Kralı Asurbanipal’a ait olduğundan bahsetmiştir. Tüm bunlar dışında kraliçe sahnesinden, boğa adamlardan, balık ve kuş av sahnelerinden vb. anlatımlar gerçekleştirmiştir.⁴⁴⁹ Bilgilerden yola çıkılarak Alkım’ın tarihin eski dönemlerinden itibaren var olan Hititlerin, gelişmiş bir uygarlığa sahip olduğu ve Mısır uygarlığıyla bağ kurarak birbirlerinden etkilenme hususunu paylaştığını söyleyebiliriz.

Hitit araştırmalarının ana amacında Anadolu’ya sahip çıkılması, Anadolu’da gelişmiş bir medeniyetin var olduğunu ispatlama ve diğer medeniyetlerden üstün veya onlardan aşağı olmaması görülmektedir. Benzer bir amacın Atatürk Dönemi Türk Tarih Tezi’ndeki ırk meselesinde görüldüğünü söylemek mümkündür. Ulus gazetesinde Osman Şevki Uludağ’ın köşe yazısında, Tıbbiye son sınıftayken gazetede Sorbonne Üniversitesi’nde yapılan bir mitingden bahsetmektedir. Önemli görülecek bir tarih profesörünün kürsüden bağırarak *Türkler, medeniyete hizmet etmemişlerdir. Onlar buna düşman oldukları için medeniyet adına ortadan kaldırılmalıdır* demiştir. Buna karşılık Türk gazeteleri ise reddetmek ve tepki göstermek için yazılar yazarak Süleymaniye’nin minarelerini, Selimiye’nin kubbesini yapan bir milletin medeniyete hizmet etmediği görüşünün yanlış olduğunu ifade etmişlerdir. Osman Şevki Uludağ ise o dönemde edebiyat tarihi, tıp, hukuki riya ziye ve bunlar hakkında tarihsel bir bilgiye erişemediğini söylemiştir. Yabancı kitaplardan Türklerin hekimliğe yönelik hizmetleri bulamadığını, hatta gördüğü *Türk nereye tırnağını geçirirse insanlık oradan düşer* sözüyle üzüldüğünü ifade etmiştir. Ancak bu durumun Atatürk’ün Türk Tarih Kurumu’nu kurmasıyla ve sonrasındaki çalışmalarla düzeldiğini ve kendisinin görevlendirildiğini anlatmıştır. Atatürkondan heyecanının eksilmemesini, yolunda yürümesini, hatalarını düzeltmesini... istemiştir.⁴⁵⁰

Karşılaştırma yapıldığında Atatürk Dönemi şartlar itibarıyla ırk temelliyken, İnönü Dönemi’ndedaha çok sosyokültürel yönlerin öne çıktığı açıktır. Örnek teşkil etmesi bakımından Kemal Turfan’ın bildirisinde yazdığı *Anadolu’nun da kültür itibarıyla, Mezopotamya’nın çok eski ve göz kamaştırıcı medeniyetinden*

⁴⁴⁹ Bahadır Alkım, “Karatepe Kazısının Arkeolojik Sonuçları”, **Bellekten**, C. XII, Sayı 47, 1948, s. 533-538.

⁴⁵⁰ “Türk Tarihi- Bir Hatıra”, **Ulus**, 15 Kasım 1943.

*daha az kıdemli olmıyan bir medeniyetin beşiği olduğu*⁴⁵¹ görüşü sosyokültürel temelli araştırmalara kaymanın olduğuna kanıt niteliğindedir.

Ancak ırk temelli araştırmaların da olduğu açıktır. Atatürk Dönemi'nde antropoloji çalışmaları yapmış olan Şevket Aziz Kansu'nun IV. Türk Tarih Kongresi'nde Hititlere ait olduğu tespit edilen bir iskeletin incelenmesinde *ırk tipinin tayininin güç olduğu ancak kafanın brakikran olması, plono occipital bir yassılığın mevcut olmayışı...* gibi özellikler sonucunda *Hitit kafalarına benzerlik gösterdiğini ve Alpli ırk tipine ait olduğunu* ifade etmiştir.⁴⁵² Bildiri sonunda görüşlerini aktaran Muzaffer Şenyürek ise Karaoğlan Hitit tabakasından çıkan yuvarlak kafanın Hititlerin Alpin ırkından brakisefal olduklarını doğrulamıştır.⁴⁵³

7. Mısır ve Mezopotamya

Atatürk Dönemi'nde başlayan ve özellikle Mezopotamya hakkındaki faaliyetler İnönü Dönemi'nde de devam etmiştir. Gerek müzelerde gerekse üniversitelerde bu alana önem verilmiştir. Alanında uzman hocalarla birlikte yabancı uzmanların görüşlerinden de yararlanılmıştır.⁴⁵⁴

Doğu Medeniyetinin önemli parçalarından olan Mısır ve Mezopotamya, gerek III. gerekse de IV. Türk Tarih Kongresi'nde yer almıştır. III. Türk Tarih Kongresi'nde Mısır ve Mezopotamya bir şekilde işlenmiştir. IV. Türk Tarih Kongresi'nde ayrı bir bildiri konusu olarak görülmemiştir. Eski Anadolu ve Ön Asya bölümünde görülmesi beklenen bildirilerin yer almaması dikkat çekicidir. Bunun yerine, bazı bildirilerin içerisinde bahsi geçmiştir. Durumun temel sebeplerinden biri olarak Atatürk Dönemi'nden sonra Türk Tarih Tezi'nin öneminin azalması öne sürülebilir. Ayrıca bu durum, Anadolu hümanizması ve Anadolu tarih araştırmaları yapılmasından ileri gelmektedir.

Önceki tarih kongrelerinde görülen fikirlerin savunulmadığı görülmektedir. Atatürk Dönemi'nin öne çıkan özelliklerinden olan Sümerlerin Türk olduğu görüşü

⁴⁵¹ Kemal Turfan, "Eski Anadolu Kronolojisi Üzerinde Yeni Araştırmalar", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 425.

⁴⁵² Şevket Aziz Kansu, Seniha Tunakan, "Karaoğlan Höyüğünden Çıkarılan Eti, Frik ve Klasik Devir İskeletlerinin Antropolojisi", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 192.

⁴⁵³ Şevket Aziz Kansu, Seniha Tunakan, **a.g.b.**, s.195.

⁴⁵⁴ Çalıştırılacak Bir Yabancı Uzman Ait Kadronun Tasdiki ile Alman Sümerolog Dr. F. R. Kraus'un Bir Yıl Süre ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nde Çalıştırılması, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 116.20.4.

III. ve IV Türk Tarih Kongrelerinde yer almamıştır. Yalnızca III. Türk Tarih Kongresi'nde Eski Türkçenin Sümerceyle birtakım benzerlikleriyle alakalı bildiri⁴⁵⁵ mevcuttur. O da teknik problemler nedeniyle basılamamıştır.

III. Türk Tarih Kongresi'nde H. Bossert'in, Mebrure O. Tosun'un, F. Kınal'ın, Landsberger'in, Ahmet C. Emre'nin bildirilerinden başka konuya ilişkin bildiri yoktur. IV. Türk Tarih Kongresi'nde ise E. Bilgiç ve S. Ar'ın çalışmaları dışında herhangi bir bildiri yer almamaktadır.

Yabancı bilim insanları tarafından yapılan araştırmalara ilgi duyulmuş ve araştırmalar takip edilmiştir. Füzuan Kınal, Alman araştırmacı Sturm tarafından yapılan araştırmaları ve Suriye kazılarında elde edilen yeni bilgileri III. Türk Tarih Kongresi'ne taşımıştır. Amarna mektupları olarak ifade ettiği Amarna tabletleri, Mısır ülkesinin yaşamı hakkında bilgiler içeren bir arşivdir. Bununla birlikte çeşitli semboller ve Hititlerle olan ilişkileri de de içermektedir. 328 adet kil tabletten oluşmaktadır ve Norveçli Kundtson tarafından okunmuştur.⁴⁵⁶

Bildirisinde Amarna mektuplarına değinen Kınal, Kral Ekhmaton'un kızlarından birinin çivi yazısındaki şekille ifade edilşinin yeni bir tarihlendirmeye neden olduğunu belirtmiştir. Amarna arşivindeki mektuplardan birini yazan kadının Babil'den Mısır'a gelin gittiğini ve mektubun da Babil'den gönderildiği şeklinde düzeltme yapmıştır. Kanıtlarını ise birkaç maddede sıralamıştır. Birtakım tespitlerinin ardından çeşitli mektuplara ilişkin verileri aktardıktan sonra bildirisini sonlandırmıştır.⁴⁵⁷

Mezopotamya ve Mısır'a yönelik çalışmalarıyla bilinen Benno Landsberger⁴⁵⁸ *Son Babil Kralı Nobonid'in Ankara Müzesindeki Kitabesi* ismiyle bildirisini sunmuştur fakat bildiri kitabına eklenmemiştir. Bunun yerine Türk Tarih

⁴⁵⁵ Ahmet C. Emre, Eski Türk Yazısının Sumer Yazısı ile Menş Birliğı, **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 612.

⁴⁵⁶ S. Taşkın, "Amarna Mektupları ve Ege Tarihindeki Yeri", **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, Sayı 144, 2013, s. 175-182.

⁴⁵⁷ F. Kınal, Amarna Mektupları Üzerinde Yeni Araştırmalar, **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 73- 82.

⁴⁵⁸ İnönü Dönemi'nde yayımlanmış bazı eserleri: Landberger, Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1944.

Landsberger, **Sam'al: Karatepe Harabelerinin Keşfi ile İlgili Araştırmalar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1948.

Landberger, "Ras Şamra'da Bulunan Çivi Yazısı Vesikaların Kültür Tarihi Bakımından Önemi", çev. Şükrü Akkaya, **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. I, Sayı 1, 1942.

Kurumu tarafından yayımlanan Halil Edhem *Hatıra Kitabı*⁴⁵⁹ referans gösterilmiştir.

Mebrure Tosun, Anadolu'nun en eski kaynaklarının çoğunun Kültepe'de (eski adı Kaneş) ele geçirildiğinden ve 1948'de T. Özgüç ve N. Özgüç'ün bölgede yaptığı kazılar neticesinde 4500 vesikanın ortaya çıkarıldığından bahsetmiştir. Elde edilen bulguların Anadolu tarihinin dil, siyaset, hukuk vb. alanlarını aydınlattığını öne sürmüştür. Bununla birlikte, Mezopotamya ve Anadolu ilişkilerine de açıklık getirdiğini ifade etmiştir.⁴⁶⁰

Eski Babil devrindeki ticaret ve ekonomiyi inceleyen Bilgiç, dil bilimi açısından kayıtların çok önemli olmasına karşın bildirisinde iktisat tarihini ele almıştır. Babil dönemi vesikalarında borçluluk durumunu ifade eden kavramların olduğunu ortaya koymuştur. Bildirisinde bazı kavramların yanlış ifade edildiğini belirten Bilgiç, Mezopotamya'da borç fikrinin ortaya çıkışından bahsetmiştir. Özellikle Sümer kenti olan Ur'da fazlaca borç ve ödünçle ilgili vesikaların olmasının sebeplerini uzunca açıklamıştır.⁴⁶¹

8. Osmanlı Devleti

I. Türk Tarih Kongresi'nde Osmanlı Devleti yer alsa dahi, bildirinin asıl teması Osmanlı tarihi değil Türk tarihi olmuştur. II. Türk Tarih Kongresi'nde ise üç bildirinin⁴⁶² ana teması Osmanlı Devleti olmasına rağmen Kongre'nin geneline göre nitelik ve nicelik açısından sönük kalmıştır.

I. ve II. Kongrelerde temel görüşlerden biri Türklerin Anadolu'da yerleşik bir halk olduğu ve diğer uygarlıkların da Türklerden var olduğudur. Bu fikir dolayısıyla Anadolu'da, Mezopotamya'dahatta Avrupa'da bazı kavimlerin Türk kökenli olduğu öne sürülmüştür. Bu görüşü ispat etme adına da çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Faaliyetlere arkeolojik kazılar, basılan eserler ve toplantılar örnek olarak verilebilir. III. ve IV. Tarih Kongrelerinde genele bakıldığında köken

⁴⁵⁹ Halil Edhem *Hatıra Kitabı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1947.

⁴⁶⁰ M. Tosun, "Kapadokya Tabletleri Üzerindeki Mühür Baskıları", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 209.

⁴⁶¹ E. Bilgiç, *Eski Babil Çağı Alış-veriş Vesikalarının Münakaşalı Bir Meselesi ve İzah Yolu*, **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 220-225.

⁴⁶² II. Türk Tarih Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ne ilişkin bildiriler:

Osman Şevki Uludağ- Tıp İlmi ve Osmanlı Türkleri. Afet İnan, *Türk Osmanlı Tarihinin Karakteristik Sistemlerinin Mukayesesi*. Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri*.

tartışmaları yerine Anadolu’da birtakım uygarlıkların var olduğu ve bunların kültürel açıdan araştırılması amacının ön planda olduğu görülmektedir. Türklerin üstün özelliklerinin verildiği gözlemlenmekle birlikte Anadolu’da var olan tüm uygarlıklara sahip çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak Osmanlı’nın varlığı hâkim olmamıştır.

I. ve II. Türk Tarih Kongrelerinde, Türk Tarih Tezi’nde en çok eleştirilen konulardan biri Osmanlı Devleti olmuştur. Atatürk’ün 1925’te Samsun’daki konuşmasında da *bizim milletimizin hayatı esasını düşünelim. Bu düşünce... altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin*⁴⁶³ var olduğunu ifade etmesi, Osmanlı’nın tarih anlayışının eleştirildiği ilk yıllarından sayılabilir.

Atatürk, *Türkler on beş asır önce Asya’nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine sahip olduğunu*⁴⁶⁴ söylemiştir. Dolayısıyla Atatürk’ün sözü ve tezle birlikte, Türklerin Osmanlı Devleti öncesinde de tarihe mal olmuş işler yaptığından bahsedilmiştir. Tezle, Osmanlı Devleti’nde *Osmanlılık cereyanı Türk adının anılmaması, milli tarihin yalnız ihmali değil hatta yazılmış olan sayfalardan kazınip silinmesine*⁴⁶⁵ sebep olduğu belirtilmiştir.

Osmanlı hanedanlık tarih anlayışına⁴⁶⁶ ve İslam tarih anlayışına karşı tavrın görüldüğü söylenebilir. III. Türk Tarih Kongresi Başkanı olan Hasan Â. Yücel, Türk Tarih Tezi’ni desteklemekle birlikte *bir olay yeterli delillerle karşılırlarına çıktıklarında istenmeyen bir özellikte olmasına rağmen onu da kabul edileceğini* söyleyerek, *bu durumun Türk Tarih Kurumu’nun tarafsızlığından ileri geldiğini*⁴⁶⁷ belirtmiştir. Dolayısıyla tarih anlayışında sertliğin yumuşamaya döndüğü Yücel’in görüşünden çıkarmak mümkündür.

⁴⁶³ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara, TTK, 1972, s. 222.

⁴⁶⁴ Turan Feyzioğlu, “Atatürk ve Tarih”, **Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı**, Ankara, 1986, s. 13.

⁴⁶⁵ **Tarih IV**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1934.

⁴⁶⁶ Hanedanlığa kesin bir karşı olmakla birlikte İnönü, Osmanlı hanedanlığıyla ilişkili olan kişileri vatandaşlığa kabul ettiği de görülür: Osmanlı Hanedanı’ndan 5. Murad’ın Kızı Fehime ile Mütevfı Eşi Mahmut Behçet’in Vatandaşlığa Kabulü, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 120.77.1; Osmanlı Hanedanından Naciye ile Evli İken Ayrılan Kamil Ahmet Killigil’in 5370 Sayılı Kanunun 1. Maddesince Vatandaşlığa Alınması ve Yurda Gelmesine İzin Verilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 120.71.9.

⁴⁶⁷ Yücel, Nutuk, s. 9.

Tarih anlayışının köken açısından değişiminin yanında Osmanlı Devleti konusunda da değişim göstermeye başladığı anlaşılmaktadır. Tarih kongrelerinin ve tarih anlayışının değişime uğradığının en büyük göstergelerinden biri Osmanlı tarihine olan bakış açısıdır. Örnek olarak *Türk tarihinin mali ve iktisadi sahalarındaki çalışmalarından ve bu husustaki orijinal yayınlarından dolayı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Profesörü Ömer Lütfü Barkan oy birliğiyle TTK'nin asli üyeliğine seçilmesi* ve Barkan'ın Osmanlı tarihine ilişkin birçok eser yazan biri olduğunun söylenmesi gereklidir.⁴⁶⁸

Önceki döneme göre daha ılımlı ve tamamıyla dönemin reddedilmediği Kocaeli Milletvekili Reşit Saffet tarafından İsmet İnönü'ye hediye edilen ve Roma'da basılmış Osmanlı'ya ait eserin tarihi önemi hasebiyle TTK'ye bağışlanması durumu açıklar niteliktedir.⁴⁶⁹

İnönü Dönemi'nde düzenlenen III. Türk Tarih Kongresi'nde Osmanlı tarihinin yok sayılmadığını ve buna yönelik 19 adet bildirinin hazırlandığını görmekteyiz. IV. Türk Tarih Kongresi'ndeki bildiri sayısının 21'e yükseldiği görülmektedir. IV. Türk Tarih Kongresi'ne göre Osmanlı tarihi konusunda daha az bildirinin olduğu III. Türk Tarih Kongresi'nde Osmanlı devrindeki duvar kaplama sanatı, Tevarih-i Ali Osman incelemesi, Osmanlı'nın çağdaşı olan Karaosmanoğulları, Osmanlı'nın ekonomik tarihi, Kırım konusu, Cezayir Meselesi⁴⁷⁰, Osmanlı kanunnameleri, Mithad Paşa hakkında vb. birçok konuda bildiriler sunulmuştur.

Türk Tarih Tezi'nin İnönü Dönemi'nin başlarında destekleneceği havası sezilse de bu durumun III. Türk Tarih Kongresi'yle de değişim gösterdiği anlaşılmaktadır.⁴⁷¹ Bunun yanında, Osmanlı tarihine yönelik bildiri sayısında belirgin bir artış çarpıcıdır. Artışın fazla olması nedeniyle de Osmanlı tarihi ayrı bir araştırma alanı olarak görülmüştür. Nihayetinde IV. Türk Tarih Kongresi'nde de bağımsız olarak Osmanlı Tarihi Seksiyonu oluşturulmuştur. Dört gün süren IV. Türk Tarih Kongresi'nde böylece toplam 21 bildiriden oluşan üç bölüm Osmanlı

⁴⁶⁸ "Türk Tarih Kurumu Asli Üyeliği", **Ulus**, 13 Kasım 1943.

⁴⁶⁹ İsmet İnönü'ye Hediye Edilen Osmanlılara Bir Kitabın Türk Tarihi Tetkik Kurumu'na Verildiği, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 146.42.15.

⁴⁷⁰ Cavit Baysun'un bildirisi sunulmasına rağmen, Muzaffer Göker tarafından programa alınan Cezayir'in İşgali ve Mehmed Ali isimli bildiri sunulmamıştır. Bilgi için bkz: **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 503.

⁴⁷¹ Hümanist bir çizgiye kayma ve bazı kararlar durumu kanıtlar niteliktedir.

tarihine ayrılmıştır. Daha önceki tarih kongrelerinden farklı olarak Osmanlı tarihine ilişkin ayrı bir bölümün oluşturulması III. ve IV. Tarih Kongrelerinde değişimin başladığının göstergesidir.

Bakış açısını yansıtan önemli mecralardan biri de gazetelerdir. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'yle ilgili çıkan bir haberde 1943-1944 ders yılları kış sömestri konferanslarının listesi verilmiştir. Listenin içinde önemi yadsınmayacak kadar Osmanlı tarihi konulu konferanslar göze çarpmaktadır: Ekrem Akurgal- *Mimar Sinan'ın Başarısı Nedir*, W. Ruben Orta *Çağ Felsefesi ve Biz*, Akdes Nimet Kurat- *Üçüncü Ahmet vb.*⁴⁷²

Osmanlı Devleti, sahiplenilmesinin yanı sıra eleştiriye de maruz kalmıştır. Ulus gazetesinde T.İ. mahlaslı köşe yazarı, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Osmanlı rejiminin tarih davası olarak kendi varlığını belirtip öteki tarafları (dönemleri) gölgede bırakan *tarih davasına* sahip olduğunu ifade etmiştir. Kendi yaşitlarına 699 tarihinin neden unutulmayacak şekilde ezberletildiğini ve neden tarih derslerinde ve mahalle mekteplerinde bile yazının başına *sayei âlisine yaşadığımız Devleti Âliyei Osmaniye'nin birinci padişahı Sultan Osman Gazi hazretleridir* sözünün yazıldığını sormuştur. Sorunun cevabı olarak Osmanlı rejiminin Türk tarihine karşıt, kısır bir tarih davasına sahip olması olarak vermiştir. Buna karşılık *Kemalizm ruhunun* geçmişten kalan her kötü kalıntıyı yok eden, onarıp düzelterek Osmanlı tarihini savunduğunu, davayı bir kenara ittiğini ve yeni bir anlayışın ortaya çıktığını aktarmıştır.⁴⁷³

a. Akademik

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde çalışan Rus Dili ve Edebiyatı profesörü olan Akdes N. Kurat, Osmanlı-Türk tarihini ilgilendiren kütüphaneleri bildirisinde sunmuştur.⁴⁷⁴ Avrupa'daki muhtelif arşiv ve kütüphanelerde Türklere ait vesika ve kaynakların eskiden beri var olduğunu bilindiğini ve bunun için British Museum, Viyana, Berlin, St. Petersburg ve Uppsala (İsveç) kütüphanelerinin incelenmesinin

⁴⁷² "Dil- Tarih Fakültesi Konferansları" **Ulus**, 7 Ocak 1943.

⁴⁷³ "Üçüncü Kongre ve Tarih Davamız" **Ulus**, 16 Kasım 1943.

⁴⁷⁴ Akdes N. Kurat, "Avrupa Arşivleri ve Kütüphanelerinde Tarihimizi İlgilendiren Bazı Vesikalar ve Kaynaklar", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 661-676.

yeterli olduğunu ifade etmiştir. Ancak arşivlerdeki katalogların her yerde bulunamaması ve özellikle Türkçe vesikaların tam manasıyla tasnif edilmemesi sonucu az bilindiğini belirtmiştir. Kütüphane ve arşivlerde yer alan eserlerde padişahların emirleri, sadrazamlar ve Türkiye tarihinin iç meselelerine ilişkin bilginin toplanacağını aktarmaktadır. Özellikle XVI. yüzyıl Türk Avrupa ilişkilerini incelemek için buralardan yararlanılmasının üstünde durmuştur. Çeşitli kütüphanelerden ve arşivlerden örnekleri de bildirisinde sunmuştur.

Yukarıda yer alan kütüphane ve arşivler dışında Paris Milli Kütüphanesi'ne ve el yazma eserlere değinen Sadettin Buluç, bildirisiyle *eski Osmanlı tarihi araştırmalarında büyük bir değeri olduğunu ve eserin tenkidli neşrinin yayımlanmasını istemiştir*. Bahsi geçen yazma eserler Tevarih-i Ali Osman olup, asıllarının Paris Milli Kütüphanesi'nde, fotokopilerinin ise Türk Tarih Kurumu'nda olduğunu⁴⁷⁵ ifade etmiştir. Ayrıca Türk Tarih Kurumu'nun *ilmi bir Osmanlı tarihi* yazdıracağına sevinmiş, yazılırken de anonim Osmanlı tarihlerinden de yararlanılacağını söylemiştir.⁴⁷⁶

b. Toplum

Osmanlı toplumsal yapısının önemli kurumlarından biri olan tımar sistemi hakkında İnalçık, bir tımar defterinden yola çıkarak tımar sisteminin işlevlerini aktarmıştır. Bulunan defterlerin Kanuni devrindeki bir kısım defterlerden, düzenleniş itibarıyla, hemen hemen hiçbir farkının olmadığını ifade etmiştir. Böylece Osmanlı divanında tahrir yöntemlerinin Fatih'ten sonra da temelden bir değişiklik ihtiyacının duyulmadığını anlatmaya çalışmıştır. Ona göre, yeni fethedilmiş bir bölgede ortaya çıkarılan defterlerin Osmanlı hâkimiyetini ve idaresini hangi özelliklere göre yerleştiğini göstermiştir. Osmanlı tımar sisteminin sıkı bir halde ülkenin en küçük köylerine kadar uzanan bir yapıyla beraber merkezin otoritesini yansıtan bir oluşum olduğundan bahsetmiştir. Öyle ki XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı siyaseti hakkında yazarların özellikle tımar sistemi üzerinde durmalarının sebebini merkezi otoriteye bağlamıştır.⁴⁷⁷

⁴⁷⁵ Sadettin Buluç, "İki Yazma Anonim Tevarih-i Al-i Osman Hakkında", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 230.

⁴⁷⁶ Sadettin Buluç, a.g.m., s. 241.

⁴⁷⁷ Halil İnalçık, "1431 Tarihli Tımar Defterine Göre Fatih Devrinden Önce Tımar Sistemi", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 132-139.

Toplum yaşantısına ait kapsamlı bilgileri içeren bildiri Sadi Selen tarafından ortaya konmuştur. Osmanlı'nın yükselme dönemine denk gelen yıllardaki Anadolu köy ve küçük şehir hayatlarını araştırmasına konu edinmiştir. Devrin maddi ve manevi müesseselerini tarih metotlarıyla araştırıp yeni baştan kurulmadıkça, devri anlamanın güç olduğunu belirtmiştir. O zamana kadar yapılan araştırmaların büyük şehirler üzerine yapıldığını ve köyler ve küçük yerlerin tam manasıyla çalışılmadığını söylemiştir. XVI. yüzyılda Anadolu köy ve kasabalarının plan ve manzaralarını hazırlayan kişinin Nasuh Matrakçı olduğunu ve Menazil eserinde önemli bilgilerin olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer ismin Evliya Çelebi ve onun Seyahatname'si olduğunu, bildirisinde Çelebi'den alıntı yaparak söylemiştir. Çelebi'nin köyleri *hanı, dükkânı yok ama bahçeleri var* şeklinde tanımladığını aktarmıştır.⁴⁷⁸

Osmanlı'nın yıkılışına yakın yaşanan olumsuz durumları bildirisine konu eden Çağatay Uluçay⁴⁷⁹ ise *Osmanlı İmparatorluğu*'nun birinci sınıf ayanından olan Karaosmanoğulları devrinin ana hatlarını çizmek ve ağaların hâkimiyetinin⁴⁸⁰ nasıl olduğuna dair fikir vermeyi amaç olarak belirlemiştir. Çalışmasında şeriye sicillerinden, vakfiyelerden, beratlardan, mezar taşlarından, Cevdet Tarihi, Lütfi Tarihi ve Kurtuluş gazetesi gibi temel kaynaklardan faydalandığını not düşmüştür.⁴⁸¹

Osmanlı yönetiminin devlet yönetiminde egemen olması, sultanlar paşalar idaresi ve en son da ağalar idaresi olarak kendince bir sınıflama yürütmüştür. XVI. yüzyıldan hatta Fatih'ten önceki dönemlere kadar götürdüğü rüşvet, iltimas, kadınların devlet işlerine müdahale etmesi, *değersiz* kişilerin devlet mekanizmasında görev alması gibi davranışların XVII. yüzyılla birlikte daha da öne çıktığını ifade etmiştir. Bunlarla birlikte, yeniçeri ocağının bozulmasının ızdırap ve acıların yaşanmasına neden olduğunu söylemiştir. Genellikle uygun olmayan işlere giren paşa, subaşı vb. görevlilerin vergileri de fazla aldığını belirterek⁴⁸², devletin

⁴⁷⁸ Sadi H. Selen, "16. ve 17. Yüzyıllarda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 590-598.

⁴⁷⁹ Tarihçi olmayan Uluçay, Manisa Ortaokulu'nda tarih öğretmeni ve o sırada Türk Tarih Kurumu'nun muhabir üyelerinden birisidir. Bildirisinin son kısmında, bundan duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.

⁴⁸⁰ Çağatay Uluçay, "Karaosmanoğulları'na Ait Düşünceler", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 243.

⁴⁸¹ Çağatay Uluçay, a.g.b., s. 260.

⁴⁸² Çağatay Uluçay, a.g.b. 244.

bir süre bunlara müdahale etmesinin çare olmadığını ortaya koymuştur. Bildirinin yazılma maksadı olan Karaosmanoğullarıyla ilgili olarak, servetleri ve nüfuzlarını kullanarak bölgelerdeki ayanları nüfuz altına aldıkları tespitinde bulunmuştur. Karamanoğullarının böylesi nüfuzu elde etmelerinin temel sebebinin aile üyelerinin birbirini tutmasına bağlamıştır.⁴⁸³

Zeki Oral, Karamanoğulları gibi bir beylik olan Turgutoğullarını bildirisine konu edinmiştir. Turgutoğullarına dair yapılan incelemelerin Karamanoğulları onlarla birçok siyasi, askeri, toplumsal bağlantı kurmuş Osmanlı Devleti tarihi için de bir kaynak oluşturacağının altını çizmiştir.

Turgutoğulları hakkında tarihsel bilgilerden birinde Akşehir’de Karamanoğlu Sultan Alaeddin ile Osmanlı hükümdarı Murat arasında yapılan savaşta Turgutoğlu Ali Bey’in Murad’a *Ey Murad! Karaman Oğlu değil midir ki senin atanı Germiyan Oğlu hapsinden çıkardı...Şimdi nice cenk edersin... Takfur Konstantinden iki kafir beyin neye yardımcı aldın, Müslüman olan kafir askerin yardımcı idünür mü?*⁴⁸⁴ dediğini aktarmıştır. Turgutoğullarının bu görüşe sahip olmalarının Karamanoğlu’yla dost, Osmanlı’yla da düşman olduklarını sağladığı ifade edilmiştir.

Kısa tarihsel bilginin yanında, Karamanoğullarına ilişkin bildirinin aksine Oral, Turgutoğullarının kültürel boyutuna değinmiştir. Bu sülale tarafından gelecek nesillere tarih ve sanat eserleri bırakıldığını, birçok vakıflar yapıldığını ve vakfiyelerin yazdırıldığını söylemiştir.⁴⁸⁵

Çağatay Uluçay’ın Karamanoğullarındaki gibi, Osmanlı’nın içine düştüğü duruma örnek teşkil eden başka bir bildiriye hazırlayan Unat, Kırım’ın elden çıkışından yola çıkarak keşfettiği yeni bir belgeyi merkeze almıştır. 1768’de Rusların sınır üzerinde bulunan bir Osmanlı kalesine sığınan Lehlileri yenme bahanesi ve Osmanlı’yı kışkırtmasıyla 1769’da başlayan savaşın altı yıl sürmesi neticesinde 1774’te *Kaynarca Muahedesi’nin* imzalandığını hatırlatmıştır. Kırım Hanlığının anlaşma gereği, sözde, bağımsızlığına kavuştuğunu aktarmıştır. 1768-1774 savaş yıllarındaki olayları kaydeden Enveri Efendi’nin eserini temel alarak

⁴⁸³ Çağatay Uluçay, a.g.m., s. 250.

⁴⁸⁴ Zeki Oral, “Turgut Oğulları”, **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 156.

⁴⁸⁵ Zeki Oral, a.g.m, s. 140.

devrin tarihini anlatan Vasıf Efendi'den birtakım anekdotlar aktarmıştır. Unat, Türk ordusunun güçlükler ve ihanetler içinde savaştığını fakat Vasıf Efendi'nin yaşananları anlatmakta ihmalininolduğunu⁴⁸⁶ iddia etmiştir.

Bildirisinin asıl önemli kısmından olan tarihi vesikanın bir nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi'nde, İstanbul Üniversitesi yazmalarında ve Fatih Millet Kütüphanesi'nde bulunduğunu ancak eserin adının Sefaretname olarak yazılmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Hatta yapılan yanlışlığın Hamit Sadi Selen ve Babinger tarafından tekrarlandığına işaret etmiştir. Yanlışlığa rağmen eserin doğru isminin Tarih-i Kırım olduğuna ve Defterhane katiplerinden Nedim Efendi tarafından yazıldığına açıklık getirmiştir. Eser hakkında Osmanlı'ya dair çarpıcı bilgileri aktaran Unat, *Necati Efendi Kırım ve Nogay ahalisinin Osmanlı devletine karşı itaatten uzaklaşmış olduklarını, İbrahim Paşa ordusuna, düşmanın vatan sınırlarına saldırdığı bir sırada askerin zahire ve mühimmatının Orkale'ye nakli için gerekli nakil vasıtalarını vermiyerek...ifadeleriyle Osmanlı'nın içinde yaşanan durumu özetlemiştir.*⁴⁸⁷

Kırım Hanlığını konu alan bildirilerden birini hazırlayan Halil İncalcık ise Kırım'ın Osmanlı'ya tabii olmasına eğilmiştir. Fatih devrinin sonlarına doğru Kırım'ın Osmanlı himayesine girmesinin imparatorluk için birinci derecede önemli bir olay olduğu söylemiştir. En önemli faydası olarak Karadeniz'in *Osmanlı gölü* haline getirme sürecinde atılmış adımlardan biri olduğunu eklemiştir. Kırım'ın tarihsel önemiyle birlikte, Kırım üzerine hazırlanan çalışmaları da eleştirmiş ve eksik noktalarına değinmiştir.⁴⁸⁸

Bildirilerde konuları geçen Karamanoğullarının egemenliği, Kırım'ın kaybedilmesi gibi Osmanlı'nın içine düştüğü zor durumların başka sebeplerinin de var olduğunu söyleyenlerden biri Neşet Çağatay'dır. Bildirisinde *mili tarihimizin* muhtelif konuları hakkında yapılan çalışmaların var olmasıyla birlikte Osmanlı tarihinin *en çok ihmal edilmiş kısmı olarak toprak ve reaya meselesi* olduğuna işaret

⁴⁸⁶ Faik Reşit Unat, "Kırımın Osmanlı İdaresinden Çıktığı Günlere Ait Bir Vesika: Necati Efendi Sefaretname veya Sergüzeştname", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 367-368.

⁴⁸⁷ Faik Reşit Unat, a.g.m., s. 370.

⁴⁸⁸ H. İncalcık, "Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Himayesi Altına Girmesi Meselesi", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 478- 488.

Bildirinin daha genişletilmiş hali için bkz: Halil İncalcık, Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi, **Belleten**, C. VIII, Sayı 30, 1944, s. 185-230.

etmiştir. Başlangıçta büyük bir dikkatle ve özenle her coğrafi alanda yaşayan insanların yerel, milli ve dini özellikleri dikkate alındığını fakat sonradan bozulmasının sebeplerinin ne olduğunu sormuştur. Diplomatik vesikalara Osmanlı'nın titizlik gösterdiğini söylemiştir. Belgelerin, yaşayan tarihçilere hazır olduğuna dikkat çekerek bu sahada yapılacak araştırmaların imparatorlukta toprak meselelerine, tarım ürünlerine, hayvan beslemelerine, ticarete, küçük sanatların durumuna, ölçü, tartı ve para sistemlerine yönelik konuların aydınlatılmasına fayda getireceğini belirtmiştir.⁴⁸⁹ İncelemeleri sonucunda birçok kanunnameyi tetkik etmiş ve bunları bildirisinde detaylı olarak sunmuştur. Sonuçta toprak kanunnameleriyle devletin içinden çıkılmaz halini çözümlmeye çalışmıştır.

Reaya meselesinin farklı bir boyutuna değinen Enver Ziya Karal, bildirisini tarih kongresinde sunmasına rağmen, bildiri olarak basılmamış, bunun yerine Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğünce genişletilmiş haliyle aynı sene yayımlanmıştır.⁴⁹⁰ Eserde Osmanlı Devleti'nin bu kadar gelişim ve yayılım göstermesinin en önemli sebeplerinden biri olarak halkının çoğunluğunu teşkil eden reayaya iyi muamelesi olarak göstermiştir. Sonuç kısmında nüfus sayımının neticelerini paylaşan Karal, 1831 sayım defterlerine göre dört milyon, Lütfi tarihinde ise sayının beş milyona yakın olduğunu söylemiştir.⁴⁹¹

Osmanlı toplumunun önemli parçalarından biri olan yörükleri konu alan bildiride göçebe Türk yörüklerinin erken zamandan itibaren Avrupa'ya geçtiklerive yayılmaları anlatılmıştır. *Yörüklerin* Rumeli'nin etnik çevresini büyük oranda değiştirdiğini ifade eden Tayyib Gökbilgin, imparatorluğun güçlü olduğu zamanlarda ise askeri görevler aldıklarını, bununla beraber iktisadi ve sosyal hayatta önemli mevkiler üstlendiklerini belirtmiştir. XVIII. yüzyılda Evlad-ı Fatihan ismiyle rol oynadıkları için dönemin toplumsal, iktisadi ve siyasi hayatına yönelik önemli kayıtlarının araştırılması gerektiğini söylemiştir.⁴⁹²

⁴⁸⁹ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu Arazi ve Reaya Kanunnamelerinde İlhak Edilen Memleketlerin Âdet ve Kanunları ve İstılahlarının İzleri", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 489-504.

İstılah: Belirli bir topluluğun, bir lafzı lügat mânasından çıkararak başka bir mânada kullanmaları.

⁴⁹⁰ İlk baskı için bkz: Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1943. Diğer baskı için bkz: Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1995.

⁴⁹¹ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 21.

⁴⁹² Tayyib Gökbilgin, "Rumeli'nin İskânında ve Türkleşmesinde Yörükler", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 649-650.

Osmanlı'da yaşamış olan Gürcüler hakkında bildirisini sunan Şinasi Uludağ, Gürcülerin devlete karşı hisle bağlı olduklarını ifade etmiştir. Bazı Gürcü profesörler Türklerin zulüm yaptıklarını ve tarımı mahvettiklerini aktarmıştır. Osmanlı'da varlık sürdürmüş diğer milletlerin mevcudiyetini nasıl sağlıklı bir şekilde sürdürdüğünü soran Altundağ, bunu Osmanlı'nın olağanüstü bir sahada otuz milleti birbirine bağlamasıyla açıklamıştır. Bildirisinde birçok arşiv belgesinde de faydalanmış, Osmanlı'yı *muazzam* bir devlet olarak anlatmıştır.⁴⁹³

Bir toplumu toplum yapan yapılarından birisi olan hukuk da tarih kongrelerinde yerini almıştır. Hıfzı Veldet, Türk medeni hukukunun millileştirilme sürecini anlatırken hukukun teknik meseleleriyle değil hukuk ve tarih bağlamında bildirisini sunmuştur. Bildiri amacının bu olmadığını zaten başlangıçta da ifade etmiştir. Dünya tarihlerinden verdiği *örneklerle* başlayan Veldet, Osmanlı'da Türk medeni hukukunun farklı manzaralar gösterdiğini ifade etmiştir. Mecelle'ye ilişkin yaptığı değerlendirmede, onun tamamen dogmatik bir yapıda olduğuna işaret etmiştir. 25 Ekim 1917 tarihli *Hukuk-u Aile Kararnamesi*'nin önemine değinmiştir. Ardından Cumhuriyet Devri'nde, 1923'te, Kanun-u Medeni komisyonundan ve çeşitli lahiyalardan bahsetmiştir. 17 Şubat 1926'daki Türk Medeni Kanunu'nun kabulüyle *Türk içtimai ve hukuki hayatında en büyük inkılabının* gerçekleştiği görüşünü savunmuştur. Güncel medeni kanunun bazı kısımlarının düzenlenmesi ve bazı boşluklarının milli geleneklere uygun olarak doldurulması sonucunda eldeki *yabancı medeni kanununun* ülkeye uydurulacağını⁴⁹⁴ söylemiştir.

c. Ekonomi

Her devletin olduğu gibi Osmanlı'nın da önemli meselelerinden olan ekonomi meselesini ele alan Ziya Fındıkoğlu⁴⁹⁵, Osmanlı'nın Tanzimat'tan öncesi ve sonrası olarak edebiyat ve kültürün ayrıldığını fakat iktisat tarihinde de bu ayrımın yapılabileceğini ifade etmiştir.

⁴⁹³ Şinasi Uludağ, "Osmanlı İdaresi ve Gürcüler", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s.317-320.

⁴⁹⁴ H. Veldet, "Hukukta Tarihçilik ve Türk Medeni Hukukunun Millileştirilmesi", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 677-687.

⁴⁹⁵ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, III. ve IV. Türk Tarih Kongrelerinde bildirilere sahip olmakla birlikte gazetelerde yazılarıyla da tanınmaktadır. Köşelerinde genelde biyografi ve dönem çalışmaları gerçekleştirmiştir.

XIX. yüzyılla birlikte iktisadi düşünce tarihimizin başladığını ve Avrupai liberal ve klasik iktisat eğiliminin hâkim olduğunu ifade etmiştir. 1930’lardan itibaren de devletçiliğe doğru yönelimi anlatmıştır. Londra’da toplanan uluslararası iktisat kongresinin 12 sene önce yani 1931’de toplandığını⁴⁹⁶ve kongrede Türkiye’ye yönelik kararların belirlediğinin üzerinde durarak, Avrupa’nın Türkiye’nin ziraatçıkalmasının isteğinin sözde bilimsel olduğuna değinmiştir. Kongreye katılan Türk delege buna karşı protestoda bulunmuşlardır (bulunmuştur). Türkiye’de protestonun bir benzerinin Beş Yıllık Sanayi Planı’yla gerçekleştiğini ifade etmiştir.⁴⁹⁷

Tanzimat’tan önceki iktisatçılığının has, zeamet ve tımar sisteminin dayandığı fikirlerle ticari ve sınai sahada loncanın uygulandığı yarı dini yarı iktisadi düşüncelerle ilerlediğini savunan Fındıkoğlu, bu sistemin çeşitli şikâyetlere yol açtığını söylemiştir. Şikâyetlerin *Koçi Bey Risalesi* ve Mustafa Paşa’nın *Netayic-ül Vukuat*’ta⁴⁹⁸ yer aldığını işaret etmiştir.

Rossi, A. Smith, J. B. Say gibi isimlerin Babıali tercüme odasında çalıştıklarını ve devrin padişahına ve sadrazamlarına bilgiler sunduklarını, bununla beraber; devrin yayın hayatının *ideoloji buhranına* yakalandığını söylemiştir. Bahsi geçen kesime Mehmet Şerif Efendi’nin de mensup olduğunu iddia etmiştir. Mehmet Şerif Efendi hakkında tatmin edici bilgiye sahip olmadığını fakat Milli Eğitim Müsteşarı İhsan Sungu’nun⁴⁹⁹*Tanzimat devrinin kıymetli hukuk alimlerinden biri olup muhtelif nazırlıklarda ve üniversite hocalıklarında bulunmuş olan Münif Paşa’nın kardeşidir. 1859’da ilk defa tesis edilen Mülkiye’nin iktisat hocalığını... Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis’te iktisada ait imzasız yazılar yaptığını ve*

⁴⁹⁶ Fındıkoğlu’nun belirttiği tarih doğru tarihe yakındır fakat *London Economic Conference* 66 ülkenin katılımıyla 12 Haziran-27 Temmuz 1933 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

Kaynak için bkz: Nicholas Dimsdale ve Nicholas Horsewood, “The Financial Crisis of 1931 and the Impact of the Great Depression on the British Economy”, **Economic History Society Annual Conference**, Oxford, 2012.

Rodney J. Morrison, The London Monetary and Economic Conference of 1933: A Public Goods Analysis, **The American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 52, No 3, 1993, s. 307-321.

⁴⁹⁷ Ziya Fındıkoğlu, “Türk İktisadi Tefekkür Tarihi ve Mehmet Şerif”, **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 260-268.

⁴⁹⁸ Ziya Fındıkoğlu, a.g.b., s. 262

⁴⁹⁹ Sungu, eğitim tarihinin önemli şahsiyetlerinden olup 11 Temmuz 1939 tarihinde Maarif Vekaleti’nde müsteşarlık görevine atanmıştır. Daha öncesinde kültür kurulu başkanlığını sürdürmüştür. bkz: Maarif Vekaleti Müsteşarlığına İhsan Sungu’nun Tayini, **BCA**, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No: 132.24.8.

Ayrıca bkz: Bahri Ata, “Mülkiyeli Bir Eğitim Bilimci: İhsan Sungu”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. I, Sayı 2, 2003.

Terceman-ı Ahval'daki iktisadi makaleleri yazdığını ifade etmiştir. Mehmet Şerif'i ilk defa tanıtan kişinin ise yazar Galip Haldun Bey olduğunu ve İktisadiyat Mecmuası'nda⁵⁰⁰ yazılarıyla tanındığını aktarmıştır.

Tanzimat Devri'ni aydınlatan bildiriye imza atan Orhan Tuna, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde yazma eserler arasında bulunan ilk tercüme iktisat kitabının Abru Efendi⁵⁰¹ tarafından yazıldığı üzerinde durmuştur. Çevirinin sahibi olan Abru Efendi, Jean B. Say tarafından yazılan eseri tercüme etmiştir. Abru Efendi'nin kitaptan yararlanma tarihi olarak net olmamakla birlikte 1835 verilmiştir. Eserin kültür tarihinde bir dönüm noktası olduğu, Tanzimat Dönemi'nde yaşanan Batılılaşma *ceresyanını iktisad ideolojisi sahasında gerçekleştirmeye çalışan bir vesika* olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰²

d. Mimari ve Sanat

III. Türk Tarih Kongresi'nde Osmanlı duvar kaplamaları hakkında bildiriye sahip olan Katharina Otto⁵⁰³ duvar kaplamasında erken devir olarak adlandırdığı XIV. ve XV. yüzyıllarda *Selçuki-İran* üslubunun çinicilikte kullanıldığını ifade etmiştir. Bursa Yeşil Cami ve Edirne II. Murad Cami'nin mihrabı bu üslubun örnekleri olarak göstermiştir. XVI. asrın ortasına doğru ise zevklerin değiştiğini söylemiştir. Yeni zevkin İran sanatına bağlı olan eski üslubun aksine kendine özgü Osmanlı sanat tarzından yaratıldığını aktarmıştır. Keramik sanatına da değinen Otto, XVI. asrın son yirmi beş senesinde keramiğin en parlak zemini olduğunu anlatmıştır. Rüstem Paşa Cami'yi örnek olarak vermiştir. XVIII. yüzyılda ise Osmanlı tarzının Avrupa rokoko stiline uygun yapıların görüldüğünü belirterek örnek olarak İstanbul'daki Piyale Paşa Cami'yi vermiştir.⁵⁰⁴

Osmanlı Devleti Dönemi'nde inşa edilen ve Tünel başında bulunup 1940'lı yıllarda Beyoğlu 35. İlkokulu olarak kullanılan Galip Dede Tekkesi için verilen

⁵⁰⁰ Ziya Fındıkoğlu, a.g.b., s. 263.3

⁵⁰¹ Abru Efendi'nin Abdülmecid Dönemi'nde yaşamış Hariciye Kaleminden muhaberat müdürü olduğunu ve bahsi geçen eserin "Cathehisme d'Economie Politique" olduğunu eklemiştir.

⁵⁰² Orhan Tuna, "Türkiye'de İlk Tercüme İktisat Kitabı", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s.700-703.

⁵⁰³ Katharina Otto, 1908-1999 yıllarında yaşamış sanat tarihçisidir. 1936'dan itibaren İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü üyesi olmuştur. 1953'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde sanat tarihi bölümünün kurulması için Türkiye'ye gelmiştir.

⁵⁰⁴ Katharina Otto, "Osmanlı Devrinin Duvar Kaplaması", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 229-230.

kararla tekke İnkılap Müzesi'ne devrolmuştur. Ayrıca Mevlevi Müzesi halinde kullanımı uygun görülmüştür.⁵⁰⁵ Kararla birlikte Osmanlı mirası müze haline dönüştürülerek kültürel olarak yaşamasına imkân tanındığı söylenebilmektedir. Tarihi önemi yüksek Sur-u Sultani olarak bilinen yarımada'yı çevreleyen surları *ecdadımızın bu divarlara el sürmeyip olduğu gibi muhafaza ettiklerini*⁵⁰⁶ söyleyerek, Osmanlı'nın tarihi eserlere sahip çıktığını ifade etmiştir.

e. Tıp Tarihi

Osmanlı'nın farklı bir yönünü bildirisine konu edinen Osman Şevki Uludağ, Türk kadınlarının Osmanlı tıp tarihine olan serüvenini anlatmıştır. Osmanlı tıp tarihi kitaplarında kadın hastalıklarından bahsedildiğini⁵⁰⁷ ancak o devirlerde kadından doktor yetiştiğine dair herhangi bir kaydın olmadığını da belirtmiştir. En eski Osmanlı hastanesi olarak kabul ettiği Bursa Darüşşifası'ndan en son hastane olarak kabul ettiği Hamidiye Etfal Hastanesi'ne kadar yapılan hastanelerin vakıfnamelerinde ve devlet kayıtlarında olmadığını altını çizmiştir. Yalnızca kadınlara özel tedavi yapılan Haseki Darüşşifası, Manisa Darüşşifası ve Valide-i Atik Darüşşifası'nın (ki bunlar padişahların eşleri tarafından yaptırılmıştır) bile doktorlarının erkek olduğunu ifade etmiştir. Hastanelerin yanında aileler arasında da erkek doktorların tedavilerinin yaygın olduğunu dolayısıyla doktorluk mesleğinin erkeklere has olduğuna işaret etmiştir.⁵⁰⁸ Bildiride, kadın-erkek ilişkilerine değindiği sözleri yer alan Besim Ömer Paşa⁵⁰⁹ harem ve selamlığı tıp fakültesinin ortaya koymasının garip olacağını belirtmiştir. Hatta konuyla alakalı fakülte başkanıyla münakaşaya girdiği vurgulanmıştır.⁵¹⁰

f. Tarihi Önemi Olan Kişiler

Osmanlı tarihi içerisinde etkin rol almış olan kişiler bildirilere konu olmuştur. Fahreddin Kerim Gökay'ın bildirisinde, Osmanlı'nın önemli isimlerinden

⁵⁰⁵ "Galip Dede Tekkesi Müze Haline Konulacak" **Vatan**, 13 Kasım 1943.

⁵⁰⁶ Muzaffer Ramazanoğlu, Yeni Araştırmalara Göre Sent-İren ve Ayasofyalar Manzumesinin Değişen Mimari Tarihi, **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 85.

⁵⁰⁷ Örnek oluşturan eserleri de aktarmıştır: Murad oğlu İshak- Müntehab-ı Şifa-yi Tıp 1390, Sinoplu Mümin- Rahmın Teşrihi 1438.

⁵⁰⁸ Osman Şevki Uludağ, "Türk Kadınlarının Hekimliği", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 441.

⁵⁰⁹ Besim Ömer Paşa, ilk ebelik kitabını yazan ve bu konuda bilime birçok katkı sağlayan bir kişidir. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nin bulunduğu sokak bu isimle anılmaktadır.

⁵¹⁰ Osman Şevki Uludağ, a.g.m, s.453-455.

Ahmed Midhat'ın, Namık Kemal'in, Ahmed Rasim'in vb. ismi anılmıştır. Ana karakterlerinde candan bir dürüstlük, her şeye karşı bir sevgi, özellikle babayanılık (gösterişi ve özentisi olmayan), becerikli ve kabiliyetli olanları takdir etmek, iyiliğe gülebilmek⁵¹¹ gibi özelliklerin bulunduğunu ifade ederek son derece öznel görüşlerini bir tarih kongresinde aktarmıştır.

Şemseddin Günaltay'ın eski tarih anlayışının yalnızca Osmanlı ve Selçuklu tarihi olarak görüldüğünü belirtmesine karşın⁵¹² Türk tarihinin önemli alanlarından biri olarak görülen Osmanlı Devleti'nin kültürel yönüne ilişkin çıkan bir gazete köşesinde *Türk milletinde hakiki orijinal ilim adamları yetişmemiş midir?* sorusu sorulmuştur. Cevap olaraksa XV. yüzyılda Fatih Dönemi'nde Amasya'da yaşamış olan Sabuncuoğlu Şerafettin verilmiştir. Şerafettin'in yazdığı Mücerrebname eserinden ve dönemin biyolojisine uygun olarak teknikler geliştirdiğinden bahsedilmiştir.⁵¹³ Dolayısıyla o dönemi sahiplenme söz konusudur.

Osmanlı Devleti padişahlarından Yavuz Sultan Selim hakkında kaleme alınmış bir köşe yazısında Yavuz'un Mısır'ı alarak Memluklara son vererek halifeliği almanın boş olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, *Osmanlı saltanatını Şiilik kundağı ile içinden yıkmağa kalkışan Şah İsmaili Çaldıran ovasındaperişan etmesinden* bahsedilerek Yavuz Sultan Selim bir kez daha övülmüştür.⁵¹⁴

Osmanlı'nın son dönemlerinde padişahlık yapmış olan Abdülaziz, oğlu Yusuf İzzeddin ve II. Abdülhamid hakkında önemli görüşler III. Türk Tarih Kongresi'nde Fahreddin K. Gökay tarafından paylaşılmıştır.

İlki Abdülaziz hakkındadır. Spizer'den aktarılanları bir anekdotla paylaşmıştır: *Öyle hissediyorum ki hiçbir lütf onu memnun etmiyor. Her gün başka bir fikre kapılıyor. Mesela... Ertesi sabah sadrazam olmak istiyor, daha sonra kendisini bir vilayette nasbetliğimi talep ediyor... Bağırarak: Bu gavurlar size ne kadar dost görünürlerse görünsünler... bizim mütteffik düşmanlarımızdır. Elimde olsa, hepsi birden kayığa bindikleri zaman topları üzerine çevirtir,*

⁵¹¹ Fahreddin K. Gökay, "Tarih Araştırmalarında Karakterolojinin Yeri", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 269.

⁵¹² "Şemseddin Günaltay Tarafından Okunan Nutuk", **Ulus**, 17 Kasım 1943.

⁵¹³ "İlim Tarihimizi Nasıl Görmeliyiz?" **Ulus**, 19 Kasım 1943.

⁵¹⁴ "İnönü Ansiklopedisi Hakkında Bazı Düşünceler", **Vatan**, 22 Kasım 1943.

geberdiklerini zevk ile temaşa ederim.⁵¹⁵ Oğlu Yusuf İzzeddin’le ilgili olarak, onun sürekli kanser olacağı endişesi içinde sıkıntılı bir ömür yaşadığını ve depresyon sonucunda hayatına son verdiğini söylemiştir. II. Abdülhamid’in *kibir ve itimatsızlığın hâkim olduğu bu karakter yüzünden memleket ve millet idaresinin hafiyele elinde geçirdiği azaplı hayatın doğurduğu zararı yaşayan* birisi olduğunu ifade etmiştir. Ulema ailelerden birine mensup olan Karaçelebizade Abdülaziz’in özelliklerinin Eğitim Bakanlığınca basılan İslam Ansiklopedisi’nde katı yürekli, hodbin (bencil), entrikacı ve nahoş olduğunu aktarmıştır.⁵¹⁶

IV. Türk Tarih Kongresi’nde Bekir Sıtkı Baykal, Osmanlı tarihinin önemli devirlerinden olan Lale Devri’nin sonuna denk gelen Patrona Halil İsyanı’yla ilgili kaynaklara eğilmiştir. 1730’da yaşanan olayı büyük bir *ihtilal* olarak görmüştür. İsyancıların, Fransız Devrimi’ndeki Jakobenlere benzetildiğini ifade eden Baykal, Patrona Halil hakkında 1943 yılında yayımlanan eserde⁵¹⁷ *yazarın olayları dışarıdan gören bir kişi olarak ve isyancıların halini tasvir ettiğini*⁵¹⁸ ifade etmektedir.

Avrupalıların isyanla alakalı en kıymet verdiği eserin *Relation des deux arrivee a Constantiople en 1730 et 1731 dans deposition Ahmet III...* olduğundan ve Osmanlı tarihçileri Hammer, Zinkeisen ve Jorga tarafından da önem verildiğinden bahsetmiştir. Bununla birlikte, eserin ne kadar değerli sayılırsa sayılsın *mükemmel olamayacağını, her şeyden önce eser... bir yabancı tarafından yazılmıştır. Bir yabancının olayları bütün inceliği ile anlayamayacağını* ortaya koymuştur. Eser dışında Charles Perry- A View of Levant, Suphi Mehmed Efendi-Suphi Tarihi, Faik Reşit Unat- Abdi Tarihi gibi eserlerin de varlığını bize bildirmiştir. Arşiv belgelerine değinen Baykal, Başbakanlık Arşivi’nde Patrona Halil’le alakalı herhangi bir vesikaya rastlamadığından bahsetmiştir.⁵¹⁹

Osmanlı zamanında yaşamış ünlü şairlerden Nedim’in incelendiği bildiride kabriyle ve ölümüyle alakalı birçok iddianın olduğu belirtilmiştir. Bazı eserlerde Nedim’in Patrona Halil İsyanı’nda İbrahim Paşa Sarayı’nda çıkan yangından kurtulmak için düşüp öldüğü yazılmıştır. Ancak bildiri sahibi Efdaleddin Tekiner’e

⁵¹⁵ Fahreddin K. Gökay, a.g.e., s. 278.

⁵¹⁶ Fahreddin K. Gökay, a.g.e., s. 278-279.

⁵¹⁷ İsmi geçen eser için bkz: Faik Reşit Unat, **1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1943.

⁵¹⁸ Bekir Sıtkı Baykal, “Patrona Halil Ayaklanması İle İlgili Kaynaklar Hakkında”, **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 179.

⁵¹⁹ Bekir Sıtkı Baykal, a.g.m, s. 177-180.

göre konu üzerinde en doğru bilgiyi İsmet Efendi'den alınabileceğini söylemiştir. İsmet Efendi, Nedim'in Ayazpaşa mezarlığında ve Silahdar Mehmed Ağa'nın yanına defnedildiği bilgisini vermiştir. Aynı bildiride Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın mezarı da mevzu olmuştur. Onun mezarının ise iki farklı yerde olduğu bildirilmiştir. Böyle olmasının sebebi, boğdurulup cesedinin parçalanması olarak ifade edilmiştir. Tekiner aktardığı bilgilerin hepsinin tarihi vesikalarda yer aldığını konuşmasının sonunda ortaya koymuştur.⁵²⁰

Kâtip Çelebi ve mezarı hakkında Esat Serezli bir köşe yazısı yayımlamıştır. Kâtip Çelebi'nin elli yaşında vefat ettiği ve mezarının Atatürk Bulvarı'nın sağ tarafında kaldırıma bitişik olduğu ve eskiden o bölgede Kâtip Çelebi'nin bir mektebinin olduğu bilgisi aktarılmıştır. Kâtip Çelebi'nin mezarının baş ve ayak kısımlarında toprak ve gübreler altında kalan iki taşın varlığından bahsetmiş fakat bunların okunamadığına değinmiştir. Mezarın durumunu gösteren bir fotoğrafın Eğitim Bakanlığı tarafından Keşf-üz-Zünun'un⁵²¹ birinci cildinde yer aldığını hatırlatmıştır. *Bütün cihan ulemasının takdir ettiği büyük Türk evladının herkes tarafından hürmet edilmesi lazım gelen mezarının bu halde bulunması... büyük bir ayıptır ve can acısıdır* diyerek Osmanlı Devleti'nin kültür önderlerinden birinin mezarına sahip çıkılması gerektiği belirtilmiştir. Hatta Vefa'dan Unkapanı'na inen caddenin Katip Çelebi Caddesi olması gerektiği söylenmiştir.⁵²² Katip Çelebi'nin önemini ifade eden başka bir kaynak ise İnönü Ansiklopedisi'dir. Ansiklopedide, Katip Çelebi'nin bazı bilim insanları gibi Arap sanıldığı fakat bu durumun Keşf-üz-Zünun'un Arapça yazılmasından ileri geldiği ifade edilmiştir.⁵²³

Osmanlı'daki bilim dünyasından olmayıp tarihte asker olarak yer etmiş Gazi Osman Paşa hakkında çıkan haberde bir kahraman olarak gösterilmiş ve Gazi Osman Paşa için Üsküdar Halkevi'nde tören gerçekleştirildiği aktarılmıştır. Plevne konulu menkıbeler hakkında konuşma yapan İstanbul Askeri Mıntıka Komutanı Tümgeneral Salim Cevat Alpay'ın görseline de yer verilmiştir.⁵²⁴ Gazi Osman Paşa'ya ilişkin başka bir köşe yazısında ise Hilmi Yücebaş'ın Gazi Osman Paşa ve

⁵²⁰ Efdaleddin Tekiner, "Nedim ve Damat İbrahim Paşa'nın Mezarları", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s.174-177.

⁵²¹ Şerafettin Yaltkaya ve Rifat Bilge, **Katip Çelebi Keşf-el-zunun**, Ankara, Maarif Matbaası, 1943.

⁵²² "Atatürk Bulvarında Katip Çelebi ve Mezarı", **Vatan**, 29 Kasım 1943.

⁵²³ "Önsöz", **İnönü Ansiklopedisi**, C. I, Ankara, 1943, s. IX.

⁵²⁴ "Topyekûn Milli Terbiye", **Ulus**, 7 Kasım 1943.

Plevne'si isimli kitabın tanıtımı yapılmıştır. Yazının sahibi olan Sadun Avcı, *Okumağa başlarken gözlerin yaşarmaması kolay değil: Koca Osman Paşa... Her kütüphanede bulunması gerektiğini söylemeğe bilmem lüzum var mı?* diyerek hem paşayı hem de eseri övmüştür.⁵²⁵

Osmanlı Devleti'nde adliye, eğitim, vakıflar, içişleri ve ticaret ve ziraat bakanlığı yapan Ahmet Cevdet Paşa'nın zamanında çıkan kanunların ve kurulan kurumların birçoğunda emeği bulunmaktadır. Ayrıca devletin resmi tarihçisi olarak hizmet vermiş olan bir tarihçi olarak da kabul edilebilir. Bu unvan gereği döneme ilişkin siyasi olayları anlattığı Tezakir-i Cevdet adlı eseri ortaya çıkmıştır. Kitap hakkında İnönü Dönemi'nde kitap çıkaran Ebül'ulâ Mardin, eserini⁵²⁶ İsmet İnönü'ye yollamıştır. O da teşekkür maksatlı *Mektubunuzu ve yolunu gözlediğim eserinizi sevinçle aldım. Ahmet Cevdet Paşa'yı lezzetle okuyacağım. Himmetiniz var olsun, aziz bilginşeklinde mektubuna cevap vermiştir.*⁵²⁷

Eser, Ahmet Cevdet Paşa'nın ellinci ölüm yıl dönümü vesilesi ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Â. Yücel'in iş'arıyla, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörler Meclisi*'nin kararıyla yazıldığı ve *aziz hatırasına ithaf olunduğu* eserin ön sözünde⁵²⁸ belirtilmiştir.

Mustafa Reşid Paşa ve Cezayir'in Fransa tarafından işgalini konu alan bildirisinde Cavid Baysun, Cezayir'in işgalinin bahanesi olarak Fransa'nın Beylerbeyi Hasan Paşa ile arasındaki anlaşmazlık olduğuna işaret etmiştir. İşgale karşı Osmanlı'nın *askeri bir harekat yapamadığını* fakat siyasi girişimlerde bulunduğunu belirtmektedir. Reşid Bey'in Paris'e gönderilmesi, siyasi girişimlerden biri olarak nitelendirilebilir. Reşid Bey'in Paris'te birkaç ay müsait zamanı bekledikten sonra 18 Aralık 1834'te Hariciye Nazırı Amiral de Rigny ile resmi bir görüşme yaptığını aktarmıştır. İlginçtir ki görüştüğü kişi Navarin Baskını'nda Fransız filosunu kumanda etmiştir. Reşit Bey'in İstanbul'a dönmesiyle birlikte yerine tercüman Ruhüddin Efendi'yi bırakmıştır. Bildirisinin sonunda ise Baysun, Cezayir'e dair söz açılması durumunda Osmanlı hukukunun savunulması

⁵²⁵ “Birkaç Kitap: Batak Bir Kadının Hayatı, Gazi Osman Paşa ve Plevne”, **Vatan**, 14 Kasım 1943.

⁵²⁶ Ebül'ulâ Mardin, **Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa: (1822-1895)**, İstanbul Üniversitesi, 1946.

⁵²⁷ İsmet İnönü imzalı Ebül'ula Mardin'e yazılmış Ahmet Cevdet Paşa kitabıyla ilgili mektup.

Mektup için bkz. Ek: 16.

⁵²⁸ Ebül'ulâ Mardin, a.g.e., s.4

istediğini söylediğini, Fransızların Cezayir'den çıkmayacaklarının anlaşıldığını ifade etmiştir.⁵²⁹

Mustafa Reşit Paşa'yı konu alan başka bir bildiri daha mevcuttur. Bildiride Mustafa Reşit Paşa'nın modern Türk arşivciliğinin kurucusu olduğu ve *adının daima hürmetle anılacağı* belirtilmiştir. Arşiv meselesinin geçirdiği evreleri aktaran bildiri sahibi Salahaddin Elker, *Hazine-i Evrak*'ın Nisan 1937 tarihli 3154 sayılı Teşkilat Kanunu ile isminin *Arşiv'e* çevrildiğini, personel sayısının artırıldığını hatta Ankara'daki Evrak Müdürlüğü'nden ayrıldığını ortaya koymuştur. 1943'le birlikte ise 4443 numaralı Teşkilat Kanunu'yla *Başbakanlık Arşiv Müdürlüğü*'nün umum müdürlük haline geldiğini anlatmıştır.⁵³⁰

Tarihi şahsiyetlerden olan ve Osmanlı'da önemli mevkilere gelmiş Midhat Paşa'yı konu alan bildiride Osmanlı Devleti'nin iç işlerinde yaşanan sorunlar sonucunda uluslararası problem haline gelen Hersek sorunu ve sonraki süreç anlatılmıştır.⁵³¹ *Uzun yıllardan beri çok kere çürük malzeme ve vasıtalarla tamir edilmek* maksadıyla yola çıkılan Osmanlı'nın zor duruma düştüğü ve Midhat Paşa'nun bu duruma müdahale ettiği söylenmiştir. İlk yaptığı iş olarak 22 Aralık'ta toplanan Tersane Konferansı esnasında meşrutiyetin ve Kanun-u Esasi'nin ilanının bile çözüm olmadığını söylemesi olarak belirtilmiştir. Bildiride Midhat Paşa'nın *sulhü kurtarmak için elinden gelen hiçbir gayreti esirgemeyen* biri olduğunu, II. Abdülhamid'in ise *başlangıçta liberal görüldüğünü* fakat sonradan böyle davranmadığı belirtilmiştir.

Ziyaeddin F. Fındıkoğlu, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşamış Ahmet Şuayb'ı Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan yazısında okuyuculara aktarmıştır. Onun gerek sosyoloji gerekse de hukuk ve iktisada yönelik çalışmalarını ve düşüncelerini anlatmıştır. Yazısının bir kısmında Şuayb'dan *Birinci Dünya Harbi'nde... mühim noksanı ileri atan Ziya Gökalp'ten çok önce hadiseye işaret etmiş*⁵³² kişi olarak bahsetmiştir.

⁵²⁹ Cavid Baysun, "Cezayir Meselesi ve Reşid Paşa'nın Paris Elçiliği", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 375-379.

⁵³⁰ Salahaddin Elker, "Mustafa Reşit Paşa ve Türk Arşivciliği", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 182-189.

⁵³¹ Bekir Sıtkı Baykal, "Midhat Paşa'nın Gizli Bir Siyasi Teşebbüsü", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010, s. 470-477.

⁵³² "Tefekkür Tarihimizden Sahifeler: Ahmet Şuayb ve Düşünceleri", **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1943.

Türk Tarih Kongreleri haricinde, akademik camiada da Osmanlı tarihi tartışma ve inceleme konusu olmuştur. Yayımlanan eserlerle birlikte Osmanlı tarihini araştırmak maksadıyla Romanya Bükreş Üniversitesi'nden mezun olup İstanbul'a doktora yapmaya gelen Nazmiye Ömer, XV. ve XVI. asır vesikaları üzerinde çalışma yapmak istemiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ve rektörün onayına yer verilmiştir.⁵³³ Yine benzer bir arşiv belgesinde Osmanlı tarihi araştırmaları için tarih doçenti Rıfki Burçak'ın izni yer almıştır. Hatta yol ve kalacak yer parası dahi devletçe karşılanmıştır.⁵³⁴ Tarih bölümünden başka bir öğrencinin ise Kıbrıs'ın Osmanlılardan ayrılmasına ilişkin araştırmasına yönelik arşiv için izin alınmıştır.⁵³⁵

Osmanlı tarihçisi Enver Ziya Karal'ın 1940 yılında ortaya koyduğu çalışma, Osmanlı tarihine dair birkaç vesikanın incelenmesini içermektedir. Kapsamlı bir araştırmaya girişen Karal, Maarif Vekilliği tarafından kütüphane ve arşivlerdeki var olan Türk vesikalarını tespit edip raporlaması amacıyla gönderilmiştir. İncelenen vesikalar Bonneval'ın Osmanlı bahriyesine ilişkin yazmış olduğu rapor, Nizamı Cedid ve Osmanlı Devleti'nin askeri ve toplumsal durumuna dair yazılan rapordur.⁵³⁶ Gönderilme amacı, Osmanlı Devleti'ne dair yaklaşımın nasıl olduğunu doğru bir şekilde yansıtmaktadır.

Osmanlı'da 1939'la 1876 yıllarını kapsayan Tanzimat Dönemi hakkında İnönü Dönemi'nde kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin yüzüncü yıl dönümü sebebiyle yayımlanan eser *Milli Şef ve Reisicumhur İsmet İnönü ye Tanzimat'ın yüzüncü yıldönümünde Türk ilminin ve maarifinin armağanı* olarak sunulmuştur. Eserin hazırlanması için bizzat Hasan Â. Yücel Türk Tarih Kurumu'na ve İstanbul Üniversitesi'ne tezkereler⁵³⁷ yazmıştır. Eser; *diplomasi, ekonomi, aile ve cemiyet, hukuk ve devlet örgütü, ilmi hareketler, askerlik ve ordu, terbiye ve maarif* gibi konulardaki araştırmalardan oluşmaktadır

⁵³³ Bükreş Üniversitesi Felsefe Fakültesi Tarih Bölümü Mezunlarından Nazmiye Ömer'e 17. ve 18. Yy Belgeleri Üzerinde Başbakanlık Arşivi'nde Araştırma Yapma İzni Verildiği, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 17.95.18.

⁵³⁴ Siyasal Bilgiler Fakültesi Tarih Doçenti Rıfki Burçak'ın Osmanlı Tarihi'ne Ait Vesikalar Üzerinde Arşivde Araştırma Yapma İzni İstemesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 17.96.13.

⁵³⁵ İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Öğrencilerinden Hatice Meralan'ın Arşiv Dairesi'nde Araştırma Yapmasına İzin Verildiği, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 19.106.12.

⁵³⁶ Enver Z. Karal, "Osmanlı Tarihine Dair Vesikalar", **Belleten**, C. IV, Sayı, 14- 15, 1940, s. 175-190.

⁵³⁷ Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ve İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne Hasan Ali Yücel Tarafından Yazılan Tezkereler. **Tanzimat I**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

Hasan A. Yücel tarafından yazılan tezkereler için bkz.: Ek 17.

ve bu esere Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın orijinal belgeleri de eklenmiştir. Kitapta birçok tanıdık yazarın⁵³⁸ makalelerini görmek mümkündür.⁵³⁹ Böyle bir eserin hazırlanması Osmanlı tarihine ilişkin resmi görüşte kırılmanın yaşandığını göstermektedir. Ayrıca Hasan Â. Yücel, *milli davamızın mühim safhalarından biri olan tarhimizin bu hamlesini düşünerek anmak ve anarak düşünmenin* bir görev olduğunu ifade etmiştir.

Türk Tarih Kurumu tarafından Türk Tarihinin Anahatları ismiyle yazılmasına karar verilen eser Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemiönemli tarihçilerden biri olan ve eski Türk Tarih Kurumu başkanlarından Yusuf Akçura tarafından yazılmıştır. Kendisinin vefatı üzerine yarım kalan eserinin gerekli kısımlarını düzelter ve tamamlanmasına yardımcı olan Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürü Faik Reşit Unat tarafından yayımlanmasına karar verilmiştir. Eserde yer alan 39 resim ve 4 adet harita da TTK'nin onayıyla ilave edilmiştir. Dönemi çok geniş kapsamlı yansıtan eser boyutuyla küçük olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin dağılmasındaki başlıca etkenleri sıralamıştır. Sıralamadadilden tutun, eğitime, siyasete kadar birçok konunun dağılmada etkili olduğunu öne sürmüştür. Dağılmayı epey geriye, Fatih'e kadargötürmüştür.⁵⁴⁰

İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise 1940 yılında yayımlanan çalışmasında Osmanlı Devleti'nin farklı bir yönüne değinmiştir. Osmanlı zamanında kullanılan bazı mühürlere ilişkin yaptığı araştırmada mühür kelimesinin etimolojisinden başlayarak anlatımını sürdürmüştür. Osmanlı'da mührün önemli bir yere sahip olduğunu açıklamıştır. Çalışmasında çeşitli mühür örneklerine de yer vererek anlatımını zenginleştirmiştir.⁵⁴¹

Osmanlı Devleti zamanında Haşmet tarafından yazılan Viladetname, Reşad Ekrem Koçu tarafından hazırlanan bir eserle ortaya koyulmuştur. Haşmet, XVIII. yüzyılda yaşamıştır. Zarafeti, tuhaf fıkraları ve hicivleriyle meşhur olan bir şair olarak tanıtılmıştır. Kendisinin Sadrazam Koca Ragıp tarafından himaye edildiği ve

⁵³⁸ Hamit Ongunsu, Enver Ziya Karal, Yavuz Abadan, Sadri Maksudi Arsal, Recai Okandan, Necati Tacan, Hıfzı Veldet, Faik Reşit Unat, Hilmi Ziya Ülken, Cavit Baysun, Osman Şevki Uludağ, Cemil Bilsel vb.

⁵³⁹ **Tanzimat I**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

⁵⁴⁰ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII ve XIX. Asırlarda)**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940. s. 5-9.

⁵⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik", **Belleten**, C. IV, Sayı 16, 1940, s. 495-544.

Rodos'ta vefat ettiği bildirilmiştir. Eserde III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultanın doğum donanması ve dönem hakkında kapsamlı bilgiler yer almaktadır. Viladetnamenin ne demek olduğu eserde anlatılmıştır: *Saray düğünleri yahut padişah oğullarının sünnet düğünleri üzerine yazılan Surname'lerin, padişahların çocukları dünyaya geldiği zaman kaleme alınan Viladetname'lerin... geçmiş asırlardaki Türk adet ve an'anelerini göstermek bakımından tarih kaynaklarımız arasında pek büyük kıymetleri vardır*⁵⁴² Sadrazam Koca Ragıp Paşa hakkında çıkan gazete haberinde ise onun dış işlerinde ve İngiltere'yle olan münasebetlerinden bahsedilmiştir.⁵⁴³ Dolayısıyla İnönü Devri'nde bir Osmanlı sadrazamının eserlere ve gazetelere konu olduğu söylenebilir.

Mehmed Zeki Pakalın tarafından hazırlanan eserde Ahmet Vefik Paşa konu edinilmiştir. Divan-ı Hümayun'un Müslüman ilk tercümanı Yahya Efendi'nin torunu ve Paris sefaretinde elçilik yapmış Ruhuddin Efendi'nin oğlu olduğu anlatılmıştır. Vefik Paşa'nın eğitim hayatının yanı sıra her gittiği yerin yerel dilini öğrendiğini, hatta Farsçayı öğrenip meşhur şairlerini okumuş olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında kendisinin Türklük vasfının da öne çıktığını ve bulunduğu elçilikte Osmanlı bayrağını çeşitli dedikodulara rağmen çektiğini aktarmıştır.⁵⁴⁴

Osmanlı araştırmalarından önemli bir tanesi de Çeşme Deniz Savaşı'nda Rus donanmasına hizmet edip savaşta bulunmuş olan İngiliz zabitin (subay) başından geçenleri anlattığı eser Ali Rıza Seyfi tarafından çevrilmiştir. İngiliz zabitin kim olduğu bilinmemektedir. Eser başlangıçta *Türklere Karşı Ruslar Tarafından Yapılan Deniz ve Kara Seferinin Doğru Bir Hikayesi* ismiyle yayımlanmıştır. İlginçtir ki Londra'da basıldığı tarih 1772 olup, Çeşme Baskını'ndan iki sene sonraya denk gelmektedir.⁵⁴⁵

VII. III. ve IV. TÜRK TARİH KONGRELERİNDE ARKEOLOJİ ve ANTROPOLOJİ

⁵⁴² Haşmet, **Viladetname**, çev. Reşad Ekrem Koçu, İstanbul, Çığır Kitabevi, 1940. s. 4-7

⁵⁴³ "Sadrazam Koca Ragıp Paşa", **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1940.

⁵⁴⁴ Mehmed Zeki Pakalın, **Ahmed Vefik Paşa**, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1942. s. 3-8.

⁵⁴⁵ çev. Ali Rıza Seyfi, **Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdenizde İlk Rus Donanması**, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Matbaası, 1943, s. III-IV.

Türk Tarih Kongrelerinde kapsadığı alanı fazla olan arkeolojinin üniversitede bir kürsü olarak kurulması, İnönü Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Başlangıçta İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak Türk Arkeoloji Enstitüsü, ardından 1940 yılında Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Eski Ön Asya Dilleri ve Kùltürleri Kürsüsü olarak kurulmuştur.⁵⁴⁶

TTK, kuruluşundan itibaren tarih ve arkeoloji bilim dallarını bir arada araştırmalara dahil etmiştir. Bunun neticesi olarak da birçok kazı çalışmaları ortaya çıkmıştır.

Atatürk Cumhuriyet'in ilanından önce de arkeolojinin ve eski eserlerin önemine değinmiştir ve bu yönde çaba sarf etmiştir. 3 Mart 1924 tarihli ve 341 sayılı kanunun 9. maddesindeki *Mülga padişahlık sarayları, kasırları ve emakin-i sairesi dâhilindeki mefruşat, takımlar, tablolar asarı nefise ve sair bilumum emval-i menkule millete intikal etmiştir*⁵⁴⁷ hükmü uyarınca, 3 Nisan 1924 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Topkapı Sarayı, müze haline getirilmiş ve bu müze ile 1913 yılında kurulan Evkaf Müzesi, 1924 yılında İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri Müdürlüğü emrine verilmiştir.⁵⁴⁸ 18 Ocak 1925'te Topkapı Sarayı, Müzeler İdaresi'ne Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları Milli Saraylar adıyla kurulacak yeni müdürlüğe bağlanmıştır. 1926 yılında Evkaf-ı İslamiye Müzesi, vakıflardan ayrılıp Maarif Vekâleti'ne devredilerek Türk ve İslam Eserleri Müzesi adını almıştır. Atatürk, 22 Mart 1933'te Konya'daki yurt gezisinde Selçuklu anıtlarını gezdiği esnada anıtların onarımının yapılması için İnönü'ye bir telgraf çekmiştir.⁵⁴⁹

1753 yılında British Museum'un kurulmasıyla Avrupa'daki müzeler, eski eser toplayıcılığına başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nde arkeolojik faaliyetler Osmanlı İmparatorluğu, *kendi topraklarında kazı yapılmasına ve bulunan eski eserlerin yurtdışına çıkarılmasına ilişkin başta hoşgörölü bir yaklaşıma sahipti*. Ancak eski eserlerin siyasi ve ekonomik önemi belirginleştikçe, imparatorluk, sahip olduğu tarihi alanları korumada giderek daha etkin hale geldi. 1869'dan sonra eski

⁵⁴⁶ Hasan T. Uçankuş, **Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, 2000, s.842.

⁵⁴⁷ Hilafetin İlğasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun, **TBMM**, 3 Mart 1924.

⁵⁴⁸ Y. Çetin, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar", **Sanat Dergisi**, Sayı: 12, 2007, s. 117-121.

⁵⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz: Recep Yıldırım, "Atatürk'ten Günümüze Eski Çağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları", **DEÜ Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 2, Sayı 6-7, 1996, s. 33-47.

eserlerin yurtdışına çıkarılmasını yasaklayan çok sayıda yasa yürürlüğe girdi. 1891 yılında ise Osman Hamdi Bey'in girişimiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun arkeolojiye dair iddiasını ortaya koymak ve kazılardan çıkarılan eserleri barındırmak üzere Müze-i Hümayun (bugünkü adıyla İstanbul Arkeoloji Müzeleri) kuruldu.⁵⁵⁰

Türkiye'deise kazıların ne zaman başladığı çok mühimdir çünkü yeni kurulan bir devletin kültürel faaliyetlere girişmesi öncelik olarak görülemez. Temel iâşe ihtiyaçları karşılanmadan ilmi faaliyetlere girilemeyeceği açıktır. Yine de devletin kurulmasından kısa bir süre sonra arkeolojik çalışmalara başlanmıştır. Y. Çetin'in görüşüne göre⁵⁵¹ 1933 itibarıyla Türkiye'nin ilk milli kazısı gerçekleşmiştir ancak durum aslında böyle değildir. İlk milli kazı 1935'te Alacahöyük'te gerçekleşmiştir.⁵⁵²

İsmet İnönü, Atatürk'leDönemi'yle birlikte, bilimde kazanılan ivmeyi önemsemiş, arkeoloji alanında yapılan çalışmaları desteklemiştir. *Türk Tarih Kurumu milli kültürümüz, kültürel terbiyemiz için birinci derecede faydalı bir müessesemiz olmuştur. Geniş mikyasta enternasyonal neşriyata, eski eserlere ve vesikalara ve arkeolojiye dayanan araştırmaları, ilim ve ideal ufkumuzda yeni alemler açmıştır* diyerek TTK'nin arkeolojiye ehemmiyet verdiğini ifade etmiştir. Bunun yanında Atatürk Dönemi'nde yabancılara ilmi faaliyetlerine ve propagandalarına karşı duramayışı *Cumhuriyete kadar iki yüz seneye yakındır ki, bu memleketin okumuş geçinenleri, kendi medeniyet kuvvetlerine inanmadan konuşurlardır. Türklerin milli hayatını harareten mahrum etmek isteyen bir yabancı edebiyatın zehirli telkini en dikkatli olduğunu zanneden ilim muhitlerimizde bile yerleşmişti*⁵⁵³ diyerek ifade etmiştir.

⁵⁵⁰ Ed. Zainab Bahrani, **Geçmişe Hücum: Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914 Yorumlama Rehberi**, Salt, 2011, s. 6.

⁵⁵¹ Yusuf Çetin, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar", **Sanat Dergisi**, Sayı 12, 2007, s.119.

⁵⁵² İlk milli kazının 1935'te yapıldığına dair ispatlar hakkında bkz: Tuğba Gülen, "Cumhuriyet İle Birlikte Anadolu'ya Işık Tutanlar; Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel Ve Sedat Alp", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.IX, Sayı 2, 2016, s. 1015-1028.

Latif Gökalp, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Atatürk'ün Arkeoloji Disiplinine Katkıları", **Hikmet Yurdu**, C. VII, Sayı 14, 2014, s. 173-188.

Muazzez İlmiye Çığ, "Atatürk ve Türkiye'de Arkeoloji", **Erdem Dergisi**, C. X, Sayı 26, 1994...

...Güven Arsebük, "Dünden Bugüne Arkeoloji", Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. I, s. 66-75.

⁵⁵³ İsmet İnönü, "Atatürk'ün Aziz Hatırasına", **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, İstanbul Maarif Matbaası, Sayı IV, 1940, s. 23.

İnönü Dönemi'nde arkeolojiye fazlaca değer verilmesinin sebeplerinden birisi Anadolu tarihinin yazılmaya çalışılmasıdır. Böylece yazının bulunuşundan önceki ve bulunuşundan sonraki evrelerde Anadolu'nun gelişim çizgisi incelenecektir. Afet İnan konu hakkında *yurdumuzun tarihi tarih öncesi dediğimiz yazısız devre ile başlamaktadır. Esasen insanlığın geçmişi bu ilk devirlerin taş temelleri üzerine dayanmakta ve böylece tarih binası yükselmektedir*⁵⁵⁴ diyerek Anadolu tarihinin oluşturulma gayesini açıklamıştır. İnsanlık tarihinin temellerinin Anadolu'da araştırılması vurgusu da dikkat çekicidir. Öncesinde köken olarak Orta Asya gösterilirken İnönü Dönemi'nde Anadolu tarihi merkez olarak görülmüştür. Hatta arkeolojik faaliyetleri daha sistemli ve verimli hale getirmek için 1948 yılında Arkeoloji ve Prehistorya seksiyonunun oluşturulduğu IV. Kongre'de A. İnan tarafından aktarılmıştır.⁵⁵⁵

İnönü Dönemi'nde arkeoloji çalışmalarının yoğun bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. III. ve IV. Türk Tarih Kongreleri dikkate alındığında bildirilerin birçoğunda doğrudan yahut dolaylı olarak arkeolojinin dahil olduğu anlaşılmaktadır. III. Türk Tarih Kongresi'nde seksen beş bildirinin otuz üçünün arkeolojiyle bağlantılı olduğu tespitinde bulunmak mümkündür. Oranlama yapıldığında bildiri metinlerinin yarıdan fazlası arkeolojiyle yakından ilişkilidir. IV. Kongre'de de benzer oranları görmek mümkündür.

1930'lu ve 1940'lı yıllarda Türkiye'de Paleolitik, Neolitik devirler ve sonraki Bakır, Tunç, Demir Çağları, Eti, Frig, Helen, Roma, Bizans, Selçuklu Türkleri, Osmanlı Türkleri ve Cumhuriyet Devirleri iskelet ve çıkarılanlar Türk antropolojisinin ve arkeolojisinin incelemelerine ve yayınlarına konu olmuştur. Atatürk Dönemi'nde başlayıp süregelen arkeoloji çalışmaları, İnönü Dönemi'nde de katlanarak devam etmiştir. Başlanan çalışmalar sürdürülmüş ya da yeni arkeolojik çalışmalar bilim dünyasına eklenmiştir. Örneğin Alacahöyük, Pazarlı, Sivas Şifaiyesi, Karaoğlan, Çankırıkapı, Ankara Mabedi, Rhegion, Trakya

⁵⁵⁴ Afet İnan, "Türk Tarih Kurumu'nun 1943'ten 1948'e Kadar Arkeolojik Çalışmaları Türkiye Tarihine Neler Kazandırmıştır", **IV. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK, 2010, s. 19.

⁵⁵⁵ Afet İnan, a.g.m, s. 36.

tümölüsleri⁵⁵⁶ Atatürk Dönemi'nde başlanmış ve İnönü Dönemi'nde de devam ettirilmiş kazı ve sondaj çalışmalarındandır.

Aşağıda Türk Tarih Kurumu'nun Atatürk ve İnönü dönemlerinde yaptığı hafriyat, sondaj, tarihi tetkikler ve arkeolojik çalışmaların listesi yer almaktadır:

Alacahöyük	1935-1947
Pazarlı	1937-1938
Sivas Şifaiyesi (Sivas Darüşşifası) ⁵⁵⁷	1937-1939
Karaoğlan(Ankara)	1937-1943
Çankırıkapı	1937-1943
Eti Yokuşu	1937
Sarayburnu	1937
Ankara Gündül, Eskişehir, Kütahya	1938
Ankara Mabedi	1938-1939
Rhegion (Küçükçekmece)	1938-1942
Trakya tümölüsleri ⁵⁵⁸	1938-1940
Dündartepe	1940-1941
İzmir	1940-1944
Namazgah	1940-1944
Samsun	1940-1941
Hacılar	1940
Silifke Mozaikleri	1940

⁵⁵⁶ İnönü buraya ziyaret de gerçekleştirmiştir. Kaynak için bkz: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Trakya Gezileri Esnasında Artezyen Kuyularıyla İlgili Tetkiki, **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 158.107.7.

⁵⁵⁷ Darüşşifa hakkında TTK dışında İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nce yayımlanan eser için bkz: S. Çetintaş, **Sivas Darüşşifası**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1953.

Ankara Freskli Bizans Mezarı	1941
Kars Platosu	1941
Tekeköy	1941
Kaledoruğu	1941
Kars, Mısır Dağı	1942
Kars Azat	1942
Kars Kalecik	1942
Erzurum Karaz Höyüğü	1942
Ankara Çimento Fabrikası Höyüğü	1942
Bolu Orman Mektebi Höyüğü	1942
Konya Alaaddin Tepesi	1942
Mudanya Yeraltı Mezarı	1942
Ankara Bolu Düzce Hatay	1942
Antalya	1943
Kırşehir Has Höyüğü	1943
Kültepe Kazısı-Kültepe Höyüğü ⁵⁵⁹	1937- 1943 ⁵⁶⁰

Alacahöyük: Alacahöyük kazıları Atatürk'ün bizzat Türk Tarih Kurumu'na verdiği direktif ve bir miktar parayla 22 Ağustos 1935 yılında başlamıştır. Kazıların başlaması Remzi Oğuz Arık'la olmuştur. Sonrasında 1936 yılından itibaren Hamit Üzeyir Koşay tarafından sürdürülmüştür. Mayıs 1936'da heyetin bir kısmı höyüğe varmıştır. Sahada bir ev yaptırılmıştır. Asıl hafriyata ise çalışmalar sonrasında haziran ayı sonlarında başlanmıştır. Hamit Koşay'ın hafriyata sonradan gelmesinin

⁵⁵⁹ S. Bilgiç-S. Bayram, **Ankara Kültepe Tabletleri**, Ankara, 1995.

⁵⁶⁰ Yapılan hafriyat, sondaj, tarihi tetkikler ve arkeolojik çalışmaları içeren haritalar için bkz.: Ek 18, 18.

sebebi olarak diğer görevleri gösterilmiştir. *Alişar Hafiri ve Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Prof. Von der Osten* heyete eşlik etmiştir.⁵⁶¹

1940'taki hafriyat heyeti, 1939'dakiyle aynı olmuştur. 1940'taki hafriyat, 70 işçi ile sürdürülmüştür. Heyetin başında bulunan Hamit Koşay TTK üyesi ve Maarif Vekaleti Antikiteler ve Müzeler Müdürü'dür. Asistan olarak Müzeler Dairesi'nde Arkeolog Hakkı Gültekin, TTK'den Mimar Süleyman Örnek görev almıştır.⁵⁶²

İlk milli kazı olarak ifade edilen Alacahöyük'te⁵⁶³ birçok tarihi eser ortaya çıkarılmıştır. Ele geçen mezarlar zengin içeriğe sahip ve özgündür. Bulunan mezarların kimlere ait olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Mezarlarda kullanılan demirin süs amacıyla kullanılması Anadolu'da demirin erkenden kullanıldığına dair şüpheleri ortaya çıkardığı ancak bunun tamamıyla aydınlanmadığı belirtilmiştir.⁵⁶⁴ Anadolu tarihine ışık tutmaya gayret eden heyet, Truva, Ahlatlıbel, Alişar, Kafkas ve Mezopotamya gibi kültürlerle olan etkileşimi de tespit etmeye çalışmaktadır. Bu amaçla hafriyatın devam edileceği işaret edilmiştir⁵⁶⁵ ki kazılar 1940'a değin sürmüştür.

Kazılarla birlikte çıkarılan insan yapıları incelenmiştir. Bakır Çağı dikkate alınarak yapılan incelemelerde çeşitli iskelet ve kafa yapıları karşılaştırılmıştır. Beş kafa dikkate alınmıştır. Kafaların çene yapıları, diş yapıları, kafa uzunluğu kafa genişliği, kafa yüksekliği, alın genişliği, kafa çevresi, göz çukur genişliği, damak genişliği hatta burun çukurunun genişliğine kadar ölçümler yapılmıştır.⁵⁶⁶ İskeletler

⁵⁶¹ Remzi Oğuz Arık, "1936'da Yapılan Hafriyatlar-Alacahöyük Hafriyatı (1936)", **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, Sayı IV, 1940, s. 241.

⁵⁶² Hamit Koşay, "Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri", **Belleten**, C. V, Sayı 17-18, 1941, s. 1-8.

⁵⁶³ Atatürk'ün kendi bütçesinden bir miktar para ayırarak başlattığı Alacahöyük kazısıyla alakalı çalışmalar için bkz: Hamit Zübeyr Koşay, **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alacahöyük Hafriyatı 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor**, Ankara, 1938.

⁵⁶⁴ **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alacahöyük Hafriyatı (1935)**, Ankara, 1937.

⁵⁶⁵ Remzi Oğuz Arık, a.g.m., s. 241.

⁵⁶⁶ Remzi Oğuz Arık, a.g.m., s. 242.

⁵⁶⁷ İnönü Dönemi'ndeki antropoloji çalışmalarının niteliğini ifade edecek çalışma için bkz: Şevket Aziz Kansu, Seniha Tunakan, "Türk Tarih Kurumu Alaca-höyük Kazılarında (1936-1944) Bakır Çağı Yerleşme Katlarından Çıkarılan İskeletlerin Antropolojik İncelenmesi", **Belleten**, C. IX, Sayı 36, 1945, s. 411-422.

1935 yılında çıkarılmasına rağmen incelenmesi 1937’de yapılmıştır.⁵⁶⁷ 1937’deki kazı Ekim ve Kasım ayları içinde yapılmıştır.⁵⁶⁸

Atatürk Dönemi’nde başlanan Alacahöyük kazıları 1939’da ve 1940’ta da devam etmiştir. 1940’ta yeniden çalışmalara başlanarak büyük Eti (Hitit) Mabedinin tamamen ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.⁵⁶⁹ 1947’de birtakım çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yine TTK’nin yürüttüğü 1947 Alacahöyük kazı heyetinde, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Hamit Koşay kazı başkanı; Raci Temizer, Mahmut Akok ve Höyük Müzesi Muhafızı Süleyman Yalçın ise görevli olarak varlık göstermişlerdir.

Diğer dönemlerden farklı olarak 1947’de Alacahöyük için ayrılan ödenek daha az olmuştur.⁵⁷⁰ Bunun sebepleri arasında II. Dünya Savaşı koşulları yaşayan Türkiye’de ekonominin darda olması gösterilebilir. Dönemde karaborsa, yağma, stokçuluk gibi uygulamalar yaşanmıştır.⁵⁷¹

Dolayısıyla Alacahöyük kazıları ve buluntuları Atatürk Dönemi’nden İsmet İnönü Dönemi’nekadar arkeolojik ve antropolojik mirasın ilerlediğini göstermiştir. Kazılara ilişkin bildiriler de yine III. ve IV. Türk Tarih Kongresi’nde sunulmuştur.⁵⁷²

Pazarlı Kazısı: Çorum’da 1937-1938’de TTK adına Hamit Zübeyr Koşay, Mahmut Akok ve ekibi tarafından yapılan kazılar sonucunda Kalkolitik dönemle birlikte Frig Dönemi’ne ait buluntular elde edilmiştir. Ayrıca Eski Tunç Çağı ve Hititlerin burada iskân edildikleri ispatlanmıştır. Türkçe ve Fransızca olmak üzere hafriyat raporu TTK tarafından basılmıştır⁵⁷³

⁵⁶⁷ 1937’de yapılan çalışmaları içeren makale için bkz: Şevket Aziz Kansu, “Alacahöyük’te Bulunan İskeletlerin Antropolojik Tetkiki”, **Belleten**, C. I, Sayı 1, 1937.

⁵⁶⁸ Tahsin Özgüç, Alacahöyük Hafriyat Heyetinin 1947 Çalışmaları, **Belleten**, C. XII, Sayı 45, 1948, s. 237.

⁵⁶⁹ **Belleten**, “Haberler”, C. IV, Sayı 14-15, 1940, s. 294.

⁵⁷⁰ Tahsin Özgüç, **a.g.m.**, s. 238.

⁵⁷¹ Hakan Pala, İsmet İnönü İktisat Politikaları (1938-1950), **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 138

⁵⁷² H. Koşay, Alacahöyük Hafriyatının Son Safhası, **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 169; H. Koşay, Alacahöyük ve Güllücek Kazılarının Sonuçları, **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 364.

⁵⁷³ Hamit Koşay, “Les Fouilles de Pazarlı(Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı)”, **Belleten**, C. III, Sayı 9, 1939, s. 5-25. Makale içerisinde kazıya ilişkin birçok görsel de bulunmaktadır.

Ayrıca bkz: Hamit Zübeyr Koşay, **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı Raporu**, Ankara, TTK, 1941.

Pazarlı kazısının ardından çalışmalar kesilmemiştir. En iyi kanıt olarak Ekrem Akurgal'ın Pazarlı hakkındaki çalışması verilebilir.⁵⁷⁴ Pazarlı kazısından da yola çıkarak Atatürk Dönemi'nde yapılan arkeolojik çalışmaların takipçisi olup üzerine yeniliklerin eklendiği anlaşılmaktadır. 1939'da hazırlanan görseller ve haritalar bunların ispatıdır.⁵⁷⁵

Pazarlı 'da birçok eser ortaya çıkarılmıştır.⁵⁷⁶ Eserlerin önemli görülmesinin sebebi çıkarılan pişmiş toprak kabartmalı levhaların Anadolu'nun içlerine kadar girdiğinin bilinmemesidir. 1943'e kadar pişmiş topraktan kabartmalı levhaların yalnızca Yunan şehirlerinde var olduğu bilinmektedir. Pazarlı'da tespit edilen bu durumun Yunanlılardan mı Anadolu'ya geçtiği yoksa Anadolu'dan mı Yunanlılara geçtiği konusu Ekrem Akurgal'a göre henüz tespit edilmemiştir.⁵⁷⁷ Konunun açıklığa kavuşması, Anadolu tarihine ilişkin bilgilerin tarih bilimine katkı sağlayacağı açıktır.

Çorum Boğazkale: Günümüzde Çorum'a bağlı olan Boğazköy'ün eski ismi Boğazkale'dir. Boğazkale, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Boğazköy'ün sahip olduğu bir isimdir.⁵⁷⁸ 1987'de ilçe olmuştur. Buradaki kazıların başlama tarihi 1938'dir. 1938 tarihi arşiv belgelerinden teyit edilebilmektedir. Tarihi bir tesadüftür ki, ilk kazıyı başlatanlar Osmanlı zamanında da İnönü Dönemi'nde ve günümüze kadar olan süreçte de Almanlar olmuştur. Arşiv belgelerinden aktarılanlara göre 1938'de başlayan kazılar Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından 1939'da devam edilmesi onayı başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün imzasıyla gerçekleştirilmiştir.⁵⁷⁹

Hattuşa Örenyeri'ndeki kazılar Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Dr. Jorgen Seher başkanlığında sürdürülmektedir.

Karaoğlan Höyüğü: Karaoğlan Höyüğü Ankara'nın 25-27 kilometre güneyinde yer alan Karaoğlan köyünün içindedir. Bölge arkeolojik bakımdan önem

⁵⁷⁴ Eser için bkz: Ekrem Akurgal, **Pazarlı'da Çıkan Eserler Üzerinde Yeni Araştırmalar**, Ankara, TTK, 1943.

⁵⁷⁵ Hazırlanan görseller için Bkz.: Ek 18.

⁵⁷⁶ Pazarlı buluntularının görsellerine **Bulleten**, C. III, Sayı 9, 1939'dan erişmek mümkündür. Görsellerden mağaralara, arkeolojik alanının genel tasvirine, hafriyat alanının batıdan görünüşüne, Kalkolitik Çağ'a ait kalıntılara, Frigya'ya ait eserlerine ulaşılabilir.

⁵⁷⁷ Ekrem Akurgal, "Pazarlı'da Çıkan Eserler Üzerinde Yeni Araştırmalar", **Bulleten**, C. VII, Sayı 25, 1943, s. 1-3.

⁵⁷⁸ <http://www.corumkulturturizm.gov.tr/TR-58695/bogazkale.html> (Erişim tarihi: 04.10.2018)

⁵⁷⁹ İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Tarafından Çorum'un Boğazkale Bucağında Yapılmakta Olan Hafriyata Bu Yıl Da Devam Edilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 87.46.19.

taşıyan alanların yakınındadır. Örneğin Eti Yokuşu otuz, Ahlatlıbel, Taşpınar ve Sığır Höyüğü yaklaşık on beş kilometre uzaklıktadır.⁵⁸⁰

Karaoğlan'da kazı çalışmaları TTK'den önce gerçekleşmiştir ancak bu çalışmalara tahribat dense daha yerinde olacaktır. Çünkü bölgedeki yaşayan halk kolay bir şekilde sökülen taşları almışlardır. Dolayısıyla bilinçsiz bir tahribatın esiri olmuştur. TTK, 1937'de Remzi Oğuz Arık'ın önderliğinde çalışmalarını başlatmış, bölgeninkuzeyinde ve güneyinde yirmi gün çalışmalar yürütmüştür.⁵⁸¹

Atatürk Dönemi'nde başlayan kazılara İnönü Dönemi'nde de devam edilmiştir. Karaoğlan Höyüğü'ne verilen önemin bir göstergesi olarak III. Türk Tarih Kongresi'ndeki Remzi Oğuz Arık'ın bildirisi gösterilebilir. Bildirinin yayımlanmasından önce yapılan çalışmalar genel niteliktedir ancak Arık, bildirisinde Karaoğlan'ın Bakır Çağı mimarisine yönelik olarak inceleme sağlamıştır.⁵⁸² Bildiriyle birlikte 1940'ta çalışmaların yürütüldüğüne ilişkin bilgiler mevcuttur. Soğuk havalara karşın, 1940 yılının ilk aylarında çalışmaların sürdüğü ve karşılaştırma amacıyla Karaoğlan Höyüğü'ne yakın olan Hacılar Höyüğü'nde yeni bir hafriyatın başlayacağını haberi verilmiştir.⁵⁸³ Haberde yer alan kazı 1940 yılında gerçekleşmiştir.⁵⁸⁴

Anadolu tarihinin bir bütün olarak incelenip sahip çıkıldığını Arık'ın bildirisinde görmek mümkündür. Tholos sistemi denilen yuvarlak planın hem Karaoğlan'da hem de Eti Yokuşu'nda olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Alishar, Alacahöyük, Kusura, Demircihöyük, Truva gibi yerlerde Bakır Çağı mimarisinde bu yuvarlak planın görülmediğini ifade etmiştir. Alacahöyük'te rastlanan, hükümdar mezarlıklarının Karaoğlan'da tespit edilemediğini söylemiştir. Öte yandan Alishar'daki taş temelin, kerpiç duvarın ve beyaz sıvanın Karaoğlan'da var olduğu belirtilmiştir.⁵⁸⁵ Karahöyük için haritalar çıkarılarak⁵⁸⁶ planlı bir işleyiş yürütülmüştür.

⁵⁸⁰ Karaoğlan Höyüğü ve çevresini gösteren harita için bkz.: Ek 20.

⁵⁸¹ Remzi Oğuz Arık, "Karaoğlan Höyüğü", **Belleten**, C. III, Sayı 9, 1939, s. 29.

⁵⁸² Remzi Oğuz Arık, "Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s.49

⁵⁸³ **Belleten**, "Haberler", C. IV, Sayı 14-15, 1940, s. 295.

⁵⁸⁴ Remzi, Oğuz Arık, "Anadolu'da Yeni Yerleşme Yerleri, **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 345.

⁵⁸⁵ Remzi Oğuz Arık, "Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler", **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 58.

⁵⁸⁶ Haritalar için bkz: **Belleten**, "Haberler", C. III, Sayı 9, 1939.

Şevket A. Kansu ise Karaoğlan höyüğündeki Eti, Frig ve klasik dönemdeki iskeletleri incelemiştir. Bunların kafataslarıyla alakalı olarak çeşitli tespitlerde bulunmuştur.⁵⁸⁷

Buradan yola çıkarak Arık'ın ve Kansu'nun, diğer arkeolojik alanlarla karşılaştırma yaparak ve kazı sonuçları değerlendirilerek Anadolu tarihine bir bütün olarak ışık tutmaya çalıştığı söylenebilir. Görüldüğü üzere İnönü Dönemi'ndeki tarih kongrelerinde Karaoğlan höyüğü etrafıca incelenmiştir.

Hatay: Tarihi eserler bakımından zengin olan Hatay'ın 1939'da anavatana resmen katılmasıyla birlikte Hatay, Türkiye'nin arkeoloji konusunda zengin alanlarından biri olarak görülmüştür. Muhtemeldir ki, Atatürk Dönemi'nde Türkiye'ye katılması söz konusu olsaydı burada da bilimsel çalışmalar gerçekleşmiş olacaktı. Ancak 1939 tarihi sebebiyle çalışmalar bu tarihten sonra başlamıştır. Hatay'a dair eserlerin çoğalmasında 1939 sonrası olmuştur. Gerek TTK gerekse çeşitli yayınevleri Hatay'a önem vermişlerdir.⁵⁸⁸

TTK, Hatay'daki abideleri tespit etmek ve tanıtmak amacıyla uzman fotoğrafçısıyla sürececek olan bir çalışma içerisine girmiştir. Fotoğrafçı Hatay'a gitmiştir ve oradaki tarihi eserlerin fotoğraflanmasını sağlamıştır. Fotoğrafların sayısının fazla olması sebebiyle bir albüm oluşturulmuştur.⁵⁸⁹

Hatay'ın kültürel yönden gelişmesinin TTK vasıtasıyla olduğu kadar idari faaliyetlerle de gerçekleştiği muhakkaktır. Faaliyetlerden en önemlisi Osmanlı Dönemi'nde ismi Antakya Sancağı olan Hatay'ın, 1940 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarafından taksimatının yapılması olmuştur.⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ Şevket A. Kansu ve S. Tunakan, Karaoğlan Höyüğünden Çıkarılan Eti, Frig ve Klâsik Devir İskeletlerinin Antropolojisi, **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2010, s. 190-194.

⁵⁸⁸ Verilen önemi gösteren eserler için bkz:

Süheyl Ünver, "Kanunname-i Çin ve Hatay", **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2010.

Mesud Fani Bilgili, **Manisa İdaresinde: Hatay Kültür Hayatı**, Ankara, İktisat Basımevi, 1939.

Faik Ahmed Türkmen, **Mufassal Hatay Tarihi**, Antakya, İktisat Basımevi, 1939.

⁵⁸⁹ **Belleten**, "Haberler", C. IV, Sayı 14-15, 1940, s. 295.

⁵⁹⁰ Dahiliye Vekaleti, **İdare Taksimatı 1940**, Hatay, Yenigün, (t.y).

Ayrıca Hatay'ın 1940'tan itibaren gelişim süreci için bkz: Bayram Çetin, "Hatay'da Kentleşmenin Seyri (1940-2009) ve Mekânsal Dağılışı", **Doğu Coğrafya Dergisi**, C. XVII, Sayı 28, 2012, s. 231-158.

Kars: Kars da diğer Anadolu illerinde olduğu gibi tarihsel öneme sahip bir mekandır. Öneminin farkına varan ve Kars'ta arkeolojik çalışmaların başlamasında öncü rol oynayan kişi Kılıç Kökten olmuştur.⁵⁹¹

1940-1941 yıllarında Kuzey Anadolu Samsun bölgesine gitmiştir ve bölgede birçok araştırma yapmıştır. Kuzey Anadolu'nun olduğu kadar Doğu Anadolu'nun da tarihi öneme sahip olduğunu, dolayısıyla burada araştırma isteğinin olduğunu söylemiştir. Hatta kendisinin Kars'la tanışması askerlik vesilesiyle olmuştur. 18 aylık askerlik süresince tatil zamanlarında TTK adına araştırmalar yapmıştır.

1941 yılı Kars'ta araştırmalarının başladığı yıl olmuştur. Öngörüsünün haklılığını ispat eden höyük, kaya sığınakları ve yerleşim yapılmış mağaralarla karşılaşmıştır. Üç kez ziyaret yaptığını ifade eden Kökten, ilk keşiflerini TTK'ya bildirmiştir. TTK'nin de artan destekleri sonucunda Borluk Vadisi, Kars şehri, Ardahan kazası ve çevresini, Çıldır Gölü'nü, Arpaçay'ı, Ani Harabeleri'ni, Büyük Yahni, Subatan, Cala, Digor, Başköy, Aras Vadisi'ni, Iğdır Ovası'nı ve o zamanlarda Kars vilayetinin bir köyü olan Nahcivan'ı araştırmalarına dâhil etmiştir.⁵⁹² Dolayısıyla Kars olarak ifade edilecek bölgeyi Doğu Anadolu sınırlarındaki diğer alanlarla birleştirmek daha doğru olacaktır. Diğer alanlarda elde edilenlerle yalnızca Kars'ta elde edilenler arasında çoğunlukla fark görülmemektedir.

Kars'ta elde edilen eserlere baktığımızda zengin bir içerik karşımıza çıkmaktadır. Yüzeyden elde edilen eşyaların dışında taş aletler, yonga, yaprak ve çırpı aletleri, çanak çömlek, madeni eşyalar ve birkaç kemik araştırmanın neticesinde bulunmuştur. Taş aletler içerisinde el baltasının bulunması başka bir örneği teşkil etmektedir. Bazalt ve andezitten yapılmış yonga, yaprak ve çırpı aletleri tespit edilmiştir. Azat köyünde, Mağaracık köyünde... vb. birkaç yerdeki taş aletleri inceleyen Kökten, obsidyenmalzemedan yapılmış çok çeşitli aletlerle karşılaşmıştır. Özellikle Kars Sarıkamış'ta yoğun bir şekilde obsidiyenlere denk gelinmiştir.⁵⁹³

⁵⁹¹ Kars'ın arkeolojik alanlarına ilişkin harita için, Kars İlinin Tarih Öncesi Haritası bkz: Ek 21.

⁵⁹² Kılıç Kökten, "Kars'ın Tarih Öncesi", **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, 2010, s. 194

⁵⁹³ Kılıç Kökten, a.g.m. s. 197-198.

Doğu Anadolu’da, Ardahan’ı diğerlerinden ayıran bir özellik bulunmaktadır. Ardahan, çevresinin *gerek madeni ve gerekse çanak çömlek bakımından güneyden ziyade Kuzey ve Orta Anadolu malzemesine yakınlık göstermesi bölgede ayrı bir hususiyet* teşkil etmektedir. Buradan yola çıkılarak Orta ve Kuzey Anadolu’ya bağlanan bir geçit gibi görülmektedir. Kafkaslarla daha kolay ilişkisinin kurulabileceği ve dolayısıyla araştırılmaya değer yerlerden biri olarak görülmektedir.⁵⁹⁴

Edinilen malzeme ve aletlerden çıkarılacak en önemli sonuçlardan biri, Anadolu’da eski tarihlerden beri yaşamın ve yerleşimin var olduğudur. Ayrıca Kars’ta Kılıç Kökten’in yaptığı araştırmalarıuluslararası arenada sözü geçen ünlü isimlerin araştırmalarıyla karşılaştırmak mümkün olmaktadır. Kılıç Kökten;Ahmet Tevhid, Morgan, Telgren, Hancar, Rastovski ve Marr⁵⁹⁵’ın ulaştığı sonuçlarla kendininkileri kıyaslamıştır.⁵⁹⁶ Örneğin Nikolay Marr’ın Ani hakkında hazırladığı rehberi incelemiş ve bu eseri kendisi için yeterli görmemiştir. Aradığı bilgileri Marr’ın rehberinde bulamadığını ifade etmiştir.⁵⁹⁷

İnönü Dönemi diğer arkeolojik faaliyetlere bakıldığında Ankara Mabedi kazısı Hamit Z. Koşay tarafından 1938-1939 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Region (Küçükçekmece) kazısı Aziz Ogan tarafından 1938-1948 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Trakya kazısı ise Şevket Aziz Kansu tarafından 1938-1959 yılları arasında olmuştur.⁵⁹⁸ İzmir (Namazgah) Selahattin Kantar ve Rüstem Duyuran tarafından 1938 yılında başlayıp 1944 yılında tamamlanmıştır. Samsun Dündartepe Tekeköy ve Kaledoruğu Tahsin Özgöç tarafından 1940-1941 arasında, Silifke Mozaikleri kazısı Hamit Z. Koşay’ca 1940-1941 arasında, Bizans mezarı

⁵⁹⁴ Kılıç Kökten, a.g.m s.200.

⁵⁹⁵ Milliyet’te yer alan habere göre dönemin Kars Valisi Rahmi Doğan, Ani’de en detaylı kazı çalışmasının Rus işgali sırasında Nikolay Marr tarafından 1892’de yapıldığını ve Ani’nin geniş bir inceleme alanı olduğunu belirtmiştir. <http://www.milliyet.com.tr/ani-oren-yeri-unesco-dunya-miras-listesi-kars-yerelhaber-2985912/> (Erişim Tarihi: 20.11.2018)

Marr, Van ve Kars gibi yerlerde kalarak 27 sene hafriyatla meşgul olmuştur. Ahmet Tevhid’in Kars seyahat notları bulunmaktadır. Bu notlara Kılıç Kökten’ in ulaşmasını sağlayan kişi Ragıp Şefik olmuştur. Kendisi dönemin Sarıkamış Halkevi müdürlüğünü üstlenmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Kılıç Kökten, “Kars’ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor”, **Belleten**, C. VII, Sayı 27, 1943.

⁵⁹⁶ Kılıç Kökten, “Kars’ın Tarih Öncesi”, s. 201

⁵⁹⁷ Kılıç Kökten, “Kars’ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor”, **Belleten**, C. VII, Sayı 27,1943, s. 610.

⁵⁹⁸ Trakya Vize höyüklerinde ise Arif Müfit Kansu çalışmıştır.

Kaynak için bkz: Trakya’daki Vize Höyüklerinde Türk Tarih Kurumu Adına Arif Müfit Mansel Tarafından Yapılmakta Olan Hafriyatın Bu Yıl da Devam Ettirilmesi, **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1, Yer No: 88.80.9.

restorasyonu Necdet Pençe tarafından 1939 yılında, Karaz (Erzurum) Hamit Z. Koşay tarafından 1942-1944 yılları arasında, Antalya bölgesi Arif M. Mansel tarafından 1943 yılında, Cacabey (Kırşehir) Aydın Sayılı ve W. Ruben tarafından 1947 yılında gerçekleştirilmiştir.⁵⁹⁹

Yukarıda adı geçen arkeolojik kazılar, eş zamanlı olarak Türk Tarih Kongreleri'nin baş konuları olmuştur. Özellikle III. ve IV. Tarih Kongreleri'nde tarihle beraber arkeolojinin önemi sürmüştür. Öyle ki bildirilerin geneline oranla %20-30 aralığında yer edinmiştir. Her iki bildirinin genel toplantısında verilen raporlarda, arkeolojinin çokça yer alması arkeoloji biliminin önemini ortaya koymuştur. Bununla beraber III. Türk Tarih Kongresi'nde arkeolojiye ilişkin sergi ve gezilerin tertiplenmesi bu kanıyı doğrular niteliktedir.

SONUÇ

⁵⁹⁹ Uluğ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara, TTK, 1973, s. 91-96.

İnönü Dönemi'nde tarihçilik anlayışı, Atatürk Dönemi'nde ortaya atılan Türk Tarih Tezi'ne bağlı gelişen Orta Asya merkezli anlayıştan, hümanist kültürün hâkim olduğu Anadolu merkezli bir yapıya dönüşmüştür. İnönü Dönemi'nde izlenen genel politikaya bakıldığında, Türk Tarih Tezi'ne yapılan atıfların zamanla azaldığı ve aşırı görünen görüşlerin değişime uğradığı bir gerçektir.

İnönü Dönemi'ne genel itibarıyla baktığımızda, Atatürk kadar İnönü'nün tarihe ve tarih kongrelerine ilgi duymadığı anlaşılmaktadır. Atatürk'ün tarih çalışmalarına fazlaca yaptığı katkı, İnönü'de görülmemektedir. Bununla beraber, kongrelere bizzat katılıp takip ettiği söylenebilir. İlk kongre sonundaki geziye katılıp memnuniyetini ifade etmesi, siyasetin kongreleri yakından takip ettiğini göstermektedir.

Siyasetin yanında birçok üniversite, kamu kurum ve kuruluşları kongreye temsilciler yollayarak katılımcı ve izleyici olmuşlardır. Böylece geniş kapsamlı kongreler tertip edilmiştir. Önceki kongrelerden farklı olarak görülen katılımcılardaki değişimler de dikkat çekmektedir. Örneğin, I. ve II. Türk Tarih Kongrelerinde bildiri sunan katılımcıların birçoğu öğretmen olmakla beraber; III. Ve IV. Türk Tarih Kongrelerinde akademik camiadan gelenlerin çoğunlukta olduğu anlaşılmıştır.

Türk Tarih Kongreleri tarihçiliği hem etkilemiş hem de tarihçilikten etkilenmiştir. Ortaya konan bildirilerdeki fikirler gazetelere, eğitim müfredatlarına, yayımlanan kitaplara yansımıştır.

Bildiri konularının yoğunlaştığı alanlarda köşe yazıları yazılmıştır. Tarih eğitim müfredatlarının belirlenmesinde ve ders kitaplarının yayımlanmasında kongrelerdeki bildiri sahipleri etkin rol oynamışlardır.

Bu dönemdeki tarih kitaplarında ve ders müfredatlarında, Atatürk Dönemi'ndekilere kıyasla, Türk tarihi daha az yer tutarken dünya tarihine, Yunan ve Roma uygarlık tarihlerine daha fazla yer ayrılmıştır. Bunda hümanist kültür politikalarının önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Hümanist anlayış köşe yazılarında da kendini göstermiştir.

Bahsi geçen kültürlere ait ciddi yazılar yazılmıştır. Böylece tarih kongrelerinin gündemden farklı bir yapısı olmadığı anlaşılmaktadır.

Yayımlanan eserlere bakıldığında ise Latin ve Yunan kültürüne, Osmanlı tarihine ve kültürel konulara ait eserlerde artış yaşandığı; ırk, köken, Türklük vb. konuların ise azaldığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla yalnızca tarihe değil, sosyoloji, antropoloji, arkeoloji, sanat tarihi... gibi alanlara eğilme yaşanmıştır. Böylece çok disiplinli bilim anlayışının varlığı öne çıkmıştır.

1940'lı yıllarda dünyada yaşanan tarih anlayışındaki değişimlerin Türkiye'ye de yansıdığı açıktır. Tarihte ilgilenilen alanlar siyasi ve uluslararası ilişkilerden sosyal ve ekonomik alanlara geçmiştir.

Atatürk Dönemi'yle başlayan tarih kongreleri, İnönü Dönemi'nde nicelik ve nitelik bakımından değiştirmiştir. Bildiri sayıları, bildirilerdeki sayfa sayısı ve bildirilerin konu dağılımında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Nitelik açısından, konuların kapsayıcılığında genişleme görülmüştür. Tarih konusunun yalnızca tarihsel değerine eğilmek yerine sosyal bilimler de konunun içerisinde yer almıştır. Böylece tarihin etkileşim kurduğu diğer bilim dallarıyla zenginleşen tarihçilik, tarih kongrelerinin verimli geçmesine katkı sağlamış ve geleceğe kıymetli tarihsel birikimi nakletmiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

RESMÎ YAYINLAR

Resmi Gazete, 5 Kasım 1940, Sayı 4652.

Resmi Gazete, 14 Haziran 1938, Sayı 3959.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 27, Devre: V, İçtima: 4, 1 Kasım 1938.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi D. V, C. 20, Sa. 3, 1 Kasım 1937.

CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, 1939.

II. Milli Eğitim Şûrası Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, İstanbul, MEB, 1991.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi, Devlet Matbaası, İstanbul 1932.

XVIII. Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi, C. II, Ankara, TTK, 1939.

Dahiliye Vekaleti, **İdare Taksimatı 1940**, Hatay, Yenigün, (t.y).

Birinci Türk Neşriyat Kongresi, Teklifler, Müzakere Zabıtları, Ankara, Maarif Vekilliği Yayınları, 1939.

Birinci Maarif Şurası, 17-29 Temmuz 1939- Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar, Ankara, Maarif Vekilliği Yayınları, 1939.

“Lise Klasik Şube Üçüncü Sınıf Müfredat Programları”, **Talim ve Terbiye Dairesi Kurulu Kararı- MEB**, 1942.

Maarifle İlgili Kanunlar, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

Tanzimat I, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

Tarih IV, İstanbul, Devlet Matbaası, 1934.

Türk Tarihinin Ana Hatları, İstanbul Devlet Matbaası, 1930.

GAZETELER

Cumhuriyet

İkdam

Milliyet

Ulus

Vakit

Vatan

Zafer

ANSİKLOPEDİLER

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedi

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi

TDV İslam Ansiklopedisi

İnönü Ansiklopedisi

KİTAPLAR

_____ : **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010.

_____ : **IV. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2010.

- _____ : **IV. Türk Tarih Kongresi Programı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1948.
- _____ : Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü: **İrkçılık ve Turancılık**, Ankara, Maarif Matbaası, 1944.
- _____ : **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alacahöyük Hafriyatı (1935)**, Ankara, 1937.
- _____, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, II, Ankara, 1997.
- Akçura, Yusuf: **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII ve XIX. Asırlarda)**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.
- Akurgal, Ekrem: **Pazarlı'da Çıkan Eserler Üzerinde Yeni Araştırmalar**, Ankara, TTK, 1943.
- Al-Bondari, İmad A.: **Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, çev. Kıvameedin Burslan, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943.
- Alphonse, François: **Fransız İnkılabının Siyasi Tarihi: Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi 1789-1804**, Çev. Nazım Poroy, Ankara, TTK, 1944.
- Artuk, Cevriye: **Fatih'in Sikke ve Madalyaları**, İstanbul Belediyesi, 1946.
- Atlan, Sabahat: **1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.
- Babinger, Franz: **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982.
- Bahrani, Zainab: **Geçmişe Hücum: Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914 Yorumlama Rehberi**, SALT, 2011.
- Balducci, Hermes: **Rodos'ta Türk Mimarisi**, Çev. Celalettin Rodoslu, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1945.

- Balkan, Kemal: **Ankara Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletleri**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1948.
- Landberger, Benno: **Mezopotamya’da Medeniyetin Doğuşu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1944.
- Bilgiç S. ; Bayram, S.: **Ankara Kültepe Tabletleri**, Ankara, 1995.
- Bilgili, Mesud F.: **Manisa İdaresinde: Hatay Kültür Hayatı**, Ankara, İktisat Basımevi, 1939.
- Bozkurt, Hakkı vd.: **İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944.
- Çığ, Muazzez vd.: **İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri III**, Ankara, Maarif Vekaleti, 1954.
- Çambel, Hasan C.: **İstanbul’un Fethi**, İstanbul, Varoğlu Yayınevi, 1947.
- Çetintaş, Sedat: **Sivas Darüşşifası**, İstanbul, İstanbul Tıp Fakültesi, 1953.
- Çoker, Fahri: **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983.
- Danışmend, İsmail H.: **İstanbul Fethi’nin İnsani ve Medeni Kıymeti**, , İstanbul Fethi Derneği, 1953.
- Dirimtekin, Feridun: **İstanbul’un Fethi**, İstanbul Belediyesi, 1949.
- Ergin, Osman: **Fatih İmareti Vakfiyesi**, İstanbul Belediyesi, 1945.
- Ersanlı, Behar B.: **İktidar ve Tarih- Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu(1929–1937)**, İstanbul, Afa, 1992.
- Ertaylan, İsmail H.: **Külliyat-ı Divan-ı Kabuli**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948.
- Ertek, Hamdi N.: **500. Yıla Girerken İstanbul’un Manen Fethi**, İstanbul, Sinan Basımevi, 1948.
- Göktürk, Hakkı: **Atatürk ve İnönü: İnönü’nün Atatürkçülüğü Yorumlayan Özdeyişleri**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1979.

- Güçüyener, Muallim F.: **Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u nasıl aldı: 500. Yıl Hatırası**, İstanbul, Güçüyener Yayımevi, 1953.
- Günaltay, Şemsettin: **Yakın Şark: Elam ve Mezopotamya**, Ankara, TTK, 1937.
- Günaydın, Yusuf T.: **83 Yılın Kitapları- Türk Tarih Kurumu Yayınları Bibliyografik Kataloğu 1932- 2014**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Hammer, Von J.: **Osmanlı Devleti Tarihi (1656-1686)**, C. I-XI, Çev. Mehmet Ata, Ankara, TTK, 1947.
- Haşmet: **Viladetname**, çev. Reşad Ekrem Koçu, İstanbul, Çığır Kitabevi, 1940.
- Heper, Metin,: **İsmet İnönü Yeni Bir Yorum Denemesi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- İnan, Afet: **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara, TTK, 1972.
- İnan, Afet: **Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi: Türk Irkının Vatanı Anadolu**, Ankara, 1947.
- Karal, Enver Z.: **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1995.
- Karal, Enver Z.: **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1943.
- Konyalı, İbrahim H.: **Mimar Koca Sinan: Vakfiyyeleri Hayır Eserleri, Hayatı,Padişaha Vekaleti, Azadlık Kağıdı, Alım Satım Hüccetleri**, İstanbul, 1948.
- Kop, Kadri K.: **Milli Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları**, Ankara, Akay Kitabevi, 1945.
- Koşay, Hamit Z.: **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alacahöyük Hafriyatı 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor**, Ankara, 1938.

- Koşay, Hamit Z.: **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı Raporu**, Ankara, TTK, 1941.
- Köprülü, Fuat: **Ali Şir Nevai 9 Şubat 1441- 3 İlkanun 1501**, Ankara, TTK, 1941.
- Kuban, Doğan: **Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1970.
- Landberger, Benno: **Sam'al: Karatepe Harabelerinin Keşfi ile İlgili Araştırmalar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1948.
- Mardin, Ebül'ulâ: **Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa: (1822-1895)**, İstanbul Üniversitesi, 1946.
- Orhan, Seyfi: **İstanbul'un Fethi: 500'ncü İçin**, İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası, 1953.
- Ötüken, Adnan: **Dünya Edebiyatından Tercümeler Klasikler Bibliyografyası 1940-1948**, Ankara, MEB, 1949.
- Özer, Yusuf Z.: **Mısır Tarihi**, İstanbul, Maarif Basımevi, 1939.
- Pakalın, Mehmed Z.: **Ahmed Vefik Paşa**, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1942.
- Pumpelly, Rafael: **Türkistan'da Keşifler 1904 Ekspedisyonu: Anav'ın Preshistorik Medeniyetleri, Menşeleri, İnkişafı Ve Muhitin Tesiri**, Çev. M. S. Şenyürek, Ankara, TTK, yy.
- Roberts, John M.: **Kısa Dünya Tarihi**, Çev. Mehmet Tanju Akad, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2014.
- Seyfi, Ali R.: **Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdenizde İlk Rus Donanması**, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Matbaası, 1943.
- Sinanoğlu, Suat: **Türk Hümanizmi**, Ankara, TTK Basımevi, 1980.
- Şengör, Celal: **Hasan Â. Yücel ve Türk Aydınlanması**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.

- Şimşek, Ahmet: **Milli Tarihin İnşası**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2011.
- Şimşek, Ahmet: **Tarih İçin Metodoloji**, Ankara, Pegem, 2015.
- Tarlan, Ali N.: **Ali Şir Nevayi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1942.
- Tekeli, İlhan: **Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- Tekin, Oğuz ve Tekin, Nil.: **Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch (1899 - 1955)**, Suna-İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2007.
- Tekin, Oğuz: **Hellen ve Roma Tarihi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2011.
- Toprak, Zafer: **Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji**, İstanbul, Doğan Kitap, 2012.
- Uğur, Necdet.: **İsmet İnönü**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: **Tarih Araştırmalarında Usûl**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Braudel, Franz.: **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Ankara, Doğubatı, 2017.
- Tott, Baron: **Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar**, Çev. Mehmet R. Uzman, İstanbul, Tercüman, Tarih yok.
- Turan, İlhan.: **İsmet İnönü Eğitim- Öğretim Üzerine**, Ankara, Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, 2002.
- Turan, Şerafettin: **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2003.
- Türkmen, Faik A.: **Mufasssal Hatay Tarihi**, Antakya, İktisat Basımevi, 1939.
- Uçankuş, Hasan T.: **Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, 2000.

- Unat, Faik R.: **1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1943.
- Uğur, Necdet: İsmet İnönü, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Ünver, Süheyl: **Fatih'in oğlu Beyazid'in Su Yolu Haritası Dolayısıyla 140 Sene Önceki İstanbul**, İstanbul Belediyesi, 1945.
- Ünver, Süheyl: **İstanbul Fethiyle Kalelerinin Manzum ve Mansur Tarih İbareleri**, İstanbul Fethi Derneği, 1953.
- Witteck, Paul: **Menteşe Beyliği: 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, çev. Orhan Şaik Gökyay, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1944.
- Yaltkaya, Şerafettin: **Katip Çelebi Keşf-el-zunun**, Ankara, Maarif Matbaası, 1943.
- Yorga, Nicolae: **Osmanlı Tarihi 1774-1912**, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1948.

MAKALELER

- A. Şimşek & A. Taşkın: "Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih / Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihinin Öğretimi", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. XXV, No: 4, 2017, s.1533-1548.
- A. Şimşek, & F. Yazıcı: "Türkiye'de Tarih Öğrenmenin Dünü, Bugünü", **TYB Akademi**, C. III, No: 8, 2013, s. 9-33.
- Akbaba, Yusuf: "Eski Türk Tarihi Araştırmalarının İki Öncü İsmi: Mustafa Celaleddin Paşa ve David Léon Cahun", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No: 42, 2017, s. 531-546.
- Akbaba, Yusuf: "Eski Türk Tarihçiliğinin Ötesi: Kırgızlar", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi**, C. I, No: 1, 2018, s. 23-40.

- Akman, Şefik T.: “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.I, Sayı:1 2011, s. 80-109.
- Akurgal, Ekrem: “Pazarlı’da Çıkan Eserler Üzerinde Yeni Araştırmalar”, **Belleten**, C. VII, No: 25, 1943, s. 1-22.
- Alkım, Bahadır: “Karatepe Kazısının Arkeolojik Sonuçları”, **Belleten**, C. XII, No: 47, 1948, s. 533-538.
- Arık, Remzi O.: “1936’da Yapılan Hafriyatlar-Alacahöyük Hafriyatı”, **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, No: 4, 1940, s. 241-264.
- Arık, Remzi O.: “Karaoğlan Höyüğü”, **Belleten**, C. III, No: 9, 1939, s. 27-42.
- Arık, Remzi O.: “Tarih Görüşü”, **Çınaraltı**, C. XI, 1948, s. 4
- Arıker, Samet: “Osmanlı Tarih Yazıcılığı” **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 8, 2015, s. 199-217.
- Ata, Bahri: “Mülkiyeli Bir Eğitim Bilimci: İhsan Sungu”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. I, No: 2, 2003, s. 233-244.
- Barkan, Ömer L.: “Osmanlı Kanunnameleri”, **III. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara, 2010.
- Batır, Betül: “1940 Sonrasında Eğitim”, **Türk Eğitim Tarihi** ed. Mustafa Gündüz, İstanbul, İdeal Yayıncılık, 2018.
- Belleten**, C. III, Sayı 9, 1939.
- Beratlı, Nazım: “Bilim mi Sanat mı Propaganda mı? Tarih Nedir?”, **Kıbrıs Yazıları**, No: 3-4, 2006, s. 3-21.
- Berk, Ercüment: “Yusuf Akçura ve Fikirleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. LIX, 2017, s. 479-509.

- Boykot, Seher: “Türkiye’de 1939–1945 Yıllarında Tarih Öğretim Programları ve Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XII, No: 21, 2011, s. 157-181.
- Çal, Halit: “Katip Çelebi’nin Mezarı”, **Sanat Tarihi Dergisi**, C. XXII, No: 1, 2013, s. 89-105.
- Çambel, Halet: “Atatürk ve Tarih”, **Belleten**, C. 3, No: 10, 1939, s. 269-272.
- Çambel, Halet: “Karatepe Heykeltraşlık Eserleri Hakkında Bazı Mülahazalar”, **Belleten**, C. XIII, No: 49, 1949, s. 21-34.
- Çambel, Hasan C.: “Türk Milletinin Büyük Tarihi Kararı”, **Belleten**, C. III, No: 9, 1939, s. 3-4.
- Çetin, Bayram: “Hatay’da Kentleşmenin Seyri (1940-2009) ve Mekansal Dağılışı”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, C. XVII, No: 28, 2012, s.231-258.
- Çetin, Yusuf: “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar”, **Sanat Dergisi**, No: 12, 2007, s. 117-121.
- Çığ, Muazzez İ.: “Atatürk ve Türkiye’de Arkeoloji”, **Erdem Dergisi**, C. IX, No: 26, 1996, s. 621-628.
- Demircioğlu, İsmail H.: “Osmanlı Devleti’nde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri” **Milli Eğitim**, C. XLIXNo: 193, 2012, s. 115-125.
- Demirel, Fatma A.: “Türkiye Antropolojisinin Tarihçesi ve Gelişimi Üzerine”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 4, 2011, s. 128-134.
- Durgun, Fatih: “Rönesans’tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarih yazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Orta Çağ Avrupa Tarihi Algısı”, **İnsan Toplum Dergisi**, C. III, No: 6, 2013, s. 283-304.

- Feyzioğlu, Turhan: “Atatürk ve Tarih”, **Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı**, Ankara, 1986.
- Galip, Reşit: “Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler”, **Ülkü**, C. II, No: 164, 1933, s. 166-167.
- Gökalp, Latif: “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Atatürk’ün Arkeoloji Disiplinine Katkıları”, **Hikmet Yurdu**, C. VII, No: 14, 2014, s. 173-187.
- Gülen, Tuğba: “Cumhuriyet İle Birlikte Anadolu’ya Işık Tutanlar; Arif Müfid Mansel, Ekrem Akurgal, Halet Çambel ve Sedat Alp”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.IX, No: 2, 2016, s. 115-1028.
- Günaltay, Şemsettin: “İbni Sina’nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi”, **Belleten**, C. IV, No: 13, 1940, s. 1-37.
- Günaltay, Şemsettin: “Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kati Zaferi”, **Belleten**, C.II, No: 7/8, 1938, s. 337-365.
- İğdemir, Uluğ: “III. Türk Tarih Kongresi”, **Belleten**, C. VIII, No: 29, 1944, s. 1-4.
- İnalcık, Halil: “Türk İlmi ve M. Fuad Köprülü”, **Türk Kültürü**, C. VI, No: 65, 1968, s. 289-294.
- İnalcık, Halil: “Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, No: 7, 2006, s. 1-44.
- İnalcık, Halil: “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi”, **Belleten**, C. VIII, No: 30, 1944, s. 185-229.
- İnan, Afet: “Atatürk ve Tarih Tezi”, **Belleten**, C. III, No: 10, s. 243-246.

- İnönü, İsmet: “Atatürk’ün Aziz Hatırasına”, **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, İstanbul Maarif Matbaası, No: 4, 1940.
- Kadioğlu, Muhsin: “Hümanizm”, **Sosyoloji Konferansları**, No: 23, 1991, s. 157-165.
- Kafesoğlu, İbrahim: “Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik”, **Tarih Dergisi**, C. XIII, No: 17-18, 1963, s. 1-16.
- Kansu, Şevket A. “Hatay’da (Antakya) Bulunan Üst Aşöleen (Micoque) ve Niğde- Nevşehir Çevrelerinde Toplanan Lev Alloisien Aletler Hakkında Bir Not”, **Belleten**, Cilt IX, No: 34, 1945, s. 291-298.
- Kansu, Şevket A., Tunakan, Seniha: “Türk Tarih Kurumu Alaca-höyük Kazılarında (1936-1944) Bakırçağı Yerleşme Katlarından Çıkarılan İskeletlerin Antropolojik İncelenmesi”, **Belleten**, C. IX, No: 36, 1945, s. 411-422.
- Kansu, Şevket A.: “Alacahöyük’te Bulunan İskeletlerin Antropolojik Tetkiki”, **Belleten**, C. I, No: 1, 1937, s. 180-191.
- Karal, Enver Z.: “Osmanlı Tarihine Dair Vesikalar”, **Belleten**, C. IV, No: 14- 15, 1940, s. 175-189.
- Kars, Zübeyir: “Farabi’de İnsan Devlet İlişkisi”, **Dünya Felsefe Kongresi**, 1998, s. 237-258.
- Kocatürk, Utkan: “Atatürk’ün Tarih Tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. III, No: 9, 1987, s. 593-597.
- Kocatürk, Utkan: “İsmet İnönü, Alman Televizyonu’nun Atatürk’e ve Türk Devrimi’ne İlişkin Sorularını Cevaplıyor (Basınımızda Bilinmeyen Bir Söyleşi)”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 2011.
- Koşay, Hamit: “Les Fouilles de Pazarlı(Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı)”, **Belleten**, C. III, No: 9, 1939, s. 5-14.

- Koşay, Hamit: “Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri”, **Belleten**, C. V, No: 17-18, 1941, s. 1-8.
- Kökten, Kılıç: “Kars’ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor”, **Belleten**, C. VII, No: 27, 1943, s. 601-613.
- Landberger, “Ras Şamra’da Bulunan Çivi Yazısı Vesikaların Kültür Tarihi Bakımından Önemi”, çev. Şükrü Akkaya, **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. I, No: 1, 1942, s.85-90.
- Morrison, Rodney J.: “The London Monetary and Economic Conference of 1933: A Public Goods Analysis”, **The American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 52, No: 3, 1993, s. 307-321.
- Nicholas D.ve Nicholas H.: “The Financial Crisis of 1931 and the Impact of the Great Depression on the British Economy”, **Economic History Society Annual Conference**, Oxford, 2012, s. 1-29.
- Olcaş Ö. Duman ve Payaşlı, Volkan: “Cumhuriyet Döneminde Modernleşmenin Kadın Simgesi: Afet İnân (1925-1938)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, C. XVII, No: 33, 2018, s. 65-122.
- Oral, Mustafa: “Bir Geçmiş Zaman Efendisi: Mükrimin Halil Yinanç”, **Türk Tarih Eğitimi Dergisi**, C. IV. No: 1, 2015, s. 195-203.
- Özgüç, Tahsin: “Alacahöyük Hafriyat Heyetinin 1947 Çalışmaları”, **Belleten**, C. XII, No: 45, 1948, 237-240.
- Öztaş, Sezai: “Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 2, 2009, s. 94-107.

- Öztürk, Ömer T; Türe, Ahmet:“Side Müzesi’nde Bulunan Antik Döneme Ait Taş Eserlerin Koruma Onarım Çalışmalarının İncelenmesi”, **İdil**, C. 7, No: 49, 2018, s. 1169-1176.
- Saatçi, Meltem B.: “Müdürlükten Büyükelçiliğe Bir Yakınçağ Tarihi Uzmanı Ali Muzaffer Göker”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XII, No: 23, 2016, s. 213-248.
- Sahillioğlu, Halil: “Ömer Lütfi Barkan”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 41, No: 1-4, 1985, s. 3-38.
- Şakiroğlu, Mahmut H.: “Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlar Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri ve Belleten”, **Belleten**, C. XLVII, No: 188, 1983, s. 1207-1222.
- Taşkın, Ayşe: “Türk Tarih Tezi Döneminden Yapılandırmacı Yaklaşım “İlkokul 4. Sınıf Tarih/Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Antikite Anadolu Uygarlıkları” **Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi**, C. III, No: 1, 2017, s. 51-74.
- Taşkın, Sefa: “Amarna Mektupları ve Ege Tarihindeki Yeri”, **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, No: 144, 2013, s. 175-182.
- Taştan, Yahya K. : “Tarih: Kadim Dönemden 20. Yüzyıla Bir Bilimin Kimlik Arayışı”, **Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, C. II, No: 2, 2016, s. 95-121.
- Usman, Mükerrrem: “İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bulunan Beş Adet Figürlü Yunan Vazosu”, **Belleten**, C.XII, No: 48, 1948, s. 779-793.
- Uzunçarşılı, İsmail H.: “Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik”, **Belleten**, C. IV, No: 16, 1940, s. 495-544.
- Ünal, Yenal: “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi 15-20. yy. ve Türk Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın

Karşılaştırmalı Analizi”, **Kelam Araştırmaları**, C. VIII, No: 2, 2010, s. 183-206.

Yalçınöz, Ali: “Ulusal Eğitimde İlk Öğretimin Rolü”, **Yeni Kültür**, No: 73, 1943, s. 224-230.

Yıldırım, Recep: “Atatürk’ten Günümüze Eski Çağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları”, **DEÜ Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. II, No: 6-7, 1996, s. 33-47.

Yiğit, Ceren: “Annales Okulu, Marc Bloch ve *Tarih Savunusu: Veya Tarihçilik Mesleği* Yapıtı Üzerinden Bloch’un Tarih Anlayışı”, **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C. I, No: 1, 2016, s. 25-39.

Yücel, Hasan A.: “Ebedi Şef”, **Belleten**, C. III, No: 10, 1939.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.kulturportali.gov.tr/turkiye/corum/gezilecekyer/alacahoyuk-muze-ve-orenyeri
(Erişim tarihi: 19.08.2018)

www.istanbulfetihcemiyeti.org.tr/hakkimizda_k1.html
(Erişim tarihi: 08.09.2018)

www.corumkulturturizm.gov.tr/TR-58695/bogazkale.html
(Erişim tarihi: 04.10.2018)

www.milliyet.com.tr/ani-orenyeri-unesco-dunya-miras-listesi-kars-yerelhaber-2985912/

(Erişim Tarihi: 20.11.2018)

www.sozluk.gov.tr TDK Güncel Türkçe Sözlük,

(Erişim Tarihi: 08.07.2019)

TEZLER

Altınışık, Ahmet H.: “Atatürk-İnönü Dönemi Kültür Politikaları Temelinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ahi Evran

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2011.

- Metin, Celal: “Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi, 1998.
- Çakır, Göktürk Ö.: “Ksanthos’taki Harpy Dikme Gömütü”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi**, Yüksek Lisans Semineri, 2010.
- Pala, Hakan: “İsmet İnönü İktisat Politikaları (1938-1950)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2010.
- Şeker, Kadir: “İnönü Dönemi Kültür Hayatı”, **Yayımlanmış Doktora Tezi**, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı, 2006.
- Karakaş, Ömer: “Atatürk ve İnönü’nün İki Milli Eğitim Bakanı (Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel) Döneminde Kültür Siyaset (1935–1946)”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.
- Pala, Kenan: “Atatürk Dönemi Türk Tarih Kongreleri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ondokuz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2008.
- Dinç, Sait: “Cumhuriyet Dönemi’nde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Alınan Kararların Uygulamaları”, **Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1999.
- Mutlu, Sevda: “Devlet Adamı Kimliği ile İsmet İnönü’nün Düşünce ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Ayaz, Tuğba: “Milli Eğitim Şuralarında Tarih Öğretimi”,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet
Baysal Üniversitesi, Bolu, 2009.

EKLER

EK 1: III. ve IV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri

III. Türk Tarih Kongresi’ndeki Nutuklar ve Bildiriler (15-20 Kasım 1943)

BİRİNCİ GÜN

Umumî Hey’et

Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Şemseddin Günaltay’ın açış nutku 1

Kongre Başkanı Maarif Vekili Hasan-Ali Yücel’in nutku 6

İstanbul Üniversitesi adına Edebiyat Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Hamit
Ongunsu’nun nutku 10

Ankara Üniversitesi adına Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Ord.
Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu’nun nutku 12

Türk Dil Kurumu adına Genel Sekreter Burdur Meb’usu İbrahim Necmi
Dilmen’in nutku 12

Ord. Prof. Muzaffer Göker: Türk Tarih Kurumu’nun altı yıllık çalışmaları
14

Dr. Âfet İnan: Türk Tarih Kurumu’nun 1937 ’den 1943 ’e kadar arkeolojik
çalışmaları 33

A- Seksiyonu

Remzi Oğuz Arık: Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler 47

Prof. Dr. H. Th. Bossert: Mısır Panteonunda Hitit Tanrıları 59

Mebrure Osman Tosun: Mezopotamya'da Boğa kültü 65

Dr. Füzûzan Kınal: Amarna Mektupları Üzerinde Yeni Araştırmalar 73

Dr. Jale Oğan: Yunan Devri'nde Küçük Asya San'atı 83

B- Seksiyonu

Prof. Mükrimin Halil Yinanç: Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar 95

Ord. Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökay: Ruh Hekimliği Sahasında Türklerin Çalışmaları 103

C- Seksiyonu

Prof. Ali Canip Yöntem: Nedim'in Hayatı ve Çağdaşlarının Üstündeki Tesirleri 109

Prof. Ahmed Caferoğlu: Mütercim Yusuf Ijbulat ve Derbentnâme 121

Pertev Naili Boratav: Köroğlunun Tarihi Şahsiyeti 124

İKİNCİ GÜN

Umumî Hey'et

Ord. Prof. Hikmet Bayur: Orta Çağda Türkler ve Hindistan 131

Ord. Prof. M. Fuad Köprülü: Akdeniz Ticareti ve Türkler (Tebliğ okunmuş, metin Kuruma verilmemiştir) 155

Prof. the Hon. S. Runciman: Deniz Kuvvetinin Orta Çağ Tarihindeki Rolü 156

A-Seksiyonu

Dr. Hamit Zübeyr Koşay: Karaz Sondajı 165

Dr. Hamit Koşay: Alaca-Höyük Hafriyatının Son Safhası 169

Ahmet Cevat Emre: Dil Davamızın Morfolojik İspatı Üzerine 178

Kılıç Kökten: Kars'ın Tarih Öncesi 194

Dr. Muzaffer Süleyman Şenyürek: En Eski Anadolu Halkının Kraniyolojik Tetkiki 204

Necati Dolunay: Çankırıkapı Hafriyatı 212

Necati Dolunay: Maraş ve Civarı Buluntuları 219

B- Seksiyonu

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver: Artıklılar Kütüphaneleri Hakkında Yeni Tetkikler 221

O. Ferit Sağlam: Şimdiye Kadar Görülmiyen Cimri Sikkesi 224

Dr. Katharina Otto: Osmanlı Devrinin Duvar Kaplaması 229

Sadettin Buluç: İki Yazma Tevarih-i Al-i Osman Hakkında 230

C- Seksiyonu

Çağatay Uluçay: Kara Osman-Oğullarına Aid Düşünceler 243

Prof. Dr. Z. Fındıkoğlu: Türk İktisadi Tefekkür Tarihi ve Mehmed Şerif 260

ÜÇÜNCÜ GÜN

Umumi Hey'et

Ord. Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökay: Tarih Araştırmalarında Karakterolojinin Yeri 269

Dr. Nermin Aygen: Türklerin Antropolojik Tarihleri Bakımından Kan Grupları Hakkında 281

Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: XII. ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İçtimaî Müesseselere Bakış 287

Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu: İnsan ve Medeniyet Tekâmül Tarihinde Anadolu'nun Yeri 306

Prof. Dr. W. Ruben : Bir Uygur Filozofu Hakkında 314

Remzi Oğuz Arık: Anadolu'da Yeni Yerleşme Yerleri 342

Prof. Hıfzı Veldet: Hukukta Tarihçilik ve Türk Medenî Hukuku (Metin Sonradan Verilmiştir: Bkz. s. 677) 352

Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal: Farabî'nin Kültür Tarihindeki Rolü 352

Faik Reşit Unat: Kırım'ın Osmanlı İdaresinden Çıktığı Günlere Ait Bir Vesika: Necati Efendi Sefaretnâme veya Sergüzeştname 367

Cavid Baysun: Cezayir Meselesi ve Reşid Paşa'nın Paris Elçiliği 375

A-Seksiyonu

Dr. Güterbock: Kumarbi Efsanesinin Etice Telifi (Bu Tebliğ Genişletilmiş Olarak T. T. K. Yayınlarının VII. Serisinde Çıkmıştır) 380

Dr. Nimet Dinçer: Anadolu Gliptiğinin M. Ö. 1200 Yıllarına Kadar Tekâmülü 380

Dr. Emin Bilgiç: M. Ö. 2000 Yıllarında Anadolu Kavimleri 386

Dr. Kemal Balkan: Önasya'da M. Ö. 1600-1200 Devri İçin Feodalizm Tesmiyesi Doğru Mudur? (Tebliğ Okunmuş, Metin Kuruma Verilmemiştir) 393

Dr. Tahsin Özgüç: Samsun Hafriyatının 1941-1942 Yılı Neticeleri 393

Kemal Turfan: Eski Anadolu Kronolojisi Üzerinde Yeni Araştırmalar 420

B-Seksiyonu

Ali Rıza Yalgın: Uludağ Çevresinde Türk Damgaları 427

Prof. Zeki Velidi Toğan : Reşidüddin'in Hayatı ve Eserleri (Tebliğ Olunmuş, Metni Kuruma Verilmemiştir) 434

Zeki Oral: Malatya Kitabeleri ve Tarihi 434

C-Seksiyonu

Dr. Osman Şevki Uludağ : Türk Kadınlarının Hekimliği 441

Efdalettin Tekiner: Tarihimizde Noksanlar Nasıl Tamamlanabilir 460

Dr. Bekir Sıtkı Baykal : Mithad Paşa'nın Gizli Bir Siyasi Teşebbüsü 470

Dr. Halil İnalçık: Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Himayesi Altına Girmesi 478

Dr. Neşet Çağatay: Osmanlı İmparatorluğu Arazi ve Reaya Kanunnâmelerinde İlhak Edilen Memleketlerin Âdet ve Kanunları ve Istılahlarının İzleri 489

DÖRDÜNCÜ GÜN

Umumî Hey'et

Prof. Muzaffer Göker: Cezayir'in İşgali ve Mehmet Ali (Tebliğ Okunmuş, Metin Kuruma Verilmemiştir) 505

Prof. Lütfi Barkan: Osmanlı Kanunnâmeleri 505

Prof. O. R. Davies: Batı Anadolu'nun Atikiyatı 519

Prof, Dr. C. H. Emilie Haspels: Frigya'da Midas'ın Şehrinde Yapılan Kazılar 535

Aziz Ogan: Region – Küçükçekmece Hafriyatı ve Region Sarayı 537

Reşit Saffet Atabinen: Türklerin Avrupalılarla Müşterek Troya Menşeleri Efsanesi Üzerinde Araştırma 543

Tahsin Öz: Türk Kumaş Tarihi Üzerinde Araştırmalar 556

Dr. Emin Bilgiç : M. Ö. Takriben 1950-1850 Yıllarında Yazılmış Vesikalardan Anadolu'nun İlk Tarihî Çağı Hakkında Elde Edilen Bazı Mühim Neticeler 563

A-Seksiyonu

Ord. Prof. Landsberger: Son Babil Kırallı Nabonid'in Ankara Müzesindeki Kitabesi (Tebliğin Metni H. Edhem Hâtıra Kitabı'nda Çıkmıştır) 570

Prof. Ronald Sayme: Torosların Muntazam İşgali 570

Prof. E. Bosch: Ankara'daki Antik Devir Hamamının Müessisi 576

Dr. Ekrem Akurgal: Anadolu'da Geç Arkaik Yunan Eserleri 581

Halet Çambel: Pişmişkale Kazısı 586

Nihal Ongunsu: Urfa'nın Siverek Kazası'nın Taşlık Köyünde Bulunan İki Stel (Metin Sonradan Verilmiştir; Bk. S. 688) 587

BEŞİNCİ GÜN

Umumî Hey'et

Prof. Mükrimin Halil Yinanç: Anadolu Selçukluları Tarihine Umumî Bir Bakış (Tebliğ Okunmuş, Metni Kuruma Verilmemiştir) 589

Prof. Enver Ziya Karal: Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (Tebliğ Genişletilmiş Olarak Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları Arasında Çıkmıştır) 589

Dr. Kurt Bittel: Megiddo'dan Bir Hitit Fildişi Levhacığı 589

Dr. H. Sadi Selen: 16. ve 17. Yüzyıllarda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı 590

Prof. R. Rahmeti Arat: Türk Dilinin İnkişâfı 598

A-Seksiyonu

Ahmet Cevat Emre: Eski Türk Yazısının Sümer Yazısı İle Menşe Birliği (Tebliğ Metni Teknik Güçlüklerden Dolayı Basılamamıştır) 612

Prof. Dr. Arif Müfid Mansel : Mudanya Mezarı (Bu Tebliğ 37 Sayılı Belleten' de Çıkmıştır) 612

Dr. Mustafa Selçuk Ar: Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Türkçe Etice, Hurrice Arasındaki Bağlar (Bu Tebliğ Genişletilmiş, 32 Sayılı Belleten'de Çıkmıştır) 612

Bahadır Alkım: Ön Asya Sanatında Hitit Kaya Rölyeflerinin Hususiyeti 612

Osman Bayatlı: Klâsik Kültür 622

Dr. Afif Erzen: Ankaralı Gayus Yuliyus Severus'un Kitabeleri ve Anadoluluların Roma İmparatorluğu Üzerindeki Nüfuzları 625

Dr. F. R. Kraus: İstanbul Çivi Yazılı Tablet Koleksiyonu, Bir Tarih Arşivi 634

B-Seksiyonu

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver: Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülâhazalar 642

Abdülkadir İnan: Şeybanî Han'ın Maveraünnehir'i İstilâsında İdeoloji Meselesi (Tebliğ Okunmuş, Metin Kuruma Verilmemiştir) 647

Dr. Osman Turan: Selçuk Vakfiyelerinin Tarihi Ehemmiyeti (Tebliğ Okunmuş, Metin Kuruma Verilmemiştir) 647

C-Seksiyonu

Dr. Cemal Tukin: Yakın Tarihimizde Resmî Hafta Tatili (Tebliğ Okunmuş, Metin Kuruma Verilmemiştir) 648

Tayyib Gökbilgin: Rumeli'nin İskânında ve Türkleşmesinde Yürükler 648

Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat: Avrupa Arşivleri ve Kütüphanelerinde Tarihimizi İlgilendiren Bazı Vesikalar ve Kaynaklar 661

Geç Geldiğinden Programda Olmasına Rağmen Sırasına Giremeyen Bildiriler

Prof. Dr. Hıfzı Veldet: Hukukta Tarihçilik ve Türk Medenî Hukukunun Millileştirilmesi (Krş. S. 352) 677

Nihal Ongunsu: Urfa'nın Siverek Kazasında Taşlıköy'de Bulunan İki Stel (Krş. S. 587) 688

Geç Geldiği İçin Programa Giremeyen Tebliğler

Ali Sami Boyar: Türk ve Bizans Mimarisine Dair Bir Mukayese 694

IV. Türk Tarih Kongresi’ndeki Nutuklar ve Bildiriler (10-14 Kasım 1948)

BİRİNCİ GÜN

Genel toplantı

Millî Eğitim Bakam Tahsin Banguoğlu’nun Açış Söylevi 1

TTK Başkanı, Sivas Milletvekili Ord. Prof. Şemseddin Günaltay’ın Söylevi
2

Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof. Hâmit Dereli’nin
Ankara Üniversitesi Adına Okuduğu Mesaj 6

İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı’nın İstanbul
Üniversitesi Adına Okuduğu Mesaj 6

İstanbul Teknik Üniversitesi Adına Prof. Mustafa İnan’ın Okuduğu Mesaj
8

Uluğ İğdemir: Türk Tarih Kurumu’nun Son 5 Yıllık (1944-48) Çalışmaları
Hakkında Rapor 8

Dr. Afet İnan: Türk Tarih Kurumu’nun 1943’den 1948’e Kadar Arkeolojik
Çalışmaları Türkiye Tarihine Neler Kazandırmıştır 18

Eski Anadolu ve Ön Asya Seksiyonu

Dr. Halet Çambel: Karatepe Heykeltıraşlık Eserleri Hakkında Teknik ve
Stilistik Mülâhazalar 38

Dr. Sedat Alp: Hitit Devleti’nin İç Bünyesi 38

Dr. Ekrem Akurgal: Hitit Sanatının Yunan Sanatına Tesirleri 45

R. F. Kraus: İstanbul Çivi Yazılı Tablet Koleksiyonuna Ait Yeni Çalışmalar
Ve Metin Neşriyatı 33

Klâsik Çağlar ve Bizans Seksiyonu

Dr. Afif Erzen: Büyük İskender’le III. Darius Arasındaki Issos
Muharebesinin Mevkii Hakkında 59

Dr. Bosch : I. Gordianus’un Küçük Asya’daki Sikkeleri 66

Dr. Jale İnan: Side’de Bulunan Heykeltıraş Eserler 72

Muzaffer Ramazanoğlu: Yeni Araştırmalara Göre Sent-Lren ve
Ayasofya’lar Manzumesinin Değişen Mimari Tarihi 80

Orta Asya ve Orta Çağ Türk Tarihi Seksiyonu

Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat: Türklerde Zaman ve Vakit Tesbiti 94

Ord. Prof. Sadri Maksudî Arsal: Eski Türklerde Soy-Oymak Teşkilâtının
İstinat Ettiği Esaslarla Kadim Yunanlıların Genos-Fratria Teşkilâtında ve Kadim
Romalıların Genscuria Teşkilâtında Olan Esasların Ayniyetine Dair 109

Dr. Süheyl Ünver: Kanunname-i Çin ve Hatay 124

İbrahim Artuk: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Nümizmatik Kabinesi’ne Giren
Bazı Önemli Sikkeler 125

Osmanlı Tarihi Seksiyonu

Dr. Halil İnalcık: 1431 Tarihli Tımar Defterine Göre Fatih Devrinden Önce
Tımar Sistemi 132

Zekî Oral: Turgut Oğulları 140

Osman Ferid Sağlam: Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Bazı Kitabelerle
Meskûkatın Millî Tarihe Hizmetleri 158

Efdaledin Tekiner: Nedim ve Damad İbrahim Paşa’nın Mezarları 174

Dr. Bekir Sıtkı Baykal: Patrona Halil Ayaklanması İle İlgili Kaynaklar
Hakkında 177

İKİNCİ GÜN

Eski Anadolu ve Ön Asya Seksiyonları

Dr. Şevket Aziz Kansu – Dr. Seniha Tunakan: Karaoğlan Höyüğünden Çıkarılan Eti, Frig ve Klâsik Devir İskeletlerinin Antropolojisi 190

Dr. Kılıç Kökten: Anadolu’da Prehistorik Yerleşme Yerleri Ve 1944-48 Yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları 195

Dr. Mebrure Tosun: Kapadokya Tabletleri Üzerindeki Mühür Baskıları 209

Dr. Hamit Koşay: Türkiye’de Eski Medeniyetlerin Maddi Kültürde Temadisi 214

Dr. Nihal Ongunsu: 1947 Sonbaharındaki Karatepe Kazısında Meydana Çıkan Ve Üzerinde Tavşanlı Figür Kompozisyonu Bulunan 3 Ortostat 215

Dr. Emin Bilgiç: Eski Babil Çağı Alış-Veriş Vesikalarının Münakaşalı Bir Meselesi Ve İzah Yolu 220

Prof. A. Gabriel: Friky’a da Midas Şehri Kazıları 225

Dr. Halet Çambel: Friky’a da Midas Şehri Yanında Bulunan Prehistorik Mezar 228

Dr. M. Selçuk Ar: Çivi Yazılı Kaynaklarda Geçmekte Olan “Türk” Adının İzahı 229

Klâsik Çağlar ve Bizans Seksiyonu

Osman Bayatlı: Bergama Asklepionu’ndaki Eserlerin Onarımı 230

Yusuf Boysal: Korinth Düzeninin En Eski Dinî Yapısı Olan Silifke Civarındaki Olba Zeus Tapınağı Hakkında 234

Cevriye Artuk: İstanbul’da 1944 Senesinden Beri Bulunan Defineler 241

Arta Asya ve Orta Çağ Türk Tarihi Seksiyonu

Dr. Bahaeddin Ögel: İslâmdan Önceki Türk Devletlerinde Tımar Sistemi 242

Mükrimin Halil Yinanç: Sultan Baykara Hakkında Kaynaklar 251

Ahmet Caferoğlu: Türk Tarihinde ‘Nöker’ Ve ‘Nöker-Zâdeler Müessesesi
251

Kasım Kufralı: Gazneli Ve Selçuklular Devrinin Tezkir Muhiti 261

Dr. Ahmet Temir: Kırşehir’de Bulunan 1272 Tarihli Moğolca Vakfiye 283

Osmanlı Tarihi Seksiyonu

Ömer Lütfi Barkan : “Tahrir Defterleri”nin İstatistik Verimleri Hakkında
Bir Araştırma 290

Dr. Süheyl Ünver: İkinci Selim’e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususi
Kütüphaneleri Hakkında 294

Dr. R. Anhegger: Mostar Köprüsü ve Mimar Hayrettin 312

Dr. Şinasi Altundağ: Osmanlı İdaresi ve Gürcüler 317

Hikmet Bayur: Nadir Şah Afşar’la I. Sultan Mahmud Arasında Hindistan
Seferi Hakkında Teali Olunan Mektuplar 325

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu: İktisadi Tefekkür Tarihimize Ait Yeni Bir
Vesika 340

Alî Ganib Yöntem: Rami Mehmed Paşa’nın Sulhnamesi 346

Fuad Ezgü: XIX. Yüzyıl Sonlarında Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri
Siyasi Münasebetleri 354

Nebahat Tözeren: Türkiye’de Ecnebilerin Mülk Edinmeleri 354

Naci Kum: Adana Şer’î Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar 362

ÜÇÜNCÜ GÜN

Genel Toplantı

Dr. Hâmit Koşay: Alacahöyük ve Güllücek Kazılarının Sonuçları 364

Dr. Tahsin Özgüç: Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Karum-Kaniş
(Kültepe) Kazısı 367

Dr. Nimet Özgüç: Karum-Kaniş (Kültepe) Kazısında Bulunan Küçük Eserler 367

Dr. Kemal Balkan: Kültepe’de Bulunan Çivi Yazılı Yeni Kaynakların Mahiyeti 371

Dr. U. Bahadır Alkım: Üçüncü Mevsim Karatepe Çalışmaları: Kazı ve Geziler 371

Dr. H. Th. Bossert: Karatepe Kitabelerinin Ortaya Attığı Tarihî Meseleler 375

Dr. Arîf Müfid Mansel: Side Kazısı 379

DÖRDÜNCÜ GÜN

I. Eski Anadolu ve Ön Asya Seksiyonu

Dr. Şevket Aziz Kansu – Fikret Ozansoy: Ankara Civarında Paleolitik Yeni Buluntular 381

Dr. Kılıç Kökten: Anadolu’da Prehistorik Adamların Kullandıkları Malzeme Ve Ele Geçen Bazı Maddi Kültür Belgelerinin Etnografya Yolu İle İzahı 390

Dr. Şevket Aziz Kansu – Meliha Ünsal: Tilki Tepe (Şam-Ramaltı, Van) Kazısından Çıkarılan İskeletlerin Antropolojisi 391

Dr. Selçuk Ar: Arzava Mektupları Adı İle Anılmakta Olan Ve Arzava Memleketi Beyi Tarhunderadu Tarafından Mısır Kırılma Gönderilmiş Bulunan Mektupta Mevcut Olan Türk Dilleri Gurubuna Ait Özelliklerin İzahı 397 (Tebliğ Gelmemiştir)

Dr. Emin Bilgiç: Anadolu Tarihi Araştırmalarında Yeni Kültepe Buluntularının Önemi 397 (Tebliğ Gelmemiştir)

II. Klasik Çağlar ve Bizans Seksiyonu

Mükerrem Usman: Konya Müzesindeki Siyah Figürlü Yunan Lekythosu 398

Mahmut Akok: Ankara Ve Çevresindeki Bazı Klasik Çağ Buluntuları 407

Aziz Ogan: Pammakaristos (Fethiye Camii) 407

Rüstem Duyuran: İzmit Ve Silivri’de Yapılan Arkeolojik Araştırmalar 415

Ruhi Tekan: Tarsus Mozaîği 415

IV. Osmanlı Tarihi Seksiyonu

Dr. Neşet Çağatay: Osmanlı İmparatorluğunda Reayanın Miri Arazide Toprak Tasarrufu Ve İntikal Tarzları 426

Dr. Tayyib Gökbilgin: XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü 433

Cavid Baysun: Müverrih Hasan Bey-Zâde Hakkında 455

Ali Canib Yöntem: XVIII. Yüzyıl Şairlerinden Vahîd Mahtû-Mî’ye Dair Yazı Mülâhazalar 455

Tahsin Öz: Yıldız Maruzat Dairesi Arşivi 451

GENEL TOPLANTI

Dr. Şevket Aziz Kansu: Bir Antropolojist Gözü İle Kâinat, Hayat ve İnsan Tarihinin Manası Hakkında 464

Prof. Zeki Velidi Togan: Eski Türk Destanı Hanne ve Onun Tarihi Değeri 475 (Tebliğ Gelmemiştir)

Nusret Hızır: Tarih Felsefelerinin Mantıkî Bünye Bakımından Tahlili Hakkında Bir Deneme 475 (Tebliğ Gelmemiştir)

Kongre ve Kurum Başkanı Prof. Şemseddin Günaltay’ın Kapanış Nutku 475

Çeşitli Öğrenim Yıllarında Okul, Öğrenci Sayısı ve Okuma Yazma Oranı

Öğrenim Yılı	İlk Öğretim		Orta Öğretim				Mesleki ve Teknik Okul		Tüm Yüksek Öğretim		Okuma Yazma Oranı
	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı 1000	I. Devre	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı 1000	II. Devre Lise	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı 1000	Kuruluş Sayısı	Öğrenci Sayısı 1000	
1923-1924	4.894	341	72	6	23	1	64	6	9	3	10.7*
1930-1931	6.598	489	83	27	22	6	59	9	17	4	-
1935-1936	6.275	688	191	52	36	14	64	9	18	7	19.2
1940-1941	10.596	956	283	95	82	25	103	20	20	13	22.4
1945-1946	14.010	1.358	252	66	83	26	244	54	31	19	29.0
1950-1951	17.428	1.617	406	68	88	22	326	53	34	25	33.6
1955-1956	18.724	1.984	573	133	123	33	415	73	40	37	40.9
1960-1961	24.398	2.867	745	291	194	76	530	108	55	65	39.5
1965-1966	30.863	3.933	943	412	240	111	786	178	96	97	48.7
1970-1971	38.513	4.940	1.842	783	518	245	913	235	152	159	55.3
1975-1976	42.000	5.466	2.793	1.039	873	386	1.237	388	288	322	61.4
1979-1980	44.303	5.622	4.100	1.179	1.104	532	1.719	515	347	270	-

Kaynak: 1981 Türkiye İstatistik Yıllığı ve Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı.

* Bu oran 1927 yılına aittir.

EK 2: Türkiye'de Okullaşma ve Öğrenci Sayısı İstatistikleri

(Rıza Zelyut, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi,
Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, III, 1983, s. 666.)

Maliye Teftiş Heyeti

BASİT RAPOR

Sahife (3)

ri henüz tahsil ve irat edilememiştir.

Yine Kurum nizamnamesinin 16 ıncı maddesiyle aza başına 3 lira olarak tesbit edilmiş olan ve bütçelerde ~~mak~~ 90 lira tahmin edilen adata mahsuben de tahsilât yapılmamıştır. Alâkadarlar azalara esasen bir çok külfetler tahmil edilmiş bulunmasını bu aidatın ademi tahsiline sebep olarak göstermişlerdir.

Kurumca tab ve neşredilmekte olan kirapların mühim bir kısmı meccanen dağıtılmakta bulunduğu cihetle (M³ merbut numara 11 liste meccanen kitab alan müesseseler ve zevatın isimlerini gös termektedir.) Bu maddedeki varidat pek cüz'idir.

Bidayeti tessesüsünden bu güne kadar yukarda saydığımız menbaalardan temin ve tahsil olunan varidat nev'i itibarile ber veçhi atidir:

Miktarı	nev'i	taalluk ettiği zaman
688089 00	Hükümet yardımı	1/Haziran/93I-3I/A.K./942
49000 00	Atatürk vasiyeti	" " "
4142 50	Dil kurumu yardımı ve gazı mükâfatı	" " "
11700 76	Paizler	" " "
2966 87	Nesriyat hasılatı	" " "
2340 00	Filim hasılatı	" " "
1500 29	Muhtelif gelirler	" " "
32057 17	937 bütçesi türlü gelirleri	" " "
791796 59	Yekân	

Bu varidatın senelik miktarları da aşağıda cetvelde gösterilmiştir:

Miktarı	senesi
8020 18	931
9553 64	932
8032 24	933
8052 87	934
18155 51	935
27921 17	936
149517 21	937
134553 98	938
136225 43	939
168850 38	940
688882 61	Yekân
122913 98	İkincikânun/94I gayesine kadar
791796 59	Umumî yekân

B - Masraflar: İlişik kasa hesab cetvelleri suretlerinin (merbut 4) tetkikinden de anlaşılacağı üzere Kurumun masrafları memur ve müstahdemîn maaş ve ücretleri tazminat, memur ve aza

030	10			215	457	4
-----	----	--	--	-----	-----	---

harcırahları telif ve tercüme ücretleri, neşriyat hafriyat kongra ve sergiler ve ihtifaller masrafları gibi bölümlere tefrik olunabilir. Bütçesi tesvîsinden bugüne kadar yukarıda sayılan cihetlere sarfedilen para yekûnlara mukayeseyle medar olmak üzere nev'i itibarıyla bir cetvel halinde aşağıda gösterilmiştir.

Miktar	nev'i	tealluk ettiği zaman	izahı
80236 70	Maaş ve ücretler	Haziran/93I-3I/2.ciKa/942	(bu rakamlar hakkında tafsilâtli malûmat için merbut 5 numaralı cetvele müracaat)
14740 66	Tazminat ve harcırah	" "	"
24601 23	Demirbaş eşya	" "	"
42607 6I	Telif tercüme	" "	"
87I30 04	Tab ve neşr	" "	"
28849 88	Kütüphane	" "	"
200624 70	Hafriyat	" "	"
85I23 95	Kongra ve sergiler	" "	"
2339 38	İhtifaller	" "	"
272I4 56	Diğer masraflar	" "	"
(Atatürk vasiyetinin ~~tasviri~~ için verilen 89I5 liralık veraset vergisi bu yekûna dehidir)			

595702 22 Umumi yekûn

Bu rakamlar ikinci bir tahlile tabi tutulduğu takdirde masrafların 149I32,53 liradan ibaret olan ve umumi yekûn'un takriben % 25 şî Kurumun idamesine 446596,69 lira gibi masrafın % 75 şini teşkil eden mühim bir kısım ise Kurumun gayesini teşkil eden ilim işlerine tahsis edilmiş olduğu memnuniyetle görülmektedir. Masrafların sene itibarıyla tevezzü tarzı da şöyledir:

Miktarı	senesi
7I43 69	93I
980I 77	932
7750 92	933
8055 84	934
I4825 78	935
I6755 97	936
I32687 52	937
72056 46	938
87478 37	939
I27586 59	940
484I42 9I	Yekûn

030	10			215	457	4
-----	----	--	--	-----	-----	---

EK 3: Türk Tarih Kurumu'nun Gider Tablosu 1931-1940 (BCA)

Tarih Sergisindeki kitabelerden dördü: bunlar "Kari dırılıştan vefat eden" Halil Ağa'ya, "Zalim avrat yüzünden fevtolan" Elhâc Mehmed'e, "Yevmiye elli dirhem sülmen ve afyon ekl"edip, 134 yaşında fevtolan meşhur Elhâc Ahmet Efendi'ye ve "Derdine derman bulmayan hekim elinde ölen Halil Ağa" ya aittir.

Türk Tarih Kongresi dolayısıyla açılan müzeden bir görünüş
Kitabeler Heyeti İstanbul Bürosu çalışmalarını gösteren köş

EK 4: Türk İslam Devri Kitabeleri Derleme Heyeti

EK 4: III. Türk Tarih Kongresi Münasebetiyle Düzenlenen Serginin Bir Alanı
(III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler kitabı)

EK 5: Farabi'nin Ölüm Yıl Dönümü Sebebiyle Yayımlanan Eserler

Aydın Sayılı, “Farabi ve İlim”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi**, Sayı 4, 1943, s. 437-440.

Hüseyin G. Yurdaydın, “Farabi'nin Siyasi Nazariyeleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi**, Sayı 4, 1943, s. 441-458.

Sadri Maksudi Arsal, “Farabi'nin Kültür Tarihindeki Rolü”, **III. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010. s. 352-367.

Mustafa Abdurrezak, **Feylesofu'l-Arab ve'l-Muallimu's Sani**, Dar'ü Ecra'i'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1945.

Abdülhak Adnan Adıvar, **Farabi 870-950**, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, MEB Basımevi, 1947.

Süheyl Ünver, “Türk Hâkimi Farabi'nin Udu”, **Türk Musikisi Dergisi**, C. 1, Sayı 10, 1948, s. 2-21.

Atıf Tüzüner, “Eflatun'un Hakim Ebu Nasr-ı Farabi Tarafından Seçilen Sözlerinden”, **Konya**, Sayı, 131-132, 1949, s. 8-10.

_____, **Farabi Tetkikleri I**, İstanbul, Bühraneddin Erenler Matbaası, 1950.
(Bu eser bininci yıl dönümü törenleri için hazırlanmıştır)

Ahmet Ateş, “Farabi Eserlerinin Bibliyografyası”, **Belleten**, C. 58, Sayı 15, 1950, s. 175-192.

Aydın Sayılı, Farabi ve Tefekkür Tarihindeki Yeri, **Belleten**, C. XV, Sayı 57, 1951.

Aydın Sayılı, Farabi'nin Simyanın Lüzumu Hakkındaki Risalesi, **Belleten**, C. XV, Sayı 57, 1951.

Aydın Sayılı, Farabi'nin Halâ Hakkındaki Risalesi, **Belleten**, C. XV, Sayı 57, 1951.

Aydın Sayılı, Al Farabi's Article on Alchemy, **Belleten**, C. XV, Sayı 57, 1951.

Aydın Sayılı ve Necati Lugal, Farabi'nin Tabiat İlminin Kökleri Hakkındaki Risalesi, C. XV, Sayı 57, 1951.

Aydın Sayılı, "Farabi ve Tefekkür Tarihindeki Yeri", **Belleten**, C.58, Sayı 15, 1950, s. 1-59.

Aydın Sayılı, "Farabi'nin Halû Hakkındaki Risalesi", **Belleten**, C. 58, Sayı 15, 1950, s. 123-153.

Aydın Sayılı, "Farabi'nin Sivriyanın Lüzumu Hakkındaki Risalesi", **Belleten**, C.58, Sayı 15, 1950, s. 65-68.

Bedi Nuri Şehsuvaroğlu, **Farabi 870-950**, İstanbul Üniversitesi, 1950.

Necati Lugal, "Farabi'nin Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler Kitabı", Çev. Aydın Sayılı, **Belleten**, C. 58, Sayı 15, 1950, s. 81-122.

Tahir Harimi Balcıoğlu, "Farabi Felsefesinin Hülasası", **Sebilürreşad**, C. 3, Sayı 74, 1950, S. 357-258.

Tahir Harimi Balcıoğlu, "Türk İslam Filozofu Farabi", **Sebilürreşad**, C. 3, Sayı 71, 1950, s. 326-327.

EK 6: İstanbul'un Fethi Sebebiyle İnşa Edilen İstanbul'un Kitabeleri

Edirnekapı Kitabesi: Bilindiği gibi İstanbul'un Fethi'nde Fatih'in orduları bu kapıdan girmişti.

Topkapı Kitabesi: Buraya da meşhur hadis yazılmıştır. "İstanbul her hâlde fethedilecektir. Onu fethedecek emir ne mutlu emir ve o asker ne mutlu askerdir." Bu kapı da Türk ordusunun girdiği diğer bir kapıdır.

Büyükkada Sütunu: Meydanlığa dikilmiştir. Büyükkada kalesi İstanbul'un fethinden önce Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey tarafından fethedilmişti.

Galata Kitabesi: Galata kulesi duvarına konmuştur. Fetih'ten iki gün sonra 1 Haziran'da Cenevizliler Galata'nın anahtarlarını Fâtih Sultan Mehmet'e teslim etmişlerdi.

Kasımpaşa Deresi Sütunu: Kasımpaşa İskele meydanında dört yol ağzına dikilmiştir. Burası Fatih'in karadan geçirdiği gemileri denize indirdiği yerdir.

Eyüp'te Akşemseddin Kitabesi: Eyüp Camii'nin şadırvan avlusu duvarının dış yüzüne konmuştur. Bilindiği gibi Akşemseddin'in İstanbul'un fethinde büyük payı vardır ve Hz. Eyyübe'l-Ensari'nin kabrini o bulmuş; bu hâdisenin ordu üzerinde büyük bir etkisi olmuştur.

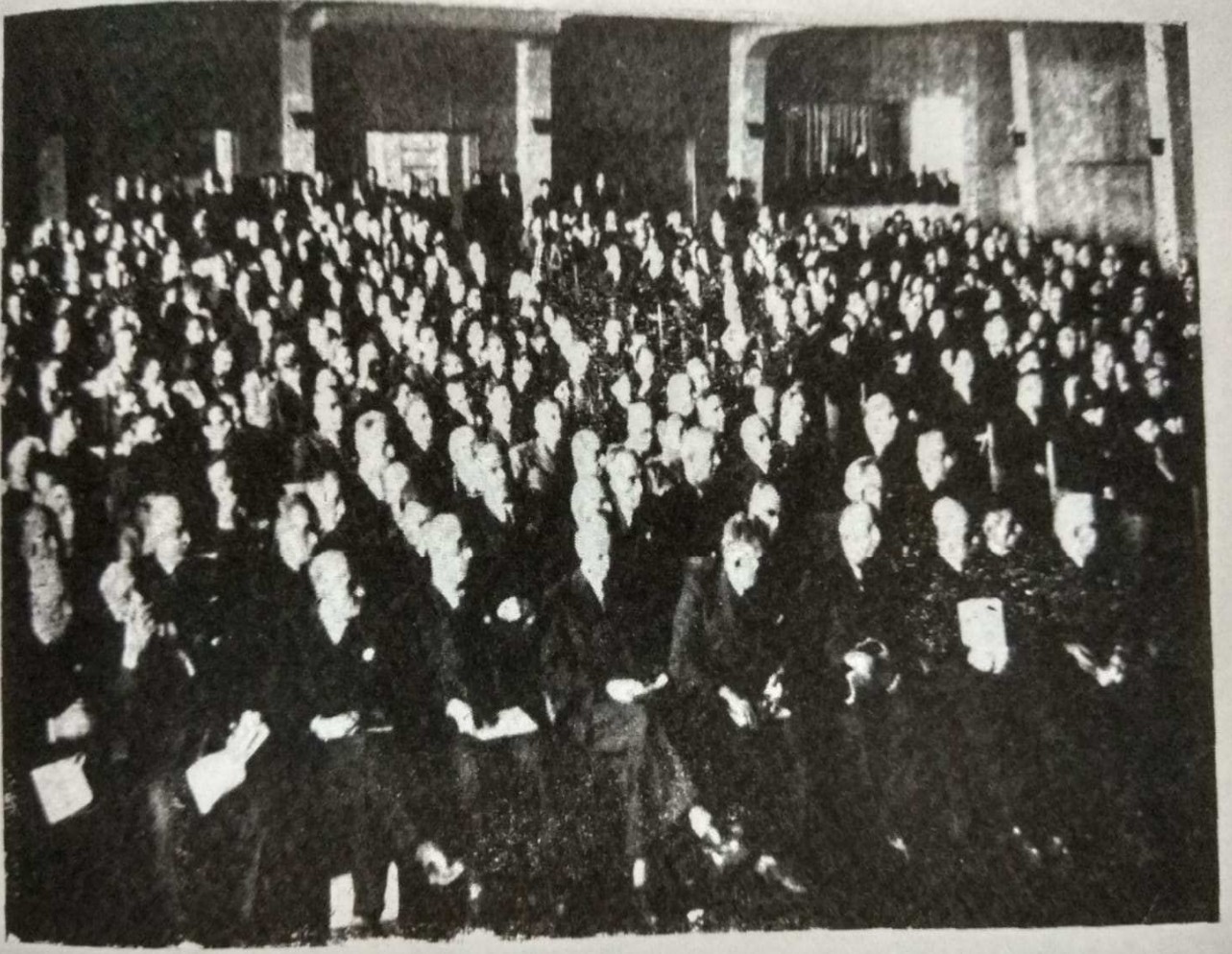
Cibâli Kitabesi: Cibali surları üzerine konulmuştur. Burası Bursa subaşı Cebe Ali Bey'in girdiği yerdir.

Beyazıt Kitabesi: Fatih'in İstanbul'da yaptırdığı ilk sarayın yeri olan İstanbul Üniversitesi bahçesine dikilmiştir.

Halıcıoğlu ve Balat Kitabeleri: Haliç Köprüsü'nün iki yanına ki biri Halıcıoğlu'nda Handanağa Camii önüne, diğeri Balat'ta surun bir kulesine dikilen kitabeler. Fâtih seferî köprüyü burada kurdurmuştu.

Ayasofya Kitabesi. Yapıldığından beri Cemiyet binasında korunmakta olan bu kitabe 2010 yılında yerine konulabilmiştir.

Uluabad Kitabesi: İstanbul'un fethinde sancağı surlara ilk diken şehit Ulubatlı Hasan adına Uluabad köyünde dikilen kitabe.

III. T. T. Kongresinin ilk genel toplantısı

EK 7: III. Türk Tarih Kongresi'nin İlk Günü ve Katılımcılar 15 Kasım 1943

(III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler kitabı)

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

İnönü'nün yüksek huzuru ile Üçüncü Türk Tarih Kongresi dün çalışmalarına başladı

Bir heyet Ebedî Şef Atatürk'ün
Muvakkat Kabrine çelenk koydu

Kongre dolayısıyla hazırlanan sergiyi İnönü bizzat açtılar

Türk Tarih Kurumu tarafından tertibedilen Üçüncü Türk Tarih Kongresi dün saat on buçukta Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi konferans salonunda toplanmıştır. Millî Şefimiz ve Reiscumhurumuz İsmet İnönü kongreyi yüksek huzurlarıyla şereflendirmişler ve bütün çalışmaları, Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Başvekîl Şükrü Saracoğlu, Vekiller ve komutanlarla birlikte hususî localarından takip buyurmuşlardır.

İstiklâl Marşı dinlendikten sonra, Türk Tarih Kurumu Başkanı Sivas mebusu Şemsettin Günaltay kürsüye gelmiş ve Ebedî Şef Atatürk'ün ölümünden sonra ilk toplantısını yapan Tarih Kongresini, büyük kurucusu Atatürk'ün azîz hâtiyasına saygı için ayakta durmaya davet etmiştir. Bundan sonra Türk tarih tezini ve Türk Tarih Kurumunun çalışmalarını anlatan, Ebedî Şef Atatürk'ün Türk tarih dâvasıyla güttüğü gayeyi, onun iş ve fikir arkadaşı Millî Şef İnönü'nün aynı dikkat ve alâka ile bu dâvanın izlerinde yürüdüğünü belirten bir nutukla kongreyi açmış ve Türk Tarih Kurumunda vazife alıp da bugün fânî hayattan ayrılmış olan eski başkan ve üyeleri rahmetle anarak sözlerine son vermiştir. Kongre Başkanlığına Maarîf Vekîli Hasan - Âli Yücel seçilmiştir. Bay Yücel Kongre Reisliğine seçilişinden dolayı teşekkürlerini bildirdikten sonra aşağıdaki söylevde

Maarîf Vekilimiz B. Hasan - Âli Yücel
nutkunu verirken

EK 8: III. Türk Tarih Kongresi Hakkında Haber

(16 Kasım 1943, Ulus)

EK: 9: III. ve IV. Türk Tarih Kongrelerinin Toplandığı

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

(III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler kitabı)

EK: 10 İnönü, Tarih Kongresi Delegeleri Arasında 22 Kasım 1943 (Vatan gazetesesi)

Cumhur Başkanı İnönü ve Başbakan Şükrü Saracoğlu Kongrenin ilk genel toplantısında

EK: 11: III. Türk Tarih Kongresi'nde İsmet İnönü ve Şükrü Saracoğlu

(III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler kitabı)

EK 12: Hasan Ali Yücel III. Türk Tarih Kongresi'nde Konuşurken
(Radyo Mecmuası)

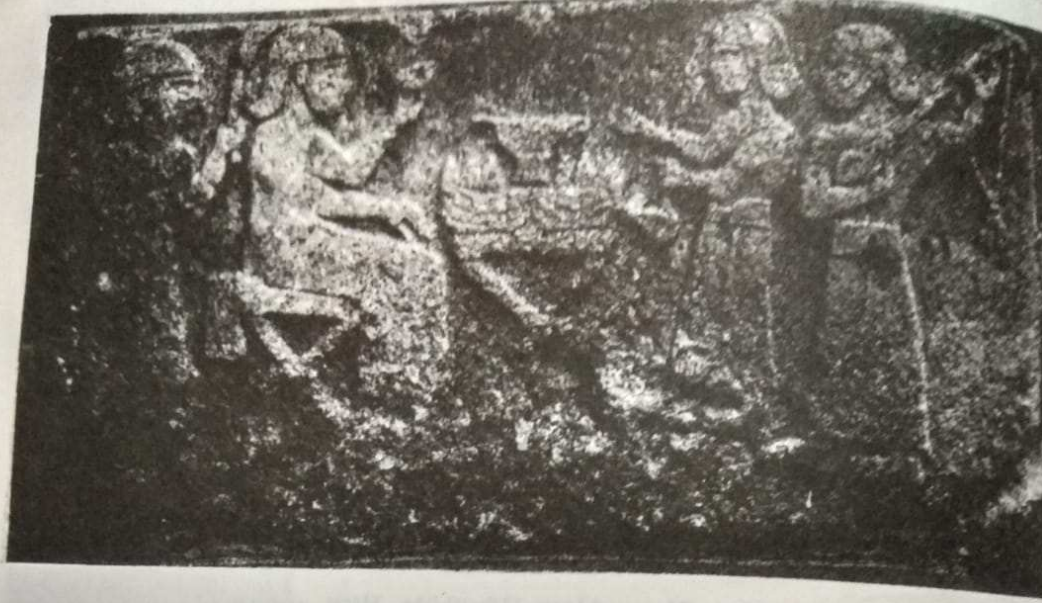

Kongre üyeleri Çankırıkapı kazı yerinde

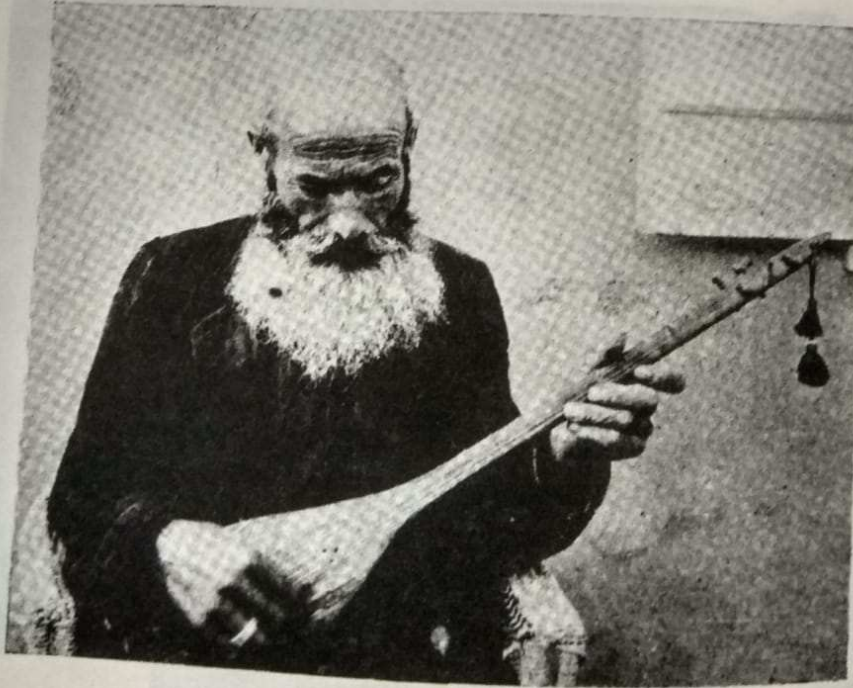
EK 13: III. Türk Tarih Kongresi Üyelerinin

20 Kasım 1943'te Çankırıkapı'yı Ziyaretleri

(III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler kitabı)

Res. 23 — Cerablus (Kargamış) Kabartmalarında sazlı ziyafet.

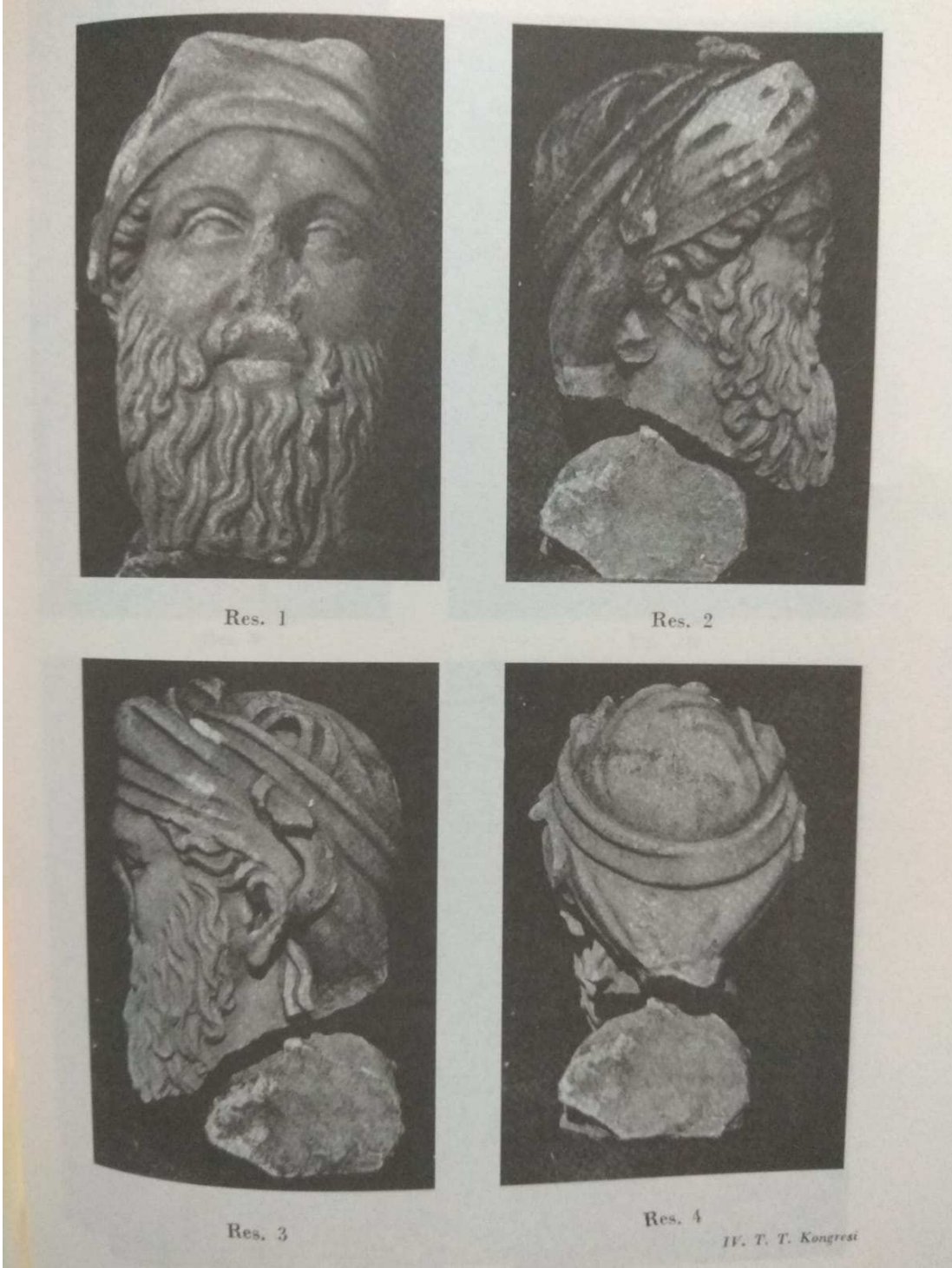
Res. 24 — Alaca ilçesinde Mustafa Çelebi köyünde saz çalan âşık.
Her iki devirde sazın şekil benzerliği dikkate şayandır.

IV. T. T. Kongresi

EK 14: Anadolu'nun Tarih Öncesi ve Sonrasında

Benzerlik Taşıdığını Gösteren Görseller

(IV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler kitabı)

EK 15: Hümanizma Etkisiyle Önem Kazanan
Yunan-Roma Araştırmalarından Bir Örnek
(IV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler kitabı)

Ankara, 25 Şubat 1947.

Sayın Ebül'ulâ Mardin
Ordinaryüs Profesör
Üniversite-Istanbul

Mektubunuzu ve yolunu gözlediğim eserinizi sevinçle aldım. "Ahmet Cevdet Paşa"yı lezzetle okuyacağım. Himmetiniz var olsun, aziz bilgin.

Sonimî selamlarla

İsmet İnönü

EK 16: İsmet İnönü İmzalı Ebül'ula Mardin'e Yazılmış

Ahmet Cevdet Paşa Kitabıyla İlgili Mektup

(İBB Atatürk Kitaplığı 25.02.1947)

3 teşrinisani 1939 da Tanzimat, yüz yılını dolduracaktı. Tahlile bugün de muhtaç olan yürüme ve durmalarile millî davamızın mühim safhalarından biri olan, tarihimizin bu hamlesini, düşünerek anmak ve anarak düşünmek vazifemizdi. Bu mevzuda zaten çalışmış olması iktiza eden ilim kurumlarınıza emeklerini yazı ile tesbit etmelerini ricada isabet olacağını gördüm ve şu tezkereleri yazdım:

TÜRK TARİH KURUMU SAYIN BAŞKANLIĞINA

Türkiyede Tanzimat ilânının yüzüncü yıldönümü 3 teşrinisani 1939 tarihine tesadüf etmektedir. Türkiyenin garplılaşma tarihinde ehemmiyetli bir dönüm noktası olan bu vak'aya Kurumunuzca neşredilmekte olan «Belleten»in bir nüshasının ayrılmasını ve bilhassa bazı makalelerin de eski ıslahat teşebbüsleri ile Türkiye Cumhuriyetinin inkılâp hamleleri arasında yapılacak mukayeselere tahsisini faydalı görmekteyim.

Bu maksatla Tanzimatın safhaları ile neticelerini toplu olarak gösteren ve orijinal vesikalarla bu devrin bellibaşlı şahsiyetlerine ait biyografileri ihtiva eden birer kitabın hazırlanması ve neşri İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ile Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına da yazılmış olduğunu arzeder, saygılarımı sunarım.

No. 82/3876.

Tarih: 18.V.1940.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

Türkiyede Tanzimat ilânının yüzüncü yıldönümü 3 teşrinisani 1939 tarihine raslamaktadır. Türkiyenin garplılaşma tarihinde ehemmiyetli bir dönüm noktası olan bu vak'anın bütün safhalarile neticelerini toplu olarak gösteren orijinal vesikaları ve bu devrin bellibaşlı şahsiyetlerine ait biyografileri ihtiva eden bir kitabın Üniversitece hazırlanarak neşri faydalı görülmüştür. Eserin bilhassa eski devrin ıslahat teşebbüsleri ile Türkiye Cumhuriyetinin inkılâp hamleleri arasındaki farkları mukayese eden bir neticeye bağlanması da ayrıca lüzumlu bulunmaktadır. Derhal faaliyete geçilerek neşredilecek eser için bir plân ve çalışma programı ile iş bölümü hazırlattırılması ve eserin 3 teşrinisani 1939 tarihinde neşir sahasına konulmasını mümkün kılacak surette işe girilmesi muvafıktır.

Bu maksatla yapılacak plân, program ve iş bölümünün en çok 15 haziran 1939 tarihine kadar Vekillîğe gönderilmiş bulunmasını rica ederim.

BOĞAZİÇİ
ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANESİ

EK 17: Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ve İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne

Hasan A. Yücel Tarafından Yazılan Tezkereler

(Tanzimat I, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940)

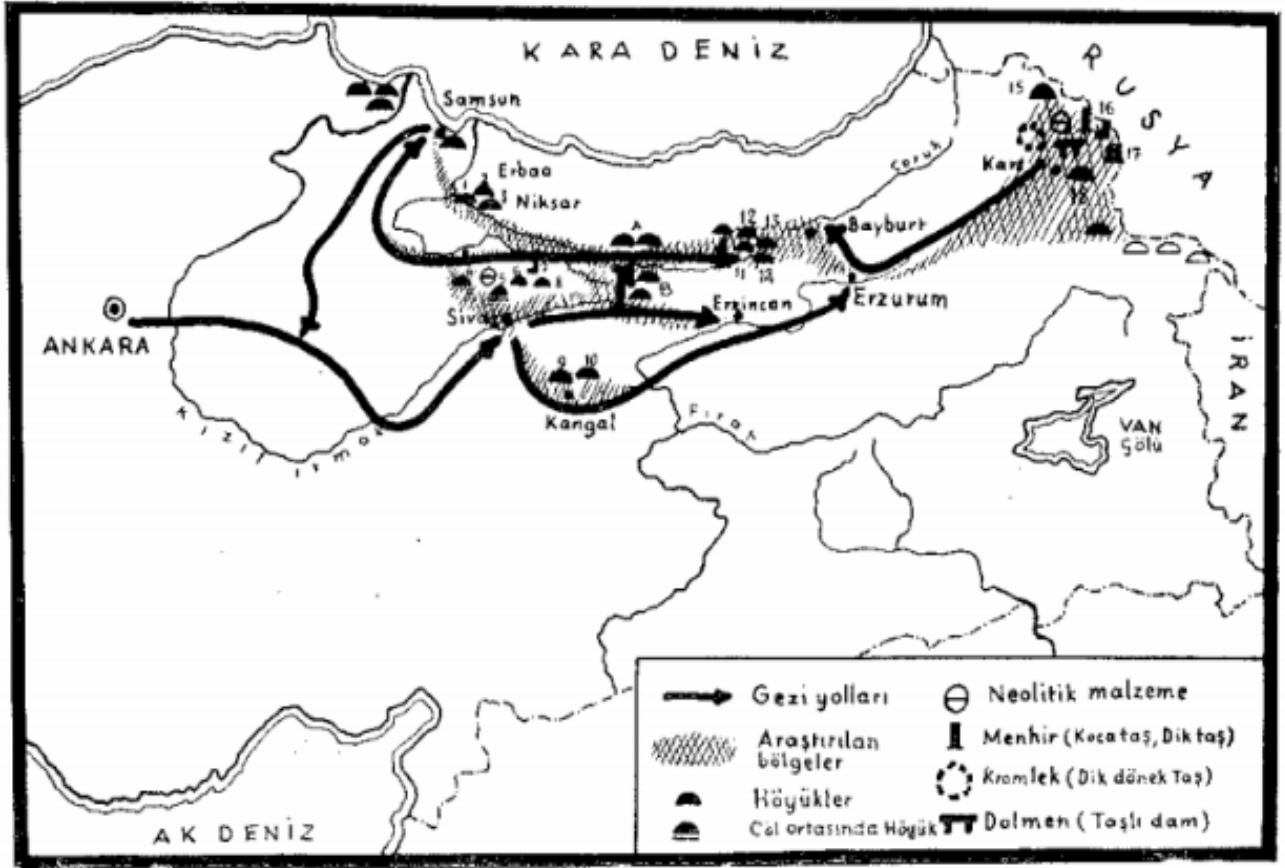

EK 18: Yapılan Hafriyat, Sondaj, Tarihi Tetkikler ve

Arkeolojik Çalışmaları İçeren Harita

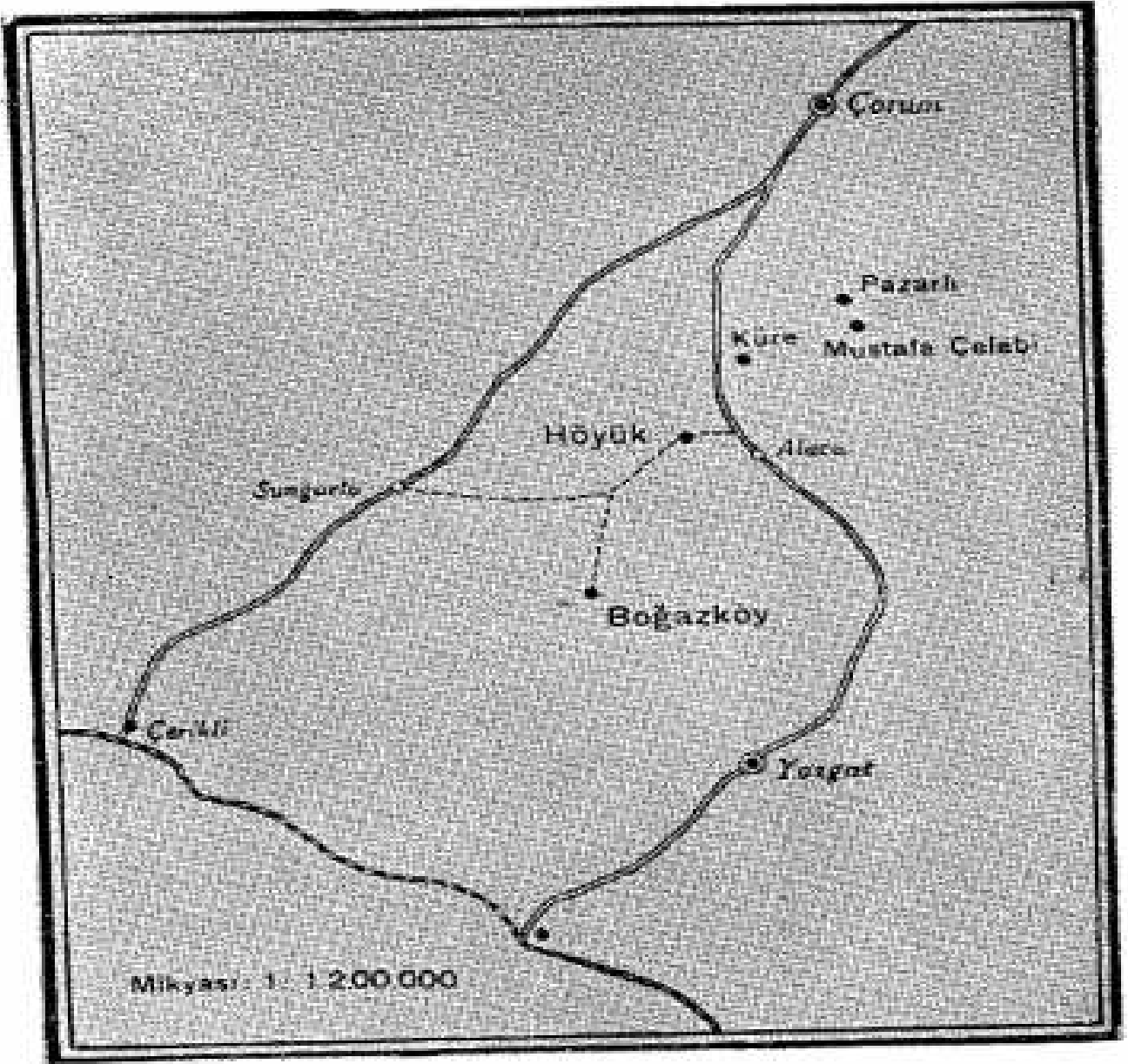
(Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. I, s. 69.)

İç ve Doğu Kuzey Anadolu'da Yukarı Kızılırmak bölgesi ve Kangal çevresi, Kars bölgesi ve Yukarı Çoruh, Kelkit vadileri boyu ve düzlüklerinde yapılan tarih öncesi araştırmaları hartası

EK 18: Karadeniz ve Doğu Anadolu Arkeolojik Keşfinin Haritası

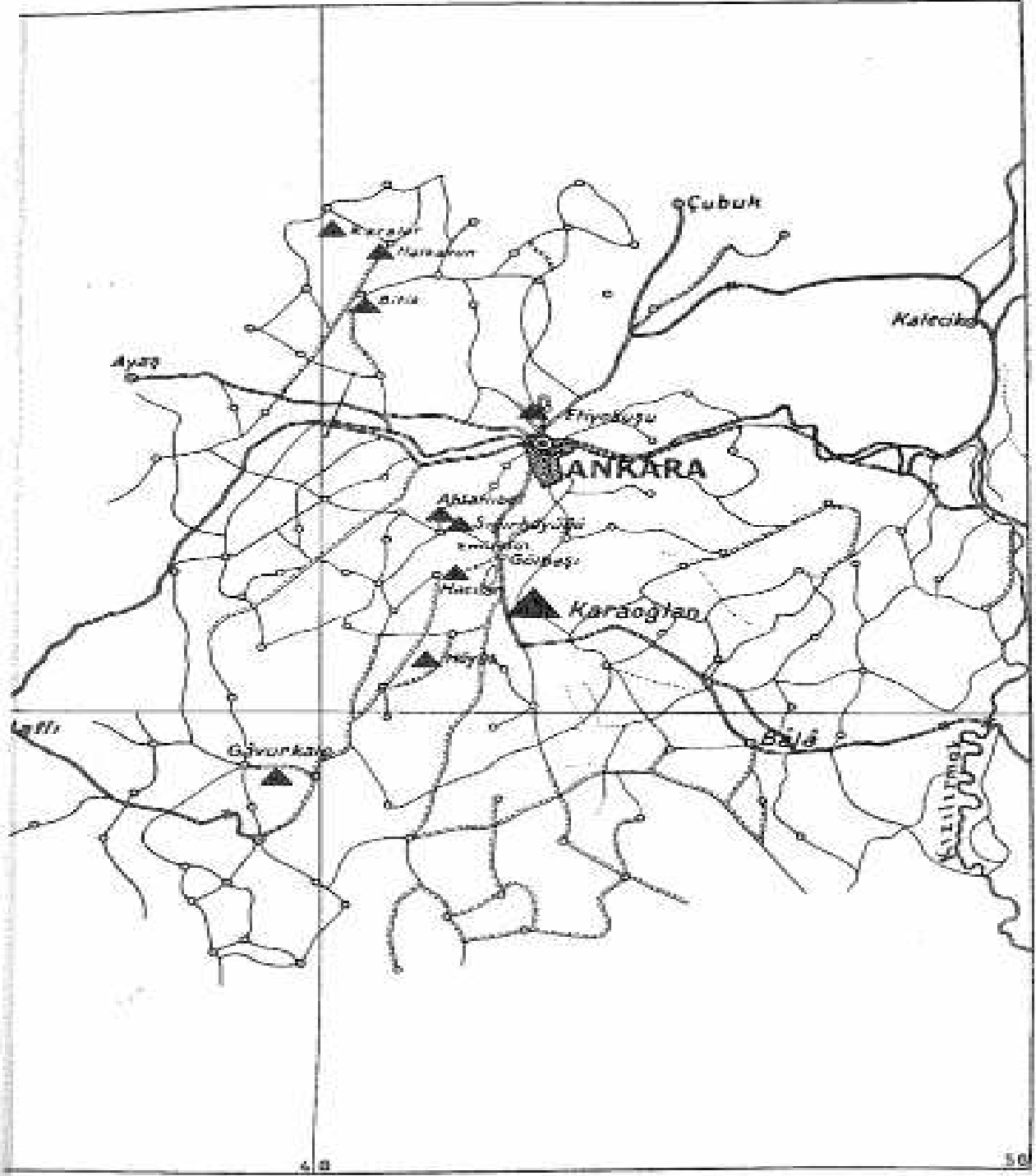
(Belleten, Cilt: VIII, Sayı 32)

Şekil 1 — Pazarlı'nın bulunduğu yeri gösterir kroki
Fig 1 — Croquis représentant Pazarlı

EK 19: Pazarlı Kazılarının Yapıldığı Alanı Gösteren Kroki

(Belleten, C. III, Sayı 9.)

Ankara, Karaoğlu ve yakınlarının haritası
Ankara, Karaoğlu et ses environs

Yeten: C. III

EK 20: Karaoğlu ve Çevresinin Haritası

(Belleten, C. III, Sayı 9.)

